

Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí

Příručka o efektivní školní drogové prevenci

Jak ve škole vytvořit zdravější prostředí

Příručka o efektivní školní drogové prevenci

Vychází za finanční podpory
Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR

© 2002, Trimbos Institute
Netherlands Institute of Mental Health and Addiction
International Affairs Unit
P. O. Box 725
3500 AS Utrecht – Nizozemsko
Tel: +31 (30) 297 1100 / fax: +31 (30) 297 1111
E-mail: ehds@trimbos.nl
ISBN původního vydání: 90-5253-404-7

Vydal SANANIM, o. s., 2007
2. vydání v českém jazyce

ISBN 978-80-254-1086-8

Při kopírování této příručky, které je povoleno pouze pro neziskové vzdělávací účely, musí být vždy uveden zdroj, ze kterého bylo kopírováno. Autoři prosí, aby byli informováni o jakémkoli publikování (i části) této příručky.

Tento projekt byl podpořen Programem komunitních akcí v oblasti prevence závislosti na drogách Evropské komise. Evropská komise ani žádná osoba jednající jejím jménem neodpovídá za jakékoli využití informací z této publikace.

Autoři

Maurice Gallà	manažer projektu, Trimbos Institute (Nizozemsko)
Peter Aertsen	Stichting Welzijnszorg Provincie Antwerpen (Belgie)
Christer Daatland	Rogaland A-Senter (Norsko)
Jurgen DeSwert	VAD (Belgie)
Regina Fenk	RISIKO (Rakousko)
Uwe Fischer	ZEPF (D)/ CEPT (Lucembursko)
Kristl Habils	Leefsleutels (Belgie)
Dirk Jaspers	Leefsleutels (Belgie)
Margot Koller	RISIKO (Rakousko)
Helen Lee	TACADE (Spojené království)
Thérèse Michaelis	CEPT (Lucembursko)
Aukje Sannen	Trimbos Institute (Nizozemsko)

Personál projektu

Yvonne Borghans	Trimbos Institute (Nizozemsko)
Daniëlle Branderhorst	Trimbos Institute (Nizozemsko)

Redakce

Helen Lee, Dirk Jaspers, Christer Daatland and Maurice Galla

S přispěním

Pim Cuijpers, Trimbos Institute (Nizozemsko)

Poděkovat si zaslouží:

Karl, Rudi, Betty, David, Marijs, Alysoun, Xavier, José, Eva, Luk, Paul, Ingrid, Harald, Marieke, Franz a mnoho dalších.

Korektura anglického textu

Jeanette Roberts (Nizozemsko)

Design

De Beeldenfabriek, Rotterdam (Nizozemsko)

Tisk

IPSKAMP/Trimbos Institute (Nizozemsko)

Překlad

Mgr. Jindřich Bayer

Odborná redakce

Mgr. Josef Radimecký, MSc., Mgr. Jiří Richter

Jazyková korektura

Dagmar Tesařová, Jana Koplíková

Editor

Mgr. Jiří Richter

Design české verze

Vladimír Vašek

Obsah

Čtenářům	7
K druhému českému vydání	8
Úvod	9
Cíl příručky	9
Jak tuto příručku používat?	10
Struktura příručky	10
Provádění, monitorování a evaluace	10
1 Školní prevence	11
1.1 Co je (školní) drogová prevence?	11
1.2 Čím si školní prevence zasloužila takovou popularitu?	12
1.3 Užívání drog mezi evropskými školáky a studenty	14
1.4 Strategie (školní) drogové prevence.	16
1.5 Další aspekty školní drogové prevence	16
2 Efektivní drogová prevence ve školách.	21
2.1 Kdy je preventivní program efektivní a jak to poznáme?	21
2.2 Typy programů drogové prevence	22
2.3 Ověřené efektivní složky školní drogové prevence	25
2.4 Prakticky ověřené efektivní složky školní drogové prevence	28
2.5 Předpokladem pro efektivní prevenci jsou efektivní školy	29
2.6 Závěry	31
3 Design programu.	33
3.1 Drogová prevence ve školách – mezi úspěchem a nezdarem	33
3.2 Role intermediátorů a poradců ve školní prevenci	35
3.3 Proces plánování	40
3.4 Práce na základě přístupu založeného na sociálních dovednostech	42
Nástroj 3.1 – Model SMART	45
4 Společenské klima a zapojení zainteresovaných	47
4.1 Školní prostředí	47
4.2 Participace (účast) a zapojení zainteresovaných	50
4.3 Organizace a struktura	57
Nástroj 4.1 – Test: Jak se učitel vypořádává s participací (účastí)	64
5 Implementace	67
5.1 Fáze před zahájením programu	67
5.2 Fáze přípravy a plánování	69

5.3	Fáze spuštění/zahájení programu	71
5.4	Fáze udržení programu	72
	Nástroj 5.1 – Techniky získávání informací / nástroje pro zhodnocení potřeb	74
	Nástroj 5.2 – Přístup zaměřený na prevenci zneužívání drog ve škole jako celku	75
	Nástroj 5.3 – Krátkodobé cíle prevence zneužívání drog	77
	Nástroj 5.4 – Ganttova tabulka	79
	Nástroj 5.5 – Dotazník ke zjištění potřeb v oblasti školení	80
	Nástroj 5.6 – Motivování projektového týmu – cesta, kterou máme za sebou	81
6	Monitorování	83
6.1	Proč monitorovat?	83
6.2	Které skupiny by se měly monitorovat?	84
6.3	Co monitorovat?	85
6.4	Jak monitorovat: pokyny a nástroje	85
6.5	Shromažďování informací	91
6.6	Jak informace používat	93
	Nástroj 6.1 – Dotazníky	98
	Nástroj 6.2 – Plánování využití výsledků – přehled využití výsledků	131
	Nástroj 6.3 – Plánování využití výsledků – opatření na základě výsledků	132
7	Evaluace/hodnocení	133
7.1	Proč vyhodnocovat?	133
7.2	Kdo by měl poskytovat informace?	133
7.3	Co lze evaluovat/vyhodnocovat?	133
7.4	Jak vyhodnocovat?	134
7.5	Proces evaluace	134
7.6	Evaluace chce čas	139
	Příloha 1 – Glossář	141
	Příloha 2 – Zajímavé webové stránky	146
	Příloha 3 – Monitorovací systém MODOS	147
	Příloha A3A – Pokyny pro učitele	149
	Příloha A3B – Dopis rodičům/zákonným zástupcům dítěte	150

Vážení čtenáři,

dostává se Vám do ruky druhé upravené vydání velmi užitečné metodické příručky, která vznikla za účelem pomoci všem těm, kdo v primární prevenci pracují. První vydání sklídilo velký ohlas, spoustu chvaly a mnoho dalších škol projevilo zájem publikaci vlastnit. Spousta textu je použitelná jako vodítko přímo pro tvorbu místních strategií primární prevence.

Je to již dost let, kdy jsme si museli připustit, že drogy mezi našimi dětmi a mládeží jsou, a žádná ideologie tuto skutečnost nemůže popřít. Bylo třeba začít něco dělat. Ve školách se začaly organizovat různé přednášky, akce pro děti či učitele, distribuovaly se letáky a podobně. Většinou to však nebyla koordinovaná činnost, nezkoumala se předem kvalita těchto akcí, jejich reálná cena ani míra smysluplnosti.

Postupně jsme došli k poznání, že žádná písnička, básnička nebo přednáška někdy i skutečných odborníků není dostatečně efektivní bez aktivní účasti těch, jimž je určena.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy má významný a nezastupitelný podíl v oblasti primární prevence rizikového chování dětí a mládeže v České republice. V dané oblasti plní Ministerstvo na základě usnesení vlády č. 549/2003, o posílení národní protidrogové politiky funkci koordinátora mezi jednotlivými resorty, které mají rovněž primární prevenci v kompetenci (MPSV, MV, MZ, MS, MO). Za tím účelem dále úzce spolupracuje s Radou vlády pro koordinaci protidrogové politiky, Republikovým výborem prevence kriminality, Policií ČR, Krajskými úřady a nestátními neziskovými organizacemi. Úloha koordinace vyplývá jednak z velikosti cílové skupiny, kterou je veškerá školní populace, jednak z délky působení školního prostředí a rovněž z pohledu formování osobnosti, která je v době školního věku ovlivnitelná nejvíce.

Ministerstvo plní v oblasti primární prevence rizikového chování několik důležitých úkolů. Jednak je to určování základních strategií v daných oblastech včetně priorit, dále podpora vytváření struktury poskytovatelů primární prevence podílejících se na vytyčených prioritách a v neposlední řadě podpora vytváření materiálních, personálních a finančních podmínek nezbytných pro vlastní realizaci prevence v systému školství.

Z výše uvedeného je zcela zřejmé, proč se Ministerstvo podílelo na prvním českém vydání této publikace a podpořilo i její druhé vydání. Má velký zájem na tom, aby se dostala, pokud možno, do

všech škol a ke všem učitelům. Nejen jako pracovník Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, tedy jeden z těch, kteří mají primární prevenci na starosti, ale také jako člověk s dlouholetou praxí mezi dětmi s rizikovým chováním se k této metodické příručce skutečně hrdě hlásím.

Přál bych si, aby napomohla udržet zájem a entuziasmus metodiků či koordinátorů prevence na všech úrovních. To platí především o školních metodických prevencích, jejichž práce často nebývá patřičně oceněna a z rozhovorů s nimi mívám pocit, že zůstávají ve svém snažení ve škole osamoceni.

Přál bych si, aby především jim pomohla překonat nynější legislativní mezidobí, kdy jejich pozice není ve školském systému nejjasnější. S ohledem na další připravené kroky si však dovoluji být optimistou. Konec konců, co mi v prevenci jiného zbývá...

Jiří Pilar

ředitel odboru speciálního vzdělávání
a institucionální výchovy

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
České republiky

Čtenářům

Drogová prevence realizovaná v rámci procesu školní výuky je rozšířenou a velmi oblíbenou strategií předávání informací o drogách a rizicích jejich užívání dětem a mladistvým. Zároveň slouží k ovlivňování jejich postojů a chování v případech, že se skutečně setkají s drogami. Cílem této příručky je poskytnout školám a pracovníkům primární prevence informace a nástroje, které jsou nezbytné k analýze stávajících a vytváření nových školních programů drogové prevence.

Tato příručka je jedním z výstupů projektu „Evropská zdravá škola a drogy“, který je společnou evropskou aktivitou zaměřenou na podporu inovace a rozvoje standardů kvality školní drogové prevence. V rámci tohoto projektu byly publikovány i další materiály: manuál pro monitorování, brožura o poradcích drogové prevence ve školách a brožura pro zainteresované (*stakeholders*), zaměřená na zlepšení společenského klimatu ve školách. V brožurě určené nositelům rozhodovacích pravomocí jsou popsána kritéria kvality a otázky spojené se strategií či politikou školní drogové prevence.

Příručku připravili experti školní drogové prevence, kteří se podílejí na výzkumu, zavádění či vývoji preventivních projektů a programů. Navíc ji kriticky posoudila a připomínkovala skupina odborníků z oblasti vzdělávání, vědy a podpory zdraví.

Námi prezentovaný model rozhodně není tím jediným způsobem, jak sestavit školní program prevence užívání drog. Stejně tak jej nelze realizovat bez jakýchkoli úprav. V každé škole i zemi jsou totiž drogové preventivní programy ve školách ovlivněny kulturními, environmentálními i právními faktory. Přes to všechno se vám pokusíme popsat příklad efektivního preventivního programu včetně jeho součástí, které jsou nezbytné pro jeho naplánování.

Maurice Gallà
koordinátor projektu

K druhému českému vydání

Jestliže lze v Evropě v posledních dvaceti letech minulého století sledovat v oblasti prevence relativně chaotický vývoj, a vlivem toho i nepříliš strukturované a efektivní programy či kampaně, je naopak pro první roky tohoto století charakteristické enormní úsilí směřující k systémové analýze a vědeckému studiu všech dostupných dat, zkušeností, nezdarů i efektivních strategií.

Je však zřejmé, že stejně jako léčba je i preventivní práce stále ještě nedostatečně prozkoumaná a často se zapomíná také na její vyhodnocování. O to více je tedy nezbytné hledat nové cesty a možnosti, jak školní drogovou prevenci realizovat, standardními metodami vyhodnocovat jejich efektivitu a následně využívat to, o čem zjistíme, že je efektivní. Jednoduše tedy to, co prokazatelně dokazuje naplnění plánovaných cílů či předpokládaných změn.

Zásadním přínosem této publikace je, že nabízí stručný souhrn základních informací k tématu školní drogové prevence, souhrn toho, co bylo prokázáno jako účinné, a navíc také informace o tom, jak a proč prevenci vyhodnocovat.

Publikace je cenná zejména tím, že kromě informací o tom, jak připravit, naplánovat a realizovat školní program prevence užívání drog, přináší také řadu praktických pomocných návodů a nástrojů k jejich realizaci. Výjimečná je pak především proto, že nabízí stručné informace a jednoduché nástroje pro evaluaci programu či vyhodnocení aktuální situace srovnatelné s (mezi)národními studiemi a statistikami.

K dispozici na www.odrogach.cz, k využití společně s touto metodickou příručkou, je také v Evropě jedinečný online nástroj pro hodnocení drogové primární prevence ve školách – webová aplikace a monitorovací dotazníky MODOS. Aplikace zcela automaticky vyhodnocuje soubor osmi dotazníků a data poskytuje v reálném čase. Navíc umožňuje pracovat jen s některými vybranými tématy a zaměřit se podle potřeb a zájmu na konkrétní oblast.

Testy jsou anonymní a veškerá získaná data jsou zabezpečena tak, že k nim má přístup pouze škola sama. Výsledky hodnocení lze použít také při přípravě primárně preventivních programů a následnému vyhodnocení jejich efektivity.

Tento evaluační nástroj je jedním z výstupů projektu *Evropská zdravá škola a drogy*, který je společnou evropskou aktivitou zaměřenou na podporu rozvoje standardů kvality školní drogové prevence.

Předpokládáme, že po vydání této publikace budeme pokračovat v aktualizaci informací, překladu dalších klíčových materiálů a že se nám podaří také dále rozvíjet webovou aplikaci evaluačního nástroje. Pro pomoc, podporu a aktuální informace tedy prosím průběžně sledujte informace uveřejňované na Drogovém informačním serveru (www.drogy.net), nebo si objednejte službu informující o drogových aktualitách DRAK.

Jiří Richter
ředitel o. s. SANANIM

Úvod

Cíl příručky

Cílem této příručky je poskytnout školám, zdravotníkům a dalším pracovníkům, kteří se podílejí na školní drogové prevenci, nástroj k analýze, výběru a zlepšování úrovně programů, které jim jsou nabízeny či které si (ve spolupráci s ostatními) mohou chtít sami vytvořit. Nabízíme rámec pro kombinování příkladů dobré praxe a vědecky podložených úspěšných prvků školní drogové prevence.

Příručka sama o sobě nepředstavuje program školní drogové prevence. Nepopisujeme konkrétní aktivity ani neposkytujeme informace o jednotlivých látkách, nabízíme jen rámec či osnovu pro preventivní program.

Omezujeme se na pouhé probírání jednotlivých částí/prvků, ze kterých se podle našeho názoru skládá komplexní a efektivní školní preventivní program, a klademe důraz na design programu a jeho provádění (implementaci), na specifika školního prostředí a jeho následné hodnocení pomocí monitorování a evaluace.

Abychom ilustrovali praktické využití představeného modelu, uvádíme několik cvičení a příkladů. Příručka je určena učitelům, (zdravotnickým) profesionálům či dobrovolníkům a dalším zainteresovaným, kteří se podílejí na vývoji, výběru, rozhodování a provádění projektu či programu školní drogové prevence na základních a středních školách. Zaměřujeme se na studenty základních či středních škol ve věku 11 až 18 let.

Co je školní drogová prevence?

Protože naše příručka odráží zkušenosti z celé Evropy, musíme si nejdříve vyjasnit význam některých výrazů a termínů, protože jinak by si je různé skupiny lidí mohly různě vykládat, případně by je čtenáři nemuseli pochopit. V dodatku 1 proto uvádíme glosář specifických termínů a výrazů. Ze všeho nejdříve bychom si měli vysvětlit, jak jako autoři této příručky definujeme termín **školní program prevence drog**.¹ Tuto definici je nutno zdůraznit, protože v některých zemích se termín školní program prevence drog vztahuje ke specializovanému poskytování informací a provádění intervencí spojených se zneužíváním drog na školách.

V řadě anglicky mluvících zemí se pro aktivity spojené s užíváním či zneužíváním drog ve školách používá termín drogová výchova (drug education). V jiných zemích se ale tento termín vztahuje pouze k vzdělávacím aktivitám, které se provádějí v rámci školního programu prevence drog. V Belgii se k popsání kompletního programu používá termín školní drogová strategie (drug policy at school), v dalších zemích ale termín drogová strategie (drug policy) znamená pouze písemné směrnice a nařízení upravující užívání a zneužívání drog ve školách.

Abychom se vyhnuli jakýmkoli nejasnostem, rozhodli jsme se používat termín **školní program prevence drog**, který **zahrnuje komplexní a celistvou řadu/škálu přístupů, dlouhodobých cílů, akcí a aktivit spojených s prevencí (zne)užívání drog na školách**.

Školní program prevence drog:

Ucelená sada filozofických přístupů, dlouhodobých cílů, akcí a aktivit směřujících k prevenci (zne)užívání drog na školách

Obrázek 1.1 Rámec školního programu prevence drog

¹ Poznámka vydavatele: V rámci používané terminologie by bylo správné použít termín školní program prevence užívání drog, nicméně za účelem zjednodušení textu používáme ve většině překladu zkrácený termín (školní) drogová prevence.

Jak tuto příručku používat?

Tato příručka nabízí koncepci pro přípravu komplexního školního programu prevence drog. Kapitoly se navzájem doplňují, každou lze ale použít i samostatně, protože jsou v ní uvedeny specifické nástroje a informace, které si čtenář může přizpůsobit k již existujícím programům. Přesto musíme zdůraznit, že mají-li být tyto nástroje i informace efektivní, měly by se využívat v rámci komplexního školního programu prevence drog.

Struktura příručky

Obsah, efektivita a dobrá praxe ve školním prostředí

V **první kapitole** se stručně zaměříme na otázku, co představuje drogovou prevenci, proč je tak populární a z jakých základních zásad a východisek jsme vycházeli. Uvedeme i informace o užívání drog mezi středoškoláky v Evropě a o trendech užívání drog v cílové skupině mladých lidí ve věku 11 až 18 let.

Hlavním námětem **druhé kapitoly** je účinnost drogové prevence ve školách. Uvádíme několik kritérií kvality účinné školní drogové prevence, která vycházejí z odborného a systematického přezkoumání účinnosti existujících programů a obecně uznávaných poznatků z provádění drogové prevence. Tato kritéria se zaměřují na důležité prvky, např. obsah programu či jeho strukturu a organizaci školní drogové prevence.

Ve **třetí kapitole** se stručně zaměříme na to, jak začít se školním programem drogové prevence, především s ohledem na stanovování cílů prevence a strukturování aktivit programu. Kapitola také nabízí několik příkladů a nástrojů k vytváření efektivního programu prevence drog.

Ve **čtvrté kapitole** čtenářům názorně ukážeme význam dobrého společenského klimatu a účasti zainteresovaných obyvatel klíčových faktorů pro dobrý zdravotní stav a duševní pohodu studentů a pracovníků školy. Blíže určíme řadu klíčových indikátorů, které ovlivňují společenské klima ve škole, a navrhne, jak je zlepšit. Zároveň naznačíme hlavní úskalí, která mohou přinést přesně opačný účinek než ten žádoucí.

Provádění, monitorování a evaluace

V **páté kapitole** si představíme konkrétní v praxi ověřený model provádění školní drogové prevence. Tento čtyřfázový model nás provede jejími

hlavními fázemi a nabídne kontrolní seznamy pro každou fázi. Tento model umožňuje školám realizovat program prevence drog organizovaně a strukturovaně, a to je – jak si předvedeme v kapitole 2 – jeden z důležitých faktorů úspěchu preventivního programu.

V **šesté kapitole** představíme model pro monitorování a evaluaci (vyhodnocování) aktuální situace v oblasti drog a drogové prevence ve školách. S pomocí řady dotazníků si školy mohou udělat obrázek o tom, z jakého prostředí studenti pocházejí, do jaké míry jsou spokojeni či jaké mají zainteresovaní názory na drogy a drogovou prevenci. Tyto informace lze použít jako vstupy pro práci na plánu nového nebo úpravách existujícího preventivního programu. Uvádíme i instrukce, jak používat dotazníky i samotné otázky.

Pomocí evaluačních technik popsanych v **sedmé kapitole** si školy mohou analyzovat a vyhodnotit dosavadní programy, případně mohou vyhodnocovací systém začlenit do nového programu. Toto vyhodnocování jim umožní určit, zda jsou jejich preventivní programy efektivní či nikoli.

Zařadili jsme i několik příkladů a nástrojů, které čtenářům – jak doufáme – nabídnou praktické podněty a materiály pro aktivity ve škole.

Další materiály

Kromě této příručky vyšla i brožurka o školních poradcích drogové prevence. Věnuje se různým typům, funkcím a úkolům externích pracovníků ve školní drogové prevenci. Dále byla publikována brožura pro studenty a rodiče/zákonné zástupce dítěte, ve které jsou uvedeny informace a příklady, jak zlepšit společenské klima ve školách a jak se užitečně a uspokojivě zapojit do školních programů prevence drog. V další brožurě jsou uvedeny informace o kritériích kvality drogové prevence a dalších relevantních otázkách. Je určena nositelům rozhodovacích pravomocí, kteří se zabývají strategiemi a rozhodováním ohledně školní drogové prevence. (Pozn. vydavatele: Uvedené publikace budou přeloženy a vydány v rámci druhé fáze projektu.)

Připravili jsme i **elektronickou verzi monitorovacího nástroje** uvedeného v kapitole 6. S jeho pomocí si školy mohou provést monitorovací šetření a vyhodnocení tak, jak je prezentováno v této příručce. (Pozn. vydavatele: Elektronická verze monitorovacího nástroje je dostupná na internetových stránkách www.odrogach.cz)

1 Školní prevence

Než se zaměříme na odborně podloženou drogovou prevenci a modely dobré praxe, musíme si definovat základní pravidla a principy používané v této příručce.

1.1 Co je (školní) drogová prevence?

Drogovou prevenci definujeme jako iniciativy, aktivity a strategie určené k tomu, aby se zamezilo negativním následkům spojeným se (zne)užíváním legálních a nelegálních drog. Patří sem jak možná zdravotní poškození, tak i právní, sociální a další důsledky pro uživatele drog a jejich okolí. Cíle těchto aktivit mohou být různé: předejít (prvnímu) užití drogy, zabránit zneužívání drog a závislosti na drogách, snížit míru obtěžování okolí uživatele nebo předcházet problémům, do nichž se uživatel drog může dostat (např. konflikt se zákonem).

Školní prevence drog obsahuje všechny výše uvedené aspekty, omezuje se ale na specifické školní prostředí. Zahrnuje prevenci zneužívání drog i pravidla a předpisy ohledně drog, předávání ohrožených studentů do péče profesionálních zdravotnických služeb či jakékoli další aktivity a strategie týkající se užívání drog ve školách.

Pod pojmem „**primární prevence**“ se v této příručce rozumí strategie a aktivity určené k předcházení prvnímu užití drogy a vlastnímu začátku užívání drog. Mluvíme-li o „**sekundární prevenci**“, máme na mysli programy, strategie a aktivity zaměřené na prevenci vlastního zneužívání drog a včasnou identifikaci a léčbu uživatelů drog s cílem zabránit vzniku závislosti na drogách.

Užívání versus zneužívání drog

Je třeba rozlišovat mezi užíváním a zneužíváním drog. Mnoho dospívajících užívá legální – a méně často i nelegální – drogy. K vlastnímu zneužívání drog ale dochází jen u malého procenta z nich (5 až 10 %). Ještě menší procento žáků a studentů se stane na drogách závislými.

K experimentálnímu užívání drog nejčastěji dochází ve věku 12 až 25 let. Začíná se první cigaretou nebo pivem ve dvanácti až čtrnácti. Mezi šestnáctým až dvacátým rokem života se začíná objevovat konopí, extáze nebo tvrdý alkohol. Po dosažení dvacátého roku života s užíváním nelegálních drog pokračuje relativně málo mladých lidí. Větší část z nich sice nadále kouří nebo pije, snižuje se ale jak frekvence pití a kouření, tak i konzumovaná množství. Jen u mála mladých dochází v důsledku užívání drog v průběhu dospívání k závažným a trvalým (zdravotním) poškozením. Podle našeho názoru by se tedy školní prevence měla orientovat především na poskytování informací o účincích drog, právních a společenských následcích či důsledcích jejich (zne)užívání, rozvíjení a posilování

schopností studentů činit informovaná a odpovědná rozhodnutí ohledně užívání jakéhokoli typu drog. Neměl by se opomenout ani nácvik schopnosti odmítnout je.

Zneužívání drog (které může vést k závislosti na drogách) definujeme jako situaci, při níž je daná osoba konfrontována s přímými či nepřímými negativními (zdravotními, duševními a dalšími) důsledky vlastního užívání drog. Zneužívání drog je často příznakem dalších problémů v osobním životě, např. psychických problémů (deprese), absence stabilního rodinného prostředí, emoční nestability nebo sociální deprivace. Stejně jako dospělí má i většina mladých přirozený sebezáchovný instinkt. Mladí, kteří zneužívají drogy, nejsou vždy schopni najít správnou míru sebekontroly a nezbytnou rovnováhu mezi experimentováním s drogami a potenciálním poškozováním sebe sama.

Školní drogová prevence orientovaná na **zneužívání drog** by se tedy měla zaměřovat na to, aby se u studentů rozpoznalo problematické užívání drog, aby byla nabídnuta včasná a přiměřená sociální a zdravotní pomoc a zabránilo se možným negativním důsledkům plynoucím z užívání drog (např. vyloučení ze školy, kontakt s trestněprávním systémem atd.).

Co jsou drogy?

Na otázku, **jaká látka se považuje za drogu**, nelze vždy snadno odpovědět. Někdy se vychází z účinků určité látky, jindy má větší váhu legislativa ohledně ní.

Pokud jde o účinky určité drogy, látka se obvykle definuje jako droga, pokud ovlivňuje centrální nervovou soustavu a její požití má za následek změnu duševního nebo fyzického stavu. Účinek může být povzbuzující, či naopak omamný. Třetí možný účinek můžeme nejlépe popsat jako změnu vědomí a chápání reality. Některé drogy mají smíšené účinky.

Z hlediska pouhých účinků drog jsou drogami i čaj, káva, tabák, energetické nápoje a volně prodejné léky (např. sirupy proti kašli, které obsahují kodein nebo DXM). Většina států rozlišuje mezi legálními a nelegálními drogami. Alkohol a tabák se obvykle považují za legální drogy. Za nelegální drogy se považuje konopí, kokain a opiáty jako např. heroin. Většina léků se teoreticky za drogy nepovažuje, protože se distribuují kontrolovaně na předpis.

Na trhu se často objevují nové látky, a tak se seznam látek považovaných za „drogy“ – ať legální či nelegální – neustále doplňuje. Příkladem jsou energetické nápoje, lysohlávky a nové syntetické drogy (např. 2-CT-2). Užívání legálních drog se považuje za zneužívání, pokud se místo k léčebným účelům užívají k rekreaci pro zábavu. Platí to např. pro GHB, diazepam a viagru. Politika i postoje společnosti se ale v průběhu času mění. Opium i kokain se dříve používaly k léčebným účelům, dnes je ale zákony definují jako nelegální drogy.

Účinky různých drog a s nimi spojená potenciální zdravotní poškození jsou značně kontroverzní otázkou. Dlouhodobé účinky užívání většiny drog (např. heroinu, kokainu, konopí, amfetaminů) jsou sice známy, řada preventivních programů je ale prezentuje různými způsoby. V některých programech se zdůrazňují potenciální zdravotní rizika určitých drog a pozitivním účinkům, které uživatele často motivují k užití dané látky, se věnuje nulová nebo velmi malá pozornost. V řadě dalších programů se zveličují zdravotní rizika, a to může přinést přesně opačný efekt než ten žádaný. Např. programy prezentující názor, že konopí je velmi nebezpečné i po jednom nebo dvou užitích, ztratí důvěryhodnost, když ho studenti užijí a zjistí, že tomu tak není. V dalších programech se zdůrazňují jak pozitivní, tak negativní účinky určitých drog a usiluje se o posílení odpovědnosti a schopnosti studentů rozhodovat o vlastním zdraví.

Pokud nejsou známy dlouhodobé účinky určitých typů drog, ale předpokládá se, že jejich užívání představuje určitá rizika, objevuje se často v různých programech sdělení „Lépe neriskovat, než litovat“.

Na jaké typy drog se zaměřuje školní prevence?

Náš přístup vychází z toho, že by se školní prevence měla zaměřovat na všechny legální i nelegální drogy (látky), které mohou vést k návyku či závislosti, nebo které mohou – užívají-li se často – způsobit zdravotní poškození nebo přinést zdravotní rizika. Preventivní aktivity by měly zohlednit i „sekundární“ rizika a problémy, k nimž u studentů může dojít následkem konzumace nelegálních drog, např. sociální exkluzi (vyčleňování) či problémy se zákonem v důsledku páchání drogové kriminality.

Škody spojené se zneužíváním nelegálních drog jsou v mnoha státech významně nižší než škody na společnosti jako celku a zdravotním stavu obyvatelstva, ke kterým dochází v souvislosti s pitím alkoholu a kouřením. Přesto se řada lidí domnívá, že problémy způsobené užíváním nelegálních drog jsou mnohem závažnější. Jedním z hlavních důvodů je společenské postavení uživatelů nelegálních drog a to, že tyto látky jsou zákonem zaká-

zány. Proto nestačí, aby se preventivní programy zaměřovaly pouze na látky, které nejvíce poškozují zdravotní stav. Vzhledem k sociálním a právním důsledkům užívání nelegálních drog je velmi důležité a významné věnovat zvláštní pozornost rozdílům mezi legálními a nelegálními drogami.

Takřka ve všech zemích je legální užívat alkohol, tabák a léky na předpis, zatímco užívání a/nebo držení látek jako konopí, amfetaminy, extáze, kokain a heroin je protiprávní. Všechny tyto látky jsou v Evropě pro osoby mladší osmnácti let nelegální, zatímco léky mohou získat na předpis. V programech prevence drog je nutno vzít v úvahu i skutečnost, že společnost – včetně rodičů/zákonných zástupců a škol – vnímá značně rozdílně, jestli mladiství experimentují s alkoholem, nebo např. s konopím.

1.2 Čím si školní prevence zasloužila takovou popularitu?

Pro většinu evropských států představuje zneužívání drog a závislost na drogách problém v oblasti veřejného zdraví. Prevence je v řadě zemí zařazena do studijních plánů pro všechny dospívající ve věku 11 až 18 let. V některých státech mají školy zákonnou povinnost provádět specifický program zaměřený na prevenci drog, v dalších zemích se v národním vzdělávacím kurikulu uvádí, že je nutno věnovat pozornost všeobecné podpoře zdraví, a to včetně prevence drog.

Školní prostředí a vzdělávání obecně se považuje za efektivní platformu pro drogovou prevenci, protože školy navštěvuje většina mladých ve věku 11 až 18 let. Díky tomu mají školy unikátní pozici, a tak jim řada externích programů a organizací nabízí i přes nabitý roční penzum výuky právě ten svůj vzdělávací program.

Tato „soutěž“ o čas a pozornost školy čím dál více zatěžuje. Často také není zcela zřejmé, jakou přídanou hodnotu mají takové externě vyvinuté tematicky zaměřené vzdělávací programy k procesu vzdělávání a výchovy uskutečňovanému školami. V řadě z nich se používá podobný přístup i metodologie, liší se ale jejich náplň (např. zdravý životní styl, prevence zneužívání drog, kampaně proti šikaně). Zároveň existuje a školám se nabízí spousta různých tematických projektů (např. o drogách). V řadě zemí se školám nabízejí programy s různou strukturou, výchozí filozofií a metodologií, a tak se školy mohou setkat s velmi rozdílnými programy, které o sobě mohou prohlašovat, že jsou efektivní, ale pracují s protichůdnými cíli a metodologií. Většina školních programů prevence drog navíc není odborně vyhodnocována (evalována). Bez spolehlivých informací o tom, jaké programy a přístupy jsou efektivní, si školy těžko mohou vybrat ten správný program. Zároveň si musíme uvědomit, že **většina programů nabízených školám je ne-**

efektivní a někdy mohou mít i nežádoucí účinky (Cuijpers, 2002).

Kvůli nedostatku objektivních kritérií a know-how o tom, jaký typ programu je či není efektivní, mají školy, nositelé rozhodovacích pravomocí i ti, kteří programy financují, problémy odpovědně vybrat. Koneckonců právě oni se musí rozhodnout, kterému preventivnímu programu přidělit finance z omezených veřejných prostředků. Ani zdravotničtí profesionálové a úředníci z oblasti prevence nemají vždy náležitý přehled o tom, co funguje a co ne. Obě tyto skupiny ale mají často velký zájem poučit se o nových pohledech a kvalitních programech, efektivních projektech či aktivitách. Závěrem uvedme, že školy soupeří s omezenými dostupnými prostředky i nedostatkem času, a tak si musí být jisté tím, že preventivní program dosáhne toho, co slibuje.

„Prostě řekni ne“

Většina programů prevence drog zahrnuje různé aktivity, od předcházení tomu, aby mladí užili jakoukoli drogu, k poskytování pomoci a poradenství studentům, kteří se kvůli drogám dostávají do problémů. **Zdůrazňujeme, že je důležité, aby abstinence od (nelegálních) drog nebyla pouhým a jediným dlouhodobým cílem programu prevence drog.** Bohužel je ale pravda, že právě ona je krátkodobým cílem řady dosavadních školních preventivních projektů a programů, které se pohybují na „trhu s prevencí“. **V řadě odborných evaluací (Cuijpers, 2002) se prokázala neúspěšnost přístupu založeného na hesle „prostě řekni ne“.** Velká většina mladých experimentuje s novými věcmi a zážitky, a to včetně legálních a nelegálních látek. Ignorovat experimentální chování znamená ignorovat skutečnost, že existuje něco jako dospívání. Přístup založený na sloganu „prostě řekni ne“ může dokonce zvýšit riziko, že studenti budou experimentovat s drogami. Zaměřují-li se všechny informace poskytované ve školním preventivním programu na abstinenci a probírají-li se zde zavádějící nebo chybné informace o účincích drog, nebudou mladí, kteří budou případně drogy užívat, vědět, jak se chovat, nebo nebudou vědět, jaké tyto látky mají účinky atd. Riziko se může dokonce i zvyšovat, pokud studenti nejsou informováni o tom, jak se vyhnout bezprostředním nebezpečím, např. při užívání extáze (předávkování kvůli opožděnému nástupu účinků, nedostatek tekutin) či mejdanovém pití (pití vysokých dávek alkoholu; vypití patnácti či dvaceti sklenic či skleniček alkoholu během několika hodin může způsobit závažné zdravotní problémy), a mají obavy zeptat se.

Teorie vstupní drogy

Teorie vstupní drogy se v řadě školních preventivních programů používá jako varování, které by studenty mělo odradit od užívání jakýchkoli drog.

Podle této teorie student, který začne užívat jeden typ drogy (např. konopí), brzy přejde k dalším, rizikovějším drogám typu amfetaminů či opiátů. Zastánci této teorie by rádi zdůraznili ošidnost užívání drog. Na podporu této teorie se často používá argument, že většina závislých užívala či užívá různé typy drog a že např. většina uživatelů heroinu zahájila „kariéru“ kouřením konopí. **Jedná se o vědecky nekorektní argument, protože se v něm převrací příčina a následek.** Závislí na drogách pijí stejně jako všichni ostatní vodu. Znamená to snad, že pití vody vede k užívání drog? V dnešní době kouří konopí mnohem více lidí a ještě více kouří tabák, a tak platí, že pokud by tato teorie byla pravdivá, byl by výskyt užívání tvrdých drog mnohem vyšší, než je. **Tato teorie nikdy nebyla vědecky prokázána a je v rozporu s výsledky většiny dostupných výzkumů o závislosti na drogách.**

Dilemata v prevenci

Pracovníci primární prevence se často setkávají s různými problémy. Základem drogové prevence je odrazovat od (zne)užívání drog. Jistě je kontroverzní, když preventivní pracovníci mladé informují o tom, jak užívat určité typy drog do jisté míry „bezpečně“, tzn. tak, aby se vyhnuli bezprostředním zdravotním rizikům. Příkladem je navštěvování *house parties* za účelem poskytovat informace a testovat extázi přímo na akci, aby bylo možno vystopovat tablety s obsahem nebezpečných chemikálií (např. strychninu) a stáhnout je z oběhu. Toho ale lze dosáhnout pouze v atmosféře, kdy si mladí budou moci být jisti tím, že zůstanou v anonymitě, a tehdy, když aktuální prioritou zdravotnického pracovníka není úplná abstinence. Tyto situace jsou sice často v rozporu s oficiálními zákony a předpisy, na druhé straně však mohou zachránit životy.

Ve Spojených státech amerických ve většině školních preventivních programů převažuje přístup založený na hesle „prostě řekni ne“. Zdravotničtí pracovníci, pedagogický sbor, rodiče/zákonní zástupci dítěte a studenti si tam ale stále více uvědomují, že nejdůležitější je poskytovat objektivní informace přizpůsobené individuálním potřebám a poukazovat na skutečná rizika a možnosti, které užívání drog doprovázejí. Příklad takové iniciativy nedávno předvedla Nadace pro drogovou politiku (Drug Policy Foundation), která v drogové prevenci zaměřené na mladé zdůrazňuje důležitost znalostí a „bezpečnosti na prvním místě“ a staví se za to, aby se v prevenci zneužívání drog přešlo od sloganu „prostě řekni ne“ k „prostě řekni, vím své“ (Rosenbaum, 2002).

Programy, které ve snaze odradit mladé od drog využívají zastrašovací taktiky a uvádějí předpojaté nebo fakticky nesprávné informace, jsou odsouzeny k neúspěchu. Mladí nejsou negramotní a vědí hodně o tom, co se děje v jejich světě. Případně na ledacos přijdou sami a potom mají pocit,

že se nemohou spolehnout na to, že se jim od dospělých dostane spolehlivých informací o drogách či o dalších důležitých kontroverzních problémech. Pro mladé je kontakt s drogami součástí každodenního života. Proto se musí naučit, jak si s nimi poradit.

1.3 Užívání drog mezi evropskými školáky a studenty

Ke stanovení priorit školní drogové prevence je důležité mít informace o tom, jakou podobu má konzumace drog mezi mladými lidmi. Informace o *prevalenci* (data o tom, jaký typ drogy se užívá, v jakém věku a jak často) se dají využít k tomu, aby se preventivní snahy mohly zaměřit na specifické věkové skupiny a typy drog. Stále roste počet zemí, ve kterých se každé dva až čtyři roky provádějí školní průzkumy (včetně Nizozemska, Belgie, Lucemburska a Španělska). V roce 1999² ve třiceti evropských zemích proběhla Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD), která nabízí srovnatelná data o užívání drog mezi studenty.

Prevalence užívání drog se obvykle popisuje pomocí dvou indikátorů: celoživotní prevalence (LTP – *lifetime prevalence*) a prevalence užití v posledním měsíci (LMP – *last month's prevalence*). **Celoživotní prevalence představuje** podíl osob ze specifické cílové skupiny (např. studenti ve věku 15 a 16 let), kteří za svůj život užili alespoň jednou nějakou drogu. Jedná se o poměrně **obecný indikátor, který nijak nevypovídá o frekvenci a/nebo**

o tom, do jaké míry je užívání drog aktuálně rozšířené.

Prevalence užití v posledním měsíci (LMP) znamená počet užití v posledním měsíci, tedy skutečnou konzumaci mezi respondenty v posledních čtyřech týdnech. Zdravotní rizika spojená s většinou drog se úzce vztahují k frekvenci jejich užívání, a tak má tento indikátor **velký význam. Určuje, do jaké míry je či není užívání drog v dané populaci aktuálně problematické.**

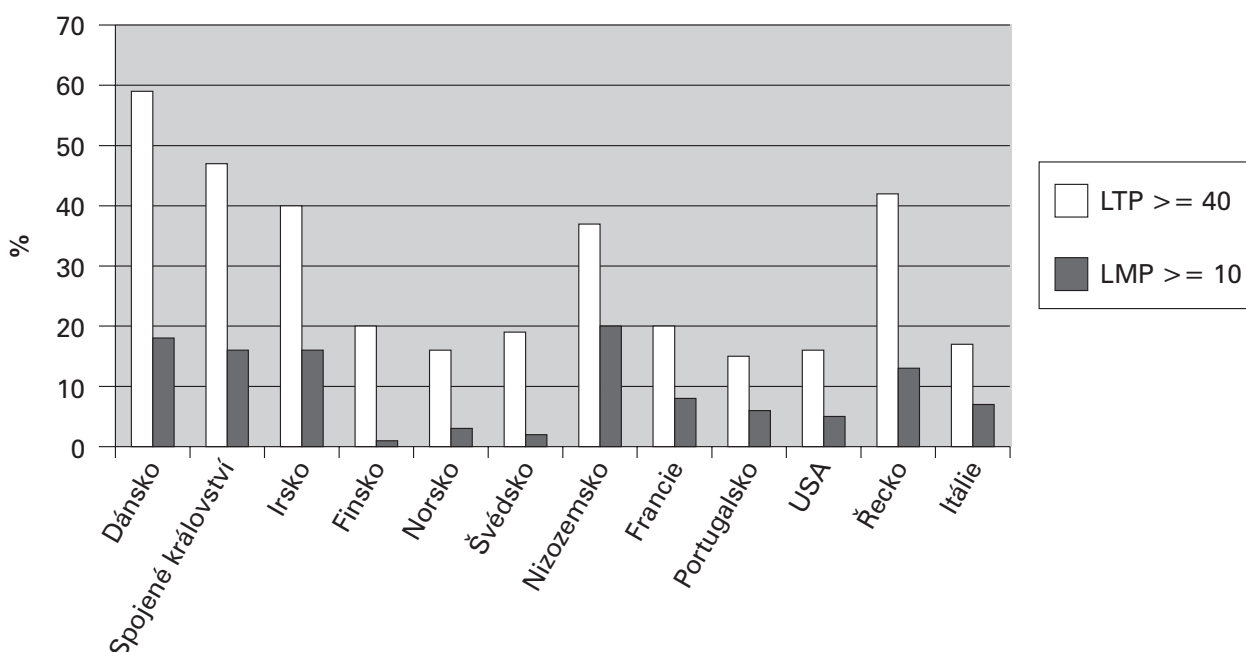
V dalších, podrobnějších studiích se někdy uvádí i prevalence užití za poslední týden (tzn. jestli v posledním týdnu užili drogu) nebo dokonce i třeba počet sklenic alkoholu, které student vypil nebo pije. Mají-li být informace o prevalenci k něčemu, musí být dostatečně podrobné v závislosti na dané droze a jejím účinkům.

Prevalence

Míra užívání drog mezi mladými lidmi v Evropě se od začátku osmdesátých let minulého století značně zvýšila, v posledních letech se ale ve většině evropských států začíná objevovat trend stabilizace konzumace. Obecně platí, že prakticky ve všech evropských zemích je mezi studenty ve věku 15 a 16 let nejpobulárnější drogou alkohol.

Obrázek 1.2 znázorňuje prevalenci užívání alkoholu mezi patnácti a šestnáctiletými středoškolskými studenty. Celoživotní prevalence (LTP) je indikáto-

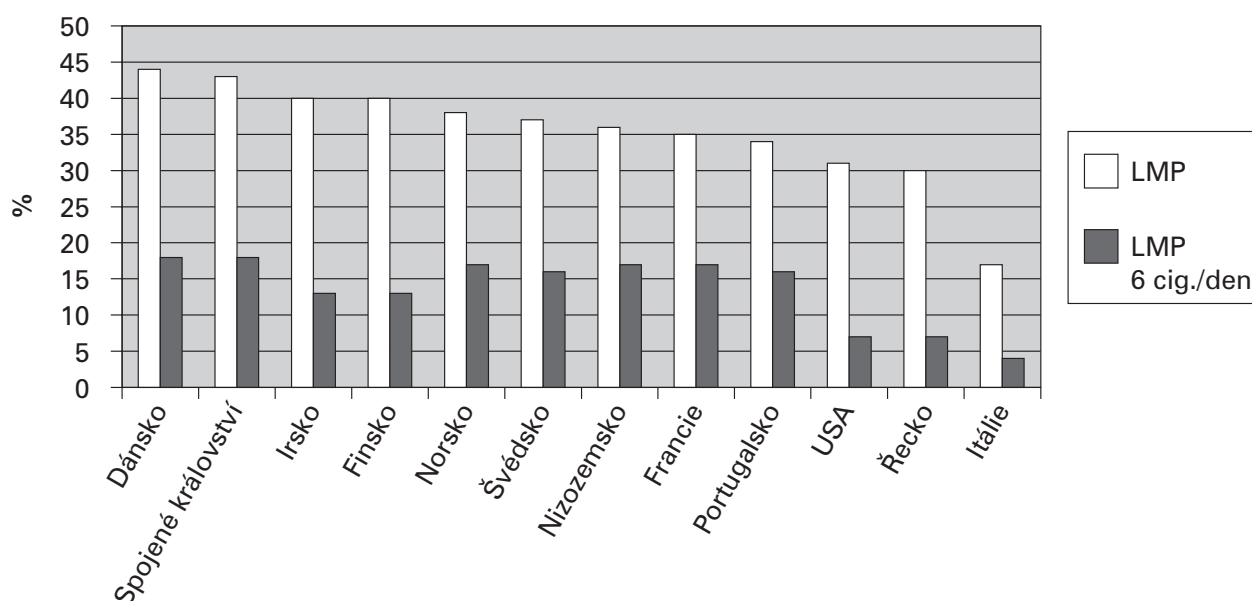
Obrázek 1.2 Konzumace alkoholu mezi středoškolskými ve věku 15–16 let (1999)

Zdroj: National Drug Monitor 2001 (Nizozemsko) / ESPAD 1999

2 Poslední průzkum ESPAD proběhl v roce 2003; v ČR byl realizován v letech 1995, 1999 a 2003 (pozn. překl.).

Obrázek 1.3 Konzumace tabáku mezi středoškoláky ve věku 15–16 let (1999)

Zdroj: National Drug Monitor 2001 (Nizozemsko) / ESPAD 1999

rem procenta studentů, kteří uvedli, že pili alkohol nejméně čtyřicetkrát. Indikátor prevalence užití v posledním měsíci (LMP) znázorňuje procento studentů, kteří uvedli, že za poslední měsíc pili alkohol nejméně desetkrát.

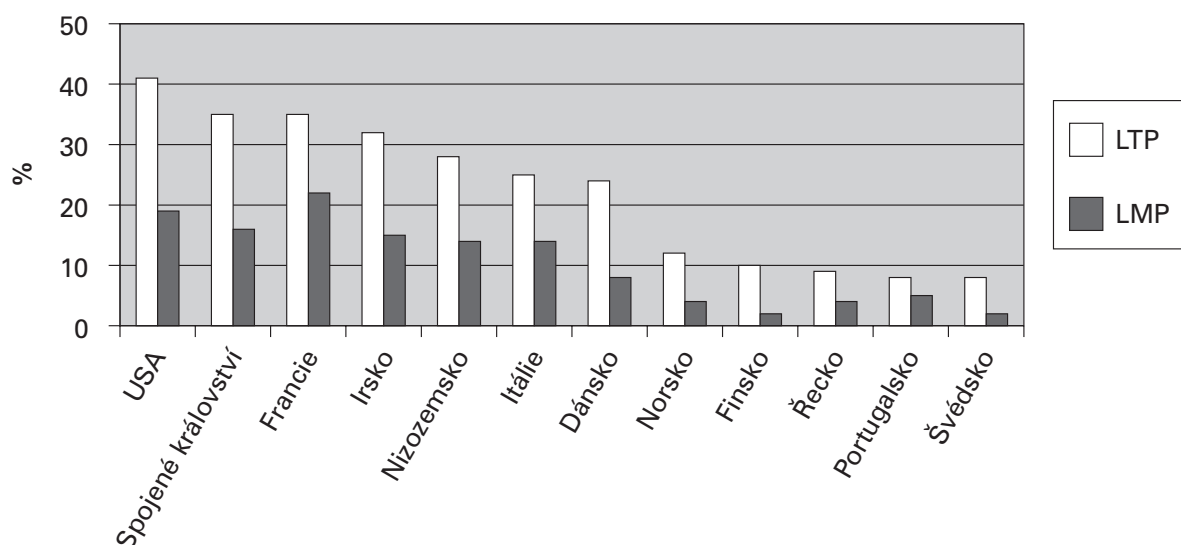
Obrázek 1.3 znázorňuje užívání tabáku mezi středoškoláky ve věku 15 až 16 let. Indikátor (ukazatel) prevalence užití v posledním měsíci odráží procentní zastoupení studentů, kteří uvedli, že v posledním měsíci kouřili tabák. Indikátor prevalence užití šesti cigaret denně v posledním měsíci zná-

zorňuje procento studentů, kteří uvedli, že v posledním měsíci kouřili šest cigaret denně.

Obrázek 1.4 znázorňuje užívání konopí mezi středoškoláky ve věku 15 až 16 let. Indikátor celoživotní prevalence odráží procentuální zastoupení studentů, kteří uvedli, že někdy vyzkoušeli konopí. Indikátor prevalence užití v posledním měsíci ukazuje, jaké procento studentů uvedlo užití konopí v posledních čtyřech týdnech.

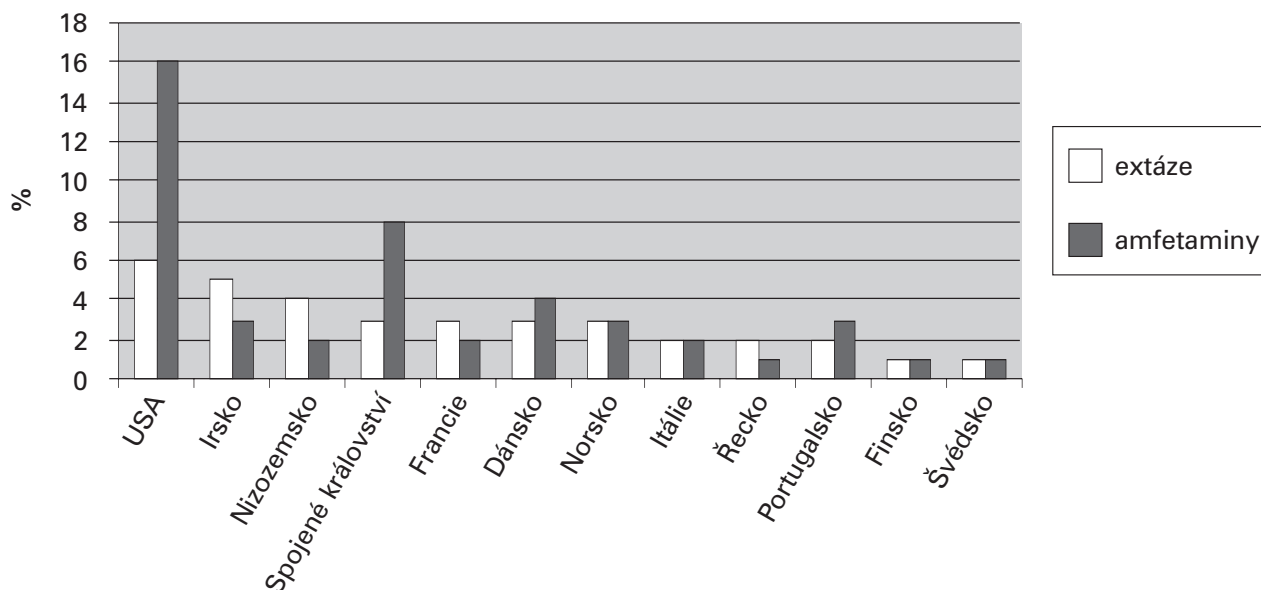
Obrázek 1.5 znázorňuje prevalenci užívání extáze a amfetaminů u patnácti až šestnáctiletých středo-

Obrázek 1.4 Užívání konopí mezi středoškoláky ve věku 15–16 let (1999)

Zdroj: National Drug Monitor 2001 (Nizozemsko) / ESPAD 1999

Obrázek 1.5 Celoživotní prevalence užití extáze a amfetaminu mezi středoškoláky ve věku 15–16 let (1999)

Zdroj: National Drug Monitor 2001 (Nizozemsko) / ESPAD 1999

školáků. První indikátor celoživotní prevalence extáze reflektuje procento studentů, kteří uvedli, že mají zkušenost s extází. Druhý indikátor celoživotní prevalence ukazuje procentuální podíl studentů, kteří sdělili, že mají zkušenost s některým typem amfetaminu (např. metamfetaminem).

Z výše uvedených čísel je patrné, že ve Spojených státech amerických a většině evropských států (tedy států EU či evropského hospodářského prostoru) jsou nejpobulárnějšími drogami tabák a alkohol. Třetí nejčastěji užívanou drogou je konopí. Ve skandinávských zemích je prevalence užití konopí v posledním měsíci vyšší než u alkoholu. Ve výzkumech se ale prokázalo, že mladí Skandinávci sice pijí méně často než jiní mladí v Evropě, ale když už pijí, vypijí více než jejich evropští vrstevníci.

1.4 Strategie (školní) drogové prevence

Jednou z dalších aktivit projektu Evropská zdravá škola a drogy je zpracovat přehled dosavadních pokynů, nařízení a dlouhodobých cílů školních drogových strategií v evropských státech. Každý evropský stát sice má národní drogovou strategii, nicméně neexistuje žádná jednotná „evropská strategie“ prevence užívání drog.

Jedním z hlavních strategických cílů Akčního plánu EU boje proti drogám 2000 až 2004³ je „...během pěti let výrazně snížit prevalenci užívání drog a nárůst nových uživatelů, především mladších osmnácti let...“. Pro splnění tohoto úkolu vyzývá Akční plán, aby „Evropská komise spolu s členský-

mi státy vyvinula komplexní programy prevence užívání legálních i nelegálních drog včetně kombinovaného užívání více typů drog. Členské státy mají za úkol podporovat zařazení prevence užívání legálních i nelegálních drog do školních osnov a zřizovat programy, které budou pomáhat rodičům/zákonným zástupcům dítěte.“

V tabulce 1.1 uvádíme některé krátkodobé cíle drogové prevence z evropských strategií. Většina států sice sdílí dlouhodobý cíl snížit užívání drog a aktivně podporovat preventivní aktivity, krátkodobé cíle se však různí. Ne všechny státy Evropy také mají drogovou prevenci zařazenou do školních osnov.

1.5 Další aspekty školní drogové prevence

Jak jsme již uvedli na začátku této kapitoly, školní drogová prevence by se kromě samotných drog a jejich zneužívání měla věnovat i informacím a radám ohledně dalších aspektů, které u studentů hrají roli při užívání drog. Jedním z nich jsou samozřejmě informace o jasných pravidlech ohledně drog a jejich užívání ve škole včetně možných důsledků v případě, že bude student přistižen při nebo po užití drogy (např. konopí). Školní drogová prevence by měla věnovat pozornost i právnímu, sociálnímu a kulturnímu kontextu a důsledkům (zne)užívání drog.

1.5.1 Právní aspekty užívání drog

Ve všech evropských státech se jasně rozlišuje mezi drogami legálními (např. alkohol, tabák, léky na předpis, volně prodejné léky) a nelegálními

3 Rada Evropské unie, „Evropský akční plán boje proti drogám pro období 2000–2004“, 9283/00, Brusel (Belgie).

Tabulka 1.1 Dlouhodobé cíle podpory zdraví a/nebo strategií drogové prevence (pro mladé lidi ve věku 11 až 18 let)

Země	Hlavní dlouhodobé cíle současné vládní politiky na podporu zdraví a prevence užívání drog pro mladé lidi ve věku 11 až 18 let	Byly tyto krátkodobé cíle stanoveny v nějakém oficiálním strategickém dokumentu, zákoně nebo drogové strategii?
Rakousko	Krátkodobým cílem je obecná podpora zdraví, přičemž se specifická pozornost věnuje snížení míry rizikového chování a zamezení negativním důsledkům užívání drog. Pro dospívající uživatele drog byl ve školách navíc zaveden integrovaný systém poradenství, který má zabránit jejich stigmatizaci. Je-li vedení školy konfrontováno s tím, že některý student užívá drogy, je ze zákona povinno předat jej do péče psychologicko-léčebných služeb.	Rakousko nemá národní drogovou strategii. Kompetence v oblasti drogové politiky spočívají na regionální úrovni. Strategie na regionální úrovni se obvykle nezaměřují na specifické věkové skupiny.
Belgie (Flandry)	Hlavním dlouhodobým cílem drogové prevence je zavést globální, integrovanou a koordinovanou politiku s dlouhodobou strategií. Drogová prevence se zaměřuje jak na nelegální látky, tak na alkohol, léky na předpis či gambling. V rámci filozofie globálního přístupu je prostor pro specifickou drogovou prevenci zaměřenou na abstinenci, harm reduction a redukování rizikového chování i na obecnější přístup založený na snižování rizik. Prevence problémů s drogami se provádí jak ve školách, tak ve všech ostatních sektorech společnosti.	Tyto principy byly zakotveny v obecném politickém prohlášení ministerstva zdravotnictví vlámské vlády. Krátkodobé cíle oblasti podpory zdraví byly stanoveny formou úrovní, kterých by se mělo dosáhnout. Každá škola by je měla zařadit mezi své krátkodobé cíle a do svých vzdělávacích programů.
Dánsko	Hlavním krátkodobým cílem všech preventivních aktivit je co nejvíce snížit míru užívání drog a dalších nelegálních látek – a brát v potaz, s jakými problémy se potenciální uživatelé mohou setkat. Široce založená národní drogová informační strategie by měla mladým, jejich rodičům či zákonným zástupcům a profesionálům, kteří pracují s dětmi a mladými lidmi, zprostředkovat vysokou úroveň informovanosti o této problematice a zajistit tak, že velká většina obyvatel zaujme negativní postoj k drogám a bude se distancovat i od experimentálního užívání drog.	Krátkodobé cíle dánské drogové prevence byly přijaty v Dánské národní drogové strategii. Nebyly pevně stanoveny pokyny o tom, jak by měla vypadat forma, obsah a rozsah drogového kurikula (coby součásti širšího kurikula týkajícího se zdraví). Hodiny s tématem drog se obvykle pořádají v sedmých až devátých ročnících. Každý učitel se může rozhodnout, jak toto téma bude vyučovat.
Francie	Oblast podpory zdraví se zaměřuje na poskytování informací o různých typech drog a jejich účincích, o rizikových faktorech spojených s užíváním drog, výchově k občanství a posilování psychosociálních dovedností. Drogová prevence je součástí školních osnov. Zahrnuje obecný přístup, který klade důraz na snižování rizik.	Krátkodobé cíle školní drogové prevence byly stanoveny v Oficiálním vzdělávacím žurnálu.
Německo	Sársko: primární prevence: podpora abstinence a rozšíření sociálních dovedností studentů. Sekundární prevence se zaměřuje na snižování rizik u mladých lidí, kteří drogy užívají. Prevence na školách je součástí předmětů biologie (zdravotnická osvěta a účinky drog), náboženství a etika (morální aspekty užívání drog). Rýnsko-Falcko: zlepšení sociálních dovedností a protektivních faktorů (sociální dovednosti, zvládání vztahů a konfliktů). Za drogovou prevenci nesou odpovědnost všichni aktéři v oblasti vzdělávání (osoby i instituce). S prevencí by se mělo začít v útlém věku, měla by mít široký záběr (legální i nelegální drogy) a měla by se provádět dlouhodobě. Obsah, metody a dlouhodobé cíle by se měly přizpůsobit specifické cílové skupině.	Sársko: oficiální pokyny pro školní prevenci závislosti. Rýnsko-Falcko: ministerstvo zdravotnictví publikuje pokyny v relevantních publikacích s drogovou tematikou.
Maďarsko	Jedním z hlavních krátkodobých cílů drogové preventivní politiky je, že „mladí musí dostat příležitost vytvořit si produktivní životní styl a musí mít možnost odmítnout drogy“. Dlouhodobé cíle preventivní strategie vycházejí z konceptu podpory zdraví: 1) Zastavit šíření užívání drog mezi mladými stabilizováním prevalence, což v dlouhodobějším měřítku povede k celkovému snížení míry užívání drog i počtu uživatelů. Jedním z cílů této politiky je snížit míru začátku experimentálního užívání mezi velmi mladými lidmi. 2) Užívání drog by se pro mladé nemělo stát kulturně přijímaným jevem. 3) Pro mladou generaci by měl být zdravý životní styl bez drog atraktivní alternativou. 4) V každé škole by se měla vytvořit strategie ochrany zdraví se silným důrazem na prevenci drog.	Krátkodobé cíle maďarské drogové preventivní politiky byly definovány v Maďarské národní strategii pro řešení problému drog.

Země	Hlavní dlouhodobé cíle současné vládní politiky na podporu zdraví a prevence užívání drog pro mladé lidi ve věku 11 až 18 let	Byly tyto krátkodobé cíle stanoveny v nějakém oficiálním strategickém dokumentu, zákoně nebo drogové strategii?
Španělsko	Španělská drogová politika se zaměřuje na podporu drogové prevence s cílem snížit nabídku a poptávku po drogách. Prevence by se měla chápat jako vzdělávání v oblasti společenských hodnot a dovedností. K tomu je zapotřebí používat precizní metodologii a provádět evaluaci. Prevence by dále měla vycházet z objektivní znalosti reality a designu koordinovaných globálních strategií. Ve snaze zajistit kompatibilitu by se měla nabízet univerzální prevence s přednostním zaměřením na vysoce rizikové skupiny. Univerzální prevenci lze provádět pouze tehdy, pokud se stimuluje spolupráce společnosti jako celku. Školní programy jsou v zásadě založeny na školení pedagogického sboru, participaci a školení rodičů/zákonných zástupců dítěte a aplikaci vzdělávacích programů ve školách.	Pokyny pro politiku drogové prevence ve Španělsku byly určeny v Národním plánu pro drogy (1998).
Lucembur-sko	Drogová prevence se snaží podporovat zdravý způsob života, poskytovat co nejobjektivnější informace o omamných a psychotropních látkách, připomínat dospělým, že nesou spoluodpovědnost za děti a mladé, a umožnit jim posilovat mladé lidi a pomáhat jim řešit problémy. Drogová prevence se dále soustřeďuje na to, aby se co nejvíce oddálil začátek užívání drog, snížilo se rizikové chování a pomáhalo se mladým, kteří kvůli užívání drog začali mít problémy. Školní drogová prevence v Lucembursku zahrnuje i prevenci závislosti na drogách. Je součástí vzdělávacích úkolů škol a provádí se v rámci všeobecné podpory zdraví. Cílem školní drogové prevence je upozornit studenty a rodiče/zákonné zástupce dítěte na otázky spojené s podporou zdraví a prevencí závislosti. Zároveň se snaží podpořit a posílit sociální dovednosti a osobnost jednotlivých žáků a zakotvit prevenci závislosti a podporu zdraví do vzdělávacího kurikula.	Drogová prevence v Lucembursku vychází z Ottawské charty péče o zdraví. Školní drogová prevence je součástí vzdělávacího kurikula.

Zdroj: Seznam stávajících pokynů, nařízení a praxe školní drogové prevence, Trimbo Institute, říjen 2002 [Nizozemsko].

(např. konopí, extáze, amfetaminy, opiáty). V právních systémech některých států (např. Nizozemsko či Velké Británie) se rozlišuje mezi drogami s různou mírou rizika (konopí versus opiáty a kokain). Nicméně v žádné zemi ještě nedošlo k legalizaci užívání jakékoli nelegální drogy. (Protože dochází k legislativním změnám, je vhodné sledovat aktuální informace – např. na www.drogy-info.cz)

Drogová prevence tedy nesmí brát v potaz pouze zdravotní následky užívání drog mezi studenty. Zatímco užívání legálních drog, jako např. alkoholu a tabáku, nezletilými studenty je obvykle předmětem diskuze v rodinném prostředí, nákup, držení a užívání nelegálních drog může vyústit v případě přistižení v poměrně přísný trest. Právní důsledky užívání nelegálních drog a možné škody, které mohou ovlivnit postavení studenta ve společnosti, mohou mít mnohem závažnější důsledky než samotné užívání drog.

Je třeba zajistit, aby si studenti byli vědomi možných právních důsledků užívání drog i tehdy, když mají jet na prázdniny do jiného státu, kde mohou ohledně drog platit přísnější zákony. V Nizozemsku se např. držení malého množství drog pro vlastní potřebu netrestá, ve Francii se ale student přistižený s malou dávkou drogy setká s postihem.

Tabulka 1.2 nabízí stručný přehled minimálního věku pro prodej alkoholu, tabáku a léků mladým lidem v řadě evropských států. V ČR je věková hranice pro prodej alkoholu a tabákových výrobků 18 let, léky jsou na předpis lékaře.

Tabulka 1.3 uvádí informace o tom, jaké zákony v jednotlivých evropských zemích upravují držení drog pro vlastní potřebu.

Řada evropských zemí spěje k **dekriminalizaci** držení drog (např. konopí) pro vlastní potřebu. Dekriminalizace však není totéž co legalizace. Znamená, že se nákup, držení drog pro vlastní potřebu a konzumace drog nepovažuje za trestný čin. I přesto ale mohou být uloženy administrativní postihy jako např. pokuty, odebrání řidičského průkazu či napomenutí (EMCDDA [ELDD], 2001).

Legalizace představuje proces, jak dostat aktivitu, která byla dříve nelegální a zakázaná či přísně regulovaná, pod kontrolu zákona. Legalizace drog jako např. konopí by znamenala, že by stát reguloval nákup, užívání a držení konopí podobně, jako to činí u legálního užívání alkoholu a tabáku.

Příkladem dekriminalizace jsou tzv. coffee-shopy v Nizozemsku, kde si člověk starší 18 let může koupit konopí pro vlastní potřebu (max. 5 gramů na osobu). Prodávané konopí (které se často kon-

Tabulka 1.2 Minimální věk pro prodej legálních látek mladým lidem podle jednotlivých zemí

Stát	Nápoje s nízkým obsahem alkoholu (např. pivo a víno)	Nápoje s vysokým obsahem alkoholu (např. destiláty, lihoviny)	Tabák	Léky (např. sedativa, prášky na spaní atd.)
Belgie	16	18	minimální věková hranice není stanovena	na předpis
Francie	18	18	minimální věková hranice není stanovena	na předpis
Německo Sársko Sasko-Anhaltsko	16 16	18 18	16 16	na předpis neuvedeno
Maďarsko	18	18	18	na předpis
Lucembursko	16	16	minimální věková hranice není stanovena	na předpis
Nizozemsko	16	18	16	na předpis
Spojené království	16 V licencovaných podnicích si ale mohou k jídlu koupit pivo nebo cider (jablečný nízkalkoholický nápoj na bázi piva). Ve Skotsku si mohou koupit i víno; všude jinde 18.	18	16	na předpis

zumuje přímo na místě), ale není legalizováno, pouze je dekriminalizován jeho prodej a užívání malých množství a soudní orgány obvykle nezahajují stíhání, pokud coffee-shop neporuší regulační nařízení místní samosprávy či státního zastupitelství.

Je třeba udržovat si aktuální přehled o právní situaci v jednotlivých státech. Na seznamu nelegálních látek se tu a tam ocitnou nové drogy. Obvykle k tomu dochází, je-li užívání dané (nové) drogy spojeno s nějakým zdravotním rizikem, nebo je tato droga typově podobná dostupným nelegálním drogám. V některých případech – např. u lysohlávek – se názory značně různí, a tak se regulace této specifické látky odkládá.

1.5.2 Sociální aspekty užívání drog

Ve většině společností vzbuzuje užívání drog – především těch nelegálních – negativní konotace. K tomuto negativnímu postoji vede celá řada důvodů. Společnost si uživatelů (nelegálních) drog příliš neváží, a proto mají nízké společenské postavení. Užívání drog se často chápe v úzké souvislosti s rušením veřejného pořádku a kriminalitou. Uživatelé drog jsou přinejlepším chápáni jako nemocní. Student, který užívá drogy, se tedy může setkat s řadou vážných důsledků. Existuje reálné nebezpečí vyloučení ze školy, sociálního vyčlenění (exkluze) a možných pozdějších problémů s hledáním zaměstnání (v důsledku záznamu v trestním rejstříku). Školy, ve kterých probíhá školní pro-

Tabulka 1.3 Nejpravděpodobnější výsledky stíhání držení drog pro vlastní potřebu

Nejpravděpodobnější výsledek stíhání	Země
Stíhání a odsouzení s uvězněním, pokutami nebo terapeutickými opatřeními	Norsko, Švédsko, Finsko, Francie, Řecko
Zproštění nebo odklon vedoucí ke snížení trestu	Spojené království, Irsko
Zproštění nebo odklon k alternativním způsobům výkonu trestu	Nizozemsko, Belgie, Německo, Dánsko, Rakousko
Administrativní postihy (např. pokuta) nebo terapeutická opatření (dekriminalizace podle zákona)	Lucembursko (pouze konopí), Itálie, Španělsko, Portugalsko

Zdroj: EMCDDA policy briefing 2, 'Drugs in focus', duben 2002 [P].

- 4 V této tabulce se termín držení drog pro vlastní potřebu vztahuje k držení malého množství drog, aniž by byly spáchány závažnější trestné činy (majetková kriminalita, maloobchodní prodej atd.).

gram prevence drog, si tedy musí být vědomy toho, jaké potenciální společenské důsledky mohou studentům, kteří byli přistiženi při užívání drog, způsobit přísné disciplinární sankce a postihy.

Užívání drog mohou ovlivňovat i sociální aspekty. Uživatel drog, který je vyloučen ze školy či sociálně odloučen od přátel, rodiny a práce, často velmi obtížně hledá cestu zpět do společnosti. Sociální exkluze může zvýšit pocit bezmocnosti a vést k dalšímu užívání drog.

1.5.3 Kulturní aspekty užívání drog

Kromě různých právních a sociálních aspektů užívání drog jsou rozdíly i v tom, jak je chápou jednotlivé kultury v různých zemích a regionech v Evropě. Většinu onemocnění v souvislosti s drogami – především ve spojitosti s dopravními nehodami způsobenými řidiči pod vlivem drog a s tím spojenou mortalitou – způsobuje konzumace alkoholu a tabáku. Přitom platí, že se v řadě států uznává, že se jedná o látky, které představují dlouhodobá zdravotní rizika, a přesto je společnost přijímá a považuje za zdroj příjemných pocitů.

Ve Francii je užívání alkoholu součástí životního stylu. Konopí, jehož střídavá konzumace představuje pro zdraví menší nebezpečí, je zde ale přijímáno mnohem hůře. Stejně tak se liší i vzorce konzumace. Obyvatelé Skandinávie obvykle pijí méně často než Francouzi, když ale začnou pít, obvykle vypijí větší množství alkoholu. Řada mladých Skandinávců navíc pije s cílem opravdu se

opít, což představuje větší zdravotní rizika. Ačkoli je v Nizozemsku užívání konopí tolerováno více než v jiných státech, míra jeho užívání zde není vyšší.

Užívání drog a to, jak společnost chápe uživatele drog, ovlivňují i etnické a náboženské aspekty dané kultury. Pravděpodobně kvůli tomu, že islám zakazuje užívat a zneužívat alkohol a další psychotropní drogy, se např. v muslimských komunitách užívají drogy méně než v jiných náboženských nebo etnických skupinách. Míra konzumace tabáku je ale často na podobné nebo vyšší úrovni než v dalších skupinách. V drogové prevenci je nutno zohlednit jak kulturní rozdíly, tak i kulturní kontext dané cílové skupiny.

Citované prameny

- Bureau NDM, *National Drug Monitor 2001*, Utrecht, September 2001. ISBN: 90-76733-12-0, [www.trimbos.nl].
- EMCDDA. *Decriminalisation in Europe – recent developments in legal approaches to drug use*, European Legal Database on Drugs (ELDD), Lisbon [PT], November 2001, [www.emcdda.org].
- EMCDDA. *Drugs in focus – Drug users and the law in the EU*, Lisbon [PT], April 2002, [www.emcdda.org].
- Rosenbaum, Marsha. *Safety First – a reality based approach to teens, drugs, and drug education*, Drug Policy Foundation, San Francisco [USA], 2002.

2 Efektivní drogová prevence ve školách

Jedním z pěti hlavních cílů projektu „Evropská zdravá škola a drogy“ je předložit výzkumem podložený a v praxi ověřený model účinné školní drogové prevence. Skládá se z informací o účinných preventivních opatřeních ve školním prostředí a praktického know-how, jak je realizovat.

Efektivní školní drogová prevence vychází ze souboru vědeckých evaluací existujících programů, praxí ověřených prvků, forem a metod odvozených z dobré praxe vyučování a učení se v účinné (efektivní) škole.

V této kapitole se zaměříme na následující prvky efektivní školní drogové prevence:

- ☐ programy a komponenty školní drogové prevence, jejichž účinnost byla prokázána na základě odborné evaluace,
- ☐ složky a prvky z praxe školní drogové prevence, které prokazatelně zvyšují účinnost prevence,
- ☐ důležité faktory, které mají vliv na efektivitu výuky a mohou zvýšit i účinnost prevence.

Jsou-li tyto prvky zkombinovány, představuje tento soubor programů, faktorů a složek zároveň **kontrolní seznam pro účinnou drogovou prevenci ve školách**.

2.1 Kdy je preventivní program efektivní a jak to poznáme?

Obecně lze říci, že program se považuje za účinný, pokud se podaří splnit jeho dlouhodobé a krátkodobé cíle. Za nejefektivnější se považuje ten, který tato kritéria splní s nejnižšími časovými, personálními a finančními investicemi.

K tomu, aby se dala měřit účinnost, je ale třeba jasně definovat dlouhodobé a krátkodobé cíle, účinky aktivit musí být snadno měřitelné a proces jejich zavádění musí být transparentní. Aby se zajistilo, že měřených výsledků bylo skutečně dosaženo díky samotnému programu, je třeba používat náležité metody monitorování a evaluace.

Zhodnotit účinnost školních programů prevence drog není tak snadné, jak by se mohlo zdát. Školy v západním světě sice mají podobnou strukturu, nejsou ale identické. Provést „tradiční“ odbornou evaluaci v jedné či více školách, ve kterých probíhá specifický školní preventivní program a jedna škola slouží jako kontrolní skupina, je poměrně obtížné.

Jedním z problémů je, že kvůli rozdílům ve školním prostředí, struktuře, společenském klimatu, kultuře, procesu učení a způsobu vedení se preventivní programy nikdy neprovádějí stejně. Dalším problémem je, že školy nejsou uzavřený labo-

ratorní systém. Studenti vedou poměrně aktivní mimoškolní život a jsou konfrontováni s řadou dalších informací, zkušeností i problémů. Vliv těchto externích faktorů nelze změřit. Se stejným problémem se setkáváme i u kontrolních skupin, ve kterých se preventivní program neprovádí. V životě studentů hrají výše uvedené externí faktory svou roli, jejich vliv a skutečný dopad ale nelze změřit.

Otázka efektivity školních programů prevence drog se i přesto stala námětem značné řady výzkumů, které většinou proběhly ve Spojených státech amerických. Účinný, vědecky podložený, preventivní program je takový, jehož prováděním dojde k (malým, ale) vědecky významným změnám v chování a postojích studentů k (zne)užívání drog. **Ještě konkrétněji lze říct, že pod pojmem „účinný školní program prevence drog“ rozumíme programy, které:**

- ☐ oddalují nebo brání začátku užívání drog (prvnímu užítí) nebo snižují frekvenci užívání,
- ☐ snižují sociální a zdravotní rizika a možné škody způsobené užíváním drog mezi studenty, včetně ohrožení jejich fungování ve škole,
- ☐ zvyšují schopnost studentů činit informovaná a odpovědná rozhodnutí ohledně toho, zda a jak budou užívat drogy,
- ☐ mají dlouhotrvající výsledky.

To znamená, že školní drogové preventivní programy, které mají za cíl pozitivně ovlivnit nejméně jeden z výše uvedených faktorů, ale **nemají žádné výsledky** (či alespoň pozitivní výsledky v jiných oblastech), **se považují za neúčinné**.

Příkladem je program DARE (Drug Abuse Resistance Education – Vzdělávání v odmítání zneužívání drog), který v masivním měřítku probíhal ve Spojených státech a jehož realizátory ve školách byli policisté. Tento program deklaruje, že je schopen snížit frekvenci nebo míru začátku užívání drog mezi studenty, nevykazuje ale žádné dlouhotrvající účinky či signifikantní vliv na užívání drog [Cuijpers & Bolier, 2000].

Jak jsme již naznačili výše, jedním z hlavních faktorů pro určení účinnosti školního programu prevence drog je kvalitní obsah, dobré naplánování a řádné provedení.

Dalším důležitým předpokladem pro účinnost je, že každý školní program prevence drog je vždy nutno přizpůsobit kulturním, sociálním či politickým okolnostem i struktuře školy či specifické populaci jak v rámci školy, tak v jejím okolí.

2.2 Typy programů drogové prevence

Projekt Evropská zdravá škola a drogy vychází z principu, že **efektivní drogový preventivní program je intenzivní, průběžně prováděný a kombinuje** objektivní věcné informace a individuální osobní přístup.

Odborné výzkumy prokázaly, že **nejefektivnější jsou intenzivní dlouhodobější programy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností, osobní rozvoj a objektivní informace o drogách**. Prokázalo se, že projekty zaměřené pouze na abstinenci (podle hesla „prostě řekni ne“) bývají méně úspěšné, neefektivní, a v některých případech dokonce kontraproduktivní (Cuijpers & Bolier, 2000).

Preventivní přístupy v oblasti drog jsou úzce spjaty s behaviorálními vědami. Odpověď na otázku, proč se někteří lidé v určitém momentu či konkrétní situaci rozhodnou užívat drogy, závisí na celé řadě těžko vysvětlitelných a definovatelných psychologických a dalších faktorech. Chování není vždy racionální a jako takové se nedá předpovědět.

Kuřáci tabáku vědí, že si mohou vážně poškodit zdraví, a přesto stále kouří. Rozhodnutí začít kouřit je výsledkem osobního vyhodnocení situace, zvažování pozitivních a negativních vjemů (pocit relaxace, reklamou propagovaný pocit, že kuřáci „jsou v pohodě“ versus pokles míry společenského přijímání kouření) a porovnání dlouhodobějších potenciálních zdravotních rizik s krátkodobým potěšením. Často je to ale výsledek náhlého impulsu, touhy experimentovat se „životem na hraně“ či nedostatku individuální schopnosti odmítnout či odmítat.

Ať už je určité chování jedince výsledkem osobního rozhodovacího procesu, nebo jeho absence, těžko se ovlivňuje. Přesto se ale právě o to prevence snaží: podporovat zdravý životní styl a přesvědčit (mladé) lidi, aby se vyhnuli chování, které jim poškozuje zdraví.

Východiskem většiny – euroamerických – modelů, které se v kontextu prevence drog zabývají chováním, je jedinec. Právě on či ona se rozhodne, jestli bude nebo nebude užívat drogy. Osobní vyhodnocovací proces, který (vědomě či nevědomě) probíhá u každého, sice může být ovlivněn okolním světem, nakonec je to ale vždy právě jen daný jedinec, kdo se rozhodne, jestli drogy bude, nebo nebude užívat.

Dalo by se diskutovat o tom, zda tyto modely lze použít i pro další (etnické) kultury v západní Evropě nebo dalších částech světa. V dalších etnických a náboženských komunitách (např. marockých a tureckých muslimských kulturách v západní Evropě) může tlak v rámci skupiny hrát mnohem větší roli než u rodilých příslušníků daného evropského národa.

Tento faktor ale může mít i příznivý vliv: v těchto komunitách bývá díky vlivu náboženství nižší míra užívání alkoholu či nelegálních drog. Druhou stranou mince je ale skutečnost, že v těchto komunitách bývá problematické užívání drog často tabuizováno, a tak lze těžko zavádět specifické preventivní a poradenské služby.

Existuje řada různých typů školních programů a každý z nich má své charakteristické prvky a přístupy. V praxi se ale všechny programy zaměřují na ovlivnění nebo změnu procesů, které vedou k začátku užívání drog (Hansen, 1992). Rozdíl mezi programy lze definovat na základě specifického chování, na které se zaměřují. Každý program je sice jiný, než si ale popíšeme ty, které byly vyhodnoceny jako účinnější, uvedeme nejběžnější typy programů.

Obsah programů lze rozdělit do různých kategorií. Toblerová (2000) dělí programy podle obsahu na osm typů. Hansen (1992) předkládá podrobnější rozdělení na základě „stavebnicové teorie“ nebo komponentů. Rozdělení typů programů včetně jejich obsahu, popisu aktivit a mediačních proměnných je uvedeno v tabulce 2.1.

Mediační proměnné podporují změny, které preventivní intervence (program) vyvolala v souvislosti s chováním spojeným s užíváním drog.

Rozlišujeme dva typy mediačních proměnných:

- ☐ mediační proměnné přímo spojené s užíváním drog, např. znalosti o užívání drog, postoje k drogám, intence (viz Glosář) užívat drogy či sociální normy,
- ☐ mediační proměnné, které souvisí s užíváním drog nepřímo, např. životní/sociální dovednosti, rizikové faktory, protektivní faktory, strukturní změny, životní styl, kulturní zvyklosti a problémové chování.

Vzhledem k tomu, že se obsah programu vyvíjí či přizpůsobuje časovému rámci a kontextu, v němž je používán, objevují se ve většině přístupů, metod i cílů v drogových preventivních programech prvky jednoho či několika typů programů uvedných v tabulce 2.1.

Tabulka 2.1 Dvanáct typů programů podle obsahu

	Typ programu	Obsah programu	Aktivity	Mediátoři
1	Informativní programy	Zaměřují se na předávání znalostí o důsledcích užívání drog a rozvíjení vědomí mladých lidí o užívání drog jako rizikovém chování. Poskytují informace o drogách, užívání a zneužívání drog včetně mýtů a faktů o užívání drog; často se zaměřují na biologické, chemické, historické a právní souvislosti. Pozornost se věnuje pozitivním i negativním účinkům na zdraví, sociálnímu prostředí daného jedince i jeho duševnímu zdraví.	V těchto programech je využívána řada různých forem aktivit: např. přednášky, klasická forma vyučování, projekce filmů a videopořadů, diskuze a besedy.	Snaží se ovlivnit znalosti o drogách a následcích jejich užívání, zvyšovat vědomí o tom, že drogy jsou škodlivé, a snižovat pocit, že jejich užívání má pozitivní účinky.
2	Programy zaměřené na rozhodovací schopnosti	Cílem je zdokonalit schopnost studentů racionálně se rozhodovat ohledně užívání drog. Studenti se učí strategiím pro rozpoznání problémů, nalézání řešení a výběr mezi alternativami.	Zahrnují nácvik dovedností. Ne vždy se zaměřují na individuální užívání drog. Aktivity mohou být prezentovány ve formě přednášek, diskuzí, hraní rolí či úkolů.	Snaží se ovlivnit a podporovat dovednosti nutné pro racionální rozhodování a volbu racionálních postupů při řešení problematických situací. Vycházejí z předpokladu, že dovednost racionálního rozhodování snižuje riziko užívání drog.
3	Programy spojené se složením přísahy	Podporují studenty v tom, aby slíbili nebo se zavázali, že nebudou užívat drogy (např. programy nekuřáckých tříd). Tento slib bývá založen na morálních zásadách (drogy jsou pro společnost špatné, představují morální úpadek a zkázu).	Aktivity bývají řečnického charakteru („kázání“), složení slibu má často formu petice nebo smlouvy.	Stimulují mladé lidi, aby se sami zavázali k tomu, že nebudou užívat drogy.
4	Programy zaměřené na uvědomování si hodnot	Jejich cílem je pomáhat mladým lidem uvědomovat si své osobní hodnoty a následky svého chování, přičemž užívání drog je demonstrováno jako chování neslučitelné s osobními hodnotami.	Mohou zahrnovat aktivity, které jednotlivcům pomohou rozpoznávat existující hodnoty a preferovat hodnoty pozitivní. Do tohoto typu programů patří aktivity typu skupinové diskuze a využití tištěných materiálů s otázkami a cvičeními (<i>worksheets</i>).	Cílem je ovlivňovat užívání drog a důležitá životní rozhodnutí kladením důrazu na individuální hodnoty dané osoby a rozvoj jejího přesvědčení, že užívání drog není v souladu s vlastními životními cíli.
5	Programy zaměřené na stanovování cílů	Učí dovednostem potřebným ke stanovení a dosažení cílů a podporují studenty v tom, aby si osvojili postoj zaměřený na dosahování výsledků. Užívání alkoholu a dalších drog je prezentováno jako neslučitelné s těmito cíli. Proces stanovování cílů může být doprovázen definováním reálných prostředků, dovedností, časového rámce a odměn.	Využívají různé druhy instruktážních technik, včetně didaktických technik a cvičebnic (<i>workbooks</i>). Dosažené výsledky mohou být odměňovány.	Snaží se ovlivnit užívání alkoholu a drog vytvořením strategie orientované na dosahování výsledků a k tomu potřebnou motivaci. Za vlivný faktor se považuje rovněž osvojení dovedností pro stanovení a dosažení pozitivních životních cílů. Tento přístup se tedy soustřeďuje na dovednosti nutné pro rozhodování, na rozdíl od programů zaměřených na uvědomění hodnot, jejichž cílem je stanovení priorit a následné uspořádání životní volby.
6	Programy zaměřené na zvládání stresu	Cílem těchto programů je naučit studenty, jak se vypořádat se stresem a jak jej zvládat v obtížných situacích (jakými jsou např. konflikty ve vztazích, rodinné problémy atd.). Nácvik dovedností někdy zahrnuje strategie ke snižování stresu a nalézání pozitivních alternativ k užívání drog při konfrontaci se stresovými situacemi.	Zahrnují didaktické a diskusní strategie. Důraz se často klade na techniky zvládání fyzického stresu (relaxace atd.). Dalšími nástroji jsou tištěné materiály s otázkami a cvičeními (<i>worksheets</i>).	Jejich cílem je ovlivnit užívání drog kladením důrazu na posouzení vlastních schopností, které umožňují vypořádat se s životními obtížemi, a nácvik dovedností, jak se vypořádat s problémovými situacemi. Na vývoj užívání drog by mělo mít vliv také snížení míry vnímaného stresu.

	Typ programu	Obsah programu	Aktivity	Mediátoři
7	Programy zaměřené na budování pozitivního sebehodnocení (self-esteem)	Cílem je rozvíjet pozitivní sebehodnocení a sebeúctu. Studenti se učí přijímat neúspěchy a potíže a nevěnovat jim příliš pozornosti. Odrazují se od vnímání sebe sama jako neúspěšného. Podporují zvýšené oceňování vlastní vrozené i rozvíjené zdatnosti a jedinečnosti.	Zahrnují aktivity zaměřené na zvyšování pozitivního sebehodnocení a sebeuvědomění, např. diskuze a práci s cvičebnicemi.	Očekává se od nich, že sníží míru užívání drog zvyšováním pozitivního sebehodnocení.
8	Programy zaměřené na nácvik dovednosti odolávat tlaku	Učí studenty, jak rozpoznávat vnější tlak užívat drogy (ze strany vrstevníků, sourozenců, rodičů/zákonných zástupců dítěte, jiných dospělých, v médiích či v reklamě) a asertivně mu odolávat.	Zahrnují různé aktivity a formy instruktáže, např. filmy a diskuze, které ukazují tlak ze strany vrstevníků. Zároveň do nich patří nácvik schopnosti odmítat, a to s využitím diskuzí a hraní rolí.	Cílem je ovlivnit začátek užívání rozvíjením osobních dovedností, např. schopnosti odmítat nabízené drogy, a zvýšením schopnosti odolat negativnímu tlaku vrstevníků.
9	Programy zaměřené na nácvik sociálních dovedností	Vyučují obecným sociálním dovednostem, včetně komunikačních a mezilidských dovedností a schopnosti řešit mezilidské konflikty. Tento přístup zahrnuje nácvik dovedností s širší možností uplatnění než jen při odmítání nabídnuté drogy.	Může sem patřit nácvik asertivity a schopností komunikovat a řešit konflikty. Z instruktážních technik uvedme přednášky, diskuze a hraní rolí.	Cílem je ovlivnit začátek užívání drog zvýšením komunikačních schopností a dovedností zaměřených na společenské přijetí. Rozvíjejí se i schopnosti řešit mezilidské problémy.
10	Programy zaměřené na stanovování norem	Cílem je stanovit konzervativní normy pro užívání drog. Jádrem tohoto přístupu je náprava mylných představ studentů o (vnímané vysoké) prevalenci a přijatelnosti užívání alkoholu a drog a zavedení konzervativních skupinových norem.	Zahrnují prezentování výsledků výzkumů, průzkumů veřejného mínění, diskuze o přiměřenosti určitého chování (např. užívání drog). K zavedení nebo definování specifických standardů skupinového chování tento typ programu využívá také vrstevníky (<i>peers</i>).	Snaží se ovlivnit začátek užívání drog zmírněním představ o očekávaném výskytu (prevalenci) a přijatelnosti užívání a dostupnosti drog mezi vrstevníky.
11	Programy pomoci	Poskytují intervence a poradenství směřující k vypořádání se se životními problémy. Do programů pomoci jsou zapojováni <i>peers</i> (<i>vrstevníci</i>), kteří studentům radí nebo je instruují v otázkách spojených s drogami a alkoholem.	Využívají vrstevníky, aby ve třídách stimulovali diskuzi. Klade se důraz na včasnou intervenci a referenci do léčby.	Snaží se ovlivnit začátek užívání drog poskytováním sociální podpory ohroženým jedincům.

Charakteristickým rysem většiny školních programů prevence drog je, že kombinují náplně programů uvedených v tabulce 2.1. Takřka všechny programy zahrnují informace o drogách a užívání drog. Odborné analýzy prokázaly, že **začátek užívání drog nejúčinněji ovlivňují komplexní a sociálně zaměřené programy**.

Hansen ve své studii provedl analýzu široké řady školních programů prevence užívání drog a na základě dvanácti typů programu uvedených v tabulce 2.1 je rozdělil do kategorií podle obsahu. Identifikoval šest skupin programů, z nichž jedna (skupina 6) nebyla popsána úplně a zároveň je příliš různorodá na to, aby se dala klasifikovat. Proto jsme ji nezařadili.

Skupina programů 1 – informace / vyjasňování hodnot

V této skupině programů se kladl důraz na znalosti. Tento typ programů odpovídá Toblerovou popsané kategorii „pouze znalosti“.

Skupina programů 2 – afektivní vzdělávání

V této skupině byly zastoupeny typy programů zaměřené na rozhodovací schopnosti, vyjasnění hodnot, zvládání stresu a pozitivní sebehodnocení (*self-esteem*). Schopnosti odmítat nebyly zastoupeny. Tento typ programů odpovídá Toblerovou popsané kategorii „pouze afektivní“.

Skupina programů 3 – vliv společnosti

Programy zaměřené na vliv společnosti učí studenty primárně o vrstevnických a dalších tlacích a rozvíjejí dovednosti, jak těmto tlakům odolávat. Prakticky všechny zahrnují informace o užívání drog. Některé obsahují i další komponenty, např. složení slibu a stanovení norem.

Skupina programů 4 – komplexní

Komplexní programy zahrnují různé složky všech zkoumaných preventivních programů. Obsahují informace, nácvik rozhodovacích dovedností a schopnosti odmítat i komponenty typu složení slibu a stanovení norem. V této skupině se nevykytovaly dovednosti pomáhat vrstevníkům.

Skupina programů 5 – alternativy

V této skupině programů se zdůrazňují sociální dovednosti a alternativy užívání drog. Počet zkoumaných programů v této skupině byl ale omezený.

Výzkumem účinnosti těchto programů se prokázalo, že na snížení míry užívání drog mezi participujícími studenty mají největší vliv komplexní programy a programy zaměřené na společenský vliv (Hansen, 1992). Tento závěr, zdá se, potvrzují i výsledky dalších výzkumů, v posledních letech se ale objevily nové vývojové trendy, které přinesly nové informace a znalosti.

Kromě specifického obsahu školního programu prevence drog by se mělo rozlišovat i mezi tím, na jakou cílovou skupinu se zaměřuje. Pro tři různé cílové skupiny jsou k dispozici přibližně tři typy programů:

- ☐ **univerzální programy** zaměřené na obecnou populaci či její část (studentskou populaci), která není identifikována na základě individuálních rizikových faktorů (např. masmediální kampaň a školní programy zaměřené na všechny studenty);
- ☐ **selektivní programy** zaměřené na specifické skupiny (např. školáky) se zvýšeným rizikem problémů spojených s užíváním drog (např. programy zaměřené na děti alkoholiků nebo vysoce ohroženou mládež z center velkých měst atd.);
- ☐ **indikované programy** zaměřené na jednotlivce (např. školáky), kteří podle diagnostických kritérií nemají problémy se závislostí, ale vykazují určité charakteristiky problematického užívání (sem např. patří intervence zaměřené na mladé experimentátory s drogami).

Účinnost školního programu prevence drog závisí na řadě faktorů, např. obsahu programu, použi-

tých přístupech, didaktice a způsobu provádění, struktury, organizaci a plánování. Posledně jmenovaný faktor probereme ve třetí kapitole.

Ačkoli se do oblasti prevence a programů drogové výchovy na školách vkládá velké a potřebné úsilí, evaluace efektivních školních programů prevence drog ukázala, že jejich účinky na to, jak studenti vnímají drogy a chování spojené s drogami jsou sice signifikantní, ale malé (Midford, 2001; Cuijpers, 2002). **Ve většině případů skutečně došlo ke zlepšení znalostí o drogách a jejich účincích, zároveň se do jisté míry zvýšil i věk začátku užívání drog (včetně alkoholu a tabáku) a snížila se frekvence jejich užívání. Dále platí, že tyto účinky se časem vytrácejí, nejsou-li preventivní snahy opakovány.**

I přes tyto omezené účinky musíme brát v potaz, že absence všech forem prevence by pravděpodobně vedla k vyšší míře užívání, k užívání v rizikových situacích a sociální exkluzi mnohem vyššího počtu mladých lidí. **Ve studiích se ukázalo, že při srovnání se scénářem, kdyby se neprováděla efektivní prevence, se prevence vyplácí v kurzu jedna ku čtyřem až pěti** (tzn. že každé euro vložené do účinné prevence ušetří na nákladech na zdravotnictví a nákladech na /ušlou/ produktivitu čtyři až pět euro) (Pentz (1998)).

Existující směrnice a kritéria kvality

Tato příručka rozhodně není první publikací podrobně se zabývající otázkou, která kritéria kvality jsou základem pro účinnou školní drogovou prevenci. Midford et al. (2001) sepsali přehled funkčních i nefunkčních prvků ve výchově zaměřené na prevenci užívání konopí. V řadě rysů je tento přehled podobný kritériím kvality uvedeným v této kapitole.

Britské Ministerstvo školství a zaměstnanosti vydalo průvodce pro pracovníky anglických škol, ve kterém jsou uvedeny hlavní zásady a dobrá praxe prevence zneužívání drog. V srpnu 2001 vydalo britské Národní centrum pro závislosti (National Addiction Centre – NAC) koncept pro konzultace o ověřených postupech pro efektivní drogovou prevenci včetně prevence ve školách. Autoři této publikace zdůrazňují, že k tomu, aby mohly školy a zdravotníci provádět program, který není založen na sociálních dovednostech, musí jasně zdůvodnit, proč jej chtějí provádět (Witton, 2001); interakční provádění přístupu založeného na sociálních dovednostech sice prokazatelně přináší pozitivní výsledky, má ale jen malé účinky.

2.3 Ověřené efektivní složky školní drogové prevence

Pro účely projektu „Zdravá škola a drogy“ pracovníci Institutu Trimbos systematicky prostudovali

odbornou literaturu a pokusili se stanovit, **které charakteristiky určují účinnost programů drogové prevence** (Cuijpers, 2002). Z této studie vyplynulo sedm ověřených kritérií kvality (viz tabulku 2.3). Tento systematický přehled se od většiny ostatních evaluačních studií liší tím, že kombinuje tři různé kategorie studií, které se sice většinou věnují stejným typům programů, ale evaluaci provádějí z rozdílného úhlu pohledu nebo používají jinou metodologii.

Máme k dispozici několik kvalitně připravených a provedených studií, ve kterých jsou uvedeny relevantní informace o účinných složkách školních programů drogové prevence. Tyto studie názorně ukázaly, že školní drogové preventivní programy mají potenciál snížit míru užívání drog mezi adolescenty. Zároveň se v nich ale prokázalo, že většína prováděných drogových preventivních programů není účinná. Platí tedy, že ačkoli se věnuje stále více studií otázce, které charakteristiky určují, jsou-li preventivní programy účinné, nebo nikoli, není ještě přesně známo, které konkrétní složky by měly být v účinné prevenci obsaženy.

Tři kategorie zkoumaných studií:

1 Studie účinku a metaanalýzy. Tyto studie zkoumají, které účinky školních programů prevence drog by mohly přispět k poznání, jaké typy programů jsou, nebo nejsou účinné. Naše studie se zaměřila na metaanalýzy, ve kterých se vzájemně porovnávají různé typy preventiv-

ních programů. Při metaanalýze se statisticky slučují výsledky různých studií a předpokládá se, že poskytují lepší odhad skutečného efektu intervencí než jednotlivé studie (Rosenthal & DiMatteo, 2001). Identifikace účinných a neúčinných intervencí umožní stanovit kritéria kvality drogové prevence.

2 Studie zabývající se mediačními proměnnými intervencí. Některé studie školních programů prevence drog se zabývají tím, které „mediátory“ (charakteristiky programů) způsobují snížení míry užívání drog.

3 Studie srovnávající preventivní programy. Několik studií zkoumalo charakteristiky drogových preventivních programů s jinými programy, které danou charakteristiku neobsahovaly. V řadě studií se porovnávaly např. programy vedené vrstevníky a programy vedené dospělými; preventivní programy s dodatečnými sezeními nebo bez nich a programy s komunitními intervencemi nebo bez nich.

Spojením výstupů z těchto tří typů studií lze sestavit kategorie efektivity, ve kterých je na stupnici od jedné do čtyř označeno, do jaké míry jsou vědecky ověřeny (tabulka 2.2).

Tabulka 2.2 Míra podloženosti kategorií

+	podložené do určité míry	přesvědčivé důkazy pro kritérium kvality z jednoho ze tří zdrojů
++	jasně ověřené	důkaz pochází ze dvou či ze tří zdrojů a/nebo podle důkazů nelze pochybovat o tom, že se jedná o důležité kritérium
+++	velmi jasně ověřené	důkazy jsou tak přesvědčivé, že o důležitosti tohoto kritéria takřka nelze pochybovat
++++	prokázané	podle důkazů nelze pochybovat o tom, že se jedná o velmi důležité kritérium

Tabulka 2.3 Podložená kritéria kvality pro školní drogovou prevenci

	Kritérium	Vysvětlení	Podloženo
1	Prokázané účinky	Výsledky programu prováděného v praxi by měly být prokázány na základě kvalitně připraveného odborného výzkumu. Toto kritérium je důležité, protože se prokázalo, že většina drogových preventivních programů nemá na užívání nebo zneužívání drog žádný vliv. Účinný je pouze omezený vzorek drogových preventivních programů. Toto kritérium se od ostatních odlišuje tím, že se nezabývá samotnou charakteristikou programu, ale skutečným ověřením jeho výsledků. Jedná se ale o důležité kritérium, a proto by na tomto seznamu mělo zůstat na prvním místě.	+++
2	Metody interaktivního provádění programu	V univerzálních školních drogových preventivních programech by se měly používat spíše interaktivní metody provádění programu než neinteraktivní. Interaktivní programy nabízejí účastníkům příležitosti k tomu, aby byli v kontaktu, komunikovali a vyměňovali si nápady. Navíc se v těchto programech lépe učí dovednostem, které jsou spojené s odmítáním drog. V interaktivních programech mají studenti možnost získat zpětnou vazbu a konstruktivní kritiku v atmosféře, kde jim nic nehrozí. Tak se umožňuje, aby si studenti mohli prakticky vyzkoušet nově získané schopnosti odmítat. Neinteraktivní programy se především zaměřují na poskytování znalostí a jen málo se v nich diskutuje. Bylo vědecky prokázáno, že ve srovnání s neinteraktivními jsou interaktivní programy na vyšší úrovni.	++
3	Na základě „modelu vlivu společnosti“	Preventivní programy založené na „modelu vlivu společnosti“ jsou ze všech dostupných typů neúčinnější, a tak by tento model měl být součástí všech preventivních programů (Tobler et al., 2000). Přístup k drogové prevenci na základě vlivu společnosti vychází z myšlenky, že prevenci užívání drog lze pomoci „naočkováním“ studentů tak, aby byli odolní proti přímému nebo nepřímému sociálnímu tlaku (Donaldson et al., 1996). Tento přístup podrobně popsal Hansen (1993).	++
4	Zaměření na normy, slib neužívat drogy a intenci (záměr) neužívat drogy	Preventivní programy jako součást přístupu založeného na vlivu společnosti by se měly především soustředit na existující normy (znalosti o společenské prevalenci; znalosti o společenské přijatelnosti; normativní očekávání; reakce na užívání drog ze strany přátel); na závazek studentů neužívat drogy a na jejich intenci neužívat drogy. Ve výzkumech mediačních proměnných se prokázalo, že normy, závazek (<i>commitment</i>) a intence jsou velmi podstatnými mediačními proměnnými (viz také pojednání o této otázce od Marlatta et al.).	++
5	Doplnění školních intervencí komunitními intervencemi	Tímto se posilují účinky školních intervencí. Mezi komunitní intervence patří intervence v rodině, kampaně ve sdělovacích prostředcích a výbory, které mají na starost mobilizování komunity. Posílení účinků komunitních intervencí se prokázalo jak v metaanalýze provedené Toblerovou et al., tak v komparativních výzkumech.	++
6	Využívání vrstevníků (<i>peers</i>)	Využitím vrstevníků se krátkodobé účinky preventivních programů mohou posílit, a tak by se v programech měli pokud možno využívat místo dospělých nebo v kombinaci s nimi (Rooney & Murray, 1996; Cuijpers, 2002).	++
7	Doplnění programů zaměřených na vliv společnosti o nácvik sociálních dovedností	Metaanalýza Toblerové a jejích kolegů uvádí, že tímto doplněním se mohou posílit účinky preventivních programů. Zatím nebyly dostatečně vědecky prokázány mediační proměnné, které by dokázaly, že účinky preventivních programů se zvyšují prováděním nácviku sociálních dovedností, podporováním pozitivního sebehodnocení studentů a zaměřováním pozornosti na pocit duševní pohody.	+

Tabulka 2.3 uvádí výstupy ze systematického přehledu literatury o účinnosti školní drogové prevence. V tabulce je uvedeno podrobné vysvětlení sedmi stanovených kritérií kvality.

Každé z těchto sedmi kritérií kvality je podloženo důkazy z nejméně jednoho z uvedených tří typů výzkumu. Ne všechna z těchto sedmi kritérií stojí na stejné pozici. Kritérium 1 se týká volby mezi vyhodnocovanými a nevyhodnocovanými programy. Kritérium 2 se váže k tomu, jakým způsobem se programy ve školním prostředí provádějí (a jaký mají obsah). Kritéria 3 a 4 se přímo vztahují k tomu, jaký typ sdělení by se měl předávat a jaký

typ školení by se měl zajistit. Kritérium 5 ukazuje, že programy, které berou v potaz sociální okolí studentů, mohou dosahovat lepších výsledků, protože se preventivní sdělení opakují a jsou prezentována v nejdůležitějších oblastech života mladých lidí, tj. v rodině, ve škole a v místní komunitě. Kritérium 6 poskytuje důkaz o tom, že i vrstevnické (*peer*) vedení a výchova může být účinná. Účinnost se pravděpodobně zvyšuje, pokud k vrstevnické výchově dochází v participačním a otevřeném sociálním školním prostředí, které je popsáno ve čtvrté kapitole. Kritérium 7 je méně zřejmé, ale podporuje v oblasti prevence obecně přijíma-

ný názor, že účinné jsou integrované programy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností.

Nedostatek přesvědčivých důkazů jsme našli v programech, které měly následující charakteristiky:

- ☐ **dodatečná sezení (*booster sessions*)¹:** nebylo dostatečně prokázáno, že dodatečná sezení zvyšují účinky programu; mohou sice zvýšit účinnost některých programů, zdá se ale, že u jiných programů tomu tak není; zároveň není jasné, ve kterých programech zlepšují výsledky a ve kterých nikoli;
- ☐ **nácvik schopnosti odmítat:** podle výzkumů, které se zaměřily na mediační proměnné a vztah mezi nimi a účinky programu se neprokázalo, že by nácvik schopnosti odmítat byl signifikantní/účinnou mediační proměnnou;
- ☐ **intenzita:** nebylo nijak definitivně prokázáno, že intenzivní programy jsou účinnější než méně intenzivní.

Kritéria kvality – limity a omezení vyplývající z našeho výzkumu (přehledu)

Prozkoumáním základních kategorií výzkumů zaměřených na charakteristiky účinných školních programů prevence drog byla definována kritéria kvality preventivních programů. Tento přístup má několik omezení.

Za prvé byly intervence, zkoumané v tomto výzkumu, značně rozdílné. Je možné, že jeden mediační mechanismus bude dobře fungovat u jedné konkrétní intervence, ale u další nikoli. Jinými slovy, není jasné, jestli a jak lze mediační charakteristiky a mechanismy generalizovat.

Za druhé byla většina průzkumů provedena ve Spojených státech a jejich výsledky v dalších zemích nemusí platit.

A za třetí platí, že náš výzkum (systematický přehled) vycházel z rychlého studia literatury, a tak mohly být vynechány některé důležité prameny. Kvůli těmto omezením by se s jeho výsledky mělo zacházet opatrně.

I přes tato omezení se nám podařilo definovat důležitá kritéria kvality univerzální školní drogové prevence. Tento výzkum se především soustředil na otázku, zda je preventivní program účinný či nikoli, zajímavé poznatky se ale objevily i ve výzkumech, které se zaměřily na účinné složky a mediační proměnné. Kritéria kvality definovaná na základě tohoto výzkumu mohou mít značný význam pro školy, nositele rozhodovacích pravomocí a vědce, při jejich snaze o zvýšení kvality školní

drogové prevence, a to i přesto, že tato kritéria nejsou vždy vědecky tak ověřená, jak by bylo žádoucí.

2.4 Prakticky ověřené efektivní složky školní drogové prevence

V kapitole 2.3 jsme uvedli sedm hlavních kritérií kvality účinné školní drogové prevence. Zohledňují především prvky, které jsou důležité ve vztahu k obsahu programů. K účinné drogové prevenci lze ale říct mnohem více, pokud vezmeme v úvahu i jednotlivosti, které vyšly z „dobré praxe“. V této kapitole nabídneme řadu kritérií, která splňují programy drogové prevence dosahující vysokého uznání. Oceňují je i odborníci na školní drogovou prevenci z osmi evropských států, kteří se podíleli na přípravě této příručky.

2.4.1 Kritéria kvality odvozená z „dobré praxe“

Obsah prevence

- ☐ Prevence by měla věnovat pozornost všem typům drog/láték včetně tabáku, konopí, benzodiazepinů (např. sedativa a prášky na spaní), inhalantů (i např. lepidel) a legálních léků.
- ☐ V závislosti na sociálním prostředí a místní (nebo národní) prevalenci zneužívání drog by se měla soustředit pozornost i na lokálně vyráběné drogy, např. podomácku pálené lihoviny (populární ve skandinávských zemích), lokálně produkováné opiáty (např. polský „kompot“) nebo syntetické drogy (na *house parties* a *raves*).
- ☐ Zahrnuto by mělo být i téma experimentálního užívání drog; nicméně může být zařazena i prevence orientovaná abstinencí.
- ☐ Poskytování objektivních a spolehlivých informací o pozitivních účincích i o rizicích a nebezpečích spojených s užíváním drog.
- ☐ Podpora protektivních faktorů (např. jaká preventivní opatření by se měla používat v případě užívání určitých typů drog) a snížení rizikových faktorů (např. řízení pod vlivem alkoholu).
- ☐ Nemělo by se moralizovat, místo toho by se spíše mělo podporovat, aby mladí přemýšleli samostatně.
- ☐ Pozornost se má soustředit na potřeby a priority.
- ☐ Opakovat preventivní sdělení a přizpůsobovat je věku studentů, nezapomínat na přechod od konzumace jedné drogy k druhé.

Jak si počínat při incidentech spojených s drogami

- ☐ Poučte učitele a nepedagogické pracovníky o tom, jak je složité poznat užívání drog mezi studenty. Součástí tohoto poučení je školení

¹ Poznámka vydavatele: *Booster sessions* – setkání (přednášky, hodiny), ve kterých je obsah preventivního programu opakován za účelem obnovení či upevnění již získaných vědomostí či dovedností.

o tom, jak identifikovat fyzické a duševní projevy užívání drog, aby bylo možno rozpoznat „skutečné“ problémy s drogami a vyhnout se falešným obviněním.

- ☐ Poskytněte ve škole příležitost pro anonymní a „bezpečné“ poradenství nebo informace o tom, jak se obrátit na odborné služby v oblasti léčby závislosti na drogách.
- ☐ Poradenství a přístup k informacím o drogách a užívání drog by mělo být k dispozici i pro další zainteresované ve školách (učitelé, nepedagogičtí pracovníci a rodiče/zákonní zástupci).
- ☐ Buďte ke studentům upřímní, jednejte s nimi přímo a sdělte jim, že nemůžete zajistit, aby informace, které by vám chtěli sdělit o svém užívání drog, zůstaly utajeny.
- ☐ Programy by měly být koherentní, zejména pokud jde o dlouhodobé cíle, krátkodobé cíle, aktivity a očekávané výstupy; jednotlivé aktivity by si měly vzájemně napomáhat a ne naopak.

Školní pravidla a nařízení ohledně drog

- ☐ Pravidla i nařízení musí být realistická: školy by neměly stanovit pravidla, která nebudou schopny prosazovat, a stejně tak by neměly přebírat odpovědnost, kterou nesou rodiče/zákonní zástupci dítěte.
- ☐ „Přesunutím“ se problém nevyřeší. Studenti přistižení při užívání drog bývají často vyloučeni ze školy. Vytržení studenta z jeho každodenního sociálního prostředí je pravděpodobně tím nejméně rozumným krokem a může studenta vystavit ještě větším rizikům. Mnohem lepší je poskytovat odborné poradenství a kvalitní vedení žáků.
- ☐ Pravidla platí pro všechny ve škole včetně učitelů a nepedagogických pracovníků; postih by měl odpovídat závažnosti přestupku.

Rodiče/zákonní zástupci dítěte

- ☐ Rodiče/zákonní zástupci dítěte jsou pro děti příkladem jak v pozitivním, tak v negativním slova smyslu.
- ☐ Program školní drogové prevence by měl rodičům/zákonním zástupcům poskytnout informace o drogách a užívání drog.
- ☐ Doporučuje se, aby zástupci školy o programu drogové prevence, který chtějí realizovat, promluvili i s rodiči/zákonními zástupci dítěte.
- ☐ Je důležité podporovat, aby rodiče/zákonní zástupci dítěte se svými dětmi o drogách hovořili.

Cílové skupiny

- ☐ Ve školním drogovém preventivním programu je třeba rozlišovat mezi typy drog i mezi přístupy, které se používají v jednotlivých ročnících. Pro každou skupinu je nutno zvolit strategii, která bude odpovídat jejich věku.

- ☐ Odlišujte prevenci pro běžné studenty a prevenci pro ohrožené skupiny studentů.

Participace

- ☐ Zákonní zástupci dítěte i samotní učitelé mohou prevenci jednak provádět a zároveň se mohou stát cílovou skupinou pro specifické aktivity.
- ☐ (Pokud již nejsou k dispozici), hledejte způsoby, jak studenty aktivně zapojit do plánování, vytváření, provádění i evaluace programů prevence.

Zařízení a výcvik

- ☐ Zajistěte, aby se výcvik (školení) různých skupin stal základní složkou programu nejen pokud jde o znalosti, ale také pokud jde o techniky a postoje (zplnomocnění, osobní vedení).
- ☐ Zajistěte (personálu) dostatek času na provádění intervencí a aktivit.
- ☐ Časově efektivní programy jsou vítanější než časově náročné.
- ☐ Učitelům a dalším, kteří se podílejí na školní drogové prevenci (např. *peerům*), musí být poskytnuty informace a školení o drogách a užívání drog.

Provádění programu

- ☐ Zajistěte, aby se ve vyučovacích osnovách vyhradil dostatečný čas na adekvátní pozornost všem aspektům školního programu prevence užívání drog.
- ☐ Po nějaké době preventivní program zopakujte a přizpůsobte jej novým skupinám studentů.

2.5 Předpokladem pro efektivní prevenci jsou efektivní školy

Jak jsme se již zmínili v závěru našeho systematického posouzení tvorby kritérií kvality, není vždy jasné, které charakteristiky školního programu prevence drog zvyšují jeho účinnost. Bylo již uvedeno, že pro účinnou školní drogovou prevenci je důležitým faktorem i společenské klima a zapojení zainteresovaných, protože se tak zvyšuje míra interakce, komunikace a změny ve škole (viz kapitulu 4). Ve škole s nepříznivou společenskou atmosférou a neadekvátními mezilidskými vztahy lze těžko realizovat účinnou drogovou prevenci, protože taková atmosféra není příznivá pro otevřenost, vzájemný respekt či porozumění, a studenti a učitelé či rodiče/zákonní zástupci dítěte v ní nemají pocit bezpečného prostředí.

Dalším důležitým a zároveň logickým prvkem účinné školní drogové prevence je efektivita samotné školy. Nedaří-li se škole efektivně provádět každodenní výuku, nelze očekávat, že v ní poběží účinný školní preventivní program.

V celé řadě studií o školách se zkoumala míra efektivit vzdělávání, vyučování a učení. Prezentovat přehled těchto výzkumů by bylo velmi náročné, a navíc by to přesáhlo možnosti této příručky. Přesto se ale zmiňme o tom, že ve Skotsku proběhla výborná studie školní efektivit, ve které se objevilo i několik mezinárodních srovnání.

MacBeath et al. (2001) popsali **11 hlavních faktorů, které ovlivňují efektivitu školy:**

- 1 profesionální řízení,
- 2 sdílené vize a dlouhodobé záměry,
- 3 učební prostředí,
- 4 soustředění na výuku a učení,
- 5 vysoká očekávání,
- 6 pozitivní posilování kompetencí studentů,
- 7 sledování dosaženého pokroku,
- 8 práva a odpovědnosti studentů,
- 9 účelové vyučování,
- 10 organizace výuky,
- 11 partnerský vztah mezi školou a domovem studentů.

Přístup zaměřený na školu jako celek

Zdravotníci, především ve Spojeném království, považují často za základ účinné školní drogové prevence „přístup zaměřený na školu jako celek“, to znamená, že drogová výchova a drogové preventivní aktivity nejsou pouze součástí určitého školního předmětu a nezaměřují se jen na určitou část školy. Naopak o drogovém programu ví celá škola a uvědomuje si všechny jeho aspekty. Přístup zaměřený na školu jako celek má vliv např. na prvky, jako jsou školní předpisy, společenské klima, interaktivní vyučovací metody, participace, komunikace a zapojení rodičů.

Efektivní školy, které do své každodenní praxe zavedly „přístup zaměřený na školu jako celek“, těží ze spolupráce mezi vzdělávacími týmy a jednotlivými školními odděleními a v rámci celé školy aplikují postupy nejlepší praxe. Přidanou hodnotu k fungování školy jako celku představuje její étos (kulturní identita), kultura, strategie a plánování (MacBeath, 2001).

Pokud to platí a my bychom převedli jedenáct faktorů, které ovlivňují efektivitu školy do podoby faktorů ovlivňujících účinnost prevence, vznikl by následující seznam dalších kritérií kvality (viz tabulku 2.4):

Tabulka 2.4 Efektivita školy převedená na účinnou školní drogovou prevenci

Efektivita školy	Převedená do drogové prevence
Profesionální vedení	☐ Školy jsou kvalitně řízeny a vedení věnuje pozornost potřebám a problémům všech zainteresovaných. ☐ Ve školní strategii jsou uvedeny jasné pokyny a pravidla ohledně užívání drog. ☐ Pravidla jsou důsledně zaváděna a prosazována vedením školy. ☐ Škola vyjadřuje sebejistotu. ☐ Škola má k dispozici plán opatření pro případ výskytu drog. ☐ Dlouhodobé cíle programu prevence drog jsou realistické. ☐ Vedení školy usnadňuje vzdělávací proces a poskytuje adekvátní prostředky na prevenci zneužívání drog (čas, personál, zapojení).
Sdílení vizí a dlouhodobých záměrů	☐ Cíle prevence podporuje a přijímá celá školní komunita. ☐ V preventivních poselstvích není žádná nejednoznačnost; nevyskytují se v nich žádné protichůdné informace či příklady (např. když učitelé zdravotní výchovy ve škole kouří).
Učební prostředí	☐ Dobrá a bezpečná společenská atmosféra ve škole. ☐ Moderní a interaktivní vyučovací metody.
Soustředění na výuku	☐ Jádrem školních aktivit je vzdělávací proces. ☐ Pokud si učitelé všímají toho, jak studenti vidí drogovou prevenci a užívání drog, redukuje se nepoměr mezi tím, co učitelé vyučují a co se studenti učí.
Vysoká očekávání	☐ Učitelé jsou zavázáni k tomu, aby dosáhli úspěchu s každým studentem, neexistují žádní „druhořadí“ studenti.
Pozitivní posilování	☐ Pozitivní přístup ke studentům a jejich projevům: místo na problém se škola orientuje na jeho vyřešení. ☐ Pozitivní vztahy a vzájemná úcta a respekt.
Sledování dosaženého pokroku	☐ Monitorování dopadu preventivních aktivit. ☐ Školní program prevence užívání drog má definovány měřitelné cíle.
Práva a odpovědnost studentů	☐ Participace, ☐ zapojení vrstevníků, ☐ studenti jsou bráni vážně, ☐ působení na odpovědné chování.
Účelové vyučování	☐ Učitelé jsou motivovaní, dobře vyškolení a pracují profesionálně. ☐ Učitelům je jasné, jakých dlouhodobých a krátkodobých cílů by jejich studenti měli dosáhnout.
Organizace výuky	☐ Škola si bere ponaučení z chyb a událostí v souvislosti s užíváním drog; přizpůsobuje se novým trendům včetně změn v pohledu a názorech společnosti na drogy a jejich užívání.
Vztah mezi školou a domovem studentů	☐ U komplexního preventivního přístupu hraje důležitou roli zapojení rodičů.

2.6 Závěry

V této kapitole jsme školám chtěli nabídnout řadu osvědčených kritérií, která ve vzájemné kombinaci zvyšují efektivitu školního programu prevence drog.

Výsledkem je směs vědeckých důkazů, příkladů nejlepší praxe a efektivního vzdělávání. Každý program pravděpodobně nesplní všechna výše uvedená kritéria. Radíme proto školám, aby pečlivě zvážily ověřená kritéria kvality a reflektovaly je ve svém stávajícím školním programu prevence drog a nezapomínaly na ně při výběru vhodného programu.

Kritéria nejlepší praxe mají svůj význam a slouží k pochopení důležitých detailů školního programu prevence drog. Lze říci, že těmito kritérii se drogový preventivní program transformuje do podoby řádného školního programu prevence užívání drog. V následujících kapitolách školám snad poskytneme všechny potřebné nástroje k vytvoření, posouzení, plánování, provádění, monitorování a evaluaci preventivního programu; zároveň nabídneme nástroje pro zlepšení spolupráce a mezilidských vztahů ve školách.

Citované prameny

Best, David & John Witton (2001). *Guidelines for Drug Prevention – Consultation Draft*, Department of Health/ National Addiction Centre, London [UK].

Cuijpers, P (2002). *Effective ingredients of school-based drug prevention programs: a systematic review*, in: *Addictive Behaviors* 27, str. 1009–1023, Elsevier Sciences, London [UK].

Cuijpers, P & Bolier, L (2001). *Effectieve verslavingspreventie*, [Effective drug prevention] Trimbos Institute, Utrecht [NL].

Department for Education and Employment (1998). *Protecting young people – Good practice in drug education in schools and in the youth service*, DfEE, Suffolk (UK), ISBN: 0-85522-903-9.

Hansen, William B (1992). *School-based substance abuse prevention: a review of the state of the art in curriculum 1980-1999*, in: *Health Education Research*, Oxford University Press (UK), Vol.7 no.3, pp. 403–430.

Hurrelmann, K & Leppin a & Nordlohne E (1995). *Promoting Health in schools: the German example*, in: *Health Promotion International*, Vol. 10 no.3, pp. 121–131, Oxford University Press [UK].

Midford, Richard & Lenton, Simon & Hancock, Leanne. *Cannabis education in schools – a critical review and analysis*, Department of Education and Training, New South Wales [AUS], ISBN 0-7313-70042-2.

Pentz, Mary Ann (1998). *Costs, Benefits, and Cost-Effectiveness of Comprehensive Drug Abuse Prevention*, in: *NIDA Monograph* 176, pp. 111–129, Bethesda [USA].

Rosenbaum, Marsha (2002). *Safety First – a Reality-Based Approach to Teens, Drugs and Drug Education*, Drug Policy Alliance, San Francisco (USA), 2002.

Tobler, Nancy & Michael Roona et al. (2000). *School-Based Adolescent Drug Prevention Programs: 1998 Meta-Analysis*, in: *The Journal of Primary Prevention*, Vol. 20, No. 4 [USA]

3 Design programu

Po prostudování vědeckých důkazů a příkladů dobré praxe, analýze filozofických východisek a definování některých klíčových slov a frází přichází další fáze zavádění školního preventivního programu: určení podoby programu a naplánování celého procesu. V této kapitole se zaměříme na následující otázku:

Jaké specifické požadavky, prvky a charakteristiky mají zásadní význam při provádění efektivní školní prevence, pokud jde o její obsah, plánování a organizaci?

Je důležité, aby si školy v rámci školního preventivního plánu připravily strategii pro prevenci drog. Nabízí jim možnost jasně vyjádřit postoj a filozofii, na níž je prevence drog v rámci dané instituce založena. Samotná tvorba strategie může být pro sbor, studenty, rodiče/zákonné zástupce, další zainteresované či ty, kteří o toto téma mají zájem, i velmi významnou příležitostí, jak se přiučit něčemu novému (viz také kapitolu 5).

Základem je zapojit do vývoje konkrétní strategie všichni, kteří jsou zainteresováni v rámci školního společenství. Tak se zajistí, že budou zohledněny místní potřeby a zainteresovaní budou mít pocit, že jim daná strategie do jisté míry „patří“ a že by se na ní měli podílet.

Užitečné odborné znalosti mohou nabídnout specializované organizace, např. místní experti v oblasti zneužívání drog, pedagogičtí poradci, policie a pracovníci služeb v oblasti alkoholu a drog. Strategie poskytuje sboru jasné instrukce ohledně jejich práce v rámci školy a umožňuje jim poznat, jakým způsobem škola splňuje zákonné požadavky jak na vyučovací osnovy, tak v případech incidentů v souvislosti s drogami.

Není nutné, aby si školy vytvářely vlastní program. Často mohou převzít existující program nebo jej jednoduše mohou přizpůsobit vlastním potřebám. Škola by ale měla dát jasně najevo, jaké důvody ji vedou k zavedení školního preventivního programu, definovat jeho cíle a naznačit, jaký hledá přístup a jaká jsou její filozofická východiska.

Školní program prevence drog se musí zabývat dvěma klíčovými prvky: vzděláváním a výchovou a tím, jak reagovat na incidenty spojené s drogami. V některých školách může být užitečné mít pro každý z těchto problémů samostatnou strategii. Jiné školy zase dávají přednost jedné strategii, která se zabývá oběma otázkami.

3.1 Drogová prevence ve školách – mezi úspěchem a nezdarem

Existuje řada příruček, průvodců, pojednání a článků, které podporují nebo popisují příklady nejlepší praxe pro organizaci a provádění drogové prevence. Naprostá většina drogových preventivních programů se soustřeďuje na mladé lidi ve

školách. I přesto se ale často věnuje málo pozornosti specifickým podmínkám, ve kterých školy musí fungovat.

Školy představují prostor, kde se organizovaně shromažďují početné skupiny mladých, aby vstřebávali informace a znalosti. Tím pádem jsou ideálními místy pro předávání znalostí a dovedností. Školy jsou ale také společenské komunity s vlastním systémem pro to, jak co dělat. V mnoha státech je drogová prevence ve školách povinným předmětem. Školy ale nejsou vždy tím nejlepším místem pro sociální učení.

Vzdělávací systém a školní organizace často nejsou připraveny na to, aby mohly zařadit techniky, vyučovací metody a aktivity, které jsou předpokladem pro provádění „hotových“ preventivních programů nabízených školám. K jejich zavedení je zapotřebí čas, personál a flexibilita v řízení škol, a to není vždy možné. Na druhou stranu školy často jednoduše nemají čas na to, aby si vyvinuly vlastní program, protože k tomu jsou zapotřebí specifické znalosti o psychoaktivních látkách a jejich účincích i znalosti o sociálních dovednostech a sociálním vývoji.

Proto je velmi důležité, aby drogové preventivní programy ve školách braly v potaz svou specifickou situaci, která je odlišuje od ostatních organizací. **Programy prevence drog na školách by měly být časově efektivní a nemělo by být složité je provádět.** Vedlejší účinky programu prevence drog by v ideálním případě měly vést k tomu, že škola z něj bude mít prospěch i v dalších oblastech, tj. v dalších podobných programech. Proto se atraktivní projekty zaměřují na sociální dovednosti: soustředí se na základní dovednosti a vývoj studentů a – pokud jsou úspěšné – stavějí základ pro odpovědné a zdravé chování mladých v nejrůznějších ohledech. V kapitole 3.4 uvádíme podrobné informace o tom, jak zřídit program zaměřený na sociální dovednosti.

Vytváření podoby školního preventivního programu

Efektivní školní preventivní program musí být kvalitně strukturován a musí být vhodný pro sociální prostředí, ve kterém se aplikuje. Znamená to, že takový program vyžaduje důkladnou analýzu

zu současného stavu, při níž se vezmou v potaz dosavadní potřeby, problémy a požadavky související s drogami a prevencí jejich užívání ve škole. **Efektivní školní program prevence drog by měl navíc mít stanovené jasné, specifické a realistické cíle;** strategii provádění programu je nutno přizpůsobit specifickým charakteristikám školního prostředí a jeho populace. Závěrem by v něm měl být „zabudován“ proces zpětné vazby pomocí monitorování a vyhodnocování aktivit programu.

Velký význam má jak sociální a politický systém, ve kterém škola funguje, tak i názory a postoje (místní) komunity. Než si školy zvolí nebo vyvinou program prevence drog, měly by dokončit vývojový proces a zjistit, jaký typ programu vlastně potřebují. Při tom je třeba zodpovědět řadu otázek, aby se vyjasnil současný stav i situace, o níž škola usiluje.

Popis současného stavu

- ☐ Jsou k dispozici odpovídající pokyny pro školní drogovou prevenci ve škole i mimo školu? Pokud ano, jsou oficiální?
- ☐ Existuje ve škole nějaký program prevence užívání drog?
- ☐ Pokud ano, obsahuje informace o účincích užívání drog (znalosti/postoje/chování, krátkodobé i dlouhodobé účinky, o jaké drogy se jedná, experimentální a problematické užívání)?
- ☐ Jaká jsou filozofická východiska současného školního programu drogové prevence (abstinence, sociální dovednosti, další)?
- ☐ Do jaké míry zapadá filozofie projektu do školní filozofie?
- ☐ Zahrnuje projekt zainteresované, jako např. studenty?
- ☐ Jak se škola v praxi vypořádává s problémy spojenými s užíváním drog? Postupuje podle strategie a je tato strategie stále relevantní?
- ☐ Kdo podporuje danou strategii (ředitelé škol, učitelé, rodiče/zákonní zástupci dítěte, studenti atd.)?
- ☐ Různí se názory na strategii? Jak se to projevuje (u ředitelů, učitelů, rodičů/zákonných zástupců, studentů atd.)?
- ☐ Cítí se různí lidé, kteří se podílejí na chodu školy (učitelé, personál a do jisté míry rodiče/zákonní zástupci dítěte) kvalifikováni, aby mohli reagovat na problémové chování spojené s drogami?
- ☐ Jak jsou v současnosti rozděleny úkoly v oblasti prevence drog a jak se škola vypořádává s incidenty spojenými s drogami? Má řešení těchto problémů někdo na starosti (ředitel školy, pedagogičtí poradci, třídní učitel, další lidé atd.)? Pokud ano, jak k tomu přišel (z osobního přesvědčení nebo to byl úkol)?
- ☐ Jak jsou formulovány a prezentovány postoje a reakce na užívání drog (školní magazín, výroční zpráva, popis školy, internetová stránka atd.)?
- ☐ Panuje ve škole otevřené klima, které napomáhá k tomu, aby bylo možné diskutovat o drogách a problémovém chování?
- ☐ Cítí se různí lidé, kteří se podílejí na chodu školy (učitelé, nepedagogičtí pracovníci a do jisté míry rodiče/zákonní zástupci dítěte) dostatečně informováni o drogách?
- ☐ Jak se zachází s protichůdnými názory (záměrou se pod koberec, podrobně se prodiskutují atd.)?
- ☐ Jaké prostředky má škola k dispozici pro řešení problémů v souvislosti s obsahem programu (externí kontakty, např. poradenské centrum / učební materiál / nabídka dialogu)?

Co by mělo být obsaženo v programu zaměřeném na prevenci zneužívání drog?

- ☐ Krátkodobé a dlouhodobé cíle školní prevence drog.
- ☐ Filozofická východiska prevence zneužívání drog.
- ☐ Obsah osnov programu prevence drog (např. jaký typ prevence se bude používat pro jednotlivé věkové skupiny); otázky spojené s objektivitou informací.
- ☐ Na jaké látky se zaměřuje pozornost a proč (drogy, alkohol, tabák, legální nebo nelegální látky)?
- ☐ Jakým způsobem budou osnovy vyučovány? Bylo již dostatečně prokázáno, že prevence zneužívání drog musí studentům umožnit, aby si rozšířili znalosti a lépe porozuměli problémům spojeným s drogami. Patří sem rozvíjení sociálních dovedností vedoucích k informovaným rozhodnutím a příležitost zkoumat různé postoje a hodnoty. K dosažení těchto cílů je neefektivnější využívat interaktivní vyučovací a studijní metody.
- ☐ Jaká by měla být cílová skupina projektu (základní, nebo střední školy, ročníky, věkové sku-

piny, vysoce ohrožení jedinci, nebo všichni studenti)?

- ☐ Jací budou hlavní aktéři provádění projektu (učitelé, vrstevníci, preventivní pracovníci, policie, rodiče/zákonní zástupci dítěte)? Kdo bude drogovou prevencí vyučovat? Existuje řada možností, např. tým specialistů složený ze zástupců učitelského sboru, konzultantů, externích odborníků nebo vrstevníků.
- ☐ Kdo bude odpovídat za vývoj programu a zajistí, že se bude pravidelně přezkoumávat a aktualizovat?
- ☐ Jaké prostředky jsou k dispozici k podpoře preventivního programu zneužívání drog jak v rámci školy, tak mimo ni?
- ☐ Jak intenzivně by se měl program provádět (jak často, kolik měsíců, kolikrát se má zopakovat)?
- ☐ Měl by program zahrnovat prvky monitorování a evaluace (co se bude měřit, jak, kdo a pro koho bude měřit, metody, odborná úroveň, jak často, kdy v průběhu projektu)?

Řadu otázek ohledně stávající situace může zodpovědět samotná škola, a proto doporučujeme, aby školy využívaly metody a prostředky uvedené v kapitole 5.1. Na zhodnocení současné situace by se měli spolupodílet všichni zainteresovaní.

Do tohoto procesu zhodnocení možná bude dobré nebo potřebné zapojit externího „poradce“; může působit i jako nezávislý konzultant. V další kapitole uvádíme popis typu, role a výběru poradců a kontrolní seznam, podle nějž se školy mohou řídit v průběhu výběrového procesu.

3.2 Role intermediátorů a poradců ve školní prevenci

Řadu školních programů drogové prevence školy nevytvářejí, nevyvíjejí ani neprovádějí samy. Výběr, provádění a evaluace programů se často konuje s externími experty či poradci, které v této příručce budeme nazývat intermediátory. Školy si je často vybírají a sjednávají samy, případně jim je přidělí úřady.

Ve školní prevenci užívání drog hrají intermediátoři důležitou roli. Ta je specifická, často jsou zároveň iniciátory, experty na drogovou prevenci a školiteli. Řada intermediátorů má vlastní zájem na tom, jaký školní program prevence drog se zvolí. Není to nic překvapivého, protože intermediátoři často podporují určitý program nebo přístup, který tvoří základ jejich práce.

Proč zapojit intermediátora?

Důvody, proč školy do školní drogové prevence zapojují externí poradce či intermediátory, se liší jak v jednotlivých zemích, tak i v jednotlivých školách. Mezi hlavní argumenty pro zapojení takových expertů patří:

- ☐ **nedostatek odborných znalostí:** školy nedisponují požadovanými znalostmi o drogách či (zne)užívání drog;
- ☐ **potřeba „kritického“ přítele:** v rámci školy existuje potřeba, aby „kritický přítel“ vyhodnotil chod školy a její politiky a jako osoba zvenčí nabídl konstruktivní kritiku;
- ☐ **časová a nákladová efektivita:** školy často nemají čas ani peníze na to, aby si vytvořily vlastní program;
- ☐ **povinné zapojení:** vlády často stanovují standardy pro školní drogovou prevenci, které je třeba splnit. Při implementaci takových standardů a aktivit bývají obecně určeny specifické agentury nebo poradci, kteří by školám měli být nápomocni.

Ve školní drogové prevenci pracují dvě kategorie intermediátorů. První jsou odborníci v oblasti školní drogové prevence, kteří se na provádění programu podílejí jako externí partneři. Druhou kategorií jsou návštěvníci, hostující přednášející, vrstevníci v roli vzdělavatelů, dřívější závislí, policie atd. Tito intermediátoři předávají specifická sdělení a/nebo se pokoušejí ovlivnit názory a postoje studentů vyprávěním o osobních zkušenostech se závislostí či užíváním drog.

3.2.1. Typy poradců v oblasti školní drogové prevence

Školy si mohou vybrat ze široké škály poradců z oblasti prevence drog. Níže uvádíme některé nejběžnější typy:

Tabulka 3.1 Typy poradců

Typ	Role	Komentář
Odborníci v oblasti drog a jejich užívání	Tito experti předávají znalosti a know-how o drogách a jejich (zne)užívání. Zajišťují „obsah“ školního programu prevence drog. Často své znalosti kombinují s rolí školitele nebo trenéra.	Nejběžnějším typem intermediátorů jsou odborníci v oblasti drog a jejich užívání: může se jednat o zdravotnické pracovníky, kteří mají na starost podporu zdraví, nebo – v některých projektech – policisty, kteří se specializují na prevenci drog. Jednou z nevýhod je, že ne vždy znají dané specifické školní prostředí a rozumějí mu.
Odborník na drogovou prevenci ve školách/ poradce pro drogovou výchovu	Odborníci tohoto typu neposkytují jen znalosti o drogách a jejich (zne)užívání, mají často kromě znalostí a zkušeností s vládními pokyny a předpisy, které rozhodují o strategiích ohledně užívání drog mezi dospívajícími, i pedagogické dovednosti.	Tento typ intermediátora je často k dispozici v zemích a regionech, kde byla drogová prevence ve školách přirazena prioritě a kde byla prevence zařazena do strukturované strategie zaměřené na podporu zdraví u mládeže. Tyto intermediátory často zaměstnává místní, regionální administrativní (mohou být vázání vládními pokyny), nebo jsou součástí soukromých (neziskových) struktur, kde mohou zastávat specifický přístup nebo program.
Kouč/trenér	Tito pracovníci „koučují“ nebo školí personál školy a dobrovolníky ve vedení projektu, jeho provádění, v nejlepší praxi atd.	Tento typ intermediátorů podporuje v provádění programu včetně školení personálu školy, rodičů/zákonných zástupců a <i>peer</i> -studentů atd.
Konzultant pro drogovou prevenci	Řadu preventivních programů vyvíjejí a uvádějí na trh soukromé nadace nebo společnosti, které školám nabízejí placené služby. Konzultanti nabízejí informace a rady o tom, jak zřídit, provádět a/nebo zkvalitňovat drogové preventivní programy.	O konzultantech obecně platí, že mívají rozsáhlé znalosti o programu a/nebo oblasti, na kterou se zaměřují. Často nejsou spojeni s (místními) orgány a – jelikož jsou za svou práci placeni – poskytují přesně ty služby, které po nich školy vyžadují. Nevýhodou je, že obvykle účtují vysoké sumy, že jsou zapojeni pouze po omezenou dobu a že jsou často „spojení“ se specifickým přístupem nebo drogovým preventivním programem.
Poradce pro etické a náboženské otázky	Poradci pro etické otázky mohou být jak zástupci náboženských komunit, tak jiní odborníci, např. sociologové nebo leadeři komunity. Práce poradců pro etické otázky vychází ze specifického zájmu nebo náboženského pozadí a často je ve shodě s dlouhodobými a krátkodobými cíli školy a jejími strategiemi. Mnoho škol je napojeno na církve nebo funguje v souladu s náboženským východiskem nebo východisky dalších filozofických principů.	Drogová prevence se obvykle neprovádí v objektivním prostředí bez určitých hodnot. Mnoho škol v Evropě má „soukromou“ strukturu, např. školy provozované rodiči nebo školy zřízené nějakou nadací. Poradci pro etické a/nebo náboženské otázky sice ve školní drogové prevenci mohou hrát podporující a iniciující roli, jejich zájmy ale v řadě případů vycházejí z toho, že zastávají a obhajují určité normy a hodnoty, které nemusí být vždy v souladu s účinným přístupem ke školní drogové prevenci.
Kritický přítel	Kritickým přítelem je osoba, které věříte a která klade provokativní otázky, která upozorňuje, na co by se mělo nahlédnout z jiného úhlu, a jako přítel kritizuje práci svého přítele. Kritický přítel si najde čas na to, aby plně porozuměl kontextu prezentované práce a výsledkům, o které se daná osoba nebo skupina snaží. Tento přítel je vždy advokátem úspěchu dané práce. (Costa & Kilick, 1993: str. 22).	Pro školy je cenné mít kritického přítele, protože se tak mohou seznámit s pohledem zvenčí, získají možnost kontroly a propojení se širší oblastí poznání. Externí podpora a práce s „osvíceným pohledem“ může být jak výzvou, tak motivací. Koncept kritického přítele je velmi účinný, snad protože je v něm skryto určité pnutí: přítel vkládá ničím nepodmíněný pozitivní respekt, zatímco kritik vychází z okolností, může se vyjádřit negativně a netolerovat fiasko. (MacBeath & Schratz et al., 2000: str. 158).
Externí evaluátor	Externí evaluátoři jsou odborní konzultanti, vládou financované a pověřené evaluační pracovní skupiny, vědecké výzkumné instituce, participační rady (složené ze zástupců zainteresovaných včetně studentů, učitelů a rodičů/zákonných zástupců). Jejich role spočívá v tom, že monitorují a/nebo hodnotí pokrok školy v oblasti školní drogové prevence, často spojený se standardizovaným nebo typizovaným souborem předpisů, stanovených cílů a očekávaných výstupů.	Řadu školních programů prevence drog financují vlády, rodiče/zákonní zástupci dítěte nebo další organizace, a tak se často vyžaduje evaluace účinnosti a dopadu programů. Řada sponzorů trvá na tom, aby byli povoláni externí evaluátoři (hodnotitelé), kteří pracují nezávisle a výsledky sdělují přímo sponzorům.

K tomu, aby se zajistil dobrý vztah a spolupráce mezi školami a intermediátory, je důležité, aby školy věděly, s jakými lidmi jednají a co od „svého“ intermediátora mohou očekávat. Opačně i intermediátor musí vědět, co se od něj očekává a v jakém rámci může pracovat. Intermediátoři si musí být vědomi toho, jaký vliv mohou na školy mít, protože jsou najímáni jako „experti“. S pomocí níže uvedeného kontrolního seznamu si školy mohou zvolit, který (typ) poradce pro školní drogovou prevenci se bude nejlépe hodit pro jejich školu.

3.2.2 Kontrolní seznam pro výběr poradce pro školní drogovou prevenci

Tento kontrolní seznam se může hodit školám, které plánují nebo mají za úkol od (místních) orgánů najmout externího poradce, aby jim pomohl s vývojem a prováděním školního programu prevence drog. Tento kontrolní seznam vychází z předpokladu, že si škola sama vybere svého poradce a že si před výběrem partnera vyhledá důkladné informace. Často sami poradci v oblasti drogové prevence školy navrhnou, aby připravila a prováděla nějaký program. Někdy ke kontaktu s poradcem dochází, protože to poradci mají v popisu práce nebo v daném regionu pracují v oblasti podpory zdraví, jindy to může být tak, že školu osloví nezisková nevládní organizace s tím, že by ráda škole prezentovala svůj preventivní program.

Projděte si různé položky uvedeného kontrolního seznamu i tehdy, pokud vám poradce přidělily státní orgány. I když si škola nemůže sama vybrat svého poradce, tento postup může pomoci objasnit vzájemná očekávání a vzájemné vztahy.

I. Fáze předběžného výběru

V této fázi se škola snaží identifikovat, jaké důvody, potřeby a problémy by se měly stát základem přání zavést (nebo změnit) školní program prevence drog ve vlastní organizaci. Dále jsou uvedeny požadavky, očekávání a přehled dostupných prostředků. Tento proces se provádí krok za krokem:

- 1. Zhodnocení potřeb.** Definuje se problém a/nebo potřeba (v páté kapitole uvádíme model postupného provádění zhodnocení potřeb).
- 2. Vyjasnění školní filozofie a kultury.** Dopředu proberte a vyjasněte si, jaký typ filozofie nejlépe odpovídá kultuře školy a její kulturní identitě (étosu), společenskému klimatu a způsobu práce.
- 3. Program požadavků.** Na základě potřeb definujte „program požadavků“, který lze použít jako kritérium pro výběr programu a externího poradce. Neočekávejte, že ve školní drogové

prevenci něčeho dosáhnete „rychle“. Může se zdát, že je relativně jednoduché formulovat školní drogovou strategii (zahrnující informace, pravidla a pokyny ohledně drog a jejich užívání ve škole), má-li ale tato strategie být respektována všemi ve škole, je potřeba o ní hovořit se všemi zainteresovanými a věnovat čas a úsilí její přípravě.

Škola může usoudit, že je užitečné povolat externího odborníka, aby jí pomohl se zhodnocením potřeb. Je to možné, nicméně doporučujeme, abyste se – v tomto momentu – jako škola nezavázali k tomu, že budete provádět jakýkoli další program nebo aktivitu (pokud vám to nebylo nařízeno od státních orgánů).

- 4. Svoboda volby.** Určete, zda a do jaké míry si vaše škola může svobodně vybrat vlastní přístup ke školní drogové prevenci a zda musíte zavést programy nebo přístupy, které jsou předsány řídicími (vzdělávacími) orgány.
- 5. Inventura & přehled.** Proved'te inventuru stávajících školních programů prevence drog, které jsou k dispozici od veřejných (zdravotnických) služeb a/nebo soukromých organizací.
- 6. Dostupné prostředky.** Dopředu určete, jaký bude k dispozici rozpočet pro program prevence drog a externího poradce. Lze najít externí zdroje financování? Zároveň určete, kolik času je pro program k dispozici. Má-li škola omezený časový prostor (a nechce do programu investovat příliš mnoho času), lze vybrat komplexnější program, ve kterém bude hrát větší roli externí poradce.
- 7. Zapojení školy jako celku.** Určete, kdo ve škole bude zapojen do výběru školního programu prevence drog a kdo bude mít poslední slovo.

II. Fáze výběru

- 1. Vyberte kandidáty na poradce.** Na základě analýzy dostupných programů a projektů, které vyhovují kritériím odvozeným z odpovědí na výše uvedené otázky, můžete vybrat vyhovujícího poradce v oblasti školní drogové prevence.
- 2. Uspořádejte interview.** Uspořádejte schůzku různých intermediátorů a týmu (se zástupci všech skupin ve škole), který bude mít ve škole na starosti výběr. Při každém interview pokládejte stejné otázky, abyste následně mohli porovnat odpovědi.

Při interview lze např. položit následující otázky:

- ☐ Kdo je poradcem a jakou má průpravu? Požádejte o životopis a profesní *curriculum vitae*.

- ☐ Jaká je jeho/její filozofie ohledně drog, užívání drog a programů školní drogové prevence?
- ☐ Jaké služby a rady nabízí? Požádejte o příklady a materiály.
- ☐ Je poradce nezávislý, nebo je nějak spojen se skupinou některých zainteresovaných ze školy (např. přítel ředitele školy)?
- ☐ Požádejte o reference z jiných škol a vyžádejte si výsledky a výstupy předchozích intervencí.
- ☐ Požádejte poradce, aby prokázal účinnost svého přístupu.
- ☐ Zeptejte se ho na to, kdo jsou jeho konkurenti.
- ☐ Sledujte neverbální komunikační schopnosti poradce. Pokud nekomunikuje jasně, zaměřuje se pouze na jednoho člena výběrové komise a odkazuje jen na jednu skupinu zainteresovaných ve škole, pravděpodobně nepůjde o osobu, která má široký přehled a komunikační schopnosti vhodné pro všechny zainteresované.

3. Zvolte si poradce. Na základě odpovědí na tyto otázky lze učinit výběr, v úvahu je třeba brát výsledky interview, dostupné programy a dostupné prostředky. Vybrat by měla výběrová komise a volba by měla pokud možno vycházet ze vzájemné shody.

III. Fáze po výběru

- 1. Shoda.** Jakmile je vybrán poradce, zajistěte, aby byly dlouhodobé i krátkodobé cíle jeho práce a očekávané (slibované) výstupy písemně formulovány v dohodě nebo smlouvě, abyste se později vyhnuli nejasnostem v úkolech a roli poradce pro školní drogovou prevenci.
- 2. Plán a časový rozvrh projektu.** Požádejte poradce, aby načrtl plán projektu včetně individuálních kroků ve vývoji školního programu prevence drog a časového rozvrhu pro jednotlivé fáze.
- 3. Vklad školy.** Dopředu se poradce zeptejte, jaké informace a prostředky by škola měla poskytnout, aby bylo možno program implementovat.
- 4. Důsledky.** Zeptejte se poradce, k jakým potenciálním negativním a/nebo neočekávaným důsledkům může prováděním školního programu prevence drog dojít.
- 5. Mlčenlivost.** Pravidla pro zachování soukromí a mlčenlivosti ohledně drog, jejich (zne)užívání a prevence, která se týkají ostatních ve škole,

by měla platit i zde a externí poradce by je měl zaručit.

6. Evaluační. Dohodněte se s poradcem pro školní drogovou prevenci na tom, že budete pravidelně provádět průběžné evaluační. Zjistěte, jaké má program a jeho provádění silné a slabé stránky (viz kapitoly 6 a 7). V případě potřeby změňte poradce a upravte program. V tomto momentu přichází ke slovu písemná dohoda: zkontrolujte, jestli byly splněny krátkodobé a dlouhodobé cíle a zda byl dodržen časový rozvrh. Poradce by měl objasnit, proč u určitých aktivit může dojít ke zpoždění nebo ke změnám. Změna neznamena nic špatného, pokud je poradce schopen ji odůvodnit a krátkodobé cíle programu zůstanou jasné a dosažitelné.

7. Trvalý rozvoj a kontinuita. Školní drogová prevence je kontinuální proces, protože do školy každý rok vstupují noví mladí lidé. Není vždy zaručeno, že poradci na školní drogovou prevenci budou schopni poskytovat rady a podporu po delší dobu. V některých zemích dostaly specializované služby (vzdělávací a/nebo zdravotnické orgány) z daného regionu úkol zajistit strukturální podporu pro preventivní aktivity ve školách. Nejlepším způsobem, jak udržet drogovou prevenci a pokračovat v ní, je začlenit preventivní aktivity do vyučovacích osnov. Poradci pro školní drogovou prevenci by měli vést školy k tomu, aby dané aktivity a strategie takto začlenily. Poradci by školám měli být schopni a ochotni pomoci dosáhnout tohoto krátkodobého cíle.

Důležitá poznámka:

Provádění školního programu prevence drog vždy řídí škola, která odpovídá za vzdělávání a duševní pohodu svých studentů a personálu. Tuto odpovědnost nelze převést na externího poradce. Škola tedy musí zapojit školního koordinátora, který zároveň poslouží jako kontaktní osoba pro všechny zainteresované uvnitř a vně školy.

3.2.3 Intermediátoři, kteří jsou součástí školního programu prevence drog

V řadě programů jsou zvány osoby, které působí mimo školu, aby udělaly přednášku nebo aby působily jako odborníci na danou specifickou oblast. Příkladem jsou bývalí uživatelé drog (ex-uživatelé).

Zapojení policie

V řadě programů se do tříd zvou policisté, aby provedli (část) programu prevence drog. Jedním z nejznámějších programů tohoto typu je program Drug Abuse Resistance Programme (D.A.R.E.), který probíhal v mnoha školách ve Spojených stá-

tech a ve Spojeném království. Podobné projekty probíhají i v Nizozemsku („Doe effe normaal“ – Proč se nechováš normálně?) a v Belgii, obvykle se ale zaměřují na širší oblast. Výzkumem se prokázalo, že tyto programy mají omezenou účinnost. Nedochází ke snížení míry užívání drog a občas se mezi studenty začnou objevovat nejasnosti ohledně role policie. Je do jisté míry kontroverzní, že policisté poskytují drogovou výchovu, ve které studentům vyprávějí o (tom, že by se měli vyhnout) užívání nelegálních drog, a zároveň jsou představiteli zákona, který mladým zcela zakazuje užívat jakékoli drogy. V případě, že se policie pohybuje přísně v hranicích zákona, je jejím poselstvím vždy „řekni ne drogám“, nicméně tento přístup je prokazatelně neúčinný.

Bývalí závislí (ex-uživatelé)

Školy si někdy v rámci „zastřasovací taktiky“ pozvou do třídy ex-uživatele. Sdělení je takové, že by studenti, kteří užívají drogy, mohli dopadnout jako tihle bývalí závislí na drogách. V tomto typu intervence jsou ex-uživatelé často motivováni k tomu, aby propagovali život bez drog. Bez odpovídajícího kontextu a účelu takové prezentace ale tento typ preventivní aktivity nemá vůbec žádné účinky, a dokonce může být i kontraproduktivní. Většina mladých lidí užívatelů drog (především heroinu) jako „ztroskotance“ či „ztracené existence“. Možným kontraproduktivním efektem je, že ačkoli ex-

-uživatel tvrdí, že drogy jsou pro zdraví velmi špatné, je vidět, že on to zjevně přežil, a tím pádem si studenti nemusí z nebezpečí (zne)užívání drog dělat takové obavy.

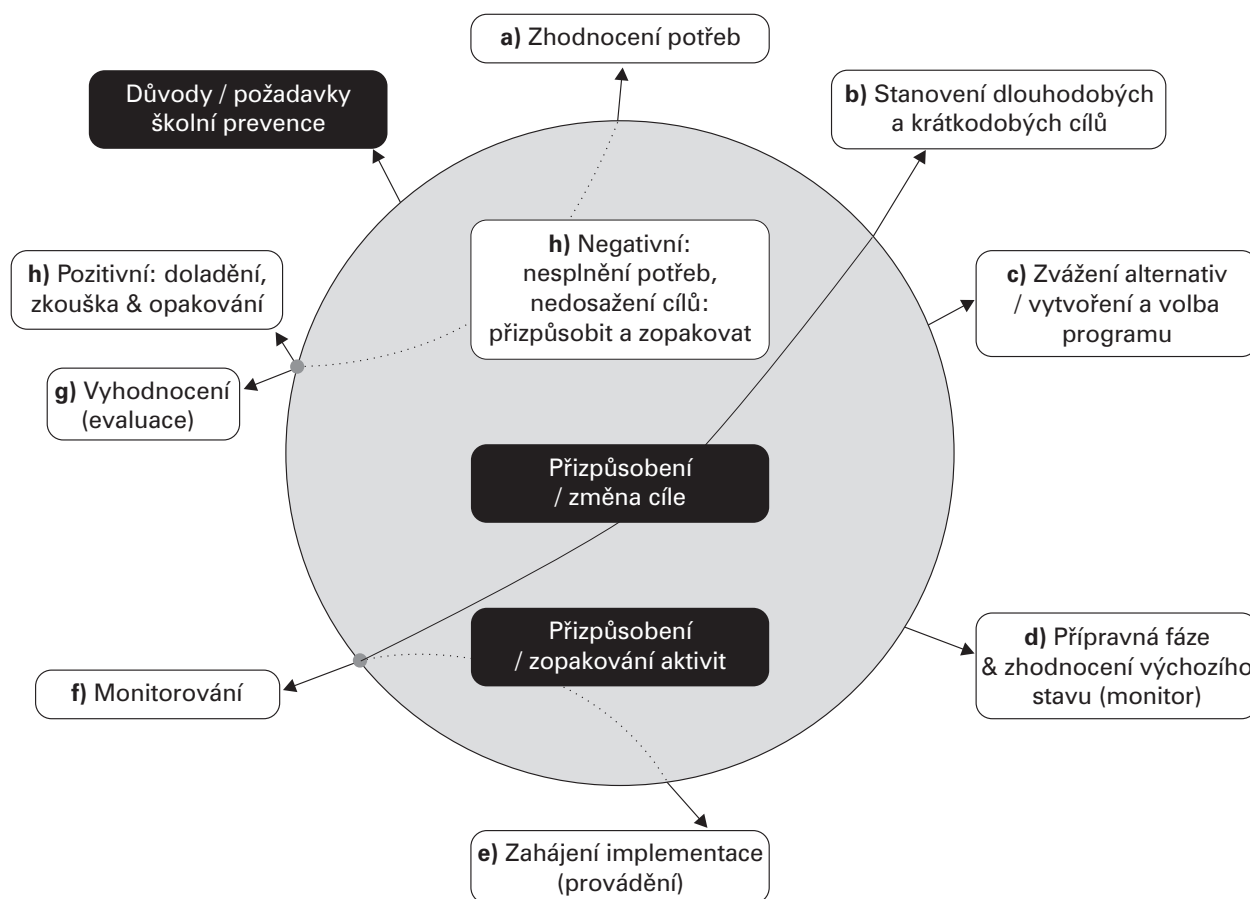
Zapojení vrstevníků

Dalším příkladem intermediátorů, kteří se mohou podílet na školním preventivním programu, jsou vrstevníci. Jak jsme naznačili v kapitole 2, využitím vrstevnického vzdělávání lze zvýšit účinnost školních preventivních programů.

Známe několik typů zapojení vrstevníků, např.:

- ☐ **vrstevnická podpora** (*peer support*) – tj. vzájemné pomáhání si mezi studenty (starší student si ve škole např. osvojí mladšího); v této roli pro mladšího studenta starší student funguje jako zdroj zpětné vazby a informací;
- ☐ **peer poradci** – tj. studenti, kteří prošli základním výcvikem o drogách a užívání drog a fungují ve školách jako záchytné body (kontaktní osoby) a/nebo ombudsmeni (např. hrají mediální roli mezi studenty a učiteli);
- ☐ **peer vzdělavatelé** – tj. studenti v roli *peer leaderů*, kteří prošli školením o drogách a jejich užívání a zároveň disponují určitými základními pedagogickými dovednostmi. Mohou fungo-

Obrázek 3.1 Plánovací cyklus preventivního programu

vat jako vzdělavatelé v programech drogové prevence, např. mohou pomáhat, aby ve třídě proběhla diskuze při vyučování nebo při mimoškolních aktivitách.

Více informací o roli a práci poradců pro školní drogovou prevenci a dalších intermediátorů najdete v brožuře, která bude vydána v druhé fázi tohoto projektu.

3.3 Proces plánování

Po zmapování současného stavu a určení prvních úkolů budoucího programu lze přistoupit k vlastnímu plánování výběru a zavedení programu školní drogové prevence. Na obrázku 3.1 je uveden „plánovací cyklus“, který lze v různých fázích plánovacího procesu použít jako model. Je podobný plánovacímu cyklu provádění strategie nebo projektu. Plánování a provádění školního preventivního programu se v řadě aspektů překrývá s řízením projektu. O řízení projektu je k dispozici hodně literatury. Humorného a důkladného průvodce o tom, na co se při řízení projektu zaměřit a čemu se vyhnout, napsali pro lidi bez zkušeností s řízením Sunny a Kim Baker (1998).

3.3.1 Zhodnocení potřeb

Jaké jsou vlastně důvody či potřeby proč zavádět drogový preventivní program? Tato otázka se odvíjí od toho, proč škola požaduje školní program prevence drog. Škole jde obvykle o ničem nerušný vzdělávací proces a psychickou a tělesnou pohodu studentů a dalších zainteresovaných. Potřeba programu prevence se tedy objevuje v následujících situacích:

- ☐ při výskytu jednoho či více incidentů s drogami ve škole (studenti užívající ve školních prostorách alkohol, tabák či další drogy);
- ☐ když škola dostane od příslušných orgánů úkol připravit a zavést program;
- ☐ když mají rodiče obavy ohledně užívání drog mezi dětmi;
- ☐ když dají studenti najevo, že by chtěli získat informace o drogách, s nimiž se setkávají;
- ☐ když škola považuje poskytování takového programu za svou povinnost a dobrý nápad.

3.3.2 Stanovení cílů

Jaké by měly být cíle školního preventivního programu a proč by to měly být zrovna tyto? Co si škola přeje sdělit o svých pohledech na užívání drog a používané strategii? Školy by si měly důkladně promyslet, kdo by měl stanovit cíle prevence drog v dané instituci. Jedná-li se o někoho

zvenčí, mělo by se zvážit, do jaké míry jsou stanovené cíle realistické. V řadě národních drogových strategií jsou např. uvedeny kvantitativní cíle pro snížení míry užívání drog (včetně alkoholu a tabáku) mezi mladými lidmi. Jaké důsledky bude mít, převezmou-li školy odpovědnost za dosažení těchto cílů a nepodaří se jim je splnit? Nesplnění kvantitativních požadavků nemusí znamenat, že program selhal. Program může být účinný (efektivní), nemusí to ale platit o stanovených cílech. Této možnosti by si měli být vědomi jak nositelé rozhodovacích pravomocí, tak i další, kteří školám tyto úkoly zadávají.

Mezi krátkodobé cíle prevence může patřit:

- ☐ stanovení pravidel a předpisů pomocí strategie prevence drog ve škole (viz příklad v kapitole 3.1);
- ☐ předávání znalostí a informací o drogách a nebezpečích spojených s jejich neodpovědným užíváním;
- ☐ reakce na obavy rodičů/zákonných zástupců dítěte, kteří očekávají, že by škola měla v prevenci zneužívání drog hrát roli;
- ☐ cíle zaměřené na podporu zdraví.

Cíle školního programu prevence drog lze stanovit různými způsoby. Podrobné informace najdete v páté kapitole. Jedním z nástrojů, který by mohl pomoci při zvažování obecných a krátkodobých cílů při plánování projektu je **model SMART**. Dá se použít jako nástroj pro rychlé prozkoumání proveditelnosti školního programu prevence drog (viz Nástroj 3.1).

3.3.3 Zhodnocení dosavadních programů

Řada drogových preventivních programů využívá různých „balíčků“ či programů (dále jen „programů“). Je velmi důležité dokázat dopředu odhadnout, jak úspěšný by daný program mohl být. Jinými slovy: jaká je pravděpodobná efektivita takového programu? Následuje popis, jak rychlou analýzu programu provést.

Rychlá analýza

Při hodnocení školního preventivního programu ještě před tím, než bude vybrán a prováděn, je třeba vzít v potaz následující aspekty:

- A. čtyři teoretická a vědecká kritéria (ohledně formy a obsahu programu).
- B. vlastní prostředí, v němž se bude program provádět: do jaké míry program odpovídá nebo zapadá do daného rámce (zde: škola, učitelé a studenti).

Základem je splnit objektivní kritéria (A), to ale samo o sobě úspěch programu nezaručí. Proto je třeba splnit i subjektivní kritéria (B).

Níže uvádíme všechna důležitá kritéria a řadu relevantních otázek (celkem dvacet). Kladná odpověď na tyto otázky pomůže zainteresovaným zjistit, do jaké míry program tato kritéria splňuje a jak vysoká je pravděpodobnost, že dosáhne úspěchu.

A. Objektivní kritéria

1. Široká:

- a) Obsahuje program všechny podstatné součásti a zohledňuje všechna možná hlediska?
- b) Je cílová skupina dostatečně zřetelně specifikována?
- c) Byli adekvátně osloveni všichni členové cílové skupiny?

2. Pozitivní:

- a) Sděluje zřetelně „poselství“ programu to, co podporujete, čeho chcete dosáhnout, a naopak i to, čemu chcete zabránit a co je nepřijatelné?
- b) Oceňuje program chvályhodné jednání a chování místo toho, aby jen trestal?
- c) Vzalo se v potaz, jak program rozvíjí možnosti cílové skupiny, nebo je pouze defenzivní a zaměřuje se na to, jak řešit problémy a omezit potíže?
- d) Podporuje program otevřenost nebo může bezděčně přispět k atmosféře tabuizace?

3. Průběžná:

- a) Jedná se o dlouhodobý a strukturovaný program (nikoli jen o samostatné aktivity)?
- b) Je program rozdělen do fází, které na sebe navazují, a věnuje se dostatečná pozornost analýze a vyhodnocování cílů, plánování, realizaci a evaluaci?
- c) Věnuje se dostatečná pozornost průběžnému sledování programu?

4. Hluboká:

- a) Je cílem programu více než jen povrchní osvěta či zvýšení míry vědomostí?
- b) Je program zaměřen na úroveň dovedností a chování?

- c) Zahrnuje program evaluaci, reflexi i zpětnou vazbu cílové skupiny?
- d) Pomáhá preventivní program cílové skupině k tomu, aby byla v dané oblasti soběstačnější a samostatnější?

B. Subjektivní kritéria

5. Vhodnost:

- a) Odpovídá program vývojové úrovni a věku cílové populace? Odpovídá také školnímu prostředí a atmosféře?
- b) Je program v souladu s osobními názory a praktickými možnostmi pedagogického sboru?

6. Prostředí (setting):

- a) Odpovídají metody a formy práce identitě, hodnotám a atmosféře školy?
- b) Navazuje program na dosavadní aktivity, nebo je s ním potřeba začít od „nuly“?
- c) Je program komplexní a lze jej převést do podoby logické strategie?
- d) Je program zaměřen také na sociální okolí, např. rodiče a komunitu, nebo je zaměřen jen na žáka či studenta?

Závěrem uvedme, že s využitím těchto kritérií lze snadno vyloučit programy, o nichž se dá předpokládat, že nebudou mít žádný účinek nebo že budou mít dokonce negativní vliv. Ve skutečnosti existují tři negativní „signální kontrolky“, které signalizují přesný protiklad požadovaných kritérií.

Jedná se o kritéria:

- ☐ jednostranná (platí pro kritéria 1 a 2),
- ☐ jednorázová (platí pro kritéria 3 a 4),
- ☐ extrémní (platí pro kritéria 5 a 6).

Program, který splňuje jedno či více z výše uvedených kritérií (to znamená, že alespoň jedna odpověď je negativní), bude mít pravděpodobně v reálném prostředí negativní výsledky a škole nelze než doporučit, aby jej nerealizovala.

Poznámka: Velmi záleží na tom, kdo odpovídá na otázky. Autoři této příručky doporučují, aby tuto rychlou analýzu prováděla skupina zainteresovaných, která bude zastupovat nejdůležitější „hlasy“ ve škole. V tomto případě může být užitečným zdrojem ohnisková skupina (viz kapitolu 5).

3.3.4 Příprava

Po výběru existujícího programu nebo vytvoření podoby nového programu je třeba podniknout přípravné práce pro jeho implementaci (zavedení/provádění). V této fázi se mohou objevit následující otázky. Přehled aktivit, které by se měly provést před spuštěním programu, uvádí kapitola 5.

Vytváření specifických a krátkodobých cílů

Použití předmětných informací pro vytváření specifických cílů a měření, do jaké míry jich bylo dosaženo, je jedním z nejdůležitějších způsobů jejich využití. K definování specifických cílů je třeba mít dobrý přehled o tom, jaká je situace na začátku tohoto procesu. Poté lze identifikovat oblasti, ve kterých by škola chtěla dosáhnout změny. Jako indikátory toho, jaká změna je požadována, mohou posloužit určité předem dané otázky. Zcela zjevnou oblastí, která si zaslouží, aby se na ní zapracovalo, je např. vysoká míra nesouladu mezi tím, jak chápou situaci různí zainteresovaní. Další specifický cíl může vycházet např. z vysokého počtu studentů, kteří dávají najevo, že se jim nelíbí atmosféra ve škole apod.

Neočekávané a nežádoucí účinky

Je důležité nezapomenout na to, že určité intervence a aktivity mohou přinést i neočekávané a nežádoucí výsledky (např. přechod od užívání jedné drogy ke druhé, nebo ztrátu důvěry v důsledek předpojatých informací), které mohou ve finále přinést přesně opačný účinek. Mezi neočekávané výsledky může patřit i obtěžování lidí v sousedství školy po vyučování. Neočekávané výsledky ale mohou být i pozitivní. V podobě, kterou v této příručce představujeme, může školní drogový preventivní program vést ke zlepšení spolupráce, komunikace a vzájemného porozumění mezi všemi zainteresovanými ve škole.

3.3.5 Implementace

Tuto část cyklu vytváření programu podrobně probereme v kapitole 5.

3.3.6 Monitorování

Kapitola 6 uvádí rozsáhlý popis monitorování pokroku dosaženého drogovým preventivním programem. Kromě vyplnění dotazníků se mohou před zavedením projektu sbírat i relevantní informace, např. pro úvodní kontrolu současného stavu (viz také nástroj 5.1). Informace lze získat:

- ☐ prostudováním oficiálních dokumentů;
- ☐ tak, že si projdete školu a podíváte se, jaké je tam prostředí, zda jsou k dispozici prostory pro komunikaci, v jakých prostorách studenti od-

počívají o přestávkách atd.; vytvoříte si něco jako sociální mapu školy;

- ☐ pohovorem s učiteli, rodiči/zákonnými zástupci a studenty;
- ☐ z vyplněných dotazníků pro učitele, rodiče/zákonné zástupce dítěte a studenty.

3.3.7 Evaluace

Viz kapitolu 7.

3.3.8 Integrace a udržitelnost

K efektivní školní prevenci drog je třeba mít dlouhodobou vizi a investovat čas i prostředky. U programů, které využívají pomoc externích služeb, by se mělo zajistit, aby byly zařazeny do běžného vzdělávacího procesu – externí spolupráce nemusi být stále k dispozici.

3.4 Práce na základě přístupu založeného na sociálních dovednostech

Vzdělávání na základě sociálních dovedností má potenciál poskytovat komplexní přístup k podpoře zdraví a primárně preventivní výchově ve školách. Lze je připravit tak, aby usnadňovalo učení dovednostem pro každodenní život, propagaci duševní pohody i prevenci hlavních problémů v oblasti zdraví veřejnosti (a sociálních problémů), např. kouření a zneužívání drog, AIDS/HIV, delikvence, násilí či deprese. Primárním dlouhodobým cílem výchovy v oblasti sociálních dovedností je předat dětem pravomoc podporovat a chránit vlastní zdraví a duševní pohodu.

„Sociální dovednosti jsou schopnosti adaptivního a pozitivního chování, které jednotlivcům umožňují efektivně se vypořádat s požadavky a výzvami každodenního života.“ (Světová zdravotnická organizace, 1993: definice sociálních dovedností)

Programy zaměřené na budování sociálních dovedností se mohou věnovat celé řadě dovedností včetně praktických a studijních. Výchova zaměřená na budování sociálních dovedností je v zásadě založena na psychologických dovednostech, které mladým lidem umožňují zabývat se požadavky a výzvami života. V rámci této výchovy si děti a dospívající vytvářejí schopnosti, které jim umožňují rozhodovat o vlastním životě a řešit každodenní problémy, být kritičtí při analýze společenských zkušeností a kreativně přemýšlet, aby se mohli vypořádat s obtížnými situacemi. Zároveň se učí jasně a přesvědčivě komunikovat, rozvíjet dovednosti mezilidských vztahů, uvědomění si sebe sama, a soucitu s ostatními. Dále se učí dovednostem, jak se vypořádávat s emocemi a stresovými situacemi v jejich životě. Sociální dovednosti získané

při výchově zaměřené na jejich budování se procvičují v kontextu konkrétních každodenních situací i v kontextu hypotetičtějších, ale konkrétních problémových či rizikových situací pro odpovídající věkové skupiny.

V řadě států jsou učitelé a školy zavaleni širokou řadou primárně preventivních vzdělávacích programů, které by měli provádět. Většina preventivních programů ve školách obsahuje pouze izolované, krátkodobé intervence. Dlouhodobá účinnost takových přístupů nebyla prokázána. Prokázalo se ale, že nejúčinnějšími preventivními programy jsou intervence zaměřené na osvojování dovedností. Budou-li se ale různé preventivní vzdělávací programy zaměřovat na budování dovedností, půjde v různých programech vždy o ty samé, nebo velmi podobné dovednosti. To vede k neudržitelné situaci, kdy si početné preventivní programy – často založené na podobném obsahu – budou konkurovat a vzájemně bojovat o místo v nabitých školních osnovách. Řešením tohoto problému je integrování, dlouhodobá a komplexní výchova zaměřená na budování škály sociálních dovedností.

Pokud je primárně preventivní výcvik dovedností ve škole integrován do dlouhodobého komplexního programu zaměřeného na budování dovedností, je pravděpodobnější, že bude přijímán, a značně se zvyšuje i pravděpodobnost, že se podaří dosáhnout krátkodobých cílů prevence.

Výchova zaměřená na osvojování sociálních dovedností jde zřetelně dále než zdravotní výchova zaměřená na budování dovedností. Ve většině zemí se v menší nebo větší míře očekává, že škola přispěje k socializaci mladých lidí. Tuto sociální roli školám napomáhá splnit výchova zaměřená na osvojování sociálních dovedností, která zároveň pomáhá dosáhnout vzdělávacích cílů školy. Uvádí se, že má pozitivní účinky na vztahy mezi učiteli a žáky, na chování studentů ve třídě, na prospěch a že snižuje procento těch, kteří předčasně ukončí docházku.

Aby se zajistilo, že prováděním krátkodobých intervencí bude možno dosáhnout dlouhodobého cíle výchovy zaměřené na budování sociálních dovedností, je třeba podniknout několik kroků:

- ☐ Měly by se připravit hodiny, které se budou specificky věnovat danému problému.
- ☐ Preventivní program založený na osvojování sociálních dovedností by se měl připravit tak, aby se mohl stát součástí dlouhodobého komplexního přístupu ve vzdělávání v oblasti rozvoje sociálních dovedností.
- ☐ Jakmile je přístup zaměřený na sociální dovednosti zaveden a získá důvěru, měly by se

vyvinout i další komponenty vzdělávání zaměřeného na rozvoj sociálních dovedností, aby se daly splnit další cíle v oblasti primární prevence a podpory zdraví.

Osvojování sociálních dovedností se podporuje využitím interaktivních metod učení. Přístupy založené na didaktickém přístupu a poskytování informací pravděpodobně nebudou účinné. Získávání sociálních dovedností je založeno na procesu sociálního učení, který zahrnuje pozorování a praktikování dovedností a způsoby jejich aplikace:

- ☐ Učitele je třeba zaškolit, jak tuto interaktivní metodu používat.
- ☐ Program výchovy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností je nutno propojit se snahami vytvořit ve školách podpůrné sociální prostředí.
- ☐ Strukturované „učení se“ sociálním dovednostem začíná jejich procvičováním v rámci aktivit prováděných ve třídě, která poskytuje bezpečné prostředí a příležitost zkoumat důsledky různých způsobů chování.
- ☐ Krátkodobým cílem výchovy zaměřené na rozvoj sociálních dovedností je praktické upotřebení naučených dovedností mimo školní třídu.
- ☐ Je potřeba je rozvíjet jako dlouhodobý přístup.

Pro vzdělávání a nácvik sociálních dovedností považujeme za důležité uvést několik klíčových prvků týkajících se postoje učitele při práci s rozdílným vnímáním hodnot a norem studenty:

Bezpečí a svoboda

Výchova zaměřená na rozvoj sociálních dovedností se zabývá pocity, emocemi, vnímáním a sebereflexí. Studenti se tedy musí cítit bezpečně a tak, aby se mohli svobodně vyjadřovat, aniž by se museli bát, že jejich otevřenost bude zneužita. **Atmosféru bezpečí a svobody lze vytvořit následovně:**

- ☐ Jasně vyjádřete, jaký rámec a krátkodobé cíle budou mít hodiny zaměřené na budování sociálních dovedností.
- ☐ Zapojte studenty do volby pravidel pro komunikaci a snažte se dojít k praktické dohodě.
- ☐ Jasně vyjádřete, v jakých hranicích se ve škole pohybujete vy i ostatní.
- ☐ Umožněte studentům, aby mohli svobodně vyjadřovat své názory a pocity atd.

- ☐ Nabídněte volby a společně rozhodněte o výběru.
- ☐ Nechte studenty rozhodnout, jak se budou formovat skupiny, nebo jim nabídněte aktivity, které vedou k namátkovému sestavení skupin.
- ☐ Pokud možno participujte na všech aktivitách.
- ☐ Proved'te několikrát evaluaci a zahrňte do ní různé aspekty.
- ☐ Používejte různé metody evaluace.

Potvrzení (konfirmace)

Nácvik sociálních dovedností je formou interaktivního vyučování. Nejedná se o frontální vyučovací metodu, naopak vyžaduje, aby spolu učitel a studenti komunikovali a aby si vzájemně poskytovali zpětnou vazbu:

- ☐ pomocí výuky hrou – lidé se lépe učí, je-li učební aktivita příjemná,
- ☐ pomocí pozitivní zpětné vazby od učitele v první osobě (já),
- ☐ pomocí pozitivní zpětné vazby od skupiny.

Výchova pomocí vzoru a jeho napodobování

Nácvik sociálních dovedností se týká osoby, která stojí za danou rolí nebo funkcí. Jde o to, jak na sebe lidé reagují, působí a jak spolu pracují. Znamená, že učitelé a další, kteří provádějí nácvik sociálních dovedností, by se neměli vzdalovat studentům. **Měli by být hlavními aktéry ve skupině jako zdroj informací a prostředků i jako vzor:**

- ☐ explicitně svým vlastním chováním a činy (ukázka),
- ☐ aktivní participací na aktivitách,
- ☐ nepřímou vyhláškou se chování, které je odděluje od studentů,
- ☐ tak, že jdou příkladem.

Umožnění důkladnějšího pochopení

Základem nácviku sociálních dovedností je rozvoj sociálních dovedností a schopností studentů. Jde o vytvoření možnosti rozvíjet střízlivé uvažování (selský rozum) a důkladně chápat situaci. **Je zapotřebí, aby při zapojování studentů do příprav hodin měl učitel otevřenou mysl a byl ochotný přijímat zpětnou vazbu a kritiku.**

- ☐ Informujte studenty o tom, jak jsou hodiny strukturovány a jaké mají krátkodobé cíle.

- ☐ Pochybujte o vlastním chápání věci a nesnažte se je prodávat jako „pravdu“.

- ☐ Pokuste se odrážet chování studentů jako v zrcadle.

Důležité poznámky ohledně přístupu zaměřeného na sociální dovednosti:

- ☐ jedná se o dlouhodobý program,
- ☐ pokud jde o vzdělávání, je to základ pro přístup učitele,
- ☐ provádějí ho proškolení učitelé,
- ☐ zabývá se obecnými a specifickými dovednostmi,
- ☐ jsou stanoveny dlouhodobé a krátkodobé priority,
- ☐ hodí se pro každou fázi vývoje procesu,
- ☐ vyžaduje aktivní zapojení studentů,
- ☐ je propojen s dalšími předměty,
- ☐ využívají se v něm materiály přívětivé pro uživatele (user-friendly),
- ☐ obsahuje komponenty vedení ze strany vrstevníků (*peer-leadership*).

Možná úskalí:

- ☐ Měla by být zapojena celá škola, ale často je tomu tak jen někde.
- ☐ Další členové učitelského sboru chápou nácvik sociálních dovedností jako hodiny, kde se nepoužívají klasické hodnotící metody (známky, body atd.), a tudíž nejsou tak důležité.
- ☐ Lidé očekávají, že v těchto hodinách lze vyřešit všechny problémy. To ale není možné.
- ☐ Výsledky by se měly měřit pouze na dlouhodobém základě.
- ☐ Po nějaké době může dojít k tomu, že se zainteresovaní, kromě těch, kteří jsou přímo zapojeni, „unaví“ a začnou ztrácet zájem.

Citované prameny

Baker, Kim and Sunny. *The Complete Idiot's Guide to Project Management*, Alpha Books, New York [USA], ISBN 0-02-861745-2.

Nástroj 3.1

Model SMART

Model SMART slouží k definování cílů při plánování projektů nebo k rychlému zhodnocení proveditelnosti školního programu.

Podle modelu SMART by měly být cíle:

S	Specifické / Specific
M	Měřitelné / Measurable
A	Akceptovatelné / Acceptable
R	Realistické / Realistic
T	Časově ohraničené / Time-bound

Specifické

Vaše krátkodobé cíle a aktivity by měly být specifické. Velmi obecné krátkodobé cíle vedou k nejistým výsledkům. Dopředu přemýšlejte o tom, jakých konkrétních výsledků byste chtěli dosáhnout do doby, kdy bude program vyhodnocen.

Specifické krátkodobé cíle mohou být například:

- ☐ zvýšení znalostí studentů o drogách,
- ☐ oslovení všech studentů v dané věkové skupině nebo třídě relevantními informacemi,
- ☐ vyhrazení dvou hodin týdně v každé třídě pro školní prevenci drog.

Mezi specifické aktivity patří například:

- ☐ provádění a dodržování nařízení ohledně drog a jejich užívání ve školních prostorách,
- ☐ specifikace informací, které by se měly předat,
- ☐ definice cílové skupiny,
- ☐ určení, na jaké látky (drogy) by se měla zaměřit pozornost.

Měřitelné

Zajistěte, aby se dosažení krátkodobých cílů dalo změřit s využitím konkrétních výstupů vašeho programu a aby bylo možné změřit i aktivity, které jsou jeho součástí (zaměřte se na měřitelné aktivity). Může se jednat o hodnocení procesu nebo specifických krátkodobých cílů, kterých chceme dosáhnout. Výsledky lze měřit pomocí nástroje k monitorování (viz kap. 5). Nezbytné informace může poskytnout také evaluace programu.

- ☐ V měřitelném počtu vyučovacích hodin oslovte specifickými informacemi měřitelný počet studentů v určité věkové skupině.

Akceptovatelné

Krátkodobé cíle a/nebo metody provádění školního programu prevence drog se ne vždy setkají s příznivým ohlasem, pochopením či přijetím u všech zúčastněných přímo ve škole nebo v její blízkosti. Např.:

- ☐ je-li krátkodobým cílem programu naučit studenty, jak užívat drogy odpovědně,
x
Námítky mohou mít zastánci přístupu „prostě řekni ne“.
- ☐ pokud není iniciátorem programu ředitel nebo vedení školy a současně učitelský sbor nemá zájem investovat do programu energii ani čas,
x
Někdy je k tomu, aby lidé začali spolupracovat, zapotřebí přijmout rozhodnutí v rámci hierarchie organizace.
- ☐ školní personál program nemusí akceptovat, protože očekává, že jim přidělá práci,
x
Někdy je třeba napřed přesvědčit personál o přínosech školního programu prevence drog.
- ☐ studenti mohou mít pocit, že se plánovaný program pro ně nehodí, že se zaměřuje na špatná témata nebo že nebere vážně ochranu jejich soukromí,
x
Základem je spoluúčast studentů na stanovování krátkodobých cílů i na zavádění programu. Míra přijetí obsahu programu se zvýší, pokud studenti podporují jak přístup, tak provádění daného programu.
- ☐ rodiče/zákonní zástupci dítěte mohou být znepokojeni tím, jaký typ prevence se provádí, někteří se dokonce mohou obávat, že preventivní aktivity podporují užívání drog,
x
Rodiče je důležité informovat o tom, že se ve škole bude provádět školní program prevence drog. Dostane-li se jim této informace a budou-li vědět, u koho hledat odpověď na případné otázky, budou mít pocit, že jsou informováni. Zároveň je důležité nabídnout rodičům/zákonným zástupcům možnost podílet se na programu.

- ☐ o programu se může dovědět komunita a udělat si závěr, že se škola potýká s drogovým problémem,
x
Do programu je tedy vhodné zapojit i společenství mimo školu.
- ☐ Lze program přizpůsobit filozofii dané školy? Jsou pracovníci projektu ochotni dělat potřebné změny?
- ☐ Je v případě potřeby možné změnit filozofii školy ohledně drog? Je školní komunita ochotna a připravena provést potřebné změny (proveditelnost)?

Realistické

Pro pozitivní účast a aktivní pomoc na školním drogovém preventivním programu není nic škodlivějšího, než když se stanoví nerealistické a nedosažitelné cíle. Vedou-li aktivity a intervence v rámci školního programu prevence drog k nulovým nebo jen nevýznamným výsledkům, začne podpora realizace programu ochabovat. Takže:

- ☐ Stanovte dlouhodobé cíle, které budou součástí vašeho programu prevence drog a skutečně se dají splnit.
- ☐ Mírněte se ve svých očekáváních ohledně dosažení změn v chování studentů ve vztahu k drogám.
- ☐ Stanovuje-li dlouhodobé cíle nějaký orgán zvenčí, buďte kritičtí a mějte na paměti, že nemůžete změnit jevy, na které nemá váš program vliv.
- ☐ Ještě před spuštěním programu se přesvědčte o tom, že máte podporu všech zúčastněných včetně personálu, studentů a rodičů/zákonných zástupců.
- ☐ Ujistěte se, že škola má prostředky na provádění programu a vezměte v úvahu následující:

- typ školy – vezměte v potaz časové možnosti studentů, učitelů a rodičů/zákonných zástupců,
- polohu školy – speciální problémy (studenti dojíždějící odjinud, přestávka na oběd, jídla atd.),
- vybavení školy – vhodné místnosti, možnosti k rekreaci, dvůr atd.,
- jakým způsobem se rozhoduje, kdo se na rozhodování podílí,
- jaké změny lze očekávat jako důsledek realizace programu, jaké jsou zkušenosti z dalších škol, které mohou ukázat, jaké změny lze očekávat,
- jsou očekávané změny pro školu přijatelné?

- ☐ Informujte všechny zúčastněné strany o tom, jaká má intervence a program omezení či rizika (pedagogický sbor, personál, studenti, rodiče/zákonní zástupci dítěte, třídní učitelé atd.).

Časově ohraničené (time-bound)

Cíl by měl být dosažitelný v určitém a jasně definovaném časovém rámci. Škola například předpokládá, že na vývoj a implementaci školní drogové strategie by měl stačit jeden školní rok nebo že by se v každé třídě daného ročníku (tj. osmého, devátého atd.) měl odučit v tříměsíčním období určitý počet hodin.

Ve školní drogové prevenci je důležitým faktorem čas. Preventivní programy nepotřebují jen čas ve smyslu počtu hodin pro provádění aktivit, potřebují i určitý čas, než začnou působit. Chování nelze změnit přes noc. Aby program získal podporu dalších zúčastněných, musí být jasně dáno, jak je časově náročný. Navíc je důležité stanovit jasný časový rozvrh a zahrnout jak aktivity, které probíhají dlouhodobě (např. u obecného cíle snížit míru užívání drog), tak aktivity, které probíhají krátkodoběji (např. stanovení školních pravidel a nařízení ohledně drog, provedení monitorování, specifické projekty atd.).

4 Společenské klima a zapojení zainteresovaných

Jednou z nejdůležitějších podmínek pro úspěšné předávání vědomostí a dovedností je dobré společenské klima a adekvátní zapojení zainteresovaných ve školách. Tento názor autorů příručky podporuje i řada studií z oblasti zdravotnictví a vzdělávání. Škola je důležitou součástí života mladých lidí, a tak je velmi pravděpodobné, že na (zdravé) chování studentů i jejich rozhodování, zda užívat nebo neužívat drogy, má vliv právě situace ve škole.

V Ottawské chartě pro podporu zdraví (WHO, 1986) došla Světová zdravotnická organizace k následujícímu závěru:

„Zdraví si lidé vytvářejí v prostředí svého každodenního života, tam, kde se učí, pracují a milují. Zdraví se vytváří péčí o sebe samotného a o ostatní, schopností činit rozhodnutí a mít kontrolu nad okolnostmi vlastního života, a tím, že se zajistí, aby společnost, ve které člověk žije, vytvářela podmínky, které všem jejím členům umožní být zdraví.“

V další studii učinila Světová zdravotnická organizace následující závěr:

„...Škola je pro dospívající nejdůležitějším životním prostředím či prostorem. Školní systémy v evropském regionu Světové zdravotnické organizace, Kanadě a ve Spojených státech amerických ale tuto skutečnost v současnosti dostatečně nezohledňují. Za hlavní cíl školního vzdělávání se považuje co nejlepší školní prospěch, což vyvolává velmi vysoké nároky na penzum výuky, znalostí a vysoký tlak na dospívající a jejich zdraví. Stejně významným cílem vzdělávání ale může být i sociální a demokratické fungování, zdůrazňující význam psychologických procesů ve škole. Stejný význam má i odpovědnost a zapojení studentů do vzdělávacího procesu. Zapojení studentů je sice ve školách stále běžnější, velmi málo z nich ale může podstatně ovlivnit způsob vyučování, priority a úkoly, které má škola ve svém každodenním životě...“ (WHO, Health and Health Behaviour in School-aged Children, 2000, str. 61).

Mladí se obvykle cítí bezpečně v pozitivním, příjemném a podnětném prostředí. Drogová prevence se zabývá velmi osobními otázkami, které často přesahují rámec vyučovaných předmětů. **Ke zvýšení efektivity prevence je nutné, aby ve škole panovala atmosféra důvěry a bezpečí,** v níž studenti budou moci diskutovat o zdravotních rizicích spojených s drogami (a dalších otázkách spojených se zdravím nebo osobním životem). K tomu je zapotřebí pozitivně naladěné prostředí.

To ale není vše. Ve studiích se prokázalo, že efektivitu prevence lze zvyšovat **zapojením studentů** (zapojením vrstevníků v roli vzdělavatelů nebo pomocí vrstevnického vzdělávání). Studenti se ale

mohou úspěšně zapojit pouze v otevřeném školním prostředí, v němž spoluúčast znamená více než jen nějakou frázi na papíře. V této kapitole uvedeme faktory klíčové pro dobré společenské klima ve školách a nabídneme nástroje k zlepšování tohoto klimatu.

Východiskem této kapitoly je předpoklad, že v pozitivním, stimulujícím a společenském prostředí se lidé obvykle cítí více ceněni, jsou sebejistější a obecně se cítí lépe. Panuje-li dobré společenské klima, zvyšuje se sociální interakce a zlepšuje se komunikace mezi lidmi. Takové klima navíc nabízí dobrý výchozí bod pro vyřešení řady problémů. Ve školách s dobrým společenským klimatem lze vést otevřenou diskuzi, a tak se i snáze hovoří o drogách a jejich užívání.

4.1 Školní prostředí

Sociální, politické, kulturní a fyzické prostředí v rámci školního společenství i mimo ně má zásadní vliv na to, do jaké míry škola podporuje zdraví a je schopna nabízet účinnou prevenci zneužívání drog.

4.1.1 Sociální prostředí

Škola, která klade důraz na zdraví, se musí snažit o to, aby se (pomocí dialogu a citlivého přístupu ke kulturním otázkám) prevence zneužívání drog integrovala do celé místní komunity. Členové místní komunity musí vědět, jakou cenu mohou mít školy, které kladou důraz na zdraví, a co mohou komunitě přinést. K tomu bude pravděpodobně zapotřebí vést dialog mezi školami a úředníky, kteří mají na místní úrovni na starosti vzdělávání, odborníky z oblasti podpory zdraví i členy komunity. Cílem tohoto dialogu a zkoumání otázek spojených s drogami a jejich užíváním je, aby školy získaly podporu pro účinné programy prevence zneužívání drog založené na budování sociálních dovedností a nebyly vystaveny tlaku od místních komunit, aby realizovaly zjednodušující a didaktické programy založené na odmítání drog.

Na všech úrovních školy musí být patrné, že je všem zúčastněným dovoleno diskutovat o prevenci zneužívání drog. Je třeba, aby panovala atmosféra otevřenosti a podpory. Je nezbytné, aby studenti cítili, že se mohou ptát a vyjadřovat vlastní názory a obavy ohledně drog. Je nutné, aby si

byli učitelé jisti tím, že mají podporu svého vedení i dostatečné znalosti a dovednosti k tomu, aby se svými studenty mohli diskutovat o problémech spojených s drogami. I pro rodiče/zákonné zástupce dítěte, rodiny a jejich členy je důležité, aby cítili, že mohou o svých starostech a pochybách mluvit se členy sboru. K rozvoji atmosféry otevřenosti a podpory je zapotřebí mít jasnou školní strategii, která bude připravena a prokonzultována se všemi členy školní komunity.

Důležité otázky ohledně sociálního prostředí ve škole:

- ☐ Jak vnímají situaci členové školní komunity? Cítí studenti, rodiče/zákonní zástupci dítěte, učitelé a další v rámci školní komunity, že mohou přispět k rozvoji školy, která klade důraz na zdraví, a k rozvoji programu zaměřeného na prevenci zneužívání drog?
- ☐ Mají členové školní komunity příležitosti podělit se o názory a nápady a rozebírat otázku škol, které podporují zdraví, a drogové výchovy v podpůrném prostředí? Jsou k dispozici informační noviny, probíhají pravidelná setkání, provádějí se aktivity v místní komunitě, pořádají se školení či workshopy atd.?
- ☐ Cítí všichni členové školní komunity včetně studentů, rodičů/zákonných zástupců dítěte, dalších rodinných příslušníků a nepedagogických pracovníků, že mají příležitost vyjadřovat názory v podpůrném prostředí?
- ☐ Je pro členy komunity, kteří nemluví česky, zajištěno tlumočení a/nebo překladatelské služby?
- ☐ Má škola jasnou strategii pro otázky spojené s drogami a oblast prevence jejich zneužívání? Měli různí členové školní komunity příležitost nějak do ní přispět? Reviduje se pravidelně?
- ☐ Znájí všichni členové školní komunity relevantní části strategie či strategií?
- ☐ Je prevence zneužívání drog v rámci školy součástí širšího školního přístupu zaměřeného na dovednosti a osobní, sociální a zdravotní vzdělávání?

Faktory důležité pro sociální prostředí:

- ☐ Je třeba zajistit různé možnosti pro vedení dialogu mezi členy školní komunity.
- ☐ Je nezbytné zajistit, aby všichni členové školní komunity měli příležitost aktivně se podílet na širším osobním, sociálním a zdravotním programu a na vytváření prevence zneužívání drog.
- ☐ Je třeba zajistit, aby se všichni členové školní komunity cítili docenění a věděli, že mají podporu.
- ☐ Zapojením všech zainteresovaných se v dlouhodobějším měřítku zajistí vyšší míra vhodnosti, relevantnosti a efektivity programu. Zapojením zainteresovaných do plánování a rozvoje programů zaměřených na osobní, sociální

a zdravotní výchovu se lze vyhnout konfliktům a konfrontacím v průběhu realizace programu.

Možné záludnosti či problémová místa:

- ☐ Čas a pracovní vytížení: mnoho členů učitelského sboru se cítí přetíženo a mají obavy, že zapojení rodičů/zákonných zástupců dítěte, studentů a nepedagogických pracovníků do vývoje prevence zneužívání drog a programů zaměřených na osobní, sociální a zdravotní výchovu bude náročné na čas.
- ☐ Pro některé členy školní komunity nemusí být prevence zneužívání drog prioritou.

Prokázalo se, že efektivní prevence zneužívání drog coby součást výchovy zaměřené na životní a sociální dovednosti a na zdraví má kromě pozitivního vlivu na vztahy, sebehodnocení, výsledky a komunikační schopnosti dobrý vliv také na školní prospěch studentů.

4.1.2 Kulturní prostředí

V ideálním případě jsou ve školním prostředí všichni členové školní komunity respektováni a hodnoceni jako sobě rovní. Probíhá dialog mezi školní komunitou a širším prostředím, ve kterém škola funguje. Do každodenního života školy se včleňuje a je uznáváno historické a kulturní prostředí komunit, z nichž pocházejí členové školy. Studenti mají příležitosti učit se o historických, ekonomických, politických a sociálních kořenech komunit, jejichž zástupci tvoří školní komunitu. Oceňuje se a prozkoumává diverzita v rámci těchto komunit i mezi nimi. Studenti začínají lépe chápat vlastní život jak ve vztahu k místním komunitám, tak ve vztahu k širším globálním komunitám.

Není vždy lehké zajistit, aby školy byly přístupné rodičům/zákonným zástupcům dítěte a místním komunitám. Při komunikaci mezi rodiči/zákonnými zástupci dítěte a školou se mohou objevit problémy spojené s jazykovými a kulturními bariérami. Stejně tak se mohou vyskytnout i rozdíly ve vnímání užívání drog mezi studenty, např. pokud rodičům nevadí, že jejich děti kouří. Efektivní komunikace může být náročná na čas i prostředky a může tak ještě zvýšit tlak na školy, které často pracují na hranici své kapacity. Když ale zajistíte, aby se rodiče/zákonní zástupci dítěte a členové komunity cítili zapojeni a začlenění do vývoje programu podpory zdraví a prevence zneužívání drog, můžete tak zaručit, že program bude v dlouhodobém měřítku pro celou školní komunitu efektivnější a smysluplnější.

Prevence zneužívání drog bývá občas chápána jako zpochybnění kulturních norem. Jindy se užívání drog chápe jako důležitý faktor pro zachování kulturní identity, uveďme např. užívání khatu jedlého v přistěhovaleckých somálských komuni-

tách, užívání alkoholu v anglických hospodách či žvýkání arakových oříšků v bangladéšských komunitách ve Spojeném království Velké Británie. Existuje tedy nebezpečí, že prevence zneužívání drog ve školách bude vnímána jako aktivita izolovaná od každodenního života studentů a zaměstnanců školy. Školy, které kladou důraz na zdraví, se musí snažit o integraci prevence zneužívání drog do života místních komunit např. za pomoci dialogu a citlivého přístupu ke kulturním otázkám.

Důležité otázky ohledně kulturního prostředí v rámci školy:

- ☐ Respektuje se ve školách kulturní a komunitní identita?
- ☐ Mají studenti a zaměstnanci školy dovoleno nosit oblečení odpovídající jejich kultuře a tradicím?
- ☐ Bere personál ohled na kulturní a etnickou diverzitu dané komunity?
- ☐ Respektují se ve škole různé kulturní a náboženské události?
- ☐ Respektuje se v rámci školy diverzita?

Důležité faktory týkající se kulturního prostředí:

- ☐ respekt kulturní a komunitní diverzity prostřednictvím studentských projektů a prací, návštěvami místních kulturních a náboženských center nebo výměnou a sdílením zkušeností,
- ☐ rozvíjení empatie a porozumění učitelského sboru, studentů a dalších členů školní komunity. Toho lze dosáhnout pomocí vyučování, workshopů, školení, akcí, nástěnek, výstavek, diskuzí a dialogu,
- ☐ v prohlášení o poslání školy je zahrnuta podpora školní kulturní identity (étosu) začleňování do společnosti,
- ☐ rozvíjení schopností studentů analyzovat a rozebírat své sociální a životní prostředí,
- ☐ aktivní boj s diskriminací a předsudky pomocí disciplíny a vzdělávání.

Možné záležitosti či problémová místa:

- ☐ Personál může mít obavy, že se věnováním pozornosti otázkám kulturní a komunitní diverzity zvýrazní případné konflikty,
- ☐ dokud se dané otázky neprozkoumají a nerozeberou, kulturní nebo komunitní problémy nezmizí.

4.1.3 Společensko-politické prostředí

Při vytváření efektivních školních osnov týkajících se sociálních dovedností a osobní, sociální a zdravotní výchovy včetně prevence zneužívání drog je nezbytné, aby školy měly k dispozici příslušnou legislativu a/nebo vládní metodikou. Zdravotní výchově musí být přidělen odpovídající statut, čas i prostředky. Efektivní programy zaměřené na so-

ciální dovednosti v dlouhodobém měřítku zlepší školní prospěch. Jasně a vstřícné metodické vedení ze strany vlády školám umožní, aby mohly v rámci svých osnov rozvíjet zdravotní výchovu a vytvořit ve škole prostředí, ve kterém se budou podporovat sociální dovednosti.

Buď kvůli obavám, že nevědí, jak si efektivně poradit s otázkou užívání drog, nebo kvůli tlaku na splnění stanovených učebních osnov se řada škol vyhýbá prevenci zneužívání drog, pokud jim není statutárně uloženo ji provádět. Je nutno, aby tým vedení školy věděl, že pracuje v kontextu vládního vedení a legislativy. Je třeba zajistit, aby měla celá školní komunita jasno, jaké postupy se budou používat, a tak je třeba připravit jasné pokyny ohledně užívání drog ve škole. Při řešení incidentů spojených s užíváním drog může ve škole často dojít ke konfliktům. Jasným metodickým vedením ze strany vlády a explicitní školní strategií se mohou řešit případné nejasnosti a personálu to může pomoci, aby se při práci na otázkách spojených s užíváním drog cítil sebejistě.

Důležité otázky ohledně společensko-politického prostředí ve škole:

- ☐ Do jaké míry je škola při zřizování školního programu prevence užívání drog nezávislá na nařízeních či metodickém vedení ze strany vlády?
- ☐ Existují nějaké pokyny či předpisy, které by se měly dodržovat při školní drogové prevenci?
- ☐ Jaký je dominantní názor na drogy a jejich užívání studenty v rámci komunitní politiky?

Důležité faktory týkající se společensko-politického prostředí:

- ☐ statutární odpovědnost škol provádět prevenci zneužívání drog coby součást soustavného programu, který se v rámci osnov zabývá sociálními dovednostmi a osobní, sociální a zdravotní výchovou,
- ☐ realistická očekávání, jasné metodické vedení, řízení a předpisy ohledně drog a drogové prevence.

Možné záležitosti či problémová místa:

- ☐ Společensko-politická podpora školní drogové prevence není nikdy zaručena a často záleží na tom, jaké má místní komunita starosti nebo zájmy. Drogové prevenci je ale třeba zajistit dlouhodobou podporu.
- ☐ Ve vládních metodikách se někdy vyskytují rozpory, především tehdy, kdy je zdraví a duševní pohoda studentů v rozporu s oficiálními pokyny ohledně užívání drog a postihy takového přestupku.

4.1.4 Prostředí školy

Prostředí školy musí zaručovat zdraví, bezpečí a bezpečnost studentů, učitelů i návštěvníků. V ideálním případě by školní budovy měly poskytovat příjemné, stimulující a zároveň relaxující prostředí, stvořené k účelům, které má plnit. Celá školní komunita včetně studentů musí cítit, že jim dané prostředí patří a že jsou za něj také odpovědní. Bylo prokázáno, že **studenti považují školní areál** (vnější prostory) **za své vlastní prostředí, za „prostředí pro sebe“** (Titman, 1994). Jak je tento prostor navržený a do jaké míry se o něj pečuje, lze chápat i jako výraz toho, jak si škola váží svých studentů. Existuje řada způsobů, jak studentům umožnit, aby se mohli podílet o své vidění školního prostředí, např. pomocí vystavení jejich kreseb, fotografií atd. v prostorách školy.

Vnitřek školy nabízí celou řadu možností, jak pochválit a reflektovat zkušenosti a úspěchy studentů, personálu a širší školní komunity. Využitím těchto příležitostí se v celé školní komunitě pomáhá budovat pocit, že jí na škole záleží, že jí škola patří a že za ni nese spoluodpovědnost.

Důležité otázky týkající se prostředí školy:

- ☐ Podporuje prostředí školy sociální interakci a proces efektivního učení?
- ☐ Podporuje prostředí školy u všech pocit bezpečí a jistoty?
- ☐ Ponechává prostředí školy a jeho uspořádání možnosti k tomu, aby v něm zainteresovaní měli své soukromí?
- ☐ Jakým způsobem ovlivňuje bezprostřední okolí školy společenské klima ve škole samotné (např. pokud je škola situována v sociálně deprivované oblasti atd.)?

Důležité faktory týkající se prostředí školy:

- ☐ zapojení studentů, rodičů, zákonných zástupců dítěte, učitelů a nepedagogických pracovníků do prací na podobě a výzdobě školních budov a prostor,
- ☐ zapojení studentů do výzdoby školy tím, že se vystavují jejich práce,
- ☐ zajištění prostoru, kde se rodiče/zákonní zástupci dítěte a členové komunity budou moci v rámci školy setkávat a prezentovat informace,
- ☐ zajištění pohodlných a odpovídajících prostor, kde se studenti mohou rozptýlit a zabavit a které jsou schopny posloužit i pro řadu různých účelů,
- ☐ provádění zdravotnických a bezpečnostních auditů, které se zaměří na studenty, personál i návštěvníky školy. Při auditech i vytváření podoby prostor by se měly zvážet i otázky spojené se šikanováním a týráním spolužáků.

Možné záلودnosti či problémová místa:

- ☐ Ve školách, které prosazují myšlenku úplné abstinence a bezpečí, se někdy zavádějí tvrdá opatření, např. testování studentů a/nebo personálu, zda neužili drogy, kontrolování skříněk, ve kterých mají studenti uzamčeny věci, a další bezpečnostní nebo kontrolní opatření včetně sledování kamerami. Tato opatření mohou přispět ke splnění dlouhodobého cíle „škola bez drog“ a ochrany před hrozbami zvenčí, zároveň ale mohou podstatně ohrozit pocit soukromí, osobní rozvoj studentů a úroveň sociální interakce mezi lidmi ve škole.

4.2 Participace (účast) a zapojení zainteresovaných

4.2.1 Participace

Participace ve školním životě a rozhodovacích procesech znamená zapojení všech důležitých osob. Participace ve školním životě znamená, že každý zainteresovaný má možnost podílet se na formálních i neformálních aktivitách ve škole. Neměla by se omezovat jen na jednoho studenta, učitele či člena personálu, protože by to mohlo zvýšit napětí a pocity nerovnosti. K účasti na chodu „zdravé školy“ by se mělo vyzvat co nejvíce lidí: ředitel školy, učitelé, rodiče/zákonní zástupci dítěte, studenti, technický personál, a pokud je to relevantní, i místní komunita. Škola by měla umožňovat a organizovat diskuze a komunikaci mezi těmito skupinami lidí. Z tohoto pohledu může být důležité nabídnout vzdělávání na téma, jak vést schůze, jak rozhodovat a jak implementovat program.

Rozhodování ani konzultace (porady) by se nikdy neměly provádět „seshora dolů“. Mělo by se při nich vycházet ze základních principů demokracie: většinové rozhodování s ohledem na názory minorit, právo participovat, právo shromažďovat se, svoboda názorů a projevu. Škola zabezpečuje legální rámec pro participaci a zajišťuje, aby se rozhodovalo v souladu se školní strategií.

Potřeba participace

O tom, co termín „participace“ vlastně znamená, se vedou rozsáhlé debaty. Americký psycholog Roger Hart o participaci napsal pojednání, ve kterém ji definuje jako „...**proces sdílení rozhodování, která ovlivňují jak život daného jednotlivce, tak i život komunity, ve které žije.** Jedná se o prostředek, na němž je vybudována demokracie, a představuje standard, podle něž by se měla hodnotit. **Participace je základním občanským právem.**“

Participaci nelze chápat odděleně od sociální, kulturní a politické tradice a situace v dané zemi. Pro-

to se v různých zemích a školách (a organizacích) nepoužívá stejná definice participace. De Winter (1997) např. definoval tři hlavní typy participace mládeže, které se dají často najít v literatuře o mladých lidech:

- 1 **participace jako prostředek** využitelný pro integraci mladých lidí do dané sociální struktury bez toho, že by jim bylo umožněno mít nějaký vliv (zapadnutí do společenství – *fitting in*),
- 2 **participace jako způsob** posílení sociálního vlivu a pravomocí mladých lidí (zplnomocnění – *empowerment*),
- 3 **participace jako nástroj** k poskytnutí příležitosti mladým stát se kompetentními, nezávislými a odpovědnými spoluobčany (vzdělávání v oblasti demokratického občanství).

První typ participace podle De Wintera není aktivním typem participace. Druhý typ je důležitý pro mladá, jejichž základní lidská a dětská práva jsou (stále) porušována, např. pro děti, které musí pracovat a kterým jsou odepřena základní lidská práva (ubytování, lékařská péče atd.). Třetí typ je důležitý pro mladá lidi, kteří vyrůstají ve složité a náročné společnosti, ve které jsou sice zajištěny základní potřeby a lidská práva, ale osobní rozvoj je ovlivněn (omezeným) přístupem k prostředkům a informacím, znalostem nebo rozhodovacím strukturám atd.

De Winter uvádí, že „... participace dětí a mládeže by měla zahrnovat prvky vlivu a vzdělávání. **Použití participace jako vzdělávacího nástroje může být uspokojivé pouze tehdy, když z ní mladí mohou vyvodit skutečný vliv.** Pokud tomu tak není, naučí se, že demokracie je pouze abstraktním pojmem.“

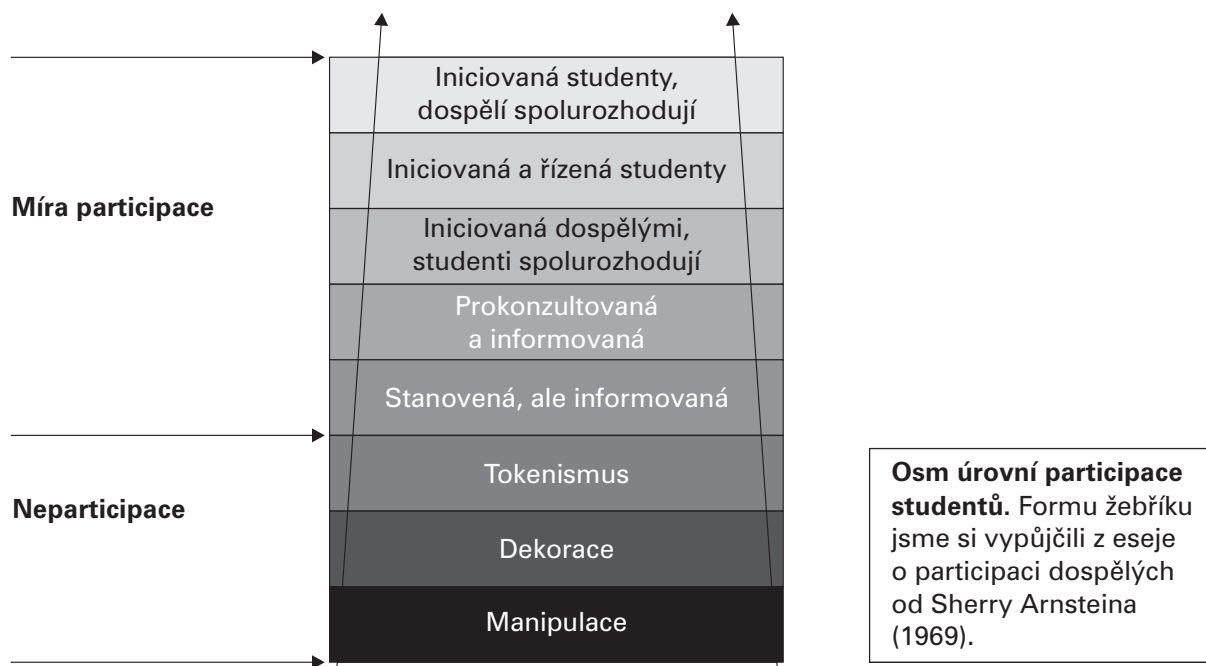
De Winter také uvádí jistou kontroverzi mezi participací mládeže a většinou strategií zaměřených na mladá a péči o ně. Ohledně participačního občanství poukazuje na to, že „... využívá potenciál a schopnosti mladých lidí i jejich hodnotu pro budoucnost společnosti. [...] Zdůrazňování pozitivních sil v mladých lidech má jak existenciální (osobní), tak sociální hodnotu. Život mladých lidí začíná mít větší smysl, je větší výzvou, a tudíž je více těší.“

De Winter na druhou stranu zdůrazňuje rozpor, že většina strategií zaměřených na mladá a péči o ně často přitáhne pozornost, zevšeobecní a zvětší problémy malé skupiny mladých lidí, ale o velkou skupinu mladých, kteří tyto problémy nemají, se nezajímá.

Arnstein (1969) vyvinul model „participačního žebříku“, ve kterém je uveden užitečný přehled typů zapojení různých lidí do rozhodovacích procesů (viz obrázek 4.1). Jsou zde ilustrovány různé fáze participace od „manipulace“ (nejnižší úroveň) ke „skutečné participaci“ (nejvyšší úroveň). Tento model ukazuje, že slovo „participace“ se často používá pro typy zapojení (v našem případě) studentů, které nemají nic společného s principy demokratické participace popsanými Rogerem Hartem.

Školy by si těchto rozdílů měly být vědomy a neměly by hovořit o participaci, když školní realita ukáže, že agendu určují dospělí a konzultují ji se studenty, aniž by měli v záměru jejich vstup využít. Touto formou „participace“ dojde k tomu, že se studenti vzdálí demokratické participaci, a zároveň je to špatný příklad pro přípravu mladých lidí pro demokratické občanství.

Obrázek 4.1 Žebříček participace

Legenda k obrázku 4.1 – Arnsteinův žebříček participace

Neparticipace

- 1 **Manipulace:** studenti jsou manipulováni, aby se splnily dlouhodobé cíle dospělých.
- 2 **Dekorace:** studenti mohou něco říct nebo udělat, ale nemají žádná další práva a jejich zapojení nepřináší žádné důsledky.
- 3 **Tokenismus:** studenti se mohou projevit např. ve školní radě a dospělí předstírají zájem, ale ve skutečnosti neposlouchají, co studenti opravdu říkají.

Míry participace

- 1 **Stanovená, ale informovaná:** dospělí vybírají subjekty a studenti se k nim připojí.
- 2 **Prokonzultovaná a informovaná:** dospělí vybírají subjekty, studenti se k nim připojí, ale mohou rozhodovat i v rámci procesu výběru subjektů.
- 3 **Iniciovaná dospělými, studenti o ní spolurozhodují:** dospělí vybírají subjekty, studenti s nimi souhlasí a hrají významnou úlohu v rozhodovacím procesu.
- 4 **Iniciovaná a řízená studenty:** studenti vybírají subjekty a odpovídají za proces.
- 5 **Iniciovaná studenty a dospělí o ní spolurozhodují:** studenti vybírají subjekty a dospělí s nimi souhlasí. Na procesu se podílejí společně.

„Ze všech členů společnosti jsou děti nepochybně fotografovány nejčastěji, přitom se jim ale naslouchá ze všech nejméně. Dospělí mají silnou tendenci podceňovat jejich kompetence, zároveň je ale využívají k tomu, aby podpořili nějaké aktivity/programy; výsledek ale působí povýšeně. Přesto existuje řada projektů, které jsou příjemné a provozovány dospělými a děti v nich pouze hrají svou předurčenou roli. Dobrým příkladem mohou být dětská taneční, pěvecká a divadelní vystoupení či sportovní výkony. Je ale nutno, aby se těmto vystoupením nepřisuzoval jiný význam, než mají. Pokud je zapojení dětí nejednoznačné, nebo dokonce manipulativní, objeví se problémy.“

(Children's Participation, from Tokenism to Citizenship", Roger A. Hart, 1992, UNICEF Innocenti Essay no. 4, Florence)

Zvyšování míry participace ve školách

V řadě států jsou v rámci školského systému zavedeny struktury, díky nimž mají studenti, učitelé

a rodiče/zákonní zástupci dítěte možnost mluvit do každodenního života školy a její strategie. Ve školách s dobrým společenským klimatem se tato participace a zapojení zainteresovaných považuje za cennou a chápe se jako nástroj pro zlepšení kvality a společenského klimatu školy. Požadavkem pro participaci je, aby byl každý zainteresovaný brán vážně a aby se různí zainteresovaní vzájemně respektovali a uznávali. Pokud studenti cítí, že nejsou bráni vážně, nemohou od nich učitelé očekávat, že se budou ve škole chovat odpovědně.

Důležité body ke zlepšení a zajištění participace studentů z hlediska učitelů:

1. na úrovni třídy:

- ☐ Abyste se studenty mohli provést výzkum a vést je, přiznejte, že jste v nelehké pozici a přiznejte, že neznáte všechny odpovědi.
- ☐ K tomu, abyste byli dobrými učiteli, nestačí, abyste měli znalosti a odbornou kvalifikaci, musíte také ukázat, že rádi pracujete s mladými.
- ☐ Pokud přijmete skutečnost, že mladí jsou spoluobčané s vlastními zájmy a potřebami, a ne pouzí konzumenti jakési továrny na znalosti, přijdete na to, že i oni dokáží být nadšení a motivovaní.
- ☐ Dávejte studentům ve škole takové úkoly, abyste zvýšili míru jejich zapojení a pocit odpovědnosti.
- ☐ Umožněte studentům, aby mohli iniciovat a realizovat vlastní nápady a příspěvky.
- ☐ Oceňte snahy studentské rady jak slovně, tak činy.

2. na úrovni školy:

- ☐ Škola nesmí investovat do participace studentů a podporovat ji, jen protože musí, ale protože věří tomu, že má velký význam.
- ☐ Připravte plán spolupráce, ve kterém bude popsáno, jakým způsobem škola participuje krok za krokem, podle možností studentů různého věku.
- ☐ Poskytněte v rámci školní kultury studentům prostor a čas.
- ☐ Sestavte profil zástupců všech skupin zainteresovaných.
- ☐ Investujte do vzdělávání.
- ☐ Zajistěte, aby se školní rada neizolovala, poskytněte jí prostor a podporu, aby mohla komunikovat s těmi, kteří ji podporují.
- ☐ Zajistěte, aby studenti viděli konkrétní výsledky svého vstupu.
- ☐ Považujte to za příležitost experimentovat s demokratickým chováním, dejte studentům příležitost setkat se se zástupci rad z dalších škol.
- ☐ Základním prvkem demokratického procesu je řešení konfliktů.

Důležité body pro participaci v rámci školy:

- ☐ Do přípravy školních předpisů a pravidel zapojte všechny zainteresované.
- ☐ Podpořte zřízení a fungování studentské rady.
- ☐ Podpořte zřízení a fungování učitelské rady.
- ☐ Podpořte zřízení a fungování rodičovské rady.
- ☐ Vytvořte a zachovejte strukturální příležitosti a prostředky ke společnému setkávání zainteresovaných a k diskuzím o podobě školní politiky.
- ☐ Zorganizujte pro všechny zainteresované školení o demokratických principech.
- ☐ Změřte a vyhodnoťte vliv všech zainteresovaných na školní strategii.
- ☐ Změřte a vyhodnoťte vliv studentů na osnovy týkající se sociálních dovedností.

Možné záludnosti či problémová místa:

- ☐ Participující rady existují pouze na papíře.
- ☐ Participující rady hovoří pouze o nedůležitých otázkách.
- ☐ Participující rady nemají příležitost učit se.
- ☐ Zastoupení členů v různých radách není reprezentativní a není organizováno.
- ☐ Participující rady sice existují, ale nemají žádný vliv na politiku dané školy ani její rozhodování či fungování.

- ☐ Složení těchto rad by se mělo pravidelně měnit, přičemž by měla být zachována kontinuita. Mělo by se tak dít organizovaně a strukturovaně.

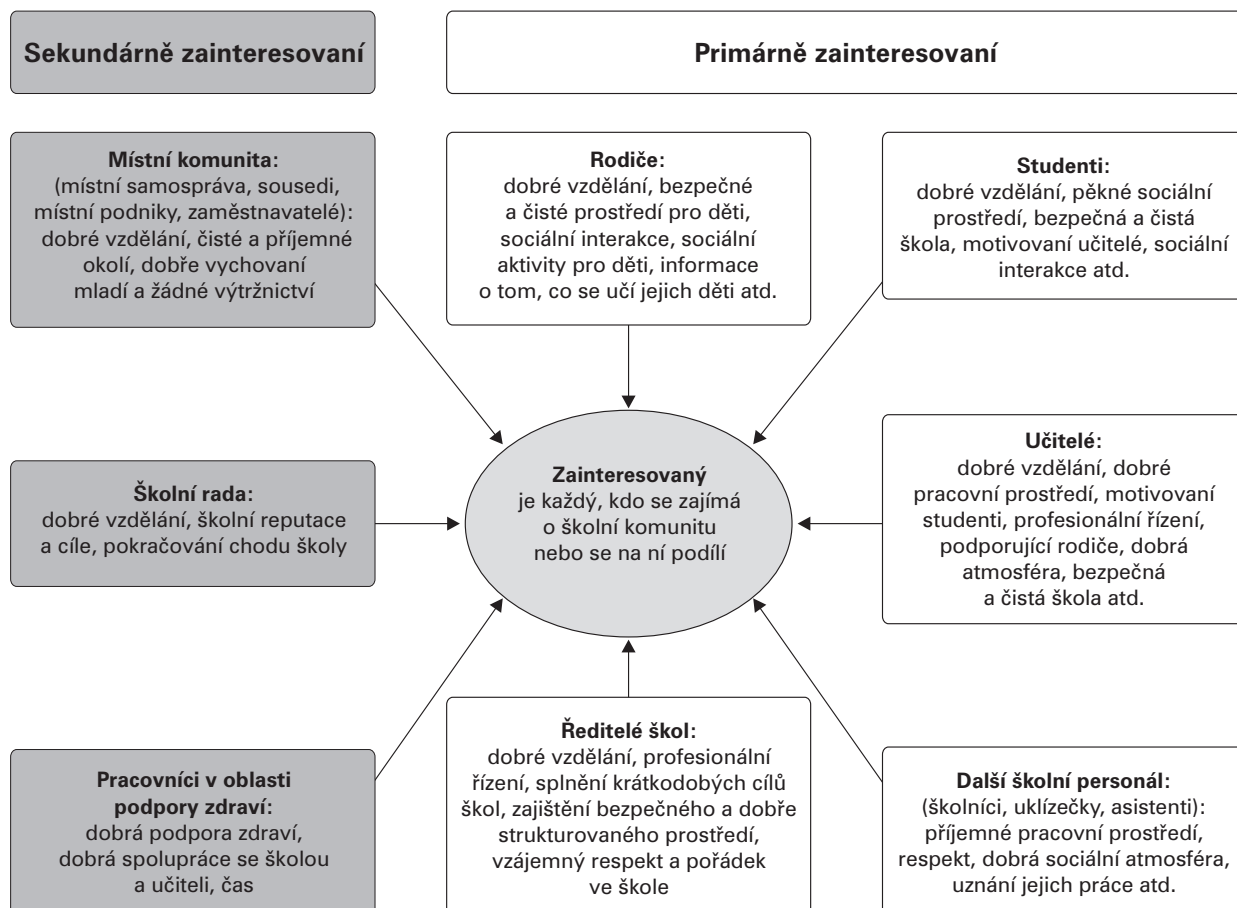
4.2.2 Zapojení zainteresovaných

„Zainteresovaný“ (*stakeholder*) představuje osobu, která má zájem být nebo je nějak zapojena do procesu nebo organizace života dané skupiny či komunity. Zájem nebo podíl na tomto procesu může mít jako uživatel určitých služeb, manažer, zaměstnanec či soused. Za zainteresovanou lze považovat každou osobu, která je nějak ovlivněna rozhodnutími, změnami a vývojem v daném procesu nebo organizaci, nebo pro kterou tyto změny mají nějaké důsledky (viz obrázek 4.2).

Tradiční model zapojení zainteresovaných je pasivní a receptivní: např. studenti *mají dovoleno* vyjadřovat své názory, učitelé *se smějí* rozhodnout, jak budou vzdělávat a rodiče/zákonní zástupci dítěte *mohou* darovat peníze na vybavení. Všichni zainteresovaní chtějí být zapojeni a připojit se k akci. V tomto momentu může dojít k řadě problémů.

Současné modely zapojení zainteresovaných mají aktivní a participativní formu. Zainteresovaní hrají důležitou roli v rozhodovacím procesu a chodu školy. V některých státech primárně zainte-

Obrázek 4.2 Zapojení zainteresovaných

sovaní (studenti, učitelé, personál a rodiče/zákonní zástupci dítěte) oficiálně získali spolurozhodovací pravomoci, jimiž mohou ovlivnit principy práce školy (školní politiku).¹

Jednou z důležitých podmínek pro úspěšné a funkční zapojení zainteresovaných do procesu vytváření školní politiky a rozhodovacího procesu ve škole je komunikace a spolupráce. Ke zvýšení míry participace školy by měli zainteresovaní získat nové kompetence. Různé skupiny zainteresovaných (studenti, učitelé, rodiče/zákonní zástupci dítěte) většinou mívají rozdílné mínění a názory na definice termínů, především pokud se jedná o otázky, jako jsou drogy a jejich užívání (např. kdy se z užívání stane zneužívání). Zároveň ale jinak chápou i závažnost tohoto problému (pro mnoho studentů není užívání drog zase tak velký problém, zato pro rodiče/zákonné zástupce dítěte představuje jednu z nejvážnějších obav). Je důležité podporovat komunikaci a spolupráci mezi různými skupinami zainteresovaných, abyste se dověděli, co chtějí a co mají na mysli (viz také příklady uvedené v kapitole 5).

Zní to snadněji, než tomu je ve skutečnosti. Studenti, učitelé a rodiče/zákonní zástupci dítěte často mívají velmi rozdílný náhled na určité problémy i na to, co si o nich myslí druhá skupina. Kritika jedné skupiny zainteresovaných druhou skupinou se ne vždy setkává s přijetím, i kdyby byla konstruktivní. Řada učitelů se domnívá, že by hodnocení ze strany jejich studentů skončilo velmi negativní kritikou. Řada rodičů/zákonných zástupců má za to, že je učitelé nechťejí brát vážně. Mnoho studentů si myslí, že se učitelé nezajímají o jejich duševní pohodu. Různé studie a evaluace ale prokázaly pravý opak (např. Verein RISIKO, 2001; MacBeath, 2000). K překonání těchto obtíží může být zapotřebí vyhledat odbornou pomoc a radu, např. formou zapojení „kritického přítele“ (MacBeath, 2001). I samotné školy ale mohou udělat hodně práce.

Cvičení 1

K tomu, aby se podpořilo vzájemné porozumění a komunikace mezi zainteresovanými, může být užitečné utvořit dvojice, např. vždy po jednom členu jiné skupiny zainteresovaných (např. učitel a student, student a rodič). Pro potřeby diskuze jsou dvě hlavní podmínky, a to aby oba účastníci a) přijali skutečnost, že participují na rovnocenném základě a b) zapomněli na to, jaké role hrají ve škole. Tím pádem budou o problémech a otázkách moci přemýšlet z jiné perspektivy a pomůže jim to dosáhnout vzájemného porozumění a dohody ohledně obtížných otázek.

Cvičení 2

Ve druhém cvičení je možné prodiskutovat problém se smíšenou skupinou zainteresovaných (např. studentů, učitelů, rodičů/zákonných zástupců, vedení školy) tak, že si navzájem vymění role. Participantů poté vyslovují argumenty o dané otázce nebo problému z perspektivy skupiny zainteresovaných, jejichž roli převzali. Takto se pomůže tomu, aby se na světlo dostala řada předsudků, mylných pojetí a bariér, které bude později možno prodiskutovat.

Jakmile spolu začnou zainteresovaní vzájemně komunikovat, aniž by museli hájit zájmy „své skupiny“, jsou schopni začít budovat mosty a definovat či určit společné otázky, kterým se ve škole musí věnovat pozornost. Definování role a funkce těchto skupin by mělo probíhat ve vzájemné spolupráci.

Ať už se zvolí jakákoli forma spolupráce, je velmi důležité, aby všichni zainteresovaní cítili, že pracují dohromady, že jsou všichni bráni vážně a že skupina má společný cíl najít to nejlepší řešení pro všechny. Pokud jde o rozhodování ohledně programu prevence užívání drog, je důležité, aby se podporoval dialog a aby měla zdravotní výchova jeden společný dlouhodobý cíl. Dobrým způsobem, jak zapojit všechny zainteresované ve škole jsou diskusní skupiny (nejen pro definování společných dlouhodobých vizí).

Měření míry zapojení všech zainteresovaných:

- ☐ Respektují se všichni zainteresovaní i práce, kterou jednotlivé skupiny vykonaly?
- ☐ Podporuje se ve škole otevřený dialog?
- ☐ Kdo rozhoduje? Má pravomoc rozhodovat pouze jedna osoba (např. ředitel), nebo se při rozhodování postupuje na základě demokratického přístupu?
- ☐ Mohou zástupci každé zainteresované skupiny pracovat v rámci sítě nebo v nějaké radě?

Zvýšení míry zapojení všech zainteresovaných:

- ☐ organizování akcí, na nichž se budou moci podílet všichni zainteresovaní (v rámci plnění funkcí školy, debaty, výstavy atd.);
- ☐ zapojení všech zainteresovaných do rozhodovacího procesu (např. diskusní skupiny, školní senát atd.);
- ☐ řešit problémy hned, jak nastanou, a to tak, že se do procesu zapojí všichni zainteresovaní.

¹ Příklad: V Nizozemsku byl v roce 1984 přijat zákon o spolurozhodovacích radách (Wet op de Medezeggenschap). Podobná legislativa byla přijata i v dalších zemích, např. Dánsku, Švédsku, Norsku, Belgii a Rakousku, a tím se přidělily pravomoci učitelům, rodičům/zákonným zástupcům a studentům ve škole.

V následujících kapitolách uvedeme řadu návrhů, jak zlepšit zapojení primární skupiny zainteresovaných (tedy studentů, učitelů, rodičů/zákonných zástupců dítěte, ředitelů škol) do činností školy. Nutno podotknout, že otázky kladené v těchto kapitolách musí být adresovány a zodpovězeny samotnými skupinami zainteresovaných. Učitelé se často domnívají, že jsou takové otázky schopni zodpovědět za studenty či rodiče/zákonné zástupce dítěte, ředitelé si zase často myslí, že je jim naprosto jasné, jak „jejich“ učitelé chápou své role a pozice ve škole. Zároveň je zajímavé, že si učitelé myslí, že se ke studentům chovají se stejným respektem jako k dospělým. Otázkou je, zda si to myslí i samotní studenti.

4.2.2.1 Studenti

Studenti jsou mladí lidé, kteří stále ještě dospívají. I přesto, že ještě nejsou dospělí, mají právo určovat si vlastní hodnoty a morálku a pěstovat a vyjadřovat vlastní názory. Také mají právo být vzdělávání ve všech záležitostech, které jsou důležité pro jejich osobní rozvoj a výchovu a umožnit jim činit v životě informovaná rozhodnutí (patří sem otázky jako drogová výchova, sexuální výchova atd.).

Příklad

Z evaluační studie projektu prevence užívání drog, který se soustředil na zapojení zainteresovaných (Verein RISIKO, 2001):

Zlepšení vzájemných vztahů:

Názor jednoho z učitelů: „*Náš pohled na chování studentů se do jisté míry změnil. Učitel nyní může upozorňovat problémy a starosti dříve ... zlepšila se i naše schopnost rozpoznat jejich každodenní obavy a nebezpečí, se kterými by se mohli setkat.*”

Další učitel říká: „*I jako učitelé jsme se začali lépe znát. Projekt zlepšil naše vzájemné kontakty, nyní již přesáhly rámec školních povinností. Především jsme ale nyní samozřejmě v lepším kontaktu s rodiči a studenty.*”

Pocit zapojení:

Jeden ze studentů prohlásil: „*My a naši učitelé známe školu z každodenního života, naši rodiče ji tak ale neznají. Během projektu se rodiče hodně poučili o životě školy a cítí se v ní být zapojení.*”

Kromě zpětné vazby, kterou studenti mohou poskytnout o svých potřebách a zájmech ve škole, je důležitá i podoba jejich zapojení do provádění a evaluace školní drogové prevence.

MacBeath (2001) cituje: „*Výzkumníci i vedení škol by měli vzít na vědomí, že musíme pečlivě a systematicky brát v úvahu názory studentů, aby se rozšířila oblast, jak vyhodnocujeme účinnost a informujeme o zlepšeních ve škole. Jak uvedli dřívější výzkumníci, koherentní obrázek o účinnosti školy lze vytvořit pouze pomocí víceúčelových indikátorů.*” (Ainley, 1994 ref. MacBeath, 2001)

Pokud je tento závěr relevantní pro vzdělávání všeobecně, je také relevantní pro drogovou výchovu, která se koneckonců od dalších forem vzdělávání příliš neliší.

Měření míry zapojení studentů:

- ☐ Dostává se studentům stejného respektu jako dospělým?
- ☐ Mají studenti právo na osobní integritu, soukromí a důstojnost (i ve škole platí pravidla společnosti)?
- ☐ Poskytuje škola studentům příležitosti vyjádřit, co potřebují a po čem touží?
- ☐ Mají studenti příležitost diskutovat s učiteli o jakémkoli projektu nebo tématu? Nebo jsou nějaká tabu?
- ☐ Jsou studenti zapojeni do rozhodovacího procesu v souvislosti s preventivním programem?

Zvyšování míry zapojení studentů:

- ☐ podporou komunikace s učiteli a rodiči/zákonnými zástupci, probíráním problémů se všemi zainteresovanými;
- ☐ zapojením studentů do struktury a organizace tým, že se jim poskytne příležitost podílet se na rozhodování a změnách;
- ☐ rozvíjením jejich vlivu na fyzické prostředí školy (např. tak, že se nově vymalují třídy).

Možná úskalí či problémy:

- ☐ Studenti jsou někdy závislí na svých rodičích/zákonných zástupcích, učitelích a ředitelích škol a na tom, co jim dovolí dělat (např. participovat pouze v některých aktivitách). Dospělí mohou studenty vidět jako „děti“ nebo „dospívající“, kteří se stále ještě vyvíjejí, a tak je ne vždy musí brát vážně.

V posledních letech se na úrovni škol, mezi skupinami zainteresovaných a organizací na národní i na evropské úrovni velmi diskutuje o otázce participace studentů. I samotní studenti o této otázce napsali několik publikací.

Kromě Charty o právech studentů evropských škol (OBESSU, 1998) byly publikovány i další materiály včetně podrobného návodu, jak zapojit studenty do evaluace kvality ve školách (Gallà, 1998).

4.2.2.2 Rodiče/zákonní zástupci dítěte

Rodiče/zákonní zástupci studentů školám nabízejí perspektivu zvenčí, protože na rozdíl od dalších zainteresovaných (studentů, učitelů, ředitelů škol a nepedagogických pracovníků) nejsou ve škole každý den. Důsledkem je, že se mohou cítit vyloučení ze školní komunity.

Měření míry zapojení rodičů:

- ☐ Jsou rodiče/zákonní zástupci dítěte informováni o tom, co se děje ve škole?
- ☐ Mají příležitost vyjádřit názory a vyměnit si je s dalšími rodiči/zákonnými zástupci? A s učiteli?
- ☐ Mají rodiče/zákonní zástupci dítěte právo podílet se na vzdělávání a na organizaci školy?
- ☐ Jsou rodiče/zákonní zástupci dítěte zapojeni do debaty o rozdělení úkolů a odpovědností mezi rodinu a školu?

Zvýšení míry zapojení rodičů:

- ☐ zlepšení komunikace mezi rodiči/zákonnými zástupci a učiteli či řediteli škol;
- ☐ zapojení rodičů/zákonných zástupců dítěte do organizace a struktury školy (např. zřízením rodičovské rady či rodičovské sítě atd.);
- ☐ zvýšení možností, jak mohou rodiče/zákonní zástupci dítěte ovlivnit podobu strategií (např. drogové strategie) školy;
- ☐ rodiče/zákonní zástupci dítěte mohou zlepšit fyzické prostředí ve škole (např. tak, že ve škole zařídí pohodlné prostory, kde mohou studenti komunikovat, nebo zorganizují společnou pracovní svačinu);
- ☐ rodiče/zákonní zástupci dítěte by měli mít důvěru v kvalifikaci (dosažené vzdělání) učitelů;
- ☐ rodiče/zákonní zástupci dítěte by měli mít důvěru ve své děti a umožnit jim formovat a vyjadřovat vlastní názory.

Možné záludnosti či problémová místa:

Rodiče/zákonní zástupci dítěte se občas chtějí podílet ve školní komunitě, ale cítí se z ní vyloučení. Jakmile se zapojí, může dojít k zlepšení společenského klimatu ve škole jako celku. Učitelé se někdy participace rodičů obávají a vyjadřují se o ní kriticky, protože možná nechtějí, aby jim někdo zasahoval do toho, jakým stylem vyučují (nejčastěji se používá příklad, kdy rodiče/zákonní zástupci dítěte v soukromých školách – jelikož za toto vzdělávání platí právě oni – učitelům chtějí říkat, jak mají učit).

Rodiče/zákonní zástupci dítěte mohou mít i určité pochybnosti nebo obavy ohledně učitelů, ale mohou se zdráhat vyjádřit vlastní názor o učiteli a škole, protože mají strach, že by jejich dítě bylo vystaveno negativním reakcím učitelů.

Někdy rodiče/zákonní zástupci dítěte přemýšlejí o vlastních negativních zkušenostech a porovnávají školu, kde se učí jejich děti, se školou, kde se učili oni sami, aniž by si uvědomili, že se od té doby značně změnila jak doba, tak i škola.

4.2.2.3 Učitelé

Učitelé jsou často hlavními aktéry ve školních preventivních aktivitách. Občas mohou rozpoznat, že má nějaký student problémy ještě dříve, než to poznají jeho rodiče/zákonní zástupci. Drogová prevence musí být „týmová práce“. Učitelé by v této náročné odpovědnosti neměli zůstat sami.

Studenti by měli být schopni promluvit s některým ze svých učitelů o jakémkoli tématu (problém, sex, drogy atd.), a tak by učitelé měli být flexibilní. Měli by se zapojovat do komunikace s rodiči/zákonnými zástupci, chovat se ke studentům jako k inteligentním osobám a respektovat je.

Měření míry zapojení učitelů:

- ☐ Jsou učitelé zapojeni do vybírání, rozhodování a vývoje? Jsou příležitosti k tomu, aby mohli participovat na rozhodování a vedení či práci na vytváření sítě atd.?
- ☐ Jsou učitelé informováni o školní strategii a pomáhá se jim s jejich prací?
- ☐ Mají rodiče/zákonní zástupci dítěte, studenti a ředitelé škol důvěru ve vzdělávací styl učitelů?
- ☐ Komunikuje se otevřeně o způsobu vyučování?

Zvyšování míry zapojení učitelů:

- ☐ Velký význam má osobní rozvoj učitelů. Měli by mít příležitost pokračovat ve studiu a navštěvovat semináře. Navíc by se měli podporovat v tom, aby si neustále zlepšovali dovednosti. Školy by také měly podporovat a umožnit existenci systému pro sebehodnocení a monitorování učitelů.
- ☐ Zapojte učitele do organizace a struktury školy.
- ☐ Zřídte pohodlná místa, kde si učitelé budou moci popovídat s kolegy nebo se studenty.
- ☐ Měl by se vyhradit čas pro mimoškolní aktivity.

Možné záludnosti či problémová místa:

- ☐ Učitelé ne vždy respektují soukromí a intimitu studentů. Tím se může poškodit jejich vztah se studenty a může to mít negativní vliv na efektivitu.
- ☐ Než začnou učitelé, kteří jsou zapojeni do školní drogové prevence, hovořit o morálce, hodnotách, užívání drog a závislosti, měli by zauvažovat nad tím, jaký k těmto otázkám mají postoj, a měli by se zaměřit na to, jak se sami chovají

(ve vztahu k tabáku, alkoholu, užívání mobilních telefonů atd.).

4.2.2.4 Ředitelé škol a týmy vedoucích pracovníků

Ředitelé škol a management odpovídají za to, jak se škola prezentuje směrem k veřejnosti. Odpovídají za podporu školní filozofie, styl práce, týmovou práci a duch školy. Hrají klíčovou roli při koordinování a umožňování participace dalších zainteresovaných. Zároveň musí do rozhodování zapojit učitele, studenty a rodiče/zákonné zástupce dítěte.

Ředitelé škol mohou ovlivnit míru zapojení zainteresovaných následovně:

- ☐ zapojením studentů, učitelů, rodičů/zákonných zástupců dítěte a nepedagogických pracovníků do rozhodování;
- ☐ organizováním síťování (vytváření sítě kontaktů, vztahů a aktivit mezi zúčastněnými jednotlivci a subjekty) a podpory pro členy personálu;
- ☐ umožněním osobního rozvoje studentů a učitelů a konzultacemi s personálem atd.;
- ☐ usnadněním provádění mimoškolních aktivit, investicemi do lidí, času a příležitostí;
- ☐ tím, že učitelům umožní, aby si s ním/ní mohli pohovořit o svých problémech;
- ☐ akceptováním vlastního stylu vyučování každého učitele (pokud postupuje podle filozofie zplnomocňování);
- ☐ tak, že zainteresovaným poskytnou prostory k setkávání a tomu, aby se mohli organizovat.

Možné zálužnosti či problémová místa:

- ☐ Jsou-li do školního programu prevence drog zapojeni ředitelé škol, měla by být jasně definována jejich role, protože jinak vznikne riziko, že budou mít příliš velkou moc a vliv. Zároveň by se měly jasně rozdělit role v programu a další povinnosti ředitele školy.
- ☐ Ostatní zainteresovaní se mohou zdráhat zaměřit kritiku na „svého“ ředitele.
- ☐ Ředitelé škol by měli být schopni delegovat úkoly dalším osobám ve škole.

4.2.2.5 Nepedagogičtí pracovníci

Nepedagogičtí pracovníci jsou součástí školní komunity a přinášejí do školy svou vlastní perspektivu. Často jsou to „oči a uši“ školy, pokud jde o duševní pohodu učitelů a studentů. Nepedagogičtí pracovníci si mohou např. lépe všimnout, že studenti nemají prostředky na některé placené aktivity, rozpoznat šikanování, nebo to, že si rodiče/zákonní zástupci své děti nevyzvedávají včas. V některých případech mohou být nepedagogičtí pracovníci vzorem pro zdravé chování (např. když ne-

kouří) nebo mohou posloužit jako nezávislí „přátelé“, když studenti hledají někoho, koho by kontaktovali.

Měření míry zapojení nepedagogických pracovníků:

- ☐ Jsou zapojeni do procesu rozhodování a plánování?
- ☐ Je mezi nepedagogickými pracovníky a dalšími zainteresovanými dobrá komunikace?
- ☐ Účastní se ve struktuře vedení?
- ☐ Jsou rozdíly ve statutu (postavení) učitelského sboru a nepedagogických pracovníků?
- ☐ Jsou zapojeni do vzdělávání a výchovy?

Zvýšení míry zapojení nepedagogických pracovníků:

- ☐ Nepedagogickým pracovníkům by se mělo dostat uznání za práci a zapojení ve škole.
- ☐ Musí mít vybavení a být proškoleni o tom, jak mají při své každodenní práci jednat se studenty.
- ☐ Srovnejte rozdíly v jejich postavení.

Možná úskalí či problémy:

- ☐ Někdy mohou být problémy s tím, jak předávat informace. Pokud nepedagogičtí pracovníci učitelům oznámí, že nějaký konkrétní student má problémy, mohou jim studenti přestat věřit a navíc mohou přijít o jejich důvěru. Je důležité, aby bylo nepedagogickým pracovníkům poskytnuto školení na téma řešení problémů a konfliktů.
- ☐ Zasahování do vzdělávacích úkolů ve třídě.

4.3 Organizace a struktura

4.3.1 Disciplína a školní předpisy

4.3.1.1 Školní předpisy

Školní předpisy by měly být formulovány jasně a jednoduše, aby je mohli snadno pochopit všichni zainteresovaní. Jednotlivé **předpisy by se měly formulovat pozitivně** (toto můžeš dělat nebo bys to měl dělat) a ne negativně (toto dělat *nesmíš* nebo bys to *neměl* dělat). Měly by být jasně vymezeny hranice. Za to, že se budou předpisy a pravidla dodržovat a respektovat, by měla zodpovídat celá škola. **Maierovo pravidlo² zní: skutečný výsledek se rovná kvalitě školních pravidel násobené mírou jejich přijetí mezi všemi účastníky.** Často je vidět, že buď jednotliví učitelé, nebo skupiny studentů základní pravidla ignorují nebo jim stojí v cestě, protože s nimi nesouhlasí. Má to negativní dopad na školní život a je to demoralizující pro ty, kteří tato pravidla dodržují. Rodiče/zákonní

2 Maierovo pravidlo: $E = K \times A$ (účinnost = kvalita \times míra přijetí)

zástupci dítěte jsou zřídka zapojeni do rozhovorů o obsahu školních pravidel.

Školní pravidla by neměla obsahovat komponenty spojené s životním stylem, např. *body-piercing*, účesy, módní styly atd., protože tyto komponenty se mění tak rychle, že je produktivnější se o nich dohodnout. Písemná disciplinární opatření by se do školních pravidel měla zařazovat s opatrností, protože se tak na jedné straně vytváří rigidní atmosféra, na druhé straně se ale ponechává malý prostor pro flexibilitu při přijímání disciplinárních postihů. Tato pravidla musí být jasná; disciplinární řízení lze přizpůsobit situaci a okolnostem.

Pravidla by se neměla vytvářet jen pro samotné studenty, ale také pro všechny zainteresované, kteří jsou součástí každodenního školního života, a všichni zainteresovaní by je měli ctít. Znamená to, že pokud např. není v dané škole dovoleno kouřit, měl by se tento zákaz týkat všech zainteresovaných.

4.3.1.2 Disciplína a sankce

Je důležité, aby ve školních pravidlech byly zahrnuty i pokyny, jaké podpory se dostane „provinilcům“, aby se mohlo působit proti negativním účinkům disciplinárního postihu a aby se podpořilo vyučování a učení se pozitivnímu chování.

Ve vzdělávání je zahrnuto kladení požadavků, rozhovory, povzbuzování, trestání, výchova pomocí vzoru a jeho napodobování, smích, dívání se, poslouchání, podporování a odměňování. Učitelé k tomuto účelu vytvářejí pedagogické klima. Poskytují pokyny a prostor, určují, co lze nebo nelze dělat se studenty. Každý student potřebuje, aby měl „mantinely“, aby věděl, jaké chování je žádoucí. Šance, že tato pravidla budou respektována, se zvyšuje v případě, že jsou do formulování těchto limitů zapojeni zainteresovaní, kterých se zavedení specifických pravidel a předpisů týká. Pravidla jsou často porušována, protože se při jejich přípravě nekonzultovala se skupinami zainteresovaných a protože při rozhodování o nich nebylo možno diskutovat.

Disciplinární postihy a odměny pomáhají studentům přizpůsobovat se pravidlům a přijímat, co bylo dohodnuto. Dávají studentům příležitost spoluodpovídat za své chování. Přesto ale platí, že postih může někdy být výrazem učitelovy neznalosti nebo nedostatku porozumění a je signálem nedostatečné komunikace mezi učitelem a studentem. Adriaenssens (2000) došel k tomuto závěru:

„I přesto ale existuje typ odpovědného trestu, který může být v kombinaci s povzbuzováním dobrého chování zapotřebí k tomu, aby se přerušil určitý specifický typ chování. V problematických situa-

cích se často zapomíná na smích. Humor je lék a platí to i ve vzdělávání.“

4.3.1.3 Respekt

K dobré sociální interakci je zapotřebí vzájemného respektu a úcty. Ve školní komunitě hraje každý zainteresovaný svou vlastní konkrétní roli a má v ní svoje místo. Je třeba, aby byli učitelé respektováni a uznáváni, protože jsou při předávání znalostí ve škole primárními aktéry. I studenti musí být respektováni a uznáváni, a to nejen protože jsou důvodem, proč škola vlastně existuje. Vzájemný respekt a uznání nelze nařídít. Hierarchie není náhražkou respektu. Respekt se musí zasloužit a uznání je třeba vyjádřit.

Koncept respektu a uznání by měly být součástí filozofie celé školy. Vzájemný respekt a úcta se týká toho, do jaké míry se partneři vzájemně přijímají a jak přijímají hodnoty, role a pozice v rámci školní komunity. Vzájemný respekt a uznání se nijak nezvyšuje, pokud existují rozdíly v míře uznání nebo respektu mezi učitelským sborem a dalšími, ale také mezi jednotlivými skupinami studentů (např. mezi studenty učňovských škol a dalšími středoškoly).

Kontrolní seznam: třináct bodů, kterým by se měla věnovat pozornost ohledně trestání studentů:

- 1 Je studentům jasné, co od nich očekáváte? Pokud udělají něco špatného z neznalosti, neměli by za to být trestáni nebo obviňováni. Přesto je důležité studentovi vysvětlit, proč jeho chování není přijatelné.
- 2 Trest by neměl představovat primární strategii ke změně chování dané osoby. Výsledků lze dosáhnout i tím, že studenta budete povzbuzovat a vyučovat krok za krokem.
- 3 Pokud studenta potrestáte, přesvědčte se, jestli měla sankce účinek (např. pokud student háže na zem odpadky, nechte ho odpadky zvednout a uklidit je).
- 4 Pokud nebudete nežádoucí chování trestat konzistentně, bude se jeho míra zvyšovat.
- 5 Trestejte studenty za to, co udělají (chování), a ne za to, jací jsou (osoba).
- 6 Potrestání musí být předvídatelné, a proto musí reagovat na porušení dohod, které byly dříve odsouhlaseny.
- 7 Každý trest musí být smysluplný a měl by být úměrný závažnosti nesprávného chování.
- 8 Nevyhrožujte tresty, které se nedají realizovat.
- 9 Buďte vlídní; potrestání nemusí být přísnější, než je třeba. Je nebezpečné trestat studenta, když ještě máte vztek.
- 10 Trest musí přijít rychle poté, co došlo k nežádoucímu chování.
- 11 Tělesné tresty by měly být zakázány (jak je tomu ve většině evropských států).

12 Trest musí někdy skončit.

13 Konzistentnost při trestání se také týká rovnocenného zacházení s různými studenty. Stejný typ špatného chování by měl skončit stejným trestem a nemělo by se posuzovat podle toho, který student to udělal (ve specifických případech lze učinit výjimku, která ale musí být oprávněná).

Důležité body pro zlepšení disciplíny a školních pravidel

- ☐ Zvažte, jaký má na jednotlivce vliv hierarchie.
- ☐ Zvyšte míru rovnosti mezi všemi aktéry ve škole.
- ☐ Nesoustřeďte se jen na školní prospěch studentů, věnujte se i procesu jejich rozvoje.
- ☐ Dohodněte se na společně uznávaných a podporovaných pravidlech a předpisech.
- ☐ Jmenujte ve škole osobu, na kterou se studenti mohou obracet se všemi osobními a důvěrnými záležitostmi.
- ☐ Jmenujte ve škole osobu, na kterou se se svými osobními a důvěrnými záležitostmi mohou obracet další zainteresovaní.
- ☐ Vytvořte mezi všemi zainteresovanými atmosféru důvěry.

Možné úskalí či problémy:

- ☐ Ne všichni zainteresovaní jsou ochotni zkoušet nové přístupy k disciplíně a předpisům. Může se to týkat určitých studentů, často ale i učitelů a rodičů/zákonných zástupců.
- ☐ Někteří zainteresovaní se cítí vyloučení z rozhodování o předpisech a disciplinárních záležitostech. Zajistěte, aby se mohli podělit o své názory a pocity.
- ☐ Tým (vedení) školy nemusí disponovat dovednostmi potřebnými k otevřené komunikaci o tomto novém disciplinárním přístupu ve škole.
- ☐ A co právo aplikovat ve školním kontextu individuální zásady? A podle jakých postupů by se mělo postupovat, když se budou zainteresovaní z jiných kulturních prostředí chovat podle určitých hodnot, které jsou v jejich kultuře akceptovány, ale v „naší“ škole nejsou přijatelné? Existují, nebo by měly být stanoveny, určité limity v souvislosti s takovými případy? Byla by taková omezení respektována a skutečně akceptována?

4.3.2 Investice do lidí, času, příležitostí a mimoškolních aktivit

Základním prvkem pro komplexní vývoj studenta je jeho tělesná a duševní pohoda. Škola, která chce podpořit tělesnou a duševní pohodu svých studentů, musí zajistit prostředky pro mimoškolní aktivity – za něž studenti pokud možno nebudou

muset platit – aby se zabránilo sociální exkluzi (vyloučení). To lze provést na dvou úrovních:

4.3.2.1 Na úrovni studentů

Na této úrovni je zásadní věnovat pozornost řadě aktivit, které nejsou přímo spjaté s tradičním procesem vyučování a učení, např. aktivitám prováděným na začátku roku, aktivitám s využitím podpory vrstevníků, skupinové dynamice, momentům pro reflexi, nácviku sociálních dovedností, výcviku v demokratických principech, jako např. participaci a rozhodování. Lze to např. provádět prostřednictvím studentských rad.

Ve všech uvedených aspektech by škola měla být stimulačním prostředím, což znamená, že by studenti a učitelé měli dostat příležitost vyjádřit svou kreativitu a dovednosti.

Škola musí zajistit, aby studenti a učitelé mohli svobodně rozvíjet různé mimoškolní aktivity. Mělo by to probíhat v pozitivní atmosféře, aby učitelé tyto aktivity neviděli jako přítěž, nýbrž jako příležitost k tomu, aby se škola mohla pozitivně rozvíjet. Úkoly a odpovědnosti, které studenti v těchto aktivitách dostávají, by měly být na velmi kvalitní úrovni.

4.3.2.2 Na úrovni učitelského sboru

Nemůžeme předpokládat, že se učitelé při získávání odborné kvalifikace naučili adekvátně vypořádat se všemi aspekty vyučování, a tak je třeba zajistit prostředky a čas na jejich další vzdělávání. Může se týkat celé řady subjektů, např. školení zaměřených na získávání komunikačních dovedností, procvičování technik zaměřených na rozvoj sociálních dovedností, důkladnější pochopení podstaty preventivních opatření a zajištění odborníků, kteří mohou podpořit pedagogický proces. Tyto subjekty mohou pozvednout úroveň výuky a procesu učení, i budování týmu v rámci sboru a dalšího personálu školy.

4.3.2.3 Vyučovací styl

Společenské klima ve škole velmi závisí na tom, jakým stylem učitelé vyučují. Učení není pouze jednorozměrnou záležitostí a zaměřuje se na sociální a duševní pohodu studentů. Koneckonců právě při této aktivitě spolu studenti a učitelé tráví nejvíce času. Ve školách, kde se používají různé vyučovací styly a metody, studenti obvykle mohou vyjadřovat svou kreativitu.

Různé typy vyučovacích stylů a metod jsou také známkou flexibility školy. Učitelé, kteří při vyučování každý rok opakují stejný program, neberou ohled na to, že se mění jak studenti, tak společnost, a že se zároveň s tím musí měnit i škola.

Zlepšení investic do lidí, času, příležitostí a mimoškolních aktivit:

- ☐ Zorganizujte aktivity k přivítání studentů, při nichž zároveň nastavíte podobu společenského klimatu pro další školní rok.
- ☐ V průběhu celého roku věnujte pozornost aktivitám zaměřeným na budování skupiny.
- ☐ Připravte plán mimoškolních aktivit a vyjasněte, jaký mají účel.
- ☐ Nabídněte učitelскому sboru příležitosti k dalšímu vzdělávání.
- ☐ Zvažte investice do nekognitivního učení mladých ve škole.
- ☐ Pravidelně diskutujte o různých vyučovacích stylech, které se ve škole používají, a vyhodnoťte, jaké mají výhody a nevýhody.
- ☐ Studentům se musí dovolit, aby mohli rozvíjet mimoškolní aktivity sami bez zásahů dospělých.

Možná úskalí:

- ☐ Mimoškolní aktivity se mohou stát hlavním cílem školy, jejich učitelů a studentů. Může to vést k nerovnováze mezi učním a „žitím“.
- ☐ Díky své prestižní a soutěživé povaze se mimoškolní aktivity mohou stát hrozbou pro společenské klima. Studenti (nebo učitelé), kteří se na nich nepodílejí, mohou být chápáni jako relativně neúspěšní nebo dokonce mohou být považováni za „ztracené případy“ (jde např. o účast ve školních sportovních týmech, hudebních skupinách, debatních týmech, studentských radách atd.).
- ☐ Do školení učitelů se investuje příliš mnoho času a prostředků a výsledkem je, že učitelé příliš často nejsou ve škole.

4.3.2.4 Evaluace a řízení změny

Při evaluaci ve škole by se mělo převážně jednat o evaluaci procesu, kterou je nutno provádět krok za krokem. Při budování zdravé školy mají význam následující prvky: pečlivé zhodnocení výchozí situace ve škole, sepsání konkrétních dlouhodobých vizí, cílů a úkolů, jichž chceme dosáhnout, a volba správných kroků k dosažení těchto cílů (a pravidelná evaluace těchto kroků). Podrobnosti o evaluaci školních programů prevence drog jsou uvedeny v sedmé kapitole. Navíc je dnes již k dispozici řada publikací s informacemi o sebehodnocení ve školách (např. MacBeath, 2000).

Jakákoli změna v organizaci, včetně školy, obvykle vyvolá řadu otázek. I ředitelé škol se často setkávají se značným odporem různých skupin zainteresovaných.

Jedním z důležitých prvků řízení změny v organizacích je naslouchat lidem, kteří vyjadřují odpor, a nechávat je jako nepohodlné osoby a potíže.

Dva směry

V procesu inovování škol se postupuje dvěma směry: **a) profesionální rozvoj jednotlivce** (člena školního personálu) a **b) zdokonalení a rozvoj školní organizace**.

„Nejlepším způsobem, jak změnit organizaci, je stimulace a podpora změn u jednotlivců. Organizace se učí tak, že se učí jednotliví lidé, kteří jsou jejími členy. Individuální studium nijak nezaručuje, že se bude organizace rozvíjet, bez něj je ale rozvoj organizace zcela nemožný.“ (M. Fullan)

V procesu inovací a změn se tyto dva směry rozvíjejí pomocí přenosu informací o intervencích, evaluaci, rozhodování a také shodou náhod. V tomto procesu inovace a změn má rozhodující význam **podoba informačních a komunikačních kanálů** ve škole.

Informace by se v tomto kontextu měly jednak chápat jako direktivní proces vedoucí shora dolů (vedení školy nebo „komise pro inovaci“ informuje zainteresované ve škole o tom, co se bude dít), ale zároveň i jako proces vedoucí zdola nahoru (lidé ve škole mají příležitost nabídnout zpětnou vazbu o svých zkušenostech, mohou svými vstupy ovlivňovat proces změny, mají možnost mluvit o probíraných návrzích a mají právo spolurozhodovat o tom, jaké řešení se zvolí).

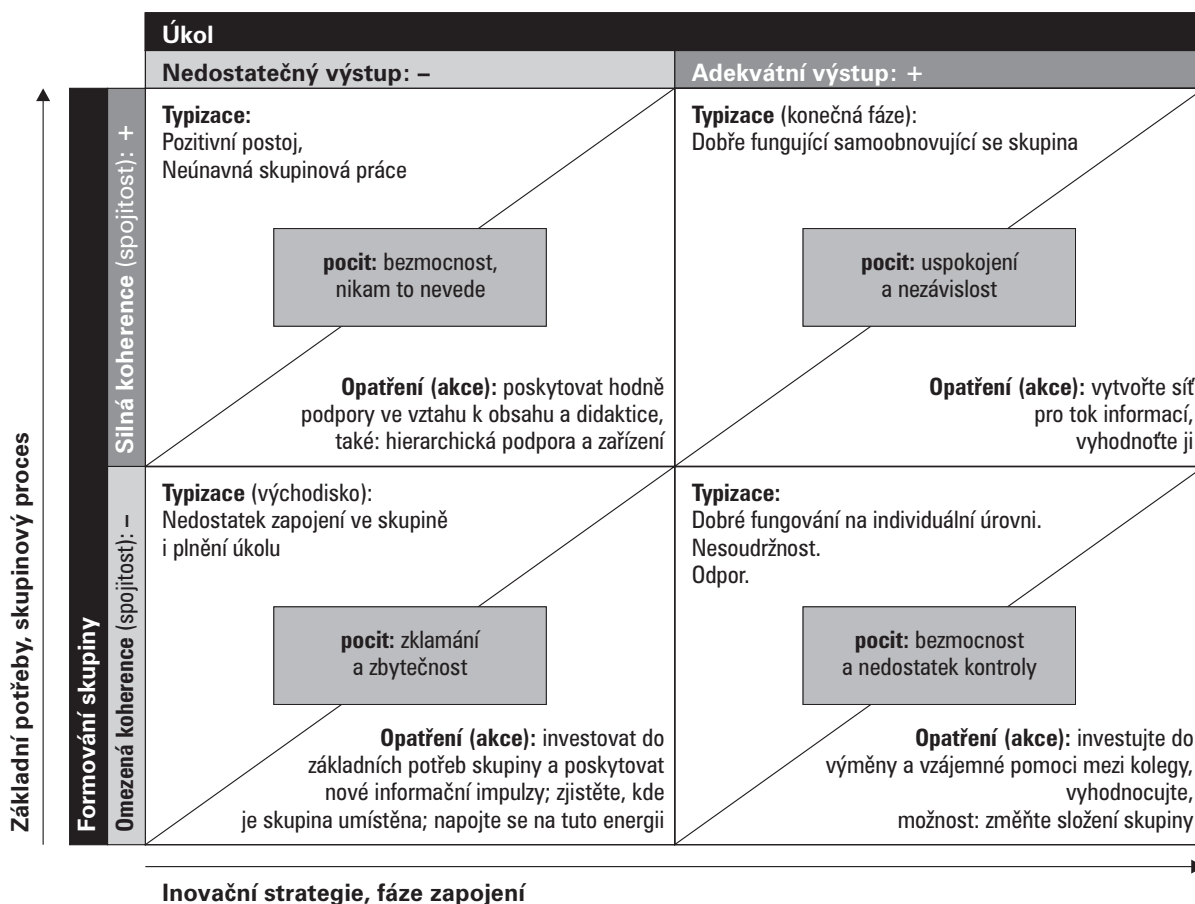
Při provádění organizačních změn je často největším problémem **komunikace**. V procesu vedoucím ke změně znamená komunikace víc než jen pouhou distribuci psaných informací (oběžníků) nebo strategického dokumentu. Ke komunikaci při procesu změny je zapotřebí mít k dispozici komunikační strategii a časový rozvrh.

Podle typu změny a skupin, kterých se dotkne, zahrnuje komunikace i aktivity jako rozhovory se členy personálu a dalšími zainteresovanými, písemné informační materiály, interview ve školním časopise a veřejná vystoupení před relevantními posluchači.

Důležitými činiteli pro míru úspěšnosti takového procesu jsou **rozsah očekávaných změn, úroveň jejich zavádění a vzájemné vztahy ve škole**. Obrázek 4.3 nabízí přehled o důležité spojitosti mezi realizací úkolů a fungováním skupiny uvnitř školy (formování skupiny).

Ve škole, kde musí inovaci a změnu podpořit skupina, která není příliš soudržná, dochází k tomu, že ke změně a zlepšení může úspěšně dojít na individuální úrovni, pro školu jako celek ale takové změny nejsou dostatečné.

Obrázek 4.3 Fungování skupiny (formování skupiny) a realizace úkolů

Důležité body při řízení změny

- ☐ Zamýšlené změny by se mělo dosahovat krok za krokem.
- ☐ Informační kanály a postupy, které se ve škole používají v dobách, kdy dochází ke změnám nebo inovacím, by se měly vyhodnotit a v případě potřeby upravit, aby se zvýšila jejich efektivita a splnily se potřeby zainteresovaných ve škole.
- ☐ Všem by se měla vysvětlit role a pozice vedení školy v procesu vedoucím ke změně.
- ☐ Měla by se udělat inventura toho, jaké jsou obecné možnosti, abyste určité skupiny ve škole přesvědčili o nezbytnosti realizace procesu změny. Toto přesvědčování se může odehrát ve formě jednání se skupinami zainteresovaných.
- ☐ Vedení školy by mělo zvážit, do jaké míry si přeje, aby všichni podporovali myšlenky a koncepty, které jsou zahrnuty v zamýšlené změně.

Možná úskalí či problémy:

- ☐ Neočekávané změny vyvolávají větší odpor a nepochopení než změna, která byla plánována a prodiskutována.
- ☐ Plán změny bez jasné motivace potřeby této změny nebo s nejasnými či skrytými dlouhodobými cíli vyvolá zmatek a nedůvěru.

- ☐ Pokud dojde během krátké doby k příliš mnoha změnám, může v organizaci a její populaci dojít k „únavě ze změn“.
- ☐ Proces změny by měl někde začínat a končit. Mělo by být jasné sděleno, kdy začíná a končí. Změny procesů, které skončí v polovině, často nemají dobře připravený design a mohou nadělat více problémů než užítku.
- ☐ Změna pro změnu. Změna sama o sobě není dlouhodobým cílem, ale spíše procesem, jak dosáhnout nové (změněné) situace.
- ☐ Pokračování v procesu změny na základě názorů malé skupiny uvnitř školy.
- ☐ Odpor ke změně je pochopitelný a často i logický, ne vždy je tak ale chápán. Může to vést ke vzniku napětí.
- ☐ Pokud se vedení školy snaží prosadit změnu, místo aby se snažilo přesvědčit zainteresované formou dialogu a vytvářet společné dlouhodobé cíle, vyvolá to větší odpor, než je nutné, a může se tak ohrozit přínos očekávané změny.

Závěrem uvedme, že Wissema (1991) načrtl řadu důležitých faktorů, které jsou spojeny s potenciálem pro změnu v organizaci. Tyto lze snadno převést do prostředí školní organizace (viz tabulku 4.1).

Tabulka 4.1 Potenciál změn ve školní organizaci

Potenciál pro změnu je:

malý	velký
není důvěra ve vedení (školy), kontakty mezi členy personálu jsou na nízké úrovni	důvěra ve vedení (školy); dobrý kontakt mezi členy personálu
škola (jako organizace) jasně nestanovila nebo nemá dlouhodobé cíle	dlouhodobé cíle školy (jako organizace) jsou dobře komunikovány a jsou jasné
strategie rozvoje školy neexistuje nebo není jasná	strategie rozvoje školy je jasná a je dobře komunikována
škola má defenzivní strategii (např. snaží se zvládat problémy místo toho, aby se hledalo řešení, jak jim předejít)	škola má ofenzivní strategii (a přizpůsobuje se novým problémům a požadavkům)
škola má nízkou kulturní identitu (étos) nebo se její kultura několikrát změnila	škola má jasnou kulturní identitu (étos), o které vědí všichni zainteresovaní
škola má nejasnou organizační strukturu	škola má jednoduchou nebo transparentní strukturu
škola je součástí rozsáhlejší struktury (např. spadá pod školní úřad nebo školní radu, která pracuje mimo školu)	škola je nezávislá nebo může rozhodovat o tom, jak se bude rozvíjet
škola je „stará“ (velká většina učitelů a vedení školy je středního věku nebo starší)	škola je „mladá“ (tzn. je v ní dobrý poměr mladých, tj. flexibilnějších, a starších – zkušenějších učitelů)
škola je velká (ve škole je hodně studentů, hodně učitelů, vyučuje se v několika budovách)	škola je malá nebo střední velikosti (studenti a učitelé se vzájemně znají a vidí se každý den)
škola dosahuje slabých výsledků (vysoké procento studentů, kteří předčasně ukončí docházku, slabý prospěch studentů posledních ročníků, špatná společenská atmosféra, hodně studentů opakuje ročník, rychlé střídání učitelů, vysoká nemocnost personálu)	škola dosahuje dobrých výsledků (nízké procento studentů, kteří předčasně ukončí docházku, dobrá společenská atmosféra, málo studentů opakuje ročník, práci mění málo učitelů, nízká míra nemocnosti personálu)

4.3.3 Komunikace

Řada učitelů si stěžuje na chabou komunikaci ve škole. Často s nimi souhlasí i rodiče/zákonní zástupci dítěte, kteří zažívají stejný problém. Z takové nedostatečné komunikace vznikají nedorozumění, frustrace, konflikty a především dochází ke ztraceným příležitostem. Dobrá komunikace ve škole napomáhá k rychlému a účinnému vyřešení problematického chování nebo potíží s učením. **Komunikace není procesem akce a reakce, nýbrž interakce, vzájemných a simultánních vlivů.** Dobrou komunikaci se zajišťuje, aby se informace vyměňovaly způsobem, který zaručí, aby zúčastněné strany rozuměly objektu komunikace, a zároveň umožňuje „upřímný“ vztah a vzájemný respekt.

Studenti se ve školním prostředí musí cítit bezpečně. Má to velký význam pro jejich rozvoj, ale také pro řešení citlivých otázek o drogách a jejich zneužívání. Předpokladem je, že se všichni zainteresovaní mohou spolehnout na to, že bude zaručeno jejich soukromí. Informace, které studenti sdělí učitelům důvěrně, by bez souhlasu studentů neměly být poskytovány dalším osobám ve škole. Kdykoli se objeví nějaké právní nebo jiné dilema ohledně toho, jak zajistit, aby byly informace tajné, měli by mít studenti i učitelé možnost tento problém prodiskutovat s někým, komu důvěřují. Učitelé a další personál školy by studentům nikdy neměli slibovat bezvýhradnou diskrétnost, protože to nemusí být v nejlepším (zdravotním) zájmu stu-

denta nebo to může přesáhnout možnosti, které učitelům ukládá zákon.

Školní kultura je významně určována kvalitou komunikace. Dobrá komunikace nám pak může zajistit mnohem kvalitnější spolupráci všech zúčastněných. Komunikace by se měla vést srozumitelným jazykem a pro všechny, na které se zaměřuje, by měla být jasná a transparentní. Navíc by měla vytvářet most směrem k okolnímu světu. K otevřené komunikaci lze přistoupit ze dvou různých níže uváděných pohledů.

4.3.3.1 Poskytování podpory

Poskytovat podporu znamená, že se oceňují úspěchy a zkušenosti studentů i to, co se naučí. Znamená to, že se ke studentovi přistupuje bez predsudků a co nejnezaujatěji; jinými slovy, postoj je založen na tom, že studenta bezpodmínečně akceptujete jako osobu. Dále to znamená, že nemoralizujeme ani neobviňujeme. Co nejpozitivněji hodnotíme přínos, odpovědi i dovednosti studentů. Studenti s vysokým pozitivním hodnocením jsou schopni chápat sami sebe pozitivně. Mají schopnost být pyšní na své silné stránky a méně se spoléhat na to, že je ocení ostatní. Tím pádem jsou lépe vybaveni k tomu, aby odolali tlaku skupiny. Bylo by ideální, pokud by se členové skupiny mohli v těžkých časech vzájemně podporovat a kdyby měli v případě potřeby větší schopnosti odolávat negativnímu tlaku.

Míru podpory lze zvýšit následujícími způsoby:

- ☐ pečlivým pozorováním, rozlišováním mezi pozorováním a interpretací, uvědoměním si možností vlastních interpretací;
- ☐ aktivním nasloucháním pomocí parafrázování a rekapitulace;
- ☐ získáváním podnětů z prohlášení, poznámek, otázek, zájmů a problémů studenta; takto lze zajistit, abyste se nevzdělali chápání způsobu života studenta;
- ☐ kladením otevřených otázek;
- ☐ tak, že se ovládnete, než začnete reagovat defenzivně nebo útokem;
- ☐ pečlivým výběrem mezi těmito technikami.

4.3.3.2 Koučování (couching)

Koučování – znamená, že se snažíte studenta **vést k novému kroku v procesu vývoje** (proces myšlení, rozvoj hodnot, norem a postojů). Koučování je relativně novou metodou vzdělávání, která vzešla ze ziskového sektoru. Je definováno jako plánovaný a řízený proces, při kterém si student pod dohledem určeného vzdělavatele (kouče) osvojuje schopnosti, znalosti a dovednosti, které potřebuje pro svůj osobní rozvoj.

Koučování lze zlepšovat:

- ☐ tím, že se do konverzací a diskuzí ve třídě zapojí i studenti, kteří s tím potřebují více pomoci;
- ☐ kladením přesných a na cíl zaměřených otázek;
- ☐ podporováním vyjadřování nových nápadů;
- ☐ podporováním studentů v tom, aby kriticky zhodnotili své vlastní názory, postoje a chování;
- ☐ kladením takových otázek, na něž lze odpovědět bez toho, aby je druhá strana chápala jako ohrožení.

Důležité body ohledně komunikace:

- ☐ Jsou si zainteresovaní vědomi toho, jaký model se používá?
- ☐ Vytvořte příležitosti k tomu, aby si učitelé sami mohli budovat tým.
- ☐ Zvažte strukturu komunikace a věnujte pozornost všem komunikačním sítím ve škole.
- ☐ Mezery v komunikaci v rámci školy lze odhalit například v rámci společných školení.
- ☐ Rovnost komunikace mezi a se všemi participanty ve škole.
- ☐ Využívejte různých prostředků komunikace: internet, e-mail, divadelní scénka nebo představení, nástěnky, plakáty, školní periodika.
- ☐ Výcvik v komunikaci.
- ☐ Zajistěte, aby všichni zainteresovaní měli stejné příležitosti komunikovat své názory a pohledy.

Možná úskalí:

- ☐ Vlastní obsah komunikace se ztratí, protože se věnuje příliš mnoho pozornosti komunikačním technikám.
- ☐ Komunikace nemá žádné výsledky, nikam nevede.
- ☐ Komunikace existuje pouze na papíře, nikoli v praxi.
- ☐ Ne všichni zainteresovaní jsou schopni vyjádřit se verbálně.

Citované prameny

- Adriaenssens, P (2000). *Over het opvoeden van tieners*, Lannoo, Tielt [B].
- Berg, R Van den (1981). *Onderwijsinnovatie in een verschuivend perspectief*, Acco, Leuven [B].
- Dinter, F van (red), (1999). *Inspraak en participatie op school*, Standaard uitgeverij, Antwerpen [B].
- Driesen, L (1996). *Straffen*, Garant, Leuven [B].
- Gallà, M S J (1998). *The Q-files – school student involvement in evaluation of quality*, OBESSU, Amsterdam [NL], ISBN: 90-75672-02-0.
- Jerusalem, M (1997). *Gesundheitserziehung und Gesundheitsförderung in der Schule*, in: R Schwarzer: *Gesundheitspsychologie. Ein Lehrbuch* (2. überarbeitete und erweiterte Auflage), Hogrefe, Göttingen [D].
- LAKS – Landelijk Aktie Komitee Scholieren (1995). *Checklist om een Gouden School te worden*, Amsterdam [NL], ISBN: 90-73411-10-6.
- MacBeath, J & Mortimore P (2001). *Improving School Effectiveness*, Open University Press, London [UK], ISBN: 0-335-20687-5.
- OBESSU – Organising Bureau of European School Student Unions (1995/1998). *All Rights Included! – European School Student Rights Charter*, Amsterdam [NL], ISBN: 90-75672-01-2.
- Scottish Consultative Council on the Curriculum (1996). *Climate for Learning*, [UK].
- Tacade (1996). *Developing A Health-Promoting Primary School*, Manchester [UK].
- Titman W (1994). *Special Places; Special People: The Hidden Curriculum of School Grounds*, in: WWW/Learning through Landscape, [UK].
- Verein RISIKO (2001). *Evaluation des Projekts: Systemische Prävention von Suchtverhalten – SPS*, Unpublished report, Vienna [AT].
- Weare, K (2000). *Promoting Mental, Emotional and Social Health. A Whole School Approach*, Routledge [UK].
- Winter, Mischa de (1997). *Children as Fellow Citizens*, Radcliffe Medical Press Inc., New York [USA], ISBN: 1-85775-179-5.
- Wissema, J G et al (1991). *Angst voor veranderen? Een mythe*. Van Gorcum, Assen [NL], ISBN 90-232-2635-6.

NÁSTROJ 4.1

Test: Jak se učitel vypořádává s participací (účastí)

KROK 1

Zamyslete se nad svými schopnostmi/dovednostmi a pokuste se je oznámkovat od 1 (minimum) do 7 (maximum).

	Schopnost/dovednost	Min 1	2	3	4	5	6	Max 7
1	sdělit své pocity ostatním							
2	ukázat pochopení pro ostatní							
3	zjistit, jaké mají ostatní pocity							
4	navrhnout nebo stanovit limity							
5	nabídnout přátelství ostatním							
6	kriticky hodnotit chování druhých							
7	koncipovat myšlenky							
8	zjistit reakce dalších osob							
9	řídít čas svůj i čas ostatních							
10	konfrontovat ostatní							
11	interpretovat prohlášení ostatních							
12	chválit ostatní							
13	přijímat ostatní							
14	radit ostatním							
15	řídít aktivity, na kterých se ostatní podílejí							
16	vysvětlovat situace, které se týkají ostatních							
17	aktivně participovat spolu s ostatními							
18	ptát se druhých							
19	projevit ostatním svoje city							
20	shrnout (sumarizovat) prohlášení ostatních							
21	navrhovat postupy							
22	chovat se k ostatním opravdově (autenticky)							
23	riskovat spolu s ostatními							
24	převádět chování na myšlenky							
25	rozvíjet s ostatními úzké vztahy							
26	pracovat s procesem rozhodování							
27	pomáhat ostatním pochopit jejich zkušenosti							
28	inspirovat ostatní							

KROK 2

Do níže uvedené tabulky převed'te známky, které jste si dali (jako vedoucí, kouč nebo kolega) ve spojitosti s výše uvedenými schopnostmi a dovednostmi, a postupujte následovně:

Napište své známky pro otázky 1, 6, 10, 14, 17, 23, 28 do **řádku A** (= stimulace / emoce).

Napište své známky pro otázky 2, 5, 12, 13, 19, 22, 25 do **řádku B** (= zájem a starost o druhé / podpora).

Napište své známky pro otázky 3, 7, 11, 16, 20, 24, 27 do **řádku C** (= empatie, komunikace a interpretace).

Napište své známky pro otázky 4, 8, 9, 15, 18, 21, 26 do **řádku D** (= řízení, rozhodování).

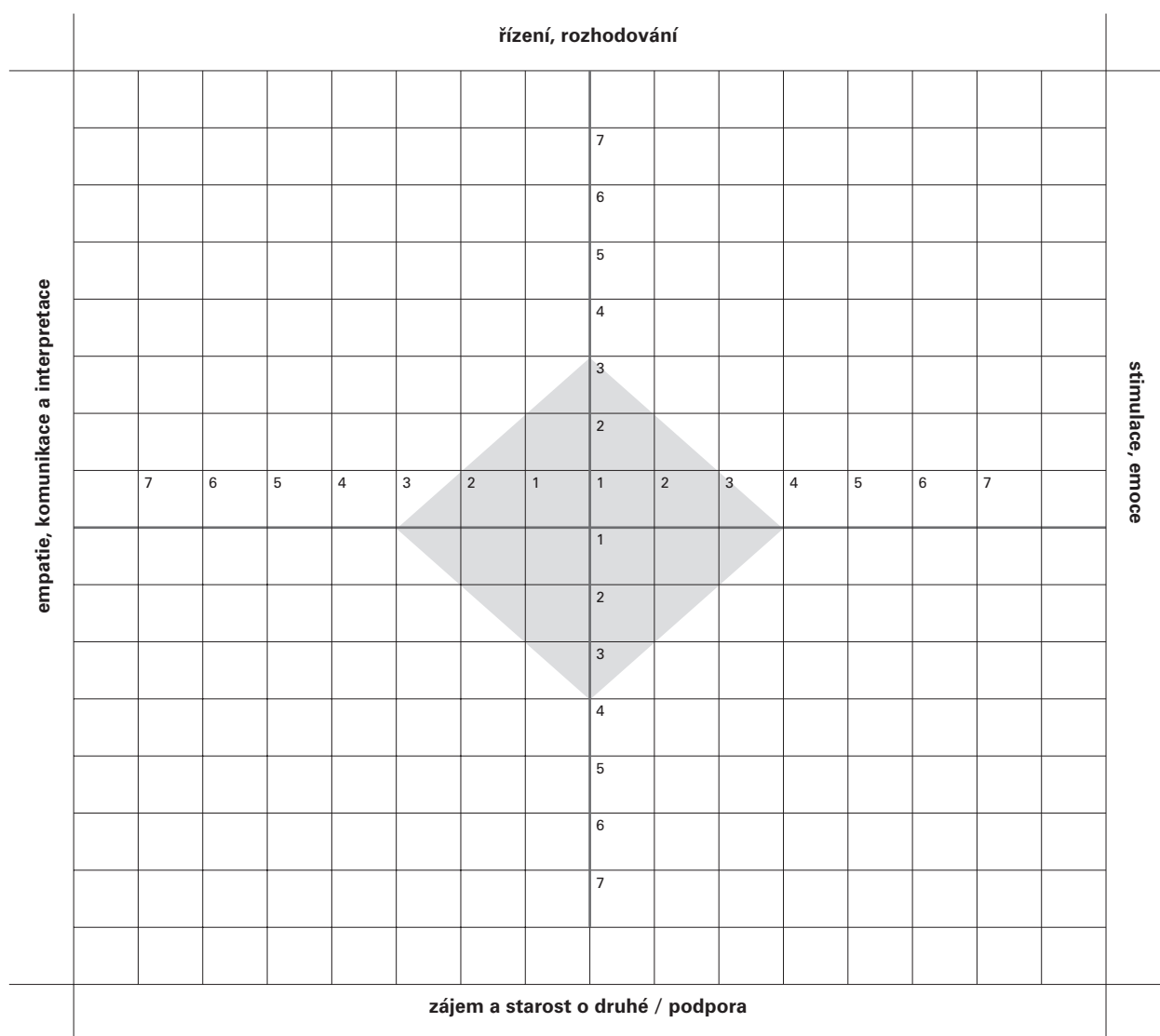
Poté sečtete všechna čísla v každém řádku a vydělíte je sedmi. U každého prvku chování (A–D) se bude výsledek pohybovat mezi jedničkou až sedmičkou.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
A																												
B																												
C																												
D																												

KROK 3

Tento průměr vyjadřuje vaše chování v souvislosti s každou ze základních funkcí. Mějte na paměti, že hodnotíte sami sebe. Pokud bude výsledné číslo příliš vysoké nebo nízké, zkontrolujte, v čem se lišily známky ve vodorovném řádku, a zjistěte, která ze sedmi možností chování u každé základní funkce

ce ovlivnila střední průměrnou hodnotu. Poté můžete do níže uvedeného grafu zakreslit výsledek u každé základní funkce. Vzájemným propojením jednotlivých výsledků (bodů) zjistíte, do jaké míry se váš výsledek liší od průměru.

5 Implementace

Úvod: co je implementace?

Pod pojmem implementace se běžně chápe uskutečnění plánu, programu či strategie v praxi. V této kapitole nabízíme čtyřfázový plán implementace školního programu prevence drog. Za základní prvky pro zajištění efektivní implementace prevence zneužívání drog ve školním prostředí se v tomto modelu považuje plánování, příprava a řízení (*management*).

Tento čtyřfázový model implementace efektivního školního programu prevence užívání drog představuje systematický přístup zaměřený na školu jako celek. Pro každou fázi byly identifikovány klíčové otázky, které by školy měly zvážit, než přejdou do další fáze.

V ideálním případě by měla být odpověď na všechny otázky kladná, což by mělo zajistit správné podmínky pro přechod do další fáze poskytování účinné prevence zneužívání drog.

Zvláštní význam má fáze udržení programu, na kterou se obvykle pozapomíná, jakmile již program ve školním prostředí probíhá. Věnuje-li se ale udržovací fázi programu náležitá pozornost a čas, pomůže to zajistit, aby program prevence užívání drog byl neustále relevantní, odpovídající a účinný.

Tento model je prezentován ve formě kontrolního seznamu, ve kterém je uvedena řada otázek, které by škola měla zvážit. V této kapitole jsou obsaženy i aktivity, které tyto otázky pomohou školám vyřešit.

Není možné vytvořit specifický a detailní plán implementace, který by se hodil pro všechny školy v Evropě. Model kontrolního seznamu umožňuje školám vzít v úvahu odpovědi na základní otázky spojené s realizací (implementací) programu a sestavit relevantní detailní plán, který bude odpovídat dané situaci.

5.1 Fáze před zahájením programu

5.1.1 Ustanovení pracovní skupiny a jejího koordinátora

Tento krok je nezbytný pro zajištění koordinovaného přístupu s účastí všech klíčových zainteresovaných.

- ☐ Jsou v pracovní či projektové skupině zastoupeni všichni klíčoví zainteresovaní včetně studentů?

Příklad

Do pracovní skupiny zaměřené na školní drogovou prevenci mohou být zapojeni např. čle-

nové vedení školy, učitelský sbor a nepedagogičtí pracovníci, studenti, rodiče/zákonní zástupci dítěte, členové školního zdravotnického týmu. Lze povolat i další odborníky, kteří poskytnou odbornou expertizu a/nebo podporu, např. policisty, personál specializovaných služeb v oblasti léčby závislosti na alkoholu, drogách či poradenských služeb v této oblasti.

- ☐ Existují pro tuto pracovní skupinu jasné podmínky pro její fungování?
- ☐ Byl pro její členy vyhrazen čas na to, aby se mohli podílet na činnosti pracovní skupiny?
- ☐ Byly jasné definovány odpovědnosti a role koordinátora?
- ☐ Byl koordinátorovi poskytnut čas na to, aby mohl vykonávat svou funkci a je tato funkce finančně ohodnocena?
- ☐ Je pro koordinátora a/nebo členy pracovní skupiny potřeba zajistit vzdělávání nebo jinak zvýšit jeho znalosti a dovednosti?
- ☐ Byly ve skupině jasné definovány a rozděleny úkoly a odpovědnosti?

5.1.2 Zhodnocení potřeb

- ☐ Je potřeba provádět drogovou prevenci?
- ☐ Kdo tuto potřebu identifikoval (rozpoznal)?
- ☐ Jakým způsobem byla tato potřeba identifikována?
- ☐ Byli do toho zapojeni všichni zainteresovaní?
- ☐ Jaká je ve škole v současnosti úroveň povědomí, znalostí, sociálních dovedností a zkušeností s drogami?
- ☐ Existuje potřeba monitorovat současnou situaci, aby bylo možno získat výchozí údaje?
- ☐ Je společenské klima odpovídající?

Tabulka 5.1 Model implementace (projekt Evropská zdravá škola a drogy)

Fáze	Před zahájením (pre-start)	Příprava/plánování	Zahájení/spuštění	Udržení
Kdo stojí v čele procesu	Koordinátor pracovní skupiny	Koordinátor pracovní skupiny	Koordinátor pracovní skupiny	Pracovní skupina, koordinátor týmu, který bude program provádět
Klíčové úkoly v této fázi	<ul style="list-style-type: none"> ☐ sestavit pracovní skupinu a určit koordinátora ☐ zhodnocení potřeb ☐ práce na analýze potřeb a zájmu zainteresovaných řešit identifikované problémy a vytváření odpovídajícího společenského klimatu 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ dosažení shody o dlouhodobých a krátkodobých cílech ☐ volba školního programu prevence užívání drog ☐ vývoj plánu opatření (akčního plánu) ☐ zhodnocení potřeb v oblasti vzdělávání ☐ práce na vývoji školní drogové strategie ☐ identifikace potřebných finančních prostředků a zdrojů 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ sestavení týmu, který bude provádět program ve třídě ☐ zachování zapojení zainteresovaných 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ zachování odborné kvalifikace, zájmu, motivace a entuziasmu pracovního týmu ☐ posouzení rolí a odpovědnosti pracovní skupiny a koordinátora ☐ posouzení, přizpůsobení a rozvoj školního programu prevence užívání drog ☐ zachování zapojení zainteresovaných
Komunikace	<ul style="list-style-type: none"> ☐ zvýšení povědomí ☐ zvýšení profilu drogové výchovy ☐ prošetření, diskuze a debaty ☐ práce na dosažení konsensu 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ zainteresovaní si vzájemně sdělují problémy a snaží se je prozkoumat či promyslet ☐ zapojení celé školy do vývoje strategie ☐ podpora chápání strategie 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ motivování pracovního týmu ☐ budování týmu ☐ výměna a prozkoumání nápadů a obav ☐ zachování zapojení zainteresovaných 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ sdílení informací ☐ průběžné informování ☐ motivování personálu ☐ zachování profilu drogové výchovy
Otázky Pokud jste na tyto otázky odpověděli kladně, přejděte do další fáze. Pokud jste na některou odpověděli záporně, pokračujte v práci na této fázi.	<ol style="list-style-type: none"> 1. Jsou klíčoví zainteresovaní zapojeni do drogové prevence ve školním prostředí a jsou v ní zaangažováni? Vědí, co je to účinná drogová výchova? 2. Je společenské klima ve škole způsobilé k tomu, aby se v něm rozvíjela a implementovala drogová výchova? 3. Provedla se ve škole analýza potřeb? 4. Lze na drogovou výchovu vyhradit čas a prostředky? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Byl odsouhlasen odpovídající a účinný program drogové výchovy, který splňuje dohodnuté dlouhodobé a krátkodobé cíle? 2. Byli po celou dobu této fáze zapojeni klíčoví zainteresovaní? 3. Byla vytvořena a zveřejněna drogová strategie pro celou školu? 4. Zpracovala pracovní skupina akční plán? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Byl ze členů sboru sestaven tým pro provádění drogové prevence? Dostává se tomuto týmu podpory, vedení a koordinace? 2. Jsou klíčoví zainteresovaní zapojeni a motivováni? 3. Byly vyhrazeny dostatečné prostředky na to, aby se zajistilo, že bude tým složený z pracovníků školy program schopen provádět účinně? 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prokázalo se, že je program pro studenty poutavý a účinný? 2. Jsou klíčoví zainteresovaní včetně pracovní skupiny a členů personálu motivováni a zavázáni k provádění programu? 3. Jsou příležitosti k tomu, aby se přemýšlelo nad tím, jak lze program zlepšit?

Nástroje pro zhodnocení potřeb:

- ☐ šetření (např. formou anonymních dotazníků),
- ☐ interview s využitím ohniskových skupin,
- ☐ hloubkové interview s klíčovými zainteresovanými,
- ☐ formální jednání a diskuzní skupiny,
- ☐ přezkoumání lokálních a národních statistických dat,
- ☐ srovnání lokálních a národních statistických dat se školními daty,
- ☐ v nástroji 5.2 jsou uvedena užitečná cvičení pro práci na zhodnocení potřeb s různými zainteresovanými.

Bližší popis nástrojů pro zhodnocení potřeb je uveden v nástroji 5.1.

5.1.3 Povinnost, angažovanost a společenské klima

- ☐ Jsou zainteresovaní zavázáni a motivováni k tomu, aby na tomto problému pracovali? Jak to víte? Důkazem zájmu zainteresovaných může být jejich aktivní zapojení do aktivit pracovní skupiny.
- ☐ Chápe škola otázku školní drogové prevence a podpory zdraví na školách jako prioritu? Může se to např. projevit vyhrazením prostředků a času.
- ☐ Rozumí klíčoví zainteresovaní tomu, z čeho se skládá účinná prevence zneužívání drog?
- ☐ Dostává se školní prevenci zneužívání drog podpory na regionální a národní úrovni?
- ☐ Je v rámci vzdělávacích osnov prostor a čas na implementaci programu prevence užívání drog? Pokud ne, lze tento čas a prostor vytvořit?
- ☐ Umožňuje existující fyzické prostředí využívat interaktivní vyučovací techniky?

Další informace jsou uvedeny v kapitole 4.

5.1.4 Komunikace

Komunikace je základem každé fáze vývoje a implementace drogové prevence v kontextu škol, které podporují zdravý vývoj svých studentů. Pro rozvoj účinné prevence zneužívání drog je důležité, aby se do ní zapojili všichni členové školní komunity. V této první fázi má komunikace následující hlavní úkoly:

- ☐ Zvýšit povědomí o těchto otázkách. (Jsou si lidé vědomi toho, jaké otázky jsou spojeny s prevencí zneužívání drog ve školním prostředí, které klade důraz na zdraví?)
- ☐ Zvýšit váhu prevence zneužívání drog ve školním prostředí. (Rozumějí všichni členové školní komunity významu prevence zneužívání drog?)
- ☐ Zajistit příležitosti k tomu, aby se nápady a návrhy mohly promýšlet v rámci diskuzí a debat s cílem dosáhnout ve školní komunitě shody a sdíleného pohledu na věc. (Měli všichni zainteresovaní příležitost podělit se o své nápady, obavy a naděje? Byly příležitosti o nich debátovat?)

Nástroje pro komunikaci:

- ☐ setkání pro veřejnost nebo komunitu, personál a studenty,
- ☐ dílny (workshopy),
- ☐ informační noviny a letáky,
- ☐ nástěnky,
- ☐ šetření.

Klíčové otázky, které by se měly položit na konci fáze před spuštěním programu:

1. Jsou klíčoví zainteresovaní zapojeni do drogové prevence ve školním prostředí a jsou v ní zaangažováni? Vědí a chápou, co je to účinná drogová výchova?
2. Je ve škole způsobilé společenské klima pro rozvoj a implementaci drogové výchovy?
3. Provedla se ve škole analýza potřeb?
4. Lze na prevenci zneužívání drog vyhradit čas a prostředky?

Pokud jste na všechny z těchto otázek odpověděli kladně, přejděte do další fáze spojené s plánováním a přípravou. Pokud jste na některou z nich odpověděli záporně, bude před přechodem do druhé fáze ještě nezbytné pracovat na vývoji programu a/nebo na zvýšení povědomí o jeho obsahu, cílech atd.

5.2 Fáze přípravy a plánování

5.2.1 Dosažení shody o dlouhodobých a krátkodobých cílech

- ☐ Jakým způsobem se bude rozhodovat o obecných krátkodobých a dlouhodobých cílech? Kdo se na tomto procesu bude podílet? Viz níže uvedené cvičení podle Tacade.

- ☐ Odpovídají tyto krátkodobé cíle modelu SMART, tedy jsou specifické, měřitelné, dosažitelné, realistické a časově ohraničené?

Organizace Tacade připravila užitečné cvičení, které si mohou vyzkoušet všichni zainteresovaní, aby se mohli zamyslet a shodnout nad dlouhodobými cíli prevence zneužívání drog v prostředí základní školy (viz nástroj 5.3).

5.2.2 Plánování kurikula a volba školního programu prevence užívání drog – viz kapitoly 2 a 3

- ☐ Jaké typy iniciativ v oblasti prevence užívání drog jsou k dispozici?
- ☐ Existují nějaké nezávislé agentury nebo poradci, kteří by škole mohli poradit, jaké typy školních programů prevence drog jsou k dispozici?
- ☐ Které iniciativy se nejlépe hodí k tomu, aby bylo dosaženo dohodnutých dlouhodobých a krátkodobých cílů?
- ☐ Jsou k dispozici uživatelsky přívětivé vyučovací materiály?
- ☐ Které iniciativy odpovídají atmosféře, filozofii a poslání dané školy?
- ☐ Který program nejlépe zapadá do stávajících iniciativ, které se ve škole zaměřují na osobní, sociální, zdravotní a sociální dovednosti?
- ☐ Obsahuje program základní komponenty, tj. poskytování informací, rozvoj sociálních dovedností, pozitivního sebehodnocení a sebepřijetí?

5.2.3 Příprava na realizaci programu

- ☐ Je třeba, aby pracovní skupina připravila program práce nebo akční plán, který bude zahrnovat:
 - jednotlivé fáze s postupnými cíli,
 - časový plán – k vytvoření rozvrhu prací může být užitečné využít Ganttovy tabulky (viz nástroj 5.4),
 - zdroje a prostředky,
 - přidělení úkolů,
 - zpětnou vazbu a monitorování,
 - hodnocení.
- ☐ Zjistěte, jaký typ odborných znalostí je zapotřebí k provedení programu. Má personál potřebné znalosti, dovednosti a odbornou kvalifikaci? Proveďte zhodnocení potřeb v oblasti vzdělávání; užitečným nástrojem je dotazníkové šetření, viz příklad v nástroji 5.5.

- ☐ Jsou k dispozici prostředky na to, aby personálu mohlo být poskytnuto školení? Jsou k dispozici příležitosti k takovým školením: workshopy, výukové kurzy, týmové vyučování?

5.2.4 Identifikování prostředků, které jsou zapotřebí k provádění drogové prevence

- ☐ Jsou členové pracovní skupiny nebo její koordinátor schopni identifikovat, jaké další finanční prostředky budou zapotřebí ke školení, evaluaci, přizpůsobování školního programu prevence užívání drog, získávání materiálů pro prevenci zneužívání drog nebo mimoškolním aktivitám?
- ☐ Jedná se o jednorázové náklady, nebo je bude třeba vynakládat každoročně?
- ☐ Lze část prostředků převést z hlavního školního rozpočtu přerozdělením stávajících prostředků?
- ☐ Jaké další zdroje financování by ještě mohly být k dispozici? Jde např. o financování od místní správy nebo z vládní úrovně, sponzorské příspěvky, místní dobročinné fondy či nadace.

5.2.5 Vytváření celkové strategie prevence zneužívání drog v celé škole a práce s incidenty spojenými s drogami

- ☐ Jak se budou podílet všichni zainteresovaní?
- ☐ Jak se o realizaci politiky a strategie podělíte se zainteresovanými?
- ☐ Jakým způsobem se bude školní strategie monitorovat, přezkoumávat a vyhodnocovat?
- ☐ Klíčovou roli ve vývoji školní politiky a strategie by měla mít pracovní skupina.

Klíčové otázky, kterým by se měla věnovat pozornost v rámci školní strategie:

- ☐ kdy se bude provádět implementace a kdy se budou dělat revize,
- ☐ odpovědnosti personálu,
- ☐ úkoly a odpovědnosti pro všechny zainteresované,
- ☐ monitorování a evaluace,
- ☐ dlouhodobé a krátkodobé cíle prevence zneužívání drog,

- ☐ dlouhodobé a krátkodobé cíle školní drogové strategie,
- ☐ jakým způsobem se bude provádět prevence zneužívání drog, včetně toho, jaká metodologie se bude používat,
- ☐ zapojení a spolupráce s externími agenturami,
- ☐ otázky spojené se zdroji a prostředky,
- ☐ zachování důvěrnosti a otázky spojené s ochranou dětí,
- ☐ potenciální typy chování a postupy či aktivity navržené školou,
- ☐ zapojení rodičů/zákonných zástupců dítěte,
- ☐ geografické hranice působnosti strategie,
- ☐ registrace a zaznamenávání incidentů,
- ☐ opatření a postupy následující po incidentu,
- ☐ postupy v oblasti zdraví, sociální péče a podpory studentů,
- ☐ právní otázky.

5.2.6 Komunikace

Klíčové úkoly komunikace v této fázi:

- ☐ nadále poskytovat všem zainteresovaným příležitost k tomu, aby bylo možné diskutovat o otázkách či problémech a zabývat se jimi,
- ☐ zapojení celé školní komunity do aktivit pracovní skupiny pro prevenci zneužívání drog a především do vývoje školní drogové strategie,
- ☐ zvyšování míry povědomí všech zainteresovaných o strategii a její pochopení,
- ☐ propojení s národními a místními iniciativami včetně místní správy a samosprávy.

Komunikační nástroje:

- ☐ diskuze a debaty v rámci formálních jednání a porad,
- ☐ workshopy,
- ☐ informační noviny nebo letáky,
- ☐ šetření a mapování,
- ☐ šíření školní strategie,
- ☐ nástěnky,

- ☐ třídní aktivity,
- ☐ prezentace.

Klíčové otázky, které by se měly zodpovědět na konci fáze přípravy a plánování:

1. Byl odsouhlasen odpovídající a účinný program drogové výchovy, který splňuje dohodnuté dlouhodobé a krátkodobé cíle?
2. Mají všichni klíčoví zainteresovaní pocit, že byli zapojeni po celou dobu trvání této fáze?
3. Byla vytvořena a zveřejněna drogová strategie pro celou školu?
4. Zpracovala pracovní skupina plán opatření (akční plán)?

Odpovíte-li na tyto otázky kladně, přejděte do fáze zahájení/spuštění programu. Není-li tomu tak, bude ještě nezbytné pracovat na přípravě a plánování programu.

5.3 Fáze spuštění/zahájení programu

5.3.1 Sestavení týmu, který se bude podílet na realizaci projektu či programu

- ☐ Kdo tento tým bude koordinovat?
- ☐ Shodnou se členové týmu na krátkodobých cílech?
- ☐ Dokáže se tým dohodnout a shodnout na výkladu klíčových otázek?
- ☐ Budou se pořádat pravidelná setkání? Jaké další metody komunikace se budou používat?
- ☐ Jakým způsobem se zajistí, aby se týmu dostávalo neustálé podpory a vedení?
- ☐ Jak budou zajištěny potřeby v oblasti vzdělávání a profesního růstu členů týmu a jak bude zajištěno jejich pokrytí?

5.3.2 Zahájení projektu či programu

- ☐ Bylo určeno datum?
- ☐ Jak budou informováni všichni klíčoví zainteresovaní?
- ☐ Byl zaveden mechanismus pro to, abyste dostávali zpětnou vazbu od studentů, rodičů/zákonných zástupců dítěte, personálu a dalších? Jak bude tato zpětná vazba využita?
- ☐ Připravila se škola na zájem ze strany médií? Který představitel školy se bude zabývat případným zájmem médií?

5.3.3 Zachovejte trvalou podporu a zapojení klíčových zainteresovaných

- ☐ Jakým způsobem jsou zainteresovaní průběžně informováni a zapojováni do vývoje týmu, který se podílí na projektu?
- ☐ Cítí tým podporu ze strany klíčových zainteresovaných?

5.3.4 Komunikace

V této druhé fázi jsou hlavními úkoly komunikace:

- ☐ motivování týmu, který se podílí na projektu – relevantní cvičení najdete v nástroji 5.6.,
- ☐ budování týmu,
- ☐ zajištění podpůrného prostředí pro výměnu a zkoumání nápadů, myšlenek, ale i obav,
- ☐ udržení zapojení klíčových zainteresovaných.

Komunikační nástroje:

- ☐ pravidelná jednání a porady týmu,
- ☐ informační noviny a letáky,
- ☐ workshopy a školení pro projektový tým,
- ☐ informativní nástěnky.

Klíčové otázky, které by se měly položit na konci fáze zahájení programu:

1. Byl sestaven projektový tým, který bude provádět drogovou prevenci? Dostává se tomuto týmu podpory, vedení a koordinace?
2. Jsou zapojeni klíčoví zainteresovaní a zavázali se k účasti na preventivním programu?
3. Byly přiděleny dostatečné prostředky na zajištění toho, aby tým projektu mohl prevenci provádět účinně?

Pokud jste na tyto otázky odpověděli kladně, pokračujte se čtvrtou fází programu. Pokud ne, bude ještě nezbytné investovat do zajištění týmu, prostředků a zapojení zainteresovaných.

5.4 Fáze udržení programu

5.4.1 Zachování odborné kvalifikace, zájmu, motivace a entuziasmu týmu

- ☐ Jakým způsobem jsou do programu zapojováni noví členové týmu?

- ☐ Existují možnosti profesionálního rozvoje členů týmu?

- ☐ Jsou zavedeny mechanismy pro trvalou podporu?

- ☐ Vědí členové týmu o změnách v legislativě, dobré praxi, užívání drog a vzdělávání?

5.4.2 Posouzení a přizpůsobení programu

- ☐ Používá se evaluace a monitorování programu v procesu jeho hodnocení?

- ☐ Jsou do pravidelného posuzování zapojeni nej-různější zainteresovaní?

- ☐ Jsou příležitosti k tomu, aby se znovu zhodnotily potřeby různých zainteresovaných?

- ☐ Jsou příležitosti k tomu, aby se program nadále přizpůsoboval a rozvíjel?

- ☐ Je program účinně integrován do výukových osnov, aby se zajistila jeho udržitelnost?

- ☐ Bylo by vhodné program rozšířit?

- ☐ Rozvíjí se program a přizpůsobuje se novým trendům a vývoji?

- ☐ Rozvíjí se program takovým způsobem, aby vyhovoval měnícím se potřebám studentů a školy?

Bližší informace najdete v kapitolách 6 a 7.

5.4.3 Zapojení klíčových zainteresovaných

- ☐ Bylo zachováno zapojení všech zainteresovaných?

- ☐ Cítí se zainteresovaní zapojeni a zúčastnění?

5.4.4 Přezkoumání rolí a odpovědností pracovní skupiny a koordinátora

- ☐ Jsou příležitosti k tomu, aby se přezkoumaly kompetence pracovní skupiny?

- ☐ Změnily se role a kompetence koordinátora?

- ☐ Je třeba přezkoumat, kdo by měl být členem pracovní skupiny?

- ☐ Má pracovní skupina stále nějakou roli, kterou by měla vykonávat?

5.4.5 Komunikace

Klíčové úkoly komunikace ve čtvrté fázi:

- ☐ sdílení informací,
- ☐ zajistit, aby lidé byli informováni o vývoji v oblasti výzkumu, trendů, legislativy a dobré praxe,
- ☐ motivování členů týmu, pracovní skupiny a klíčových zainteresovaných,
- ☐ zachování profilu práce,
- ☐ nástroje,
- ☐ nástěnky s články, písemnostmi atd.,
- ☐ pravidelné jednání a porady týmu,
- ☐ informační noviny nebo letáky,

- ☐ hodnotící setkání pro celou školní komunitu,
- ☐ konference,
- ☐ webová stránka.

Klíčové otázky v této fázi:

1. Prokazuje se, že je program efektivní a použitavý pro studenty?
2. Jsou klíčoví zainteresovaní včetně pracovní skupiny a členů personálu motivováni a zavázáni k provádění programu?
3. Jsou příležitosti k tomu, aby se zkoumalo, jak lze program zlepšit?

Kladné odpovědi na tyto otázky jsou základem pro zachování účinné a relevantní prevence zneužívání drog ve školním prostředí, které podporuje zdraví.

Nástroj 5.1

Techniky získávání informací / nástroje pro zhodnocení potřeb

Šetření (průzkumy) obvykle poskytují srovnatelná kvantitativní data (tj. odpovědi na otázku „co?“) pomocí jedné z následujících technik: strukturovaná nebo semistrukturovaná interview, dotazníky a postojové škály. Mohou poskytnout celkový přehled o úrovni znalostí, chování, postojích a očekávání účastníků. Konkrétní výhodou těchto šetření je, že do procesu zhodnocování potřeb lze zapojit velký počet lidí. Existují techniky, jak zajistit, aby se účastníci mohli o své znalosti, zkušenosti a názory podělit anonymně.

Ohniskové skupiny poskytují podrobné kvalitativní informace (tj. odpovědi na otázku „proč?“). Malé skupině účastníků se položí řada otevřených otázek, aby se dalo identifikovat, která témata a problémy jsou pro ně významné. Lze vytvořit řadu ohniskových skupin, aby se dalo identifikovat, která témata jsou vzorku (skupině) společná. Konkrétní výhodou ohniskových skupin je, že účastníkům nabízejí příležitost prodiskutovat a prozkoumat důležité otázky, kterých si osoba, která vede intervenci, nemusela být na začátku diskuze vědoma.

Ohniskové skupiny mohou být účinným způsobem, jak za krátkou dobu získat širokou škálu detailních informací. V malých skupinách účastníků (rodiče/zákonní zástupci dítěte, učitelé, studenti) nebo zainteresovaných lze ke zjištění hodnotících aspektů programu používat otevřené otázky. Může ale být složité tyto informace zpracovat a roztřídit a individuální názory mohou být ovlivněny i situací ve skupině.

Dobrým způsobem, jak sbírat informace od zástupců hlavních skupin jsou více či méně strukturovaná **interview**. Vyjádřené názory nemusí být reprezentativní pro celou skupinu, lze tak ale získat zpětnou vazbu o řadě témat a svobodněji o nich diskutovat.

Při interview se jedná o více či méně strukturovanou verbální komunikaci s jednou či více osobami s cílem získat informace o specifických otázkách či subjektech. Interview se mohou lišit podle míry standardizace (strukturovaná, semi-strukturovaná nebo nestrukturovaná interview), typu kontaktu (tváří v tvář nebo s podporou technických prostředků) nebo podle počtu osob, se kterými bylo interview prováděno (individuální nebo skupinová interview).

Důkladná interview nebývají direktivní a používají se v nich otevřené otázky při kontaktu dvou osob, aby se získala kvalitativní data. Rozvrh interview se používá proto, aby se postupovalo podle nějaké struktury, a zároveň se tak zajišťuje, aby zainteresovaný mohl vznést určitá témata a otázky a aby bylo možno se jimi detailně zabývat. V kapitole o společenském klimatu a zapojení zainteresovaných je uvedeno, kteří zainteresovaní by se měli zapojit. Tato technika přináší podrobné informace od relativně nízkého počtu osob. Je to také velmi užitečný výchozí bod pro zhodnocení potřeb.

Porady, jednání a skupinové diskuze nabízejí příležitost ověřit si počáteční pocity, myšlenky a nápady jednotlivých účastníků. Nenabízejí strukturované prostředky pro zhodnocení potřeb, ale mohou být užitečným nástrojem k tomu, aby se dalo začít s procesem zhodnocení potřeb.

K dispozici může být i celá škála **místních a národních dat** o užívání drog a prevenci jejich zneužívání, např. data zdravotních institucí, kriminální statistiky, zprávy o zdraví veřejnosti a informace od poskytovatelů služeb zaměřených na řešení následků užívání alkoholu a drog. Tato data mohou nabídnout informace o tom, v jakém lokálním a národním kontextu škola funguje.

Nástroj 5.2

Přístup zaměřený na prevenci zneužívání drog ve škole jako celku

Cíle

Poskytnout zainteresovaným ve školní komunitě příležitost:

- ☐ zamyslet se a zkoumat prevenci zneužívání drog v prostředí školy a její širší komunitě,
- ☐ identifikovat, jak škola může dospět k prevenci zneužívání drog ve škole jako celku,
- ☐ rozpoznat, jakým způsobem může přispět každý člen komunity.

Krok 1

Přivítejte účastníky a představte jednotlivé členy, nebo je požádejte, aby se sami představili.

Krok 2

Vysvětlíte jim, že se s nimi chystáte rozebrat koncept prevence zneužívání drog tak, že je vezmete na imaginární cestu. Je dobré říct účastníkům, aby seděli potichu a se zavřenýma očima, relaxovali a uvolnili jakékoli fyzické napětí.

Krok 3

Řízená představivost

Mluvte tiše a klidně a postupujte podle následujícího scénáře.

„Vezmu vás na imaginární cestu na velmi zvláštní místo. Chtěl/a bych, abyste si představili, že jste vyrazili na cestu do školy. Procházíte imaginární krajinou, která je v řadě rysů podobná místu, kde žijete, je zde ale jeden rozdíl: jedná se o imaginární prostředí, ve kterém neexistuje problematické užívání drog, lidé jsou si vědomi rizik a rozumí tomu, jak užívat drogy odpovědně.“

Na této cestě jste neviditelní; vidíte a slyšíte, ale ostatní o vás nevědí. Co vidíte nebo slyšíte, když kráčíte ulicemi? [pauza]

Čeho jste si všimli na ulicích a mladých lidech, které jste na nich potkali? Co vidíte ve výlohách obchodů? Jak se k sobě lidé chovají? [pauza]

Dostáváte se ke dveřím do školy. Je velmi zvláštní: podporuje se v ní zdraví a probíhá v ní komplexní program prevence zneužívání drog.

Když se dostanete ke škole, je zrovna přestávka. Studenti jsou na školním hřišti. Co vidíte a slyšíte? [pauza]

Zazvoní zvonek a studenti se vracejí do tříd. Jdete s nimi hlavním vchodem a kráčíte chodbou. Jak to vypadá uvnitř školy? Čeho si všímáte na chování dětí a dospělých, které potkáváte? [pauza]

Jdete s jednou skupinou studentů do třídy, díváte se, jak se usazují do lavic a učitel jim vysvětluje, co budou dělat. Čeho jste si všimli na vztahu mezi učitelem a jeho studenty? Do jakých aktivit jsou studenti v této hodině zapojeni? [pauza]

Je čas na oběd. Jste v jídelně. Jaká je tam atmosféra? Jak se k sobě studenti chovají a jak na sebe vzájemně působí? [pauza]

Procházíte se školou a všímáte si řady dalších věcí, které svědčí o tom, že se jedná o školu, kde se podporuje zdraví a kde provádějí skvělou prevenci zneužívání drog. Zkuste se touto školou ještě minutku či dvě procházet.“ [pauza na jednu až dvě minuty].

Požádejte účastníky, aby se v myšlenkách vrátili do reality a otevřeli oči.

Aktivita 1 (15–20 minut)

Co je to zdravá škola, ve které probíhá účinná prevence zneužívání drog?

Požádejte participanty, aby pracovali v malých skupinách po čtyřech nebo pěti a dejte každé skupině sadu karet označených:

- ☐ prostředí,
- ☐ étos (kulturní identita),
- ☐ vztahy mezi studenty a personálem,
- ☐ kurikulum / osnovy,
- ☐ vztah mezi domovem a školou.

Požádejte každou skupinu, aby pod každou tuto hlavičku na flipchart napsala seznam toho, co by očekávala, že uvidí ve zdravé škole s účinnou prevencí zneužívání drog. Pověste všechny listy flipchartu na stěny a řekněte celé skupině, aby si je přečetla.

Aktivita 2 (20 minut)

Jak se s tím vyrovnává naše škola a jak se můžeme zlepšit?

Na základě nápadů uvedených na listech flipchartu požádejte celou skupinu, aby zvažila, které z nich už jsou v jejich škole zastoupeny a které oblasti nebo body by se mohly dále rozvíjet a zlepšovat. Pomozte skupině sestavit seznam aktivit či opatření, ve kterém bude uvedeno i to, jakou mají prioritu.

Aktivita 3 (30 minut)

Kdo co musí udělat, aby naši škole pomohl k tomu, aby byla ještě zdravější a schopnější provádět účinnou prevenci užívání drog?

Rozdělte účastníky do malých skupin a požádejte každou skupinu o to, aby se soustředila na některé body z vytvořeného seznamu (akčního plánu) a zvažila, jakou roli může hrát každý jednotlivý zainteresovaný v tom, aby se dosáhlo žádoucího výsledku. Zaznamenejte tyto informace do tabulky a podělte se o ně s celou skupinou.

Shrnutí a evaluace

Seskupte se kolem každé osoby, která bude mluvit o tom, co „sama udělá, aby škola pomohla stát se zdravějším místem“.

(Převzato z publikace *Tacade Skills for the Primary School Child I am, I know, I can.* 2001)

Kdo?	Vedoucí osoba (osoby)	Co?	V jakém termínu?	Důkaz o splnění?
Tým vyššího vedení				
Učitelé				
Pomocný personál				
Ředitel školy				
Rodiče/zákonní zástupci dítěte				
Studenti				

Nástroj 5.3

Krátkodobé cíle prevence zneužívání drog

Cíl

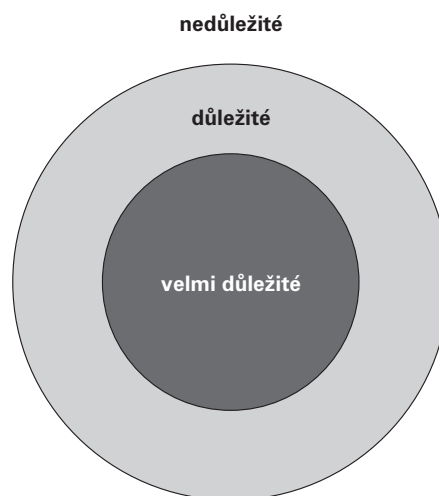
Aby participanti prodiskutovali a shodli se na krátkodobých cílech školní prevence zneužívání drog.

Materiály: velký list papíru (flipchart), na kterém bude nakreslen níže uvedený terč a soubor výroků; každý z nich by měl být uveden na samostatném listu.

Pracujte ve skupinách o čtyřech či pěti lidech a dejte každé skupině soubor výroků a velký list papíru s namalovaným terčem.

Výroky

- ☐ Zabránit mladým lidem užívat drogy.
- ☐ Pomoci mladým lidem minimalizovat škody spojené s rozhodnutím užívat drogy.
- ☐ Poskytovat informace o podpůrných službách.
- ☐ Sdílet mladým lidem, jak užívat drogy bezpečně(ji).
- ☐ Zpozdit začátek prvního užití u studentů, kteří by někdy chtěli experimentovat.
- ☐ Přesvědčit ty, kteří experimentují s drogami nebo je zneužívají, aby s tím přestali.
- ☐ Zvážit hodnoty a postoje k užívání drog.
- ☐ Učit mladé lidi o obecných otázkách spojených s drogami.
- ☐ Odstrašit je od toho, aby někdy užívali drogy.
- ☐ Ilustrovat výhody života bez drog.
- ☐ Zdůraznit, k jakému utrpení, špině a zločinnosti může dojít kvůli užívání drog.
- ☐ Informovat mladé lidi o tom, že užívání drog vede k závislosti na chemických látkách.
- ☐ Korigovat mýty nebo mylné názory na účinky drog.
- ☐ Poskytnout mladým lidem přesné poznatky.
- ☐ Zvýšit míru pozitivního sebehodnocení a sebevědomí mladého člověka.
- ☐ Vytvořit klima, ve kterém se mladí cítí příjemně a jsou schopni diskutovat o svém užívání drog nebo o užívání drog v rodině.
- ☐ Pomoci omezovat problémy, které má škola v souvislosti se zneužíváním drog, pokud je to v daném místě vhodné.
- ☐ Dávat dobrý příklad chování spojeného s drogami.
- ☐ Rozvíjet dovednosti mladých lidí odmítnout nabídnuté drogy.
- ☐ Zvýšit míru rozhodovacích schopností mladých lidí.
- ☐ Pomoci mladým lidem rozlišovat mezi různými drogami a zvážit vlastní užívání, zneužívání, přínosy a škody.

Tyto výroky se týkají možných cílů prevence zneužívání drog. Požádejte každou skupinu, aby každé z těchto prohlášení prodiskutovala a shodla se na tom, kam je zařadit. Jakmile s tím budou všechny skupiny hotovy, požádejte je, aby identifikovaly čtyři klíčové cíle prevence zneužívání drog a sdělily je ostatním. Shodne se na nich celá skupina? A jak lze řešit případné neshody?

Koordinátor skupiny může zdůraznit v diskuzi některé z následujících bodů, především tedy důležitost:

- ☐ podporovat znalost a sociální dovednosti mladých lidí, jež jim umožní činit informovaná rozhodnutí,

☐ poskytovat příležitosti k tomu, aby mladí lidé mohli rozebírat postoje a hodnoty spojené s užíváním drog a rizikovým chováním,	☐ existence vládních předpisů a národní strategie obsahující klíčová témata ve vztahu k prevenci zneužívání drog.
☐ umožnit, aby mladí lidé mohli zvýšit své pozitivní sebehodnocení a sebedůvěru,	Stojí za to také zvážit, zda lze jádro cílů identifikovaných skupinou zařadit do školní drogové strategie.
☐ vyhnout se označování viníků a zvyšování strachu, který může mít negativní účinky na duševní zdraví a duševní pohodu mladých lidí,	(Převzato z publikace <i>Tacade Skills for the Primary School Child – Part 3. The World of Drugs</i> 1995)
-

Nástroj 5.4

Ganttova tabulka

Aktivita/úkol	týden 1	týden 2	týden 3	týden 4	týden 5	týden 6	týden 7	týden 8	týden 9	týden 10
sestavit pracovní skupinu					prázdniny					
identifikovat koordinátora										
zhodnotit potřeby										
připravit (design) dotazníku										
identifikovat vzorek										
provést průzkum										
shromáždit data										
analyzovat data										
prezentovat zjištění										
připravit časový rozvrh provádění interview										
provádět interview										
shromáždit data										
analyzovat data										
prezentovat zjištění										
připravit informační noviny, ve kterých se podělíte o výsledky										
distribuuovat informační noviny										

Toto je fiktivní příklad Ganttovy tabulky. Cílem je ilustrovat, jak lze základní Ganttovu tabulku použít jako užitečný nástroj k plánování. Lze ji použít pro plánování časového rámce projektu nebo dané práce. Tento příklad se soustřeďuje na zhodnocení potřeb.

Světlá políčka označují, *kdy* by se měl daný úkol vykonávat. Tmavá políčka představují potenciální problémy (v souvislosti s časem). Ganttova tabulka ilustruje, jaké potenciální dopady může mít zpoždění splnění některého z úkolů. Např. zpoždě-

ní při přípravě dotazníku by vyvolalo řetězový účinek: opozdilo by se zahájení průzkumu, čímž by se ve finále mohlo opozdit vytvoření a rozšíření informačních novin. V průběhu projektu lze Ganttovu tabulku pravidelně aktualizovat, aby se daly lépe řídit úkoly i čas.

Ganttovy tabulky lze využít pro potřeby velmi detailního plánování. Samostatná Ganttova tabulka by se např. dala vytvořit pro sestavení pracovní skupiny. Byly by v ní uvedeny všechny úkoly, které se musí provést, aby ji bylo možno zřídit.

Nástroj 5.5

Dotazník ke zjištění potřeb v oblasti školení

Každý školní program prevence užívání drog klade rozdílné nároky na dovednosti svých realizátorů. Proto v následujícím seznamu zaškrtněte pouze témata, která jsou relevantní pro **váš** školní program prevence užívání drog.

1. Myslíte si, že jste kompetentní (tj. máte odpovídající znalosti a dovednosti) v následujících oblastech? Zaškrtněte odpovídající políčko.

	velmi 1	2	3	vůbec 4
trendy mezi mladými lidmi a trendy v užívání drog				
legální otázky spojené s užíváním drog				
postoje k užívání drog				
přístupy ke vzdělávání v oblasti drog a alkoholu				
příležitosti v osnovách				
zacházení s citlivými otázkami včetně schopnosti odhalit vlastní citlivá témata				
nácvik životních nebo sociálních dovedností (např. rozhodování, komunikace, zhodnocení rizik)				
interakční vyučovací techniky				
budování pozitivního sebehodnocení				
řešení incidentů spojených s drogami				
specializovaná podpora pro mladé				
další – prosím, uveďte které				

2. Když se podíváte na odpovědi na výše uvedené otázky, myslíte si, že by bylo užitečné zajistit další školení nebo výcvik?

- ☐ ano
- ☐ ne
- ☐ nejsem si jistý(á)

3. Pokud ano, které z následujících výukových nebo výcvikových technik pokládáte za užitečné? Zaškrtněte odpovídající políčko.

- ☐ workshopy, výukové kurzy
- ☐ účast na konferencích
- ☐ týmové vyučování
- ☐ pozorování (náslech)
- ☐ studium relevantní literatury
- ☐ semináře a diskuzní skupiny

Nástroj 5.6

Motivování projektového týmu – Cesta, kterou máme za sebou

Cíle

Poskytnout účastníkům příležitost, aby mohli:

- ☐ přemýšlet o tom, jakého pokroku se dosáhlo,
- ☐ identifikovat účinné strategie, které se využívaly, aby bylo možné program rozvíjet,
- ☐ přijít s nápady, jak oslavit úspěch.

Krok 1

Požádejte participanty, aby pracovali v malých skupinách a vyplnili následující diagram na flipchartu.

Otázka 1

Popřemýšlejte, v jaké situaci ohledně prevence zneužívání drog se škola nacházela před X lety.

Otázka 2

Zvažte, v jaké situaci ohledně prevence zneužívání drog se škola nachází nyní.

Otázka 3

Identifikujte, s jakými potížemi a bariérami jste se setkali v daném časovém období.

Otázka 4

Identifikujte, jaké strategie se použily k tomu, aby se odstranily bariéry a potíže a dosáhlo se pokroku v prevenci zneužívání drog ve školách.

Krok 2

Požádejte každou skupinu, aby všem ostatním poskytla zpětnou vazbu o své práci a prodiskutujte s celou skupinou, jakých úspěchů se dosáhlo v daném období.

Požádejte celou skupinu, aby se vyjádřila, jakými různými způsoby lze tyto úspěchy oslavit. Závěrem rozhodněte o dalších krocích, jak tyto oslavy zorganizovat a kdo to bude mít za úkol.

1	Jaká byla situace před X lety?	2	Jakého pokroku jsme dosáhli?
3	S jakými potížemi jsme se setkali ...	4	Jaké strategie jsme použili, abychom tyto potíže překonali ...

6 Monitorování

V této kapitole se budeme věnovat monitorování, tj. sběru a systematickému uspořádávání informací od různých skupin ve škole. Vysvětlíme si, proč by se mělo monitorovat, definujeme skupiny, o kterých (či od kterých) se budou sbírat informace, a naznačíme, jakými metodami a nástroji lze tyto informace sbírat a uspořádat. Budeme se věnovat i otázce, jak pracovat s materiálem a jak jej popisovat. Zároveň s touto kapitolou byste si měli prostudovat i dotazníky a informace, jak je používat (viz Nástroj 6.1 a Příloha 3).

Monitorování znamená sběr a organizaci dat o trendech či konkrétním jevu. Tato data lze později interpretovat a vyhodnotit. Monitorování určitých aspektů je základem pro evaluaci a přizpůsobení intervencí potřebám každé dané školy. Monitorování a evaluace jsou sice rozdílnými koncepty, přesto jsou úzce propojeny: často je předpokladem pro kvalitní evaluaci existence a využití monitorovacího systému pro sběr a organizaci informací. V této kapitole se budeme věnovat hlavním aspektům monitorování a představíme si nástroje pro monitorování a shromažďování informací. Evaluaci si popíšeme v sedmé kapitole.

Několikrát se zmíníme o monitorovacím systému, který je tvořen souborem dotazníků a návodem k použití monitorovacího systému (Příloha 3). Budete-li této kapitole chtít lépe porozumět, zkuste si zároveň pročíst i související kapitoly Nástroj 6.1 a Přílohu 3.

Monitorovat lze řadou způsobů. V tomto dokumentu se zaměřujeme na standardizované nástroje pro sběr informací na úrovni školy; takové monitorování může škola provádět sama bez účasti externích expertů. Vytvořit standardizované modely pro sběr kvalitativních dat (tj. „proč“ se něco děje?) je nelehký úkol, a tak se větší část této kapitoly zabývá různými způsoby sběru a využití kvantitativních dat (tj. „co“ se děje?).

V ideálním případě by monitorování mělo být součástí integrovaného rámce školního programu (viz obrázek 6.1) a mělo by zajistit základ pro školní aktivity a zpětnou vazbu o procesu jejich implementace. Zde uvedené nástroje lze použít i mimo tento

rámec, nejsou-li ale podpořeny dalšími opatřeními, snižuje se míra jejich užitečnosti.

Monitorovací nástroj, který by se měl používat při preventivní práci, by se neměl omezovat jen na otázky konzumace drog nebo se na ně příliš zaměřovat. Stejný význam či důležitost mohou mít i další faktory, např. společenské klima ve škole a zpětná vazba o probíhajících aktivitách atd. Monitorování jako takové je klíčovou oblastí školní drogové prevence a důležitou součástí zhodnocení provedené práce.

K vytvoření kvalitního monitorovacího nástroje je třeba zodpovědět následující čtyři otázky:

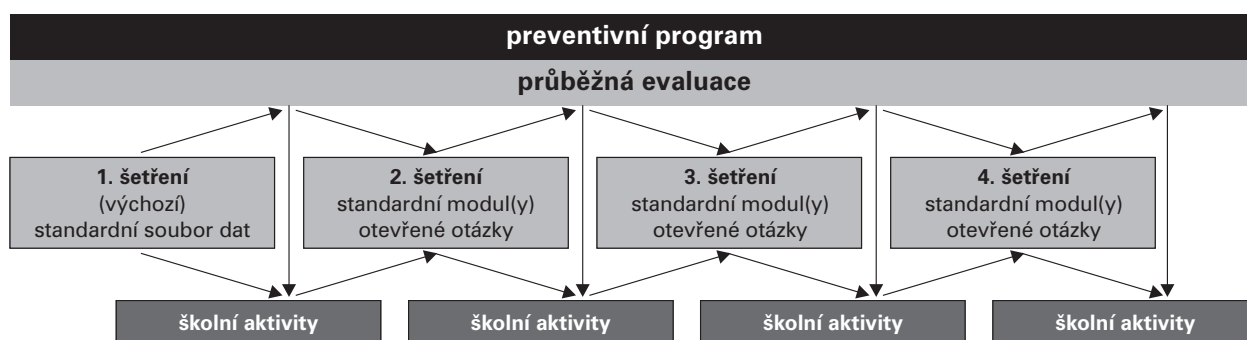
- ☐ **Proč** monitorovat?
- ☐ **Které skupiny** by měly poskytovat informace?
- ☐ **Jaká** témata by se měla monitorovat?
- ☐ **Jak** by se mělo monitorovat?

6.1 Proč monitorovat?

Při zavádění či provádění/řízení programu ve škole je důležité znát informace o výchozí situaci, aby bylo možné sledovat, k jakému vývoji v jeho průběhu dochází. Pro kvalitní plánování má zásadní význam možnost být předem informován. Kvalitní průběžné informování při realizaci programu má zase význam pro to, aby aktivity bylo možno korigovat a přizpůsobovat dané situaci. Obecné i specifické cíle je nutno stanovit s ohledem na aktuální situaci a zároveň by mělo být možné změřit, do jaké míry se jich povedlo dosáhnout.

Při zavádění opatření nebo programu zaměřeného na to, aby se něco ovlivnilo, je důležité mít jasný

Obrázek 6.1 Model role monitorování a evaluace v preventivních aktivitách

obrázek o tom, jaká byla situace před intervencí, a vědět, jakou metodou se bude měřit, zda podniknutá opatření dosáhla žádaného efektu.

Monitorovací nástroj má význam z řady důvodů:

- ☐ **Plánování.** K tomu, abyste mohli náležitě plánovat, je třeba znát současnou situaci. Zhodnocení současného stavu by mělo vycházet z objektivních znalostí, nikoli z pouhých předpokladů. Využití monitorovacího nástroje vede k získání objektivního obrazu o tom, jaká panovala situace před intervencí, a vytváří tak základ pro její plánování. Lze identifikovat problémové oblasti a stanovit měřitelné dlouhodobé cíle opatření, jež se mají podniknout.
- ☐ **Evaluace a zdokonalování aktivit.** U každé aktivity je vždy velmi nejisté, jestli bude či je úspěšná a/nebo dosahuje žádoucích účinků. Přínosem monitorovacích nástrojů je, že jimi lze měřit míru úspěšnosti daných aktivit. Navíc platí, že napoprvé se zpravidla nepovede perfektně zavést žádnou aktivitu, každou je třeba přizpůsobit situaci. Je důležité vědět, co má či nemá žádoucí efekt. Tím, že se do monitorovacího nástroje zařadí otázky o aktivitách, zajistíme zpětnou vazbu a zároveň vytvoříme základ pro zkvalitňování programu.
- ☐ **Materiál pro aktivity.** Výsledky procesu monitorování mohou vytvořit užitečný materiál pro prováděné aktivity, např. jako základ pro vyučování, diskuze atd.
- ☐ **Motivace.** K zajištění trvalého využívání programu nebo intervence je důležité, aby se osobám, které tuto práci provádějí, dostalo zpětné vazby. Využití monitorovacího nástroje napomáhá k tomu, aby bylo možné odhalit změny a získat objektivní zpětnou vazbu o prováděných aktivitách.
- ☐ **Zaměření na subjekt.** Provedení šetření a prezentování jeho výsledků obvykle znamená, že se danému tématu začne věnovat zvýšená pozornost. Tento zvýšený zájem lze využít jako příležitost k získání podpory pro implementaci aktivit a zvýšení míry povědomí o tomto subjektu.
- ☐ **Známky změny.** Pokud se monitorovací nástroj používá dlouhodobě, nabídne obrázek o tom, k jakému vývoji dochází; mají změny pozitivní nebo negativní trend? Tyto informace mají význam pro zpětnou vazbu a pro účely evaluace.
- ☐ **Informace o vás.** Je zajímavější dívat se na tabulky nebo diagramy, které popisují situaci ve vaší škole, než zkoumat informace o celostátním průměru nebo obecné situaci.

6.2 Které skupiny by se měly monitorovat?

Komplexní školní program zahrnuje celou školní komunitu, a tak by se měly informace sbírat z několika zdrojů a ne pouze od studentů.

Obecně platí, že jsou čtyři hlavní skupiny (nebo úrovně), které slouží jako užitečné zdroje pro shromažďování informací:

- ☐ studenti,
- ☐ rodiče/zákonní zástupci dítěte,
- ☐ učitelský sbor,
- ☐ škola jako celek.

Hlavní skupinou, od které by se měly sbírat informace, jsou samozřejmě **studenti**, protože jsou obvykle hlavní cílovou skupinou, na kterou se zaměřují konkrétní preventivní opatření. Ve většině případů jsou důležitou součástí monitorování interview s cílovou skupinou. I přesto by se ale nemělo zapomínat na další skupiny, které tvoří součást života školy. Studenty nelze chápat jako izolovanou skupinu, protože jsou v neustálé komunikaci a interakci s učiteli, svými rodiči/zákonnými zástupci a dalšími osobami ve škole. Tito různí aktéři ovlivňují způsob fungování školy i to, co se ve škole odehrává.

Rodiče/zákonní zástupci dítěte jsou v životě studentů hlavními autoritami a mají na ně velký vliv. Ačkoli se přímo nepodílejí na školních aktivitách, mají velký vliv na to, jestli takové aktivity dosáhnou nějakých výsledků. Pokud rodiče/zákonní zástupci dítěte nepodporují dlouhodobé cíle školních aktivit, může to závažně ovlivnit výsledky preventivních aktivit a dalších podniknutých opatření. Na druhou stranu ale platí, že zapojení rodičů a jejich podpora aktivit ve škole může posloužit k posílení významu předávaného sdělení a může mít velmi pozitivní vliv na výsledky.

Učitelé jsou v každodenním kontaktu se studenty a jsou ve škole hlavními hráči. Obvykle odpovídají za preventivní aktivity, vyučování daných hodin a organizování aktivit. Ke správnému zhodnocení situace má velký význam monitorovat názory učitelů a zjistit, zda považují program za úspěšný.

Kromě učitelů se na každodenním životě školy podílí ještě řada dalších skupin. Každá z nich hraje nějakou roli ve **škole jako celku**. Ředitel školy určuje pořad dne a je ve škole hlavním nositelem rozhodovacích pravomocí. Administrativní pracovníci vytvářejí podporu pro vyučovací aktivity a také se dostávají do kontaktu se studenty, často v jiných situacích než pracovníci, kteří jsou spojeni s třídními aktivitami. Nemělo by se zapomínat ani na poradce, školní zdravotníky, školní psychology a další specializované pracovníky, protože mohou sehrávat důležitou roli při provádění školního programu prevence užívání drog. Způsob fungování školy i její atmosféru ovlivňují i školníci, uklízečky, zaměstnanci školní kuchyně a další poskytovatelé služeb. Zároveň platí, že mají jiný vztah se studenty, a tudíž pro ně mohou být významnými vzory nebo lidmi, se kterými si mohou studenti popovídat. Informace od všech těchto skupin mo-

hou být cenné, protože všechny přispívají k tomu, jak funguje škola jako celek.

6.3 Co monitorovat?

Je přirozené, že se při zavádění školního programu prevence užívání drog klade hlavní důraz na konzumaci drog mezi studenty. To ale může vést k tomu, že se odvede pozornost od dalších velmi důležitých oblastí, které mají vliv na postoje a chování studentů. S otázkou drog jsou velmi úzce spojeny faktory jako pozitivní sebehodnocení, klima ve škole, názory na školní preventivní aktivity a mezilidské vztahy. Tyto faktory lze aktivitami ve škole ovlivnit snadněji, a tak se lépe hodí k tomu, aby se na nich měřily změny.

Při rozhodování o tom, na které oblasti se soustředit, mají zásadní význam dvě otázky: vztahuje se dané téma ke školní drogové preventivní práci a lze výsledky použít ve školním prostředí?

Témata pro monitorování u studentů

- ☐ **Klima ve škole.** Společenská atmosféra a prostředí školy může mít silný vliv na chování studentů, na to, jak se jim daří, tedy např. i na oblast užívání drog. Zároveň se jedná o oblast, ve které by škola ráda konzistentní práci dosáhla výsledků a kde se pozitivní nebo negativní změny dají téměř výhradně přisoudit aktivitám ve škole (na rozdíl od např. užívání drog, které může být ovlivněno řadou dalších faktorů).
- ☐ **Duševní pohoda.** Chování studentů ovlivňuje to, jak se sami vidí a chápou.
- ☐ **Mezilidské vztahy.** Jakým společenským životem studenti žijí a jak vycházejí s vrstevníky a dospělými?
- ☐ **Zpětná vazba o drogové strategii nebo preventivních aktivitách.** Při provádění programu nebo aktivit je nezbytně nutné získat zpětnou vazbu o provedené práci. Za prvé kvůli osobní motivaci a za druhé proto, aby bylo možno provést potřebné změny.
- ☐ **Znalosti školních pravidel a postoje k nim.** Mezi zásadní faktory dobrých preventivních programů ve školách patří zavedení školních pravidel, zapojení různých zainteresovaných do přípravy pravidel, vytvoření respektu k jejich prosazování férovým a korektním způsobem.
- ☐ **Konzumace drog.** Hlavním účelem školního programu prevence drog je zabránit nebo snížit míru užívání drog, a tak je přirozené, že se zahrnou otázky, kterými lze měřit míru konzumace drog. Měly by se zaměřit jak na míru užívání, tak na to, za jakých okolností k užívání drog dochází. Nicméně zde je potřeba poznamenat, že při měření účinků různých typů užívání drog může být těžké dosáhnout kvalitních výsledků měření – taková změna vyžaduje hodně času a velmi závisí na dalších vlivech. Úspěch preventivního programu by se tedy ne-

měl měřit jen změnou v typech užívání drog (vzorcích konzumace).

- ☐ **Postoje k drogám.** Na to, aby měli zkušenosti s drogami, je řada studentů příliš mladá, a tak nebudou otázky o užívání drog relevantní. Přesto ale platí, že postoje k drogám jsou úzce spojeny s vlastním užíváním drog a s tím, že vlastnímu užívání často předcházejí liberální postoje. Postoje lze měřit tak, že se studentům kladou otázky o tom, co si myslí o různých drogách a jejich užívání.
- ☐ **Vnímání rizik.** Hraje klíčovou roli při formování postojů a případném užívání drog. Má-li student mylné představy o rizicích spojených s užíváním drog, může to ovlivnit jeho postoj i chování. Takové otázky mohou sloužit jako dobrý základ pro diskuze o drogách.

Témata pro rodiče/zákonné zástupce dítěte, učitele a školu jako celek

Pro další skupiny jsou užitečné jiné typy informací. Jedním z nejdůležitějších úkolů monitorování je zjistit případné rozdíly v názorech, aby o nich bylo možno diskutovat. Je málo platné zahájit program, pokud mají různí zainteresovaní různé názory na to, čeho se má dosáhnout a jaké by měly být krátkodobé specifické cíle aktivit. Takové rozdíly v názorech lze odhalit a řešit, pokud se různým zainteresovaným položí stejné otázky.

- ☐ **Přání:** Jaká přání mají různí zainteresovaní ohledně preventivních aktivit? Jaké faktory chtějí ovlivnit, co chtějí změnit a jak k tomu budou přistupovat?
- ☐ **Chápání vlastní role:** Jak chápou zainteresovaní svou vlastní roli v aktivitách? Vidí se jako vzory?
- ☐ **Zpětná vazba o drogové strategii / preventivních aktivitách.**
- ☐ **Znalosti a míra podpory školní drogové strategie.**
- ☐ **Postoje:** Jaké jsou postoje zainteresovaných k dotýkáným otázkám?
- ☐ **Chování:** Jak se zainteresovaní chovají? Jaká pravidla platí doma nebo ve škole?

Bližší diskuzi o důležitých informacích uvádíme v podkapitolách věnovaných jednotlivým skupinám.

6.4 Jak monitorovat: pokyny a nástroje

V této části jsou uvedeny praktické informace o tom, jak sbírat a používat informace. Uvádíme samostatnou podkapitolu pro každou ze čtyř hlavních skupin/úrovní (studenti, rodiče/zákonní zástupci dítěte, učitelský sbor a škola jako celek). Tyto podkapitoly se zabývají metodami pro sběr a používání informací od hlavních skupin a zavádějí konkrétní nástroje nebo rámce pro sběr, analýzu a prezentaci informací.

Spíše než krátkodobým cílem je monitorování ve škole nástrojem. Doporučuje se, aby se nástroje a pokyny používaly ve spojitosti s komplexní školní strategií a jako její součást, nikoli samostatně. Výsledky by se měly především používat k tomu, aby se zkvalitnila zdravotní výchova. Od samého začátku musí být jasné, za jakým účelem a kdo bude data používat, a měla by se podniknout opatření, aby nedošlo k jejich zneužití. Všechny zúčastněné strany by měly předem vyjádřit souhlas s tím, že monitorování bude součástí intervence.

Při práci s citlivými otázkami je naprosto nutné zajistit anonymitu. Je to základ pro zajištění spolehlivosti materiálu získaného při šetření. Anonymitu lze zajistit řadou způsobů, uvedených v pokynech pro používání monitorovacího nástroje (viz Přílohu 3).

Je důležité mít na paměti, že ne vše lze měřit na kvantitativním základě. Jednou z potenciálních nevýhod spoléhání se na kvantitativní cíle je, že může dojít k tomu, že se neoprávněně začne přisuzovat prioritě něčemu, co lze změřit. Použití kvantitativních výsledků izolovaně od ostatních vede k tomu, že se strategie popíše zjednodušeně, a tudíž je třeba tyto výsledky blíže podložit „jemnějšími“ (kvalitativními) typy informací.

Při stanovování dlouhodobých cílů je třeba dát pozor na to, jaké indikátory se zvolí. Pokud si pečlivě neurčíte, jakých úrovní chcete dosáhnout, mohou

se vám zdát nerealistické a snadno se může stát, že je zavrhnete jako nedosažitelné. Otázce definování dlouhodobých a krátkodobých cílů se více věnuje třetí kapitola.

6.4.1 Monitorovací schéma pro školy

Ve výše uvedeném textu jsme vysvětlili, které skupiny by měly být zapojeny a od kterých skupin by se měly sbírat informace. Je jasné, že hlavní skupinou jsou samotní **studenti**, důležití jsou ale také **rodiče/zákonní zástupci dítěte, učitelé a vedení školy**.

Zároveň jsme však ukázali, že je důležité sbírat informace o tématech jako **typy užívání, postoje, znalosti, klima ve škole, různá přání skupin, školní strategie (politika) a preventivní aktivity**.

Mezi možnými způsoby sběru informací i jednotlivými skupinami jsou rozdíly. Pokud jde o studenty, nabízí se možnost využívat dotazníky; pro sbírání informací od rodičů/zákonných zástupců a učitelů tato metoda ale nemusí být adekvátní.

Monitorovací schéma v tabulce 6.1 poskytuje přehled o tom, koho monitorovat, co monitorovat a jakými nástroji.

Tabulka 6.1 Přehled monitorovacího schématu pro školy

Koho monitorovat	Co monitorovat	Jak monitorovat	Poskytnuté nástroje a metody
Studenti	☐ školní klima ☐ drogová politika (strategie) školy ☐ preventivní aktivity ☐ postoje ☐ konzumace ☐ sebehodnocení ☐ přání	☐ šetření pomocí standardních dotazníků ☐ ohniskové skupiny	☐ standardní dotazník s instrukcemi
Rodiče/zákonní zástupci dítěte	☐ znalost a podpora drogové politiky (strategie) či preventivních aktivit školy ☐ chápání role rodičů/zákonných zástupců dítěte ☐ postoje a znalosti ☐ zpětná vazba	☐ šetření ☐ setkání s rodiči/zákonnými zástupci dítěte ☐ ohniskové skupiny	☐ pokyny ☐ seznamy otázek ☐ dotazník
Pedagogický personál	☐ znalost a podpora drogové politiky (strategie) či preventivních aktivit školy ☐ chápání role učitelů ☐ postoje a znalosti ☐ zpětná vazba	☐ šetření ☐ schůze/porady personálu ☐ interview ☐ ohniskové skupiny	☐ pokyny ☐ seznamy otázek ☐ dotazník
Škola jako celek	☐ dostupné prostředky ☐ znalost a podpora drogové politiky (strategie) či preventivních aktivit školy ☐ společenské klima ve škole ☐ vyjasnění rolí ☐ zpětná vazba	☐ šetření ☐ schůze/porady personálu ☐ interview ☐ ohniskové skupiny	☐ pokyny ☐ seznamy otázek ☐ standard pro rychlé zhodnocení situace ve škole ¹

¹ Viz kapitolu 2

6.4.2 Informace od studentů

Studenti jsou hlavní cílovou skupinou pro provádění aktivit. Proto je velmi důležité mít k dispozici prostředky, jak určit, zda **mají aktivity nějaký dopad** a které aktivity by mohly mít význam. Jednou z možných cest, jak tohoto dlouhodobého cíle dosáhnout, je provádět monitorování podle pokynů uvedených v této kapitole.

Ke získání spolehlivých informací je třeba oslovit co největší počet studentů, nejlépe ze všech ročníků příslušných věkových kategorií. Nejsnadnějším způsobem je standardizovaný sběr odpovědí na uzavřené otázky. Data lze potom zpracovat pomocí jednoduchých statistických nástrojů a výsledkem je popis situace mezi studenty. Bližší informace o postupu při monitorování jsou uvedeny v Příloze 3.

Hlavním cílem drogové prevence je minimalizovat míru užívání nebo zneužívání drog. To ale neznamená, že by hlavním specifickým cílem monitorování měla být konzumace drog. Výzkumy se prokázalo, že konzumace drog je spojena s řadou faktorů, a proto je důležité sbírat informace o každém z nich. Patří mezi ně obecný pocit duševní pohody, duševního zdraví, postoje k drogám, vnímání rizik a společenské klima ve škole. Jsou zahrnuty ve všech dotaznících.

Také je zvláště důležité sbírat informace o faktorech, které škola může svými aktivitami ovlivnit. Dále platí, **že konzumace drog souvisí i s faktory, které škola nemůže ovlivnit**, např. obecnými trendy v konzumaci drog, změnami v módě, novými aspekty kultury mladých lidí atd. Znamená to, že i dobře vykonávaná preventivní práce se nemusí odrážet v nízké míře konzumace drog mezi studenty. Škola by se tedy měla také zaměřovat na oblasti, které lze ovlivnit snadněji a kde se dá rozumně očekávat, že se dosáhne pozitivních změn. Sem patří klima ve škole, zapojení zainteresovaných, znalosti o drogách a následcích jejich užívání, zpětná vazba o školních pravidlech, drogové strategii a preventivních aktivitách.

Měli bychom také uvést, že většina lidí považuje za největší problém drogy nelegální, pravda je ale taková, že studenti nejčastěji užívají drogy legální, tj. alkohol a tabák. Pokud jde o čísla, tak právě tyto drogy způsobují největší škody na zdraví veřejnosti a jen málo studentů experimentuje s nelegálními drogami, aniž by předtím neměli nějaké – nebo značné – zkušenosti s alkoholem a tabákem. Následně může být problematické, pokud se při stanovování dlouhodobých cílů a práci s informacemi od studentů pozornost příliš zaměřuje na nelegální drogy.

Pozor

Ne všichni studenti mají takové dovednosti ve čtení, aby mohli zodpovědět otázky v dotaznících, uvedené v této příručce. To může způsobit obtíže s reprezentativitou a/nebo reliabilitou (spolehlivostí) odpovědí. Řešení tohoto problému lze těžko navrhnout, protože v každé zemi se objevuje v jiné míře a pracuje se s ním jinak. Přesto je ale důležité, aby si koordinátoři sběru dat byli vědomi toho, že k tomuto problému může dojít. Koneckonců, své studenty znají nejlépe školy, a proto by právě ony měly vybrat nejlepší metodu pro sběr informací.

6.4.3 Informace od rodičů/zákonných zástupců

Škola je hlavním prostorem pro učení, největší pozornosti se ale studentům dostává doma. Rodiče/zákonní zástupci dítěte jsou pro studenty hlavními příklady a mentory. **Měli by tedy být zapojeni do všech aktivit, které se snaží studenty ovlivnit**, ať již jako aktivní účastníci a/nebo spolupracovníci či poskytovatelé informací.

Rodiče/zákonní zástupci dítěte by měli být v ideálním případě zapojeni do budování základů drogové strategie a preventivních aktivit ve škole. Ačkoli se nedá očekávat, že budou příliš zapojeni, a zkušenosti učí, že kromě nejvíce entuziastických příbuzných je velmi složité někoho zapojit, sbírání informací o jejich názorech a očekáváních může být dobrým základem pro zavedení efektivní strategie ve škole.

V ideální situaci by rodiče/zákonní zástupci dítěte a učitelé ctili a zároveň konzistentně prosazovali v praxi stejné hodnoty i normy. Školy ale navštěvují různí studenti z různých prostředí a škola svou vzdělávací strategii nemůže přizpůsobit jedné každé rodině. Na druhou stranu platí, že ne každá rodina je schopna plně se ztotožnit s praxí vzdělávání ve škole.

Velmi důležité je, aby se zavedla a udržela dobrá **komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci**. Rodiče/zákonní zástupci dítěte by měli být pravidelně a jasně informováni o tom, čeho chce škola se studenty dosáhnout – včetně drogové strategie a preventivních aktivit (viz kapitolu 5) – a jak přesně toho chce dosáhnout.

U školní drogové prevence i dalších školních témat platí, že lepších výsledků se dosahuje a proces bývá plynulejší, pokud dlouhodobé cíle nejsou v rozporu s tím, co si přejí a očekávají rodiče/zákonní zástupci. K tomu, aby se stanovily realistické vize a následně se těchto cílů dosáhlo, je při plánování aktivit velmi důležité brát v potaz jejich názory a zapojit je do samotného plánování.

V nástroji 6.1.7 je uveden krátký dotazník pro rodiče/zákonné zástupce dítěte.

Je důležité zvážit např. následující otázky:

Znalosti a podpora pro školní drogovou strategii a preventivní aktivity

- ☐ Co by podle rodičů/zákonných zástupců dítěte měl znamenat termín drogová strategie?
- ☐ Jakou mají představu o tom, co by měl znamenat termín preventivní aktivity?
- ☐ Jak chápou vizi a krátkodobé cíle školy ve spojitosti se školní drogovou prevencí?
- ☐ Souhlasí s touto vizí a krátkodobými cíli?
- ☐ Vědí, kdo koordinuje aktivity? S kým by měli probírat záležitosti spojené s výchovou, předpisy, zapojením rodičů a koho by měli oslovit, pokud odhalí problémy či užívání drog nebo chtějí poradit?
- ☐ Cítí se adekvátně zapojeni do plánování a provádění školní drogové strategie a preventivních aktivit ve škole?
- ☐ Co si myslí o školních pravidlech ohledně užívání drog nebo zákazu užívání tabáku, alkoholu a drog?

Chápání vlastní role

- ☐ Jakou by podle nich samotných měli rodiče/zákonní zástupci dítěte hrát roli v prevenci užívání drog?
- ☐ Jaká by podle nich měla být role učitelů v drogové prevenci?
- ☐ Jaké dovednosti mají k tomu, aby si mohli s otázkou užívání drog poradit doma (tj. jsou schopni mluvit se svými dětmi o kouření, užívání léků, pití a opilosti, nelegálních drogách atd.)?
- ☐ Co si myslí o svém budoucím podílu na školních preventivních aktivitách a drogové strategii (případné návrhy)?
- ☐ Jak hodnotí vlastní schopnosti poradit si s tím, že jejich děti užívají drogy? Došlo u nich k nějakému pokroku?
- ☐ Vědí, jak lze rozpoznat problémy spojené s užíváním drog?
- ☐ Vědí učitelé, jak mají postupovat, když se setkají s případnými problémy s drogami a jejich užíváním mezi studenty a dalšími?

Postoje a znalosti

- ☐ Jaký mají v současnosti rodiče/zákonní zástupci dítěte postoj k drogám (jsou tolerantní, dělají jim starosti, mají z nich obavy atd.)?
- ☐ Kolik toho vědí o drogách?

Zpětná vazba

- ☐ Co si myslí rodiče/zákonní zástupci dítěte o preventivních aktivitách ve škole?

- ☐ Co si myslí o tom, jak škola reaguje v případě problémů s drogami?
- ☐ Cítí se dostatečně zapojeni do školní drogové strategie a jejích preventivních aktivit?
- ☐ Odpovídají podle nich školou nabízené aktivity tomu, co se děti učí doma?
- ☐ Co si myslí o tom, jakým způsobem se škola vypořádává s drogami?
- ☐ Co si myslí o tom, jakým způsobem s nimi škola komunikuje (ve smyslu otevřenosti, respektu, rychlosti, jasnosti komunikace atd.)?
- ☐ Co si myslí o školou nabízených mimoškolních aktivitách?
- ☐ Jak hodnotí své možnosti ovlivnit, co se děje ve škole?

6.4.4 Informace od učitelů

Proč je důležité mít informace od učitelského sboru?

V preventivních aktivitách jsou učitelé obvykle hlavními aktéry. Někteří přímo, protože vyučují hodiny s drogovou tematikou, ostatní tak, že jsou v kontaktu s dětmi v ostatních třídách.

Učitelé se také podílejí na dalších prvcích školní drogové prevence, např. přípravě aktivit, rozhodování o účasti či zapojení rodičů, školních předpisech, detekci problémů a poskytování poradenství či vedení (pomoci).

Učitelé stojí v „**první linii**“ – mohou mezi studenty zachytit známky (případných) problémů spojených s drogami jak při samotném vyučování, tak při kontaktu se studenty, rodiči/zákonnými zástupci dítěte či dalšími členy školního personálu.

Ke kontaktu s rodiči/zákonnými zástupci dítěte dochází např. při rodičovských schůzkách nebo pokud dojde k nějakému problému. Do nástroje 6.1.8 jsme zařadili krátký dotazník pro učitele.

Informace od učitelů lze rozdělit do několika oblastí:

Znalost a podpora školní drogové strategie a preventivních aktivit

- ☐ Co pro učitele znamená termín drogová strategie?
- ☐ Co si představují pod pojmem preventivní aktivity?
- ☐ Jsou seznámeni s vizí a krátkodobými cíli drogové strategie a preventivních aktivit na své škole?
- ☐ Souhlasí s touto vizí a krátkodobými cíli?
- ☐ Vědí, kdo tyto preventivní aktivity koordinuje? S kým by se měly konzultovat otázky spojené se vzděláváním, předpisy, detekováním problematického užívání drog a s tím spojeným

poradenstvím či otázky spojené se zapojením rodičů?

- ☐ Cítí, že jsou dostatečně zapojeni do plánování a provádění školní drogové strategie a preventivních aktivit?
- ☐ Co si myslí o školních pravidlech ohledně užívání alkoholu, tabáku a drog nebo zákazu jejich užívání?

Chápání vlastní role

- ☐ Myslí si učitelé, že je jejich úkolem vyučovat studenty o drogách?
- ☐ Myslí si, že mají adekvátní podmínky k práci? (Cítí podporu svého ředitele a kolegů? Mají dostatek času? Jsou k dispozici vyučovací materiály? Jsou k dispozici adekvátní prostory pro vyučování?)
- ☐ Cítí se dostatečně odborně kvalifikováni a schopni vést hodiny o drogách?
- ☐ Jaké mají dovednosti, které by jim s touto otázkou mohly ve třídě pomoci? Jaké dovednosti jim schází?
- ☐ Myslí si, že vyučování ve třídě odpovídá problémům, které byly uvedeny v drogové strategii a kterými se zabývají preventivní aktivity?
- ☐ Vědí, jak rozpoznat problémy spojené s drogami?
- ☐ Vědí, jak jednat, budou-li konfrontováni s možnými problémy spojenými s drogami nebo jejich užíváním mezi kolegy, studenty nebo jejich rodiči/zákonnými zástupci? (Měli by o tom mluvit? S kým? Ověřit si informace? Jak? Měli by to ohlásit?)

Postoje a znalosti

- ☐ Kolik toho učitelé vědí o drogách?
- ☐ Jaký mají v současnosti postoj k drogám (jsou tolerantní, dělají jim starosti, mají z nich obavy atd.)?
- ☐ Myslí si, že ve škole mohou svobodně diskutovat o drogách?
- ☐ Vědí, co dělá školní drogovou prevenci efektivní, tedy účinnou?

Zpětná vazba

- ☐ Mívají učitelé při provádění úkolů ve spojitosti s drogovou strategií a preventivními aktivitami nějaké problémy?
- ☐ Jaké se jim od studentů dostává reakce na preventivní aktivity?
- ☐ Myslí si, že se problémy spojené s drogami řeší adekvátně a včas?
- ☐ Cítí, že potřebují nějakou další pomoc nebo podporu?
- ☐ O jakých tématech v souvislosti s preventivními aktivitami by chtěli získat další informace nebo o kterých tématech by chtěli diskutovat? S kým?

- ☐ Myslí si, že vyučovací materiál studenty stimuluje k tomu, aby o daném tématu mluvili i doma?
- ☐ Dostávají od rodičů/zákonných zástupců dítěte zpětnou vazbu o tom, co si myslí o drogové strategii a jejích preventivních aktivitách?
- ☐ Vykonávají preventivní aktivity rádi? Baví je pracovat s dostupnými vyučovacími materiály?
- ☐ Jsou vyučovací materiály pro studenty zajímavé?
- ☐ Odpovídají témata a vyučovací materiály vývojové úrovni studentů, jejich zájmům a sociálním dovednostem?
- ☐ Kolik času zabere preventivní aktivity?
- ☐ Zařazují učitelé do hodin aktivity navíc (např. video, internet, zvláštní hosty, projekty atd.)?
- ☐ Odpovídají vyučovací materiály dalším vývojovým změnám v sekundárním vzdělávání?
- ☐ Které otázky při diskuzích vyžadují nejvíce pozornosti?

6.4.5 Informace od „školy jako celku“

Školní drogová prevence nikdy nestojí stranou, musí se rozvíjet a růst uvnitř dané školy a v rámci jedinečného prostředí, které ve škole je. V předchozích kapitolách jsme se zaměřili na hlavní skupiny ve škole: studenty, učitele a rodiče/zákonné zástupce dítěte.

Škola ale není pouhým souhrnem těchto skupin: při plánování a implementování preventivních aktivit by se neměly přehlížet další – méně viditelné – skupiny. Je důležité zahrnout všechny skupiny, protože každá skupina má tendenci ovlivňovat další skupinu.

To může přispět k získání dobrých výsledků, nebo to může naopak zdržovat vývoj preventivních aktivit.

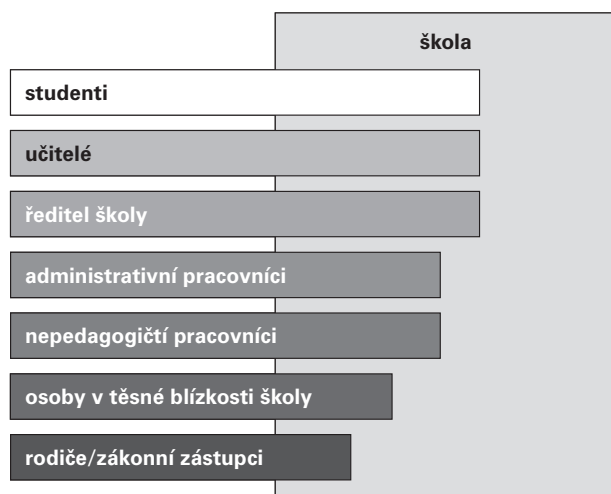
Ve škole se setkávají různé skupiny s rozdílnými cíli: učitelé učí, ředitel řídí školu, studenti studují a prožívají ve škole většinu svého společenského života, administrativní personál udržuje celý systém v chodu, školníci a uklízečky udržují v pořádku školní prostory, personál kuchyně zajišťuje jídlo.

Kromě těchto skupin, které ve škole tráví hodně času, jsou v kontaktu se školou prostřednictvím svých dětí i rodiče/zákonní zástupci dítěte.

Do chodu školy jsou přímo zapojeni i další lidé: řidiči školních autobusů, lidé, kteří mají provozovny v blízkosti školy, zdravotničtí pracovníci, kteří jsou nějak napojeni na školu, atd.

Všechny tyto osoby jsou – do různé míry – zapojeny do toho, co lze nazvat „škola jako systém“:

Obrázek 6.2 Škola jako systém

Drogová strategie i preventivní aktivity se musí vyvíjet podle dané situace ve škole a škola se může rozvíjet mnohem lépe, pokud je známo, jaké jsou v ní podmínky, a tak je zapotřebí dosáhnout začlenění a zapojení „školy jako celku“. Získané poznatky lze použít dvěma způsoby: buď tak, že se program přizpůsobí daným podmínkám a tak se dosáhne lepších výsledků, nebo tak, že se nabídnou příležitosti pro rozvoj celé školy, aby se pro všechny její zaměstnance zajistilo zdravější prostředí.

Vedení školy

Vedení školy (ředitel školy, tým vedení školy atd.), které je nositelem hlavních rozhodovacích pravomocí a přiděluje potřebné prostředky, by se měla věnovat zvláštní pozornost. Probrat a zhodnotit situaci ve škole jako celku lze nejlépe na úrovni managementu školy. Ředitel školy je ve školní administrativě nejdůležitější osobou.

Vedení školy řídí školu a odpovídá za vykonanou práci. Zároveň odpovídá za pravidla ohledně každodenního fungování školy a za interakci mezi učiteli, studenty a rodiči/zákonnými zástupci dítěte. Velká část fungování školní drogové prevence závisí na tom, jak se k ní staví vedení školy a jak ji podporuje, např. je-li ochotno vyhradit dostatek prostředků na řádné provádění preventivních aktivit.

Bližší podrobnosti o roli vedení školy jsou uvedeny v kapitole 3 a 5.

Školní zdravotníci a další specialisté

Ve školní drogové prevenci jsou samozřejmě klíčovými osobami školní zdravotníci, školní lékař,

poradce, školní psycholog a/nebo další odborníci na otázky spojené s fyzickým a duševním zdravím. Jako specialisté na oblasti, které jsou úzce spojeny s užíváním či zneužíváním drog, by měli být zapojeni do plánování a provádění školní drogové politiky a preventivních aktivit.

Další nepedagogičtí pracovníci

Nepedagogičtí pracovníci (administrativní pracovníci, školníci, personál kuchyně, uklízečky atd.) se často opomíjejí jak při rozvoji školy, tak při školní drogové prevenci. Tyto osoby by se ale měly zapojit do co nejvyššího počtu školních aktivit; bývají také v kontaktu se studenty a jejich vzájemné vztahy mohou mít rozdílnou povahu, charakterizovanou nižší mírou autority. Obecně platí, že s osobami, které nejsou učiteli, jsou studenti obvykle schopni mluvit otevřeněji. Nepedagogičtí pracovníci také mohou mít více příležitostí sledovat chování studentů, a tudíž si mohou být vědomi případných problémů (užívání drog, šikanování, stravovací návyky atd.).

Příklady:

- ☐ Uklízečce je známo, že studenti ve škole nesmějí kouřit, a najde v odpadkovém koši na toaletách cigarety. Co udělá? Bude předstírat, že nic neviděla, nebo o tom bude někoho informovat?
- ☐ Vedoucí školní kuchyně uvidí, jak nějaká dívka vyhazuje svačinu, kterou si přinesla z domova, a kupuje si místo ní kolu. Jak zareaguje? Neudělá nic, aby se do ničeho nezapletl? Pokusí se s ní promluvit? Promluví s učitelem?

Nepedagogičtí pracovníci mohou pro studenty být i vzorem a mohou pro ně být přitažliví, protože je studenti chápou jako „normální lidi“, ne jako učitele. Neměli by na to zapomínat.

Příklad:

- ☐ Ve vnitřních prostorách školy i v celém školním areálu je zakázáno kouřit. Vedoucí školní jídelny se ale neustále vyklání z okna a kouří jednu cigaretu za druhou.

Ve školním životě platí, že i nepedagogičtí pracovníci přispívají k tomu, jakým způsobem škola funguje jako organizace a jako sociální systém. Jako „skuteční partneři“ ve školní prevenci zneužívání drog musí být seznámeni s pravidly a strategiemi ohledně užívání drog. Umožňuje se jim tak, aby v případě, že zpozorují problematické chování, mohli reagovat správně a ve shodě s platnou strategií.

Měli by také vědět, kdo odpovídá za školní drogovou strategii a preventivní aktivity – neměli by znát jen jméno, měli by tuto osobu či osoby znát osob-

ně. Vytváří se tak atmosféra důvěry a pro nepedagogické pracovníky je tak snadnější oslovit odpovědnou osobu v případě, že potřebují s něčím pomoci. Stejně tak by měli vědět, jak a kdy tyto osoby mohou kontaktovat.

K zlepšení výměny informací mezi nepedagogickými pracovníky a učitelským sborem by si koordinátor měl být vědom toho, že někteří nepedagogičtí pracovníci mohou mít strach ze „společenských rozdílů“. Pokud např. uklízečka s daným učitelem nikdy předtím nemluvila, může pro ni být problém říci mu, že si povšimla užívání drog nebo dalších problémů spojených s drogami. Učitelé by měli zprávy od nepedagogických pracovníků odměňovat pozitivní zpětnou vazbou.

Pozornost by se měla věnovat např. následujícím otázkám:

Vyjasnění rolí

K usnadnění týmové práce je užitečné definovat role všech partnerů a vyjasnit odpovědnosti každé skupiny.

- ☐ Vyjasněte školní pravidla a strategii.
- ☐ Kdo má na starosti preventivní strategii?
- ☐ Kdy a jak se lze s těmito osobami setkat?
- ☐ Jaká je role nepedagogických pracovníků ve školní drogové strategii a preventivních aktivitách?

Vedení školy

- ☐ Jaké prostředky (časové, finanční) lze vyčlenit na preventivní aktivity?
- ☐ Jakou roli sehraje vedení školy ve školní drogové strategii a preventivních aktivitách?
- ☐ Co se od vedení školy očekává?
- ☐ Jaký je názor vedení školy na současnou situaci ve škole (společenské klima, pravidla a strategie, užívání drog atd.)?

Školní zdravotníci, další specialisté

- ☐ Jakou roli má ve školní drogové strategii školní zdravotník, lékař, psycholog a další specialisté?
- ☐ Do jaké míry se školní zdravotníci či další specialisté podílejí na plánování a provádění školní drogové strategie a preventivních aktivit?

Další nepedagogičtí pracovníci

- ☐ Věřící nepedagogičtí pracovníci tomu, že ve škole existuje otevřená atmosféra, aby se dalo mluvit o problematickém chování a drogách?
- ☐ Všímají si problematického chování studentů?
- ☐ Pokud ano, o jaké chování se jedná?
- ☐ Pokud ano, jak reagují, pokud např. upozorují problémy atd.
- ☐ Cítí se být informováni o drogách?

- ☐ Cítí se odborně kvalifikováni na to, aby mohli reagovat na problematické chování?
- ☐ Jaké dovednosti by potřebovali, aby se s těmito situacemi mohli lépe vypořádat?
- ☐ Jaký typ vzoru či příkladu představují pro studenty?

6.5 Shromažďování informací

Potřebné informace lze sbírat různými způsoby. Skupiny, s nimiž se pracuje, jsou různorodé a často nepočtené, a tak se může ukázat, že je problematické používat standardizované dotazníky. Informace lze sbírat pomocí **interview**, krátkých **dotazníků s otevřenými otázkami**, **ohniskových skupin** či kombinací těchto metod.

Volba jedné konkrétní metody záleží na tom, jaká je v dané škole specifická situace:

- ☐ Kolik času je k dispozici?
- ☐ Je pro tuto práci dostatek personálu?
- ☐ Mají pracovníci s touto oblastí nějaké zkušenosti?
- ☐ Co bude v tomto kontextu nejlépe fungovat?

Škola musí zvolit mezi třemi oblastmi. Obvykle má každá z nich dvě alternativy:

1. Kde sbírat informace: **uvnitř**, nebo **vně** školy?
2. Jak sbírat informace: **písemně**, nebo **verbálně**?
3. Od kolika lidí by se měly sbírat informace: od **všech**, nebo od jen **několika** členů skupiny?

6.5.1 Metody pro shromažďování informací

Dotazníky

Pro získání zpětné vazby o přesně formulovaných otázkách od velké skupiny lidí se hodí standardizované dotazníky. Může ale být složité získat dostatek participantů, a pokud budou skupiny malé, budou lidé váhat, jestli mají na otázky odpovědět upřímně. Dále platí, že zde není prostor pro zpětnou vazbu, která nezapadá do šablony. Širší škálu důkladnějších odpovědí, které ale půjde těžko kvantifikovat, lze získat pomocí otevřených otázek. Podrobnější pojednání o využití dotazníků je uvedeno v kapitole 7 Evaluace/hodnocení.

Některé z těchto otázek jsou uvedeny v dotazníku pro rodiče/zákonné zástupce dítěte či učitele (viz nástroj 6.1.7). Zároveň lze použít „stručný“ dotazník: učitelé, rodiče/zákonní zástupci dítěte nebo další skupiny se např. požádají, aby ve třech slovech nebo větách popsali, co si konkrétně myslí o školních preventivních aktivitách a co si obecně myslí o drogové prevenci.

Příklady sběru informací od rodičů

- ☐ Pracovníci školy připravili krátký dotazník, aby se rodiče mohli vyjádřit ke školní drogové strategii. Vhodnou příležitostí je např. oslovit rodiče při zápisu dětí do školy, kam své děti obvykle doprovázejí. Dotazníky lze také distribuovat a vyplňovat při rodičovských schůzkách nebo v průběhu dalších aktivit pro rodiče.
- ☐ Škola každoročně organizuje týden, ve kterém se prezentuje práce studentů (na téma životního prostředí, demokracie, multikulturní společnosti atd.). Tuto výstavku mohou zhlédnout i rodiče a dva učitelé mohou oslovovat rodiče a ptát se např. na to, co si myslí o školní drogové strategii.
- ☐ Na rodičovských schůzkách se otevře téma školní drogové strategie a jeden učitel dostane za úkol chodit na tyto schůzky a shrnout, co se dozvěděl.
- ☐ V dalších školách se některému členu učitelského sboru vyhradí čas na to, aby navštívil určitý počet rodičů a probral s nimi školní drogovou politiku.

Obecné diskuze při formálních jednáních

Některé z hlavních otázek lze prodiskutovat na různých setkáních, např. na rodičovských schůzkách, večírcích pro rodiče/zákonné zástupce dítěte, učitelských schůzkách, schůzích personálu atd. Mohou to být vhodné příležitosti pro prezentování plánů a získání zpětné vazby, nebo pro to, aby se diskutovalo o jednom či dvou hlavních tématech. Platí ale, že těmito setkáními mohou dominovat lidé s radikálními názory a že lze těžko detailně prodiskutovat více než jen několik témat.

Interview a ohniskové skupiny

V nástroji 5.1 jsme již představili dva způsoby, jak sbírat informace: interview a ohniskové skupiny. Tyto metody mohou být užitečné při sbírání informací od menších skupin.

Volba metod

Rodiče/zákonní zástupci dítěte se jako skupina na životě školy nepodílejí přímo, a proto někdy může být těžké najít způsob, jak od nich sbírat potřebné informace. Snadněji se organizuje shromažďování informací od členů školního personálu, i zde se ale mohou vyskytnout jisté problémy. Nejdůležitější je, aby organizátoři našli způsob, jak monitorovat a shromažďovat informace tak, aby to odpovídalo dostupným prostředkům a ambicím projektu.

6.5.2 Monitorovací systém pro studenty

Studentů obvykle bývá tolik, že je možné a užitečné využívat metody statistického měření. Zároveň je snadné oslovit všechny studenty a většinou ne-

bývá problém, aby vyplnili dotazníky v průběhu některé vyučovací hodiny. Pokud jde o studenty, systém monitorování se převážně soustřeďuje na využití kvantitativních nástrojů ve formě standardních dotazníků. Většinu textu této publikace lze propojit s monitorovacím nástrojem, který byl vyvinut pro tento projekt. Bližší popis a pokyny, jak tento standardizovaný nástroj používat, jsou uvedeny v Nástroji 6.1 a Příloze 3.

Na otázky v dotazníku musí studenti odpovídat dobrovolně. Mělo by se jim to adekvátně sdělit. Je důležité vysvětlit, z jakého důvodu se průzkum provádí a jaké důvody školu vedou k tomu, aby jej provedla.

V ideálním případě by se studenti měli na projektu monitorování podílet od samého začátku. Týká se to jak plánování šetření, tak využití výsledného materiálu. Šetření (průzkum) lze provádět buď ve formě projektu, do kterého se zapojí studenti, nebo tak, že se různé části průzkumu začlení do výuky různých školních předmětů. Využití statistiky je např. dobrým námětem pro hodiny matematiky i výuku společenských věd. Výsledky lze probírat v různých předmětech i třídách. Za předpokladu, že je průzkum dobře naplánován, může se začlenit i do pravidelné výuky, a tak se sníží objem práce navíc.

KDY TENTO NÁSTROJ NEPOUŽÍVAT

Existuje několik situací, kdy se nástroje, jako ten, který popisujeme, nedoporučují používat.

- ☐ **Pokud by práce s nástrojem znamenala příliš velkou zátěž.** Provedení průzkumu, jako je ten, o němž píšeme, je poměrně pracné. Škola musí před zahájením průzkumu zajistit, aby na něj byly vyhrazeny potřebné prostředky i čas, protože provedení průzkumu bez toho, že by se později řádně využily jeho výsledky, by mohlo být demotivující.
- ☐ **Když nelze zajistit anonymitu.** Má-li škola málo studentů, lze těžko uchránit jejich anonymitu. Průzkum by se neměl provádět, když nelze zajistit řádnou organizaci šetření (viz Přílohu 3).
- ☐ **Tehdy, když nástroj nebude využit konstruktivně.** Organizační skupina si musí být vědoma toho, že získané materiály skýtají případná nebezpečí, a musí zajistit, že se nebudou používat k vyčleňování některých skupin a že se nebudou používat způsobem, který by nerespektoval důvěru, kterou studenti prokázali poskytnutím informací.

Čísla sama o sobě mnoho nevypovídají; vždy je potřeba je s něčím srovnávat a uvádět do širšího kontextu. Výsledky lze shromažďovat a porovnávat na různých úrovních. Monitorovací nástroj nabízí srovnání mezi dívkami a chlapci, případně stu-

denty z různých ročníků. Pokud se průzkum provede několikrát, vyplyne z něj srovnání vývoje v určitém časovém období a lze odhadnout, k jakým změnám došlo. Školy, které provádějí stejný výzkum, navíc mohou spolupracovat a vzájemně porovnávat výsledky. Obdobně mohou podobné výsledky shromažďovat a porovnávat i městské orgány, regiony a další administrativní jednotky. Je důležité mít na paměti, že nejde o soutěž a že rozdíly ve výsledcích mohou záviset na řadě faktorů včetně těch, které školy nebo městské úřady nemohou ovlivnit.

Zdrojem informací pro porovnání mohou být i národní a mezinárodní studie a vyhledat takové materiály může být zajímavý úkol. Ne vždy bude ale možno najít materiály, které by se daly přímo srovnávat, protože v různých zemích se používají různé standardy.

Uvedený nástroj se skládá z hlavního dotazníku a pěti modulů. Hlavní dotazník školám nabízí základní přehled o chování a postojích studentů, vztazích a školní drogové strategii (politice).

Škola se navíc může rozhodnout, že některý z těchto modulů použije k získání dalších informací o některé specifické oblasti. Uspořádání modulů vychází z toho, že se problémy spojené s drogami dále rozdělují do tří oblastí: produkt/droga, osoba, místo (viz obrázek 6.3).

V **hlavním dotazníku** jsou uvedeny otázky o řadě subjektů, např. prostředí, z něhož studenti pocházejí, pravidlech školy, preventivních aktivitách ve škole, školním klimatu, prevalenci užívání drog, rodinném životě a dospělých jako vzorech pro studenty.

Modul 1 – duševní pohoda a vztahy (osoba)
Rozebírá otázky, jako obecná duševní pohoda, po-

city osamělosti, sebehodnocení a mezilidské vztahy (rodiče a přátelé).

Modul 2 – společenské klima a zapojení zainteresovaných (místo)

Soustředí se na školní prostředí, participaci, mimoškolní aktivity, šikanování a vztahy s učiteli.

Modul 3 – pravidla, školní strategie a preventivní aktivity (místo)

Zaměřuje se na pravidla školy, školní drogovou strategii a zpětnou vazbu o preventivních aktivitách.

Modul 4 – postoje a vnímání rizik (produkt/droga)

Soustředí se na postoje studentů k drogám a na to, jak vnímají rizika spojená s jejich užíváním.

Modul 5 drogové návyky (produkt/droga)

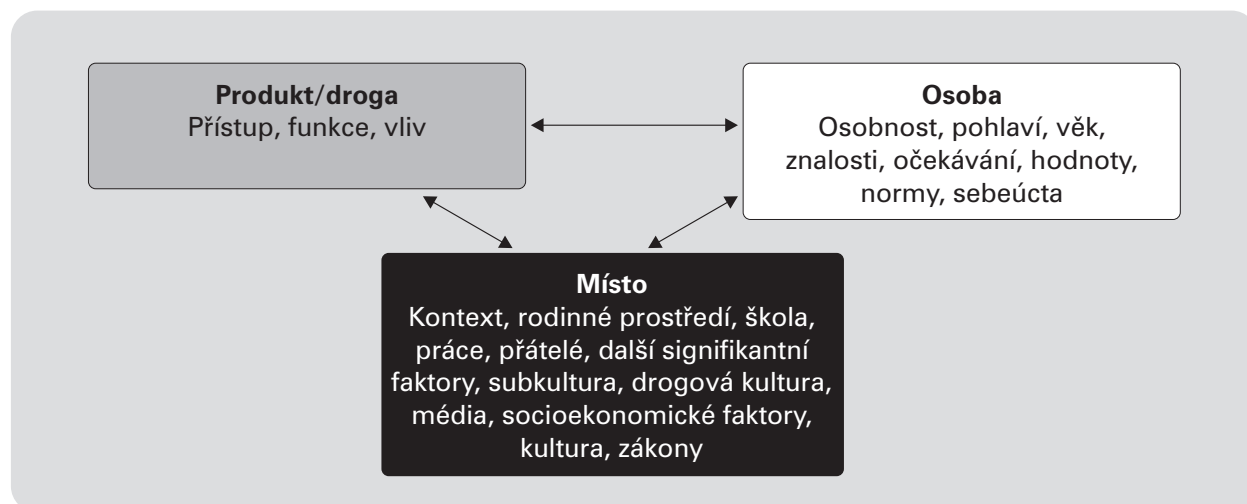
Poskytuje více informací o rozsahu užívání drog mezi studenty a rozebírá otázky, jako je začátek užívání, přístup k drogám, znalosti rodičů, výsledky a problémy spojené s užíváním drog. Tento modul lze snadno zneužít, a tak by se měl používat jen při spolupráci s externím partnerem, který zaručí anonymitu studentů.

Využije-li se kombinace modulů s hlavním dotazníkem a šetření se v průběhu let několikrát zopakuje, bude možno srovnávat a budete mít k dispozici velké množství informací o drogové strategii a jejích výsledcích v různých obdobích. Škole se tak umožňuje pružně monitorovat a přizpůsobit nástroj měnící se situaci.

6.6 Jak používat získané informace

Při používání monitorovacích nástrojů k měření míry dosaženého pokroku je důležité, aby se týkaly dobře definovaných dlouhodobých a krátkodobých specifických cílů, které odpovídají dané ško-

Obrázek 6.3 Faktory s vlivem na užívání drog (Zinberg)

le. Ve třetí kapitole jsme uvedli podrobnější pojednání o tom, jak připravovat krátkodobé cíle. Provádění průzkumu s užitím výše uvedených monitorovacích nástrojů je dobrý základ pro to, aby v budoucnosti bylo s čím srovnávat.

Monitorovací nástroj poskytuje informace o řadě témat, které by se daly využít jako indikátory. Měli bychom podotknout, že s výjimkou několika otázek nelze dost dobře určit, jaké hodnoty se považují za průměrné, protože tyto průměry se liší jak mezi jednotlivými zeměmi, tak mezi jednotlivými regiony. Škola by tyto hodnoty, které se specificky týkají jejího kontextu, měla používat jako měřítko změny a neměla by zapomínat na jejich speciální charakteristiky.

6.6.1 Plánování využití výsledků

Jakmile jsou k dispozici výsledky šetření, je zapotřebí mít plán, ve kterém bude určeno, jak se budou tyto výsledky prezentovat. Při přípravě tohoto plánu je nutno zodpovědět řadu otázek.

1 Komu budou informace předány?

- ředitel školy,
- učitelé,
- studenti,
- rodiče/zákonní zástupci dítěte,
- další

Je velmi důležité, aby se výsledky dostaly ke studentům, kteří poskytli informace. Je to prospěšné pro interpretaci výsledků a může to být i základ pro diskuzi ve třídě. Prezentace výsledků by se měla přizpůsobit úrovni studentů, např. pro mladší studenty může být nezajímavé, když se používá mnoho různých tabulek a grafů.

V aktivitách prováděných v rámci šetření jsou ze všech nejvíce zapojeni **učitelé**, a tak by měli být jak řádně informováni, tak i zapojeni do diskuze o tom, jak se budou výsledky využívat. Některé výsledky se mohou nejlépe hodit pro další plánování a pro diskuzi, další lze jednoduše upravit a použít jako materiál pro vyučování.

O výsledcích by samozřejmě měli být informováni i **rodiče/zákonní zástupci dítěte**. Lze to provést několika způsoby, které vycházejí z míry zapojení rodičů a toho, na která specifická témata se výsledky zaměřují.

Pro **vedení školy** budou výsledky součástí plánování a nepřetržité evaluace situace ve škole.

Škola není ostrov v moři a do značné míry musí dobře vycházet s širším společenstvím, které je kolem ní. Některé, nebo všechny získané informace mohou být předmětem zájmu dalších aktérů, např. městské samosprávy, místní komunity, tisku, dobrovolných organizací a dalších.

2 Proč? Co je záměrem?

- Informovat?
- Nabídnout důkladnější pochopení situace ve škole?
- Zvýšit míru povědomí o určitých otázkách či problémech?
- Otevřít témata pro diskuzi?
- Pěstovat komunikaci mezi zúčastněnými stranami?
- Zvýšit míru zapojení zúčastněných stran?

3 Co se předává? Jaké informace?

- Do jaké míry by měl být materiál zpracován, analyzován a interpretován, než bude veřejně prezentován?
- Prezentuje se a prodiskutovává **všechno se všemi**, nebo by měla být prezentace a diskuze selektivní?
- Mělo by se pro určité skupiny lidí připravit shrnutí informací?

4 Kdo by měl prezentaci přednést?

- ☐ Jedna osoba, skupina, nebo různé osoby?
- ☐ Zapojení externích aktérů?

5 Jakým způsobem budou informace předávány?

- ☐ Předají se informace verbálně, nebo písemně?
- ☐ Oslovují se velké, nebo malé skupiny?
- ☐ Jedná se o monolog, nebo dialog?

Kromě těchto zřetelů může být důležitý i **čas**. Kdy jsou informace prezentovány různým skupinám?

K získání přehledu o těchto otázkách může být užitečné využít následující schéma, ve kterém je prostor pro odpovědi na různé otázky od každé cílové skupiny.

Tabulka 6.2 Přehled využití výsledků (v plném rozsahu je tato tabulka uvedena v nástroji 6.2)

1. Kdo?	2. Proč?	3. Co?	4. Kdo?	5. Jak?	6. Kdy?
Studenti					
Učitelé					
Rodiče/zákonní zástupci dítěte					
Další					

Než se výsledky předají jednotlivým výše uvedeným skupinám, měla by organizační/pracovní skupina zvážit, co by se na základě získaných výsledků mělo, nebo nemělo změnit.

K tomu lze použít např. jednoduchou níže uvedenou tabulku. Pracovní skupina prostuduje získané výsledky, vybere (např. max.) čtyři položky do jednoho pole a pokusí se je zapsat do následující tabulky:

Tabulka 6.3 Opatření na základě výsledků (viz nástroj 6.3)

	Velmi důležité	Méně důležité
Co lze změnit		
Co lze změnit s většími obtížemi		

Pracovní skupina musí popsat, co je myšleno slovem „důležité“.

Něco může být „důležité“, protože:

- ☐ to má tíživý vliv na atmosféru ve škole,
- ☐ kvůli tomu trpí image školy,
- ☐ to ohrožuje zdraví a prospěch studentů ve škole,
- ☐ to ohrožuje bezpečnost studentů,
- ☐ to má negativní vliv na vztahy mezi studenty a učiteli,
- ☐ se to dostává do rozporu s projektem školního vzdělávání,
- ☐ to má negativní vliv na budoucnost studentů,
- ☐ to má negativní vliv na obecnou organizaci školy.

Pracovní skupina musí také popsat, co si představuje pod pojmem „lze změnit“:

- ☐ že toho lze dosáhnout v probíhajícím školním roce,

- ☐ že na to škola může mít vliv,
- ☐ že je dobrá šance na úspěch (úspěch plodí úspěch),
- ☐ že je pravděpodobné, že se tomu dostane podpory od různých zúčastněných stran (rodiče/zákonní zástupci dítěte, ředitelé škol, studenti atd.),
- ☐ že jsou k dispozici nezbytné prostředky.

Výsledky prezentované různými členy pracovní skupiny lze předložit širší skupině zástupců různých stran. Proberou se odpovědi, které jsou ve výše uvedené tabulce uvedené ve sloupcích „lze změnit“ a „velmi důležité“ a výstup se použije jako základ pro další práci.

Přílišné soustředění na negativní otázky (kolik dětí kouří, kolik jich pije, kteří z nich užívají drogy atd.) může přinést problémy. Je lepší zaměřit se na pozitivní aspekty – kolik studentů nekouří, kolik rádo chodí do školy atd.

6.6.2 Způsoby využití výsledků monitorování

Statistiky a čísla se nejlépe chápou při srovnání s jinými údaji. Při měření konkrétního znaku je těž-

ké interpretovat, jestli 14 % znamená „hodně“ nebo „málo“. Lze to posoudit jen tehdy, porovná-li se tento údaj s jinými číselnými údaji, odvozenými buď ze srovnatelných skupin, či z obecného průměru, nebo z dříve provedených měření ve stejné skupině. V ideálním případě by měly být k dispozici oba typy údajů.

Monitorovací nástroje obvykle poskytují číselné a statistické údaje; tento typ údajů nebývá pro každého poutavý a často nevzbuzuje příliš zájmu. K zajištění zájmu mezi studenty i rodiči/zákonnými zástupci a učiteli je tedy důležité najít způsob, jak výsledky prezentovat atraktivněji. Čím větší skupiny jsou do procesu zapojeny, tím snadněji se uskutečňují změny.

Poměrně tradiční metoda je založena na tom, že se jedna třída požádá, aby **vyrobila plakáty a grafiky**, na kterých se zbytku školy prezentují nejdůležitější nebo nejvíce neočekávané výsledky. To lze snadno integrovat do široké škály vyučovacích předmětů – matematika, sociální vědy, výuka práce na počítači atd. Tento typ materiálu pak velmi vyhovuje potřebám projektu.

Mohlo by být zajímavé porovnat výsledky z „vaší“ školy s národními nebo regionálními daty, jsou-li k dispozici. Pro studenty může být docela zajímavým úkolem pokusit se zjistit tato data – třeba i na mezinárodní úrovni. Může to rozšířit jejich perspektivy.

Dalším způsobem, jak zvýšit zajímavost statistik, je využívat **hraní rolí**. Učitelé mohou zvolit jednu z otázek z monitorovacích a/nebo evaluačních nástrojů, které se týkají „tlaku vrstevníků“ nebo „vztahu mezi rodiči a dítětem“, a použít je při hraní rolí. Studenti by měli mít možnost svobodně si vybrat a měli by být povzbuzováni, aby přemýšleli o tom, jakými způsoby mohou reagovat. Proč např. nezorganizovat hraní rolí v dalších třídách a nezkusit o tomto tématu vyvolat debatu?!

Se statistikami ohledně konkrétního tématu lze pracovat i s využitím **kvízů**, se kterými se také příjemněji pracuje než s vážnými tématy. Učitel může připravit krátký kvíz o drogách a dalších látkách ve škole. Otázky by se mohly týkat výsledků průzkumu, např.:

„Kolik studentů naší školy se nikdy neopilo?“

„Kolik studentů naší školy nikdy nevyzkoušelo konopí?“

Využití kvízu není omezeno pouze na studenty. Při příležitosti akce na oslavu ukončení školního roku lze např. zorganizovat hru s podobnými otázkami pro rodiče/zákonné zástupce dítěte.

Účelem těchto nástrojů je minimalizovat rizika, že lidé odmítnou o některém tématu diskutovat. Mísoto toho by o něm měli přemýšlet a hledat tu „správnou odpověď“. Porovnání jejich odpovědí se správnými odpověďmi ovlivní jejich představu o tom, co se děje v „jejich“ škole. Pokud např. nadhodnotili počet studentů, kteří jsou v kontaktu s drogami, ale podhodnotili procento studentů, kteří pravidelně pijí, mohou získat lepší obrázek o tom, jak se studenti opravdu chovají.

Chceme-li použít výsledky kreativně, je důležité pokusit se zapojit velké množství lidí z různých skupin a zkusit rozšiřovat projekt do různých tříd. Např. prezentaci dat lze organizovat v rámci projektu, ve kterém bude zahrnuta matematika, jazyky nebo hodiny výtvarné výchovy atd.

Doporučená četba

MacBeath, J et al. (2000). *Self Evaluation in European Schools – A Story of Change*, Routledge, London [UK], ISBN: 0-415-23014-4.

Kröger, Winter & Shaw (1998), *Guidelines for the Evaluation of Drug Prevention Intervention*, Institut für Therapieforschung, Munich [D].

Literatura a citované prameny

Cuijpers, P (2002). *Effective ingredients of school-based drug prevention programs: a systematic review*, in: Addictive Behaviors 27, str. 1009-1023, Elsevier Sciences, London [UK].

EMCDDA (2000). *Evaluation: a key tool for improving drug prevention*, EMCDDA Scientific Monograph Series No. 5, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg [LUX].

EMCDDA (1998). *Guidelines for the evaluation of drug prevention – A manual for programme-planners and evaluators*, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg [LUX].

MacBeath, J et al. (2000). *Self Evaluation in European Schools – A Story of Change*, Routledge, London [UK], ISBN: 0-415-23014-4.

Monteiro, M G (ed.) (1999). *Young people and substance use: a manual. Create, use and evaluate educational materials and activities*, WHO Department on Substance Abuse (Mentor Foundation).

Trimbos Institute / Ministry of Health, Welfare & Sports (1997). *Monitoring illicit drugs and health*, Trimbos Institute, Utrecht.[NL].;

SCODA (1999). *The right approach. Quality standards in drug education*, London [UK], ISBN 0 948970 316,

Tobler, N S, Roona, M R, Ochshorn, P, Marshall, D G, Streke, A V, Stackpole, K M (2000). *School-based adolescent drug prevention programs: 1998 Meta-analysis*, in: Journal of Primary Pre-

- vention (20), pp. 275-336, Human Sciences Press Inc. [USA].
- Zinberg, Norman E (1984). *Drug, Set and Setting*, Yale University Press, London [UK].
- VAD publication on evaluation criteria.
- Van der Stel, J (ed.) (1998). *Handbook Prevention. Alcohol, drugs and tobacco*, Pompidou Group (Council of Europe) /Jellinek Consultancy, Strasbourg/Amsterdam.
- Bengel, J (1993). *Evaluation und Forschung in der Prävention*, in: ALLHOFF (Hrsg.): *Krankheitsverhütung und Früherkennung*, Berlin – Heidelberg – New York [D/USA].
- European Commission (1999)., *Evaluating quality in school education – A European pilot project*, DG Education & Youth, Brussels [B].
- Nöldner (1994). *Evaluation in der Gesundheitspsychologie*, in: Schwarzer, Ralf, *Gesundheitspsychologie*, pp. 475 – 487, Stuttgart [D].
- Verein RISIKO (2001). *Evaluation des Projektes: Systemische Prävention von Suchtverhalten – SPS*, Unpublished report, Vienna [AT].
- Ajzen, I & Fishbein, M (1980). *Understanding attitudes and predicting social behavior*, Prentice Hall, Englewood Cliffs [UK].
- Altrichter, H (1998). *Reflexion und Evaluation in Schulentwicklungsprozessen*, in: H. Altrichter (Ed.), *Handbuch zur Schulentwicklung*, Studien Verlag, pp. 263-335, Innsbruck (AT).
- Burkard, C & Eikenbusch, G (2000). *Praxishandbuch Evaluation in der Schule*, Cornelsen Scriptor, Berlin [D].
- Landeszentrale für Gesundheitsförderung in Rheinland-Pfalz e.V. (Ed.) (2000). *Manual zum Management und zur Evaluation suchtpreventiver Projekte*, Mainz [D].
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Framework workbook*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment,. Workbook 1: Planning evaluations*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Workbook 2: Implementing evaluations*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment,. Workbook 3: Needs assessment*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Workbook 4: Process evaluations*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Workbook 5: Cost evaluations*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Workbook 6: Client satisfaction evaluation*, WHO.
- WHO (2000). *Evaluation of psychoactive substance use disorder treatment, Workbook 7: Outcome evaluations*, WHO.

NÁSTROJ 6.1

Dotazníky

Na následujících stranách stručně představíme různé dotazníky, uvedeme, na jaká témata se zaměřují otázky, a nabídneme možnosti, jak je lze využít. Úhrnem uvádíme šest dotazníků pro studenty; jeden hlavní dotazník, který by se měl použít pokaždé, když se ve škole bude provádět šetření, a pět modulárních dotazníků, které se podrobněji věnují určitým faktorům.

Dále jsou zde uvedeny i dotazníky pro rodiče/zákonné zástupce dítěte a učitele. Jsou v nich zařazeny některé otázky, které se probíraly v šesté kapitole.

Každý dotazník je popsán, včetně krátké charakteristiky všech otázek i toho, jak lze použít získané odpovědi.

Soubor všech dotazníků a otázek zpracovaných v této publikaci je uváděn jako „EHSD studie“ (European Healthy School & Drugs).

Některé z těchto otázek lze přímo srovnat s otázkami uvedenými v mezinárodních průzkumech, např. ve studii ESPAD² a HBSC³.

Tyto otázky jsou označeny závorkami ve sloupci napravo (např. HBSC 48). Poslední tabulka v kapitole 6.1 „Srovnání s mezinárodními studiemi“ uvá-

dí přehled otázek, které lze porovnávat s výše uvedenými mezinárodními průzkumy.

Všechny dotazníky, včetně dalších nástrojů a informací, lze také nalézt na www.odrogach.cz. Z této stránky je můžete vytisknout nebo si je můžete uložit do svého počítače. O práci s dotazníky a o tom, jak pracovat s monitorovacím a evaluačním systémem, pojednává detailně kapitola 7 a Příloha 3.

Pro usnadnění sběru a zpracování dat jsme na www.odrogach.cz připravili také on-line aplikaci evaluačního nástroje. Bližší v Příloze 3.

-
- 2 ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs) je standardizovaný průzkum zaměřený na studenty řady evropských zemí. Je organizován Radou Evropy, Skupinou pro spolupráci v boji proti zneužívání drog a obchodu s nimi (Skupina Pompidou) a řídí jej švédská Rada pro informace o alkoholu a dalších drogách (CAN). Zahrnuje věkovou skupinu patnácti a šestnáctiletých studentů z řady evropských států nebo regionů. Šetření se opakuje každé čtyři roky. K dispozici jsou souhrnné zprávy a řada zemí také připravila samostatné vlastní zprávy.
 - 3 Studie Health Behaviour in School-Aged Children (HBSC) těžila ze spolupráce výzkumníků z několika zemí a probíhala pod záštitou Regionálního úřadu pro Evropu Světové zdravotnické organizace a týmu ze Spojených států a Kanady. Každé čtyři roky roste počet zemí, v nichž se provádějí komplexní průzkumy dětí ve věku 11, 13 a 15 let, které se používají ke zkoumání otázek spojených se zdravím v participujících státech i mezi nimi.

Hlavní dotazník

Hlavní dotazník je základním kamenem monitorovacího systému a měl by se používat pokaždé, když škola provádí šetření. Obsahuje otázky týkající se řady různých témat, z nichž některá jsou blíže zkoumána v jednotlivých modulech.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
1	Pohlaví	Základní vstupní informace	Základní data pro výsledkové tabulky
2	Třída, ročník	Základní vstupní informace	Základní data pro výsledkové tabulky
3	Věk	Základní vstupní informace	Základní data pro výsledkové tabulky
4 (a–d)	Drogy ve školních předpisech	Informace o školních pravidlech	Vědí studenti o pravidlech ohledně drog?
5	Souhlas s pravidly	Informace o školních pravidlech	Souhlasí studenti s pravidly?
6	Výuka věnovaná alkoholu, tabáku a drogám	Zpětná vazba o preventivních aktivitách	Data pro evaluaci preventivních aktivit
7	Názor na počet hodin věnovaných výuce o alkoholu, tabáku a drogách	Zpětná vazba o preventivních aktivitách	Data pro evaluaci preventivních aktivit
8	Kvalita výuky o alkoholu, tabáku a drogách	Zpětná vazba o preventivních aktivitách	Data pro evaluaci preventivních aktivit
9	Svoboda diskutovat o drogách	Zpětná vazba o drogové strategii/preventivních aktivitách	Data pro evaluaci drogové politiky nebo preventivních aktivit
10	Tlak kvůli množství školních povinností	Školní klima	Data pro zhodnocení školního klimatu (viz kapitulu 4)
11	Záškoláctví	Školní klima	Data pro zhodnocení školního klimatu (viz kapitulu 4)
12 (a–g)	Pocit odpovědnosti za....	Školní klima	Data pro zhodnocení školního klimatu (viz kapitulu 4)
13 (a–z)	Prohlášení o drogách	Školní klima	Data pro zhodnocení školního klimatu (viz kapitulu 4)
14 (a–j)	Prevalence, užívání návykových látek	Užívání tabáku, alkoholu a dalších drog	Data pro zhodnocení užívání drog. Pokud se tato otázka položí opakovaně, lze sledovat změny/vývoj, lze ji porovnat s národními průměry nebo výsledky dalších dostupných statistik (např. ESPAD nebo HBSC).
15 (a–j)	Vnímání užívání v budoucnosti	Budoucí užívání tabáku, alkoholu a dalších drog	Zhodnocení očekávání studentů. Hodí se pro srovnání s prevalencí.
16 (a–e)	Rodinný život	Informace o rodinném životě	Základ pro zhodnocení role rodinného života. Otázku lze využít při schůzkách rodičů/zákonných zástupců.
17	Jsou rodiče/zákonní zástupci dítěti příkladem?	Dospělí jako příklady	Základ pro diskuzi o roli dospělých
18	Jsou učitelé příkladem?	Dospělí jako příklady	Základ pro diskuzi o roli dospělých
19	Je někdo, s kým si mohou pohovořit o drogách?	Zpětná vazba o drogové strategii/preventivních aktivitách	Data pro evaluaci drogové politiky nebo preventivních aktivit

Modul 1

Duševní pohoda a vztahy (osobnost) – věnuje se otázkám, jako jsou obecná duševní pohoda, osamocení, sebehodnocení, vztahy s rodinou a přáteli.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
W1 (a-d)	Jak se právě cítíš?	Obecný pocit dobré duševní pohody u studentů	Základ pro diskuzi o tom, jak se lidé cítí, o životních z darech a nezdarech
W2	Osamělost	Pocit osamělosti mezi studenty	Představuje v této škole osamělost problém, cítí se vyčleněno hodně studentů?
W3 (a-h)	Popis sebe sama	Vnímání sebe sama	Základ pro posouzení míry duševní pohody a fyzického zdraví studentů
W4	Rodiče/zákonní zástupci vědí, kde jsi	Míra kontroly/znalostí rodičů/zákonných zástupců	Základ pro diskuzi ve třídě nebo na rodičovských schůzkách (ESPAD 44)
W5 (a-g)	Aktivity s rodiči/zákonnými zástupci	Zapojení rodičů/zákonných zástupců do života studentů	Základ pro diskuzi ve třídě nebo na rodičovských schůzkách
W6 (a-l)	Rodiče/zákonní zástupci dítěte jako příklad	Role rodičů/zákonných zástupců	Základ pro diskuzi ve třídě nebo na rodičovských schůzkách
W7 (a-e)	Reakce rodičů/zákonných zástupců, kdyby...	Co by rodiče/zákonní zástupci dítěte řekli/udělali, kdyby...	Základ pro diskuzi ve třídě nebo na rodičovských schůzkách (ESPAD A 3)
W8 (a-e)	Reakce přátel, kdyby...	Co by přátelé řekli/udělali, kdyby...	Vyjasnění očekávání, v ideálním případě by měla korespondovat s odpovědí na otázku 10. Základ pro diskuzi
W9 (a-e)	Vlastní reakce, kdyby ...	Co by studenti řekli/udělali, kdyby jejich přátelé....	Vyjasnění očekávání, v ideálním případě by měla korespondovat s odpovědí na otázku 9, základ pro diskuzi (především v souvislosti s otázkou 8 a 9).
W10 (a-t)	Osoba, se kterou si dotazovaní mohou popovídat	Mají dotazovaní někoho, s kým si mohou popovídat o osobních problémech, koho?	Zhodnocení/diskuze o roli přátel, rodičů/zákonných zástupců a dalších lidí jako pomocníků a partnerů pro konverzaci
W11	Počet blízkých přátel	Přátelství	Zhodnocení společenského klimatu, základ pro diskuzi (HBSC 34)
W12	Jednoduché/složitě najít nové přátele	Přátelství	Zhodnocení společenského klimatu, základ pro diskuzi (HBSC 35)
W13	Čas strávený s přáteli	Přátelství	Zhodnocení společenského klimatu, základ pro diskuzi (HBSC 36)

Modul 2

Školní klima – soustředí se na školní prostředí, participaci, mimoškolní aktivity, šikanu a vztahy s učiteli. Viz kapitulu 4, kde je uvedeno podrobnější pojednání.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
S1 (a–h)	Chování ve škole	Sledování asociálního chování studenty	Zhodnocení školního klimatu, měření míry asociálního chování
S2 (a–l)	Co pro vás znamená škola?	Role školy	Základ pro diskuzi o roli školy
S3 (a–j)	Učitel jako vzor	Role učitelů	Základ pro diskuzi
S4 (a–q)	Názory na školní klima	Spokojenost se situací ve škole	Zhodnocení školního klimatu, měření změn v průběhu času
S5	Existence mimoškolních aktivit	Vědí studenti o mimoškolních aktivitách?	Evaluace mimoškolních aktivit
S6	Přístup k mimoškolním aktivitám	Myslí si studenti, že jsou mimoškolní aktivity snadno přístupné?	Evaluace mimoškolních aktivit
S7	Názor na mimoškolní aktivity	Co si studenti myslí o kvalitě mimoškolních aktivit?	Evaluace mimoškolních aktivit
S8	Zhodnocení participace	O kolika ze svých vrstevníků si studenti myslí, že participují v mimoškolních aktivitách?	Evaluace mimoškolních aktivit
S9	Oběť šikanování	Šikanování	Zhodnocení šikany jako problému (HBSC 46)
S10	Někdo, kdo šikanoval ostatní	Šikanování	Zhodnocení šikany jako problému (HBSC 47)
S11	Sám	Samota	Zhodnocení osamělosti ve škole jako problému (HBSC 48)
S12	Pocit bezpečí	Vnímání bezpečí	Zhodnocení šikany jako problému (HBSC 51)
S13	Šikanování ze strany personálu školy	Šikanování	Zhodnocení šikany jako problému (HBSC 52)

Modul 3

Pravidla, školní strategie a aktivity v rámci drogové strategie či prevence (místo) – zaměřuje se na školní pravidla, obecnou školní politiku a zpětnou vazbu o preventivních aktivitách.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
R1	Studenti mají ve škole dovoleno kouřit	Pravidla pro kouření	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R2	Studenti mají dovoleno kouřit při určitých aktivitách	Pravidla pro kouření	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R3	Stejná pravidla i pro učitele	Pravidla pro kouření	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R4 (a–g)	Škola a kouření	Pravidla pro kouření	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R5	Studenti mají dovoleno pít alkohol	Pravidla pro užívání alkoholu	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R6	Studenti mají dovoleno pít alkohol při určitých aktivitách	Pravidla pro užívání alkoholu	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R7 (a–g)	Co se stane, když ...	Znalosti studentů o disciplinárních opatřeních	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R8 (a–h)	Co by se mělo stát, když...	Názory studentů na disciplinární opatření	Zhodnocení pravidel, základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
R9 (a–q)	Zdroje informací o drogách	Které zdroje informací by studenti měli považovat za důležité	Zhodnocení preventivních aktivit

Modul 4

Postoje a vnímání rizik (látka/droga) – zaměřuje se na to, jaké mají studenti postoje k drogám a jejich užívání a jak vnímají rizika spojená s užíváním drog.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
A1 (a–l)	Proč lidé užívají nelegální drogy	Důvody pro užívání nelegálních drog	Základ pro diskuzi
A2 (a–l)	Výroky jsou pravdivé, nebo lživé	Názory na drogy	Lze je porovnat s fakty, základ pro diskuzi
A3 (a–n)	Co může způsobit závislosti	Jak studenti vnímají závislost	Základ pro diskuzi
A4 (a–t)	Vnímání rizik	Jak studenti chápou riziko spojené s různými typy chování	Základ pro diskuzi (ESPAD 34)

Modul 5

Návyky spojené s užíváním drog – nabízí více informací o míře užívání drog mezi studenty a věnuje se otázkám, jako je např. začátek užívání, dostupnost drog, znalosti rodičů, důsledky a problémy spojené s užíváním drog. Pozornost se soustředí především na alkohol, protože je to nejrozšířenější droga a jen málo lidí začne experimentovat s drogami, aniž by předtím neměli podstatné zkušenosti s alkoholem.

POZOR: Tento modul se dá snadno zneužít. Měl by se používat pouze při spolupráci s externím partnerem, který je schopen zajistit anonymitu studentů.

Číslo otázky	Otázka	Subjekt/téma	Využití
D1 (a–n)	Věk začátku užívání	Kdy studenti začínají užívat různé látky?	Zhodnocení situace, základ pro diskuzi (ESPAD 28)
D2 (a–j)	Přístup, snadná dostupnost	Vnímání dostupnosti různých látek	Zhodnocení situace, základ pro diskuzi (ESPAD 35)
D3	Informace o drogách	Úroveň informací	Základ pro posouzení poskytnutých informací
D4	Zkušenost s opilostí	Užívání alkoholu	Základ pro posouzení poskytnutých informací (HBSC 15)
D5	Frekvence užívání alkoholu	Užívání alkoholu	Základ pro posouzení poskytnutých informací
D6	Prostředí při užívání alkoholu	Užívání alkoholu	Základ pro diskuzi se studenty a rodiči/zákonnými zástupci
D7	Vypité množství alkoholu v případě pravidelné konzumace	Užívání alkoholu	Zhodnocení situace, základ pro diskuzi, srovnání s národním či jiným průměrem
D8 (a–d)	Znalosti rodičů/zákonných zástupců	Vědí rodiče/zákonní zástupci o užívání různých látek?	Schůzky rodičů/zákonných zástupců
D9 (a–m)	Účinky užívání alkoholu	Očekávání	Základ pro diskuzi (ESPAD 18)
D10 (a–m)	Účinky užívání nelegálních drog	Očekávání	Základ pro diskuzi
D11 (a–p)	Problémy při užívání alkoholu	Zkušenosti spojené s užíváním alkoholu	Základ pro diskuzi (ESPAD 37)
D12 (a–p)	Problémy při užívání nelegálních drog	Zkušenosti spojené s užíváním nelegálních drog	Základ pro diskuzi (ESPAD 37)

Modul 6

Srovnání s mezinárodními studii

Následuje krátký seznam otázek ze studie EHSD (Evropská zdravá škola a drogy) nabízené v rámci této publikace, které lze porovnat se studii ESPAD a HBSC.

Subjekt	číslo otázky ve studii EHSD	číslo otázky ve studii ESPAD	číslo otázky ve studii HBSC	Poznámky, komentáře
Prevalence / užívání tabáku (kouření)	14a	6, 7	10, 11	Nejsou identické, ale procento studentů, kteří vyzkoušeli/nevyzkoušeli kouření, je srovnatelné.
Prevalence / užívání alkoholu	14 b–e		13, 14, 15	Nejsou identické.
Prevalence / užívání dalších drog	14	22		Nejsou identické, ale procento studentů, kteří vyzkoušeli/nevyzkoušeli drogy, je srovnatelné.
Záškoláctví	11	4 b	49	Není přímo srovnatelné, kromě procenta těch, kteří nikdy nebyli za školou.
Rodiče/zákonní zástupci vědí, kde jsi	W5	44		Identické.
Reakce rodičů/zákonných zástupců	W8	A3		
Přátelé	W12–14		34–36	Identické.
Šikana	S9–11		46–48	Identické.
Pocit bezpečí	S12		51	Identické.
Vnímání rizik	A4	34		Identické až na dvě otázky navíc o anabolických steroidech, které nejsou zařazeny do studie ESPAD.
Začátek užívání	D1	28		a–j jsou identické, D1 k je identická až po 28 n, D1 l až po 28 q atd.
Přístup	D2	35		a–d jsou identické, některé další otázky jsou identické, ale nejsou ve stejném pořadí.
Zkušenost s opilostí	D4		15	Identické.
Očekávané důsledky	D9	18		Nejsou identické, ale jsou dostatečně podobné, aby se daly zhruba srovnávat.
Důsledky	D11–12	37		Nejsou přímo srovnatelné, poslední dva body jsou dodatkové položky.

Dotazník pro rodiče/zákonné zástupce dítěte

Názory rodičů/zákonných zástupců jsou velmi důležité k tomu, aby se dala zhodnotit jejich role a míra zapojení. Pojednání o roli rodičů/zákonných zástupců najdete ve čtvrté kapitole. Řada těchto otázek je obdobou otázek, které byly kladeny studentům, učitelům, a jsou cenné pro srovnání, zda různé skupiny (rodiče, učitelé, studenti) vnímají situaci stejně, nebo rozdílně. Většina těchto otázek jsou užitečná témata pro diskuzi na rodičovských schůzkách a nebo dalších schůzkách mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci. Jsou to také faktory, které se mohou časem změnit a dají se měřit pomocí řady průzkumů či šetření.

č.	Otázka	Subjekt/téma	Využití
1	Obeznamení s drogovou strategií, preventivními aktivitami	Informovanost rodičů/zákonných zástupců, znalost školních plánů a aktivit	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
2	Obeznamení s vizemi/krátkodobými cíli	Informovanost rodičů/zákonných zástupců, znalost pozadí událostí	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
3	Souhlas s vizemi/krátkodobými cíli	Souhlas	Zjištění možného konfliktu/neshody
4	Kdo je koordinátorem?	Informovanost rodičů/zákonných zástupců	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
5	S kým konzultovat?	Informovanost rodičů/zákonných zástupců	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
6	Zapojení	Informovanost rodičů/zákonných zástupců	Zpětná vazba pro koordinátora
7	Souhlas s pravidly	Souhlas	Zpětná vazba o drogové strategii
8	Následné zapojení	Do jaké míry se na preventivních aktivitách účastní rodiče/zákonní zástupci dítěte	Vyhodnocení aktivit, základ pro diskuzi
9	Spokojenost s aktivitami	Spokojenost rodičů/zákonných zástupců	Vyhodnocení aktivit
10	Hovory o drogách	Otevřenost v rodinné sféře	Základ pro diskuzi
11	Vlastní sociálně-kulturní aspekty	Zaměření na vlastní kulturu	Zpětná vazba pro školu
12	Jiné sociálně-kulturní aspekty	Zaměření na další kultury	Zpětná vazba pro školu
13	Prostředí školy (budovy, dvůr, hřiště apod.)	Spokojenost s prostředím školy	Zpětná vazba
14	Prostory pro studenty	Dostatek prostoru	Zpětná vazba
15	Školní disciplína je stejná pro všechny/spravedlivá	Spokojenost se školou	Vyhodnocení použití disciplinárních pravidel v praxi
16	Přijetí a začlenění nových studentů	Spokojenost se školou	Vyhodnocení aktivit
17	Mimoškolní aktivity	Spokojenost se školou	Vyhodnocení mimoškolních aktivit
18	Vliv na mimoškolní aktivity	Spokojenost se školou	Vyhodnocení mimoškolních aktivit
19	Komunikace s učiteli	Spokojenost s komunikací	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
20	Komunikace s vedením školy	Spokojenost s komunikací	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
21	Dialog	Dialog mezi rodiči/zákonnými zástupci a personálem školy	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
22	Uznání	Jak rodiče/zákonní zástupci dítěte hodnotí zpětnou vazbu, kterou dostali od školy ohledně jejich role	Vyhodnocení komunikace mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci
23	Rada rodičů/zákonných zástupců	Spokojenost s radou	Zpětná vazba o radě
24	Vliv rodičů/zákonných zástupců	Spokojenost s vlivem rodičů/zákonných zástupců	Zpětná vazba o vlivu rodičů/zákonných zástupců
25	Poznejte svou školu	Znalost školy	Zpětná vazba pro školu

Dotazník pro učitele

Tento dotazník se zaměřuje především na zpětnou vazbu o školní drogové politice a jejích preventivních aktivitách (otázky 1–20). Zároveň zahrnuje i několik obecných otázek ohledně školy (21–25). Řada z těchto otázek odpovídá otázkám v dotazníku pro rodiče/zákonné zástupce dítěte a lze je použít pro srovnávání.

č.	Otázka	Subjekt/téma	Využití
1	Obeznamení s drogovou strategií, preventivními aktivitami	Informovanost učitelů, znalost školních plánů a aktivit	Vyhodnocení komunikace v rámci školy
2	Obeznamení s vizemi/krátkodobými cíli	Informovanost učitelů, znalost pozadí událostí	Vyhodnocení komunikace v rámci školy
3	Souhlas s vizemi/krátkodobými cíli	Souhlas	Zjištění možného konfliktu/neshody
4	Kdo je koordinátorem?	Informovanost učitelů	Vyhodnocení komunikace v rámci školy
5	S kým konzultovat?	Informovanost učitelů	Vyhodnocení komunikace v rámci školy
6	Zapojení	Zapojení učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
7	Souhlasím s pravidly	Souhlas	Zpětná vazba o drogové strategii
8	Následné zapojení	Do jaké míry se učitelé podílejí na preventivních aktivitách?	Vyhodnocení aktivit, základ pro diskuzi
9	Odpovědnost učitelů	Názory o rolích učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
10	Způsobilost vyučovat	Dovednosti učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
11	Rozpoznání problémů	Dovednosti učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
12	Vědět, jak se chovat	Dovednosti učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
13	Informovanost o drogách	Dovednosti učitelů	Zpětná vazba pro koordinátora
14	Otevřenost ve škole	Školní klima	Zpětná vazba pro školu
15	Řešení problémů spojených s drogami	Způsobilosti školy	Zpětná vazba pro koordinátora
16	Potřeba dodatečné podpory	Potřeby	Zpětná vazba pro koordinátora
17	Reakce studentů	Reakce na aktivity	Zpětná vazba pro koordinátora
18	Reakce rodičů/zákonných zástupců	Reakce na aktivity	Zpětná vazba pro koordinátora
19	Co si studenti myslí o učebních materiálech	Reakce	Zpětná vazba pro koordinátora
20	Názor na učební materiály	Reakce	Zpětná vazba pro koordinátora
21	Prostředí školy (budovy, dvůr, hřiště apod.)	Spokojenost	Zpětná vazba pro školu
22	Dostatek prostoru	Spokojenost	Zpětná vazba pro školu
23	Školní disciplína je stejná pro všechny/spravedlivá	Spokojenost se školou	Zpětná vazba pro školu
24	Přijetí a začlenění nových studentů	Spokojenost se školou	Zpětná vazba pro školu
25	Mimoškolní aktivity	Spokojenost se školou	Zpětná vazba pro školu

Nástroj 6.1.1

Hlavní dotazník

Tento dotazník je součástí průzkumu, který je zaměřen na vaše zkušenosti a názory na různorodé otázky a témata související se zdravím, školou, návykovými látkami atp. Dotazník je určen žákům základních škol a středoškolským studentům. Pro zjednodušení používáme v otázkách výraz student.

- ☐ Nespěchejte prosím a dotazník řádně vyplňte. Jedná se o krátký průzkum vašich názorů.
- ☐ **Nepište nikam své jméno** ani další informace, podle kterých by se mohlo poznat, kdo dotazník vyplnil. **Nelze** zpětně vysledovat, kdo na který dotazník odpovídal. Proto můžete na všechny otázky odpovědět upřímně a otevřeně.
- ☐ Tento průzkum je dobrovolný. Pokud se jej nechcete zúčastnit, prostě o tom řekněte svému učiteli a dostanete na tuto dobu jiný úkol. Nejste povinni odpovídat na otázky, které vám budou nepříjemné. Mějte ale prosím na paměti, že pokud se rozhodnete průzkumu zúčastnit a pak neodpovíte na všechny otázky, ztrácí průzkum z velké části svou hodnotu.
- ☐ Pokud uvedené odpovědi přesně neodpovídají vaší situaci, zvolte odpověď, která je této situaci nejbližší. Pokud se vám nebude hodit žádná z uvedených odpovědí, můžete ji vynechat. Taková odpověď bude vyhodnocena „neuvedeno“.
- ☐ Zvolenou odpověď označte x. Pokud chcete svoji odpověď změnit, původní x zakroužkujte a označte jinou.

1 Jsi chlapec, nebo dívka?

- 1 ☐ chlapec
- 2 ☐ dívka

2 Do které třídy nebo ročníku chodíš?

- 1 ☐ 6.–7. třída
- 2 ☐ 8.–9. třída
- 3 ☐ 1.–2. ročník
- 4 ☐ 3.–4. ročník

3 Kolik ti je let?

- 1 ☐ 12
- 2 ☐ 13
- 3 ☐ 14
- 4 ☐ 15
- 5 ☐ 16
- 6 ☐ 17
- 7 ☐ 18 nebo více

4 O kterých drogách se píše ve školním řádu?

	1 je/jsou uveden(y)	2 není (nejsou) uvedena(y)	3 nevím
a) tabák	☐	☐	☐
b) alkohol	☐	☐	☐
c) léky	☐	☐	☐
d) nelegální drogy	☐	☐	☐

5 Souhlasíš se školními pravidly ohledně užívání drog (tabáku, alkoholu, léků, nelegálních drog)?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ částečně
- 3 ☐ ano

6 Měli jste letos (tj. v prvním nebo druhém pololetí) ve škole nějaké hodiny týkající se alkoholu, tabáku a drog?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ jednu hodinu
- 3 ☐ 2–5 hodin
- 4 ☐ 6–10 hodin
- 5 ☐ více než 10 hodin

7 Myslíš, že počet hodin, které jste v tomto školním roce věnovali prevenci alkoholismu, kouření a drogové závislosti, byl pro tebe dostatečný?

- 1 ☐ žádnou takovou hodinu jsme neměli
- 2 ☐ příliš málo
- 3 ☐ přiměřené množství
- 4 ☐ příliš mnoho

8 Myslíš si, že tyto hodiny o alkoholu, tabáku a drogách byly dobré nebo špatné?

- 1 ☐ žádnou jsem neabsolvoval/a
- 2 ☐ dobré
- 3 ☐ ani dobré ani špatné
- 4 ☐ špatné

9 Myslíš, že je ve škole dostatečně svobodná atmosféra, aby se dalo diskutovat o tématu drog (legálních a nelegálních)?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ ano

10 Cítíš, že jsi pod tlakem kvůli množství úkolů ve škole?

- 1 ☐ vůbec
- 2 ☐ málo
- 3 ☐ trochu
- 4 ☐ hodně

11 Chodíš za školu?

- 1 ☐ nikdy
- 2 ☐ ano, ale méně než jednou za měsíc
- 3 ☐ ano, tak jednou za měsíc nebo týden
- 4 ☐ ano, několikrát týdně

12 Záleží ti na tom a můžeš ovlivnit, aby

	1 ano	2 ne
a) byla dobrá atmosféra ve škole?	☐	☐
b) byl každý ve škole respektován?	☐	☐
c) se řešily problémy spolužáků?	☐	☐
d) ve tvé třídě byla dobrá atmosféra?	☐	☐
e) byla dodržována školní pravidla?	☐	☐
f) ve škole bylo čisto?	☐	☐
g) tvá škola měla dobré jméno?	☐	☐

13 Souhlasíš s následujícími výroky o tvé škole?

Zaškrtni jedno ze dvou políček pro každou odpověď, zvol odpověď, která nejlépe odpovídá tomu, co si myslíš.

	1	2
	souhlasím	nesouhlasím
a) Škola mě baví.	☐	☐
b) Chtěl/a bych přestoupit na jinou školu.	☐	☐
c) S učiteli vycházím dobře.	☐	☐
d) Ve škole je dobrá atmosféra.	☐	☐
e) Ve škole je dostatek míst, kde se můžu setkávat, hrát si a mluvit s kamarády.	☐	☐
f) Učitelé se se studenty málo baví.	☐	☐
g) Ve škole se cítím bezpečně.	☐	☐
h) Třída, kde se učíme, se mi líbí.	☐	☐
i) Líbí se mi škola/prostředí školy (budova, dvůr, hřiště apod.)	☐	☐
j) Rodiče/zákonní zástupci se o naši školu zajímají.	☐	☐
k) Rodiče/zákonní zástupci jsou s naší školou spokojeni.	☐	☐
l) Učitelé mi věří.	☐	☐
m) Ve škole mi naslouchají.	☐	☐
n) Ve škole mě berou vážně.	☐	☐
o) Ve škole můžu vyjadřovat svůj názor.	☐	☐
p) Víím, co ode mě učitelé očekávají.	☐	☐
q) Většina práce ve škole je zajímavá.	☐	☐
r) Se spolužáky vycházím dobře.	☐	☐
s) Se studenty se ve škole jedná příliš přísně.	☐	☐
t) Ve škole platí férová pravidla.	☐	☐
u) Cítím, že do této školy patřím.	☐	☐
v) Jsem podporován v tom, abych ve třídě vyjadřoval své názory.	☐	☐
w) V naší škole se studenti podílí na formulování pravidel.	☐	☐
x) Rodiče/zákonní zástupci ode mě ve škole očekávají příliš.	☐	☐
y) Učitelé ode mě ve škole očekávají příliš.	☐	☐
z) Ostatní studenti mě berou takového(takovou), jaký(á) jsem.	☐	☐

14 Označ, jestli jsi někdy vyzkoušel/a některé z následujících (návykových) látek

	1	2	3	4	5
	nikdy	ano, ale ne za poslední rok	ano, přibližně jednou měsíčně	ano, přibližně jednou týdně	ano, přibližně každý den
a) cigarety / tabák	☐	☐	☐	☐	☐
b) pivo	☐	☐	☐	☐	☐
c) víno	☐	☐	☐	☐	☐
d) tvrdý alkohol	☐	☐	☐	☐	☐
e) jiný typ alkoholu (limonády s obsahem alkoholu, ovocné víno, míchané nápoje atd.)	☐	☐	☐	☐	☐
f) marihuana nebo hašiš (konopí, tráva, mařena)	☐	☐	☐	☐	☐
g) těkavé látky (toluen atd.)	☐	☐	☐	☐	☐
h) léky na uklidnění, na spaní či proti bolesti (bez lékařského předpisu)	☐	☐	☐	☐	☐
i) extáze	☐	☐	☐	☐	☐
j) jiné nelegální drogy (amfetaminy, pervitin, LSD, kokain, heroin atd.)	☐	☐	☐	☐	☐

15 Myslíš, že vyzkoušíš nějakou z následujících (návykových) látek?

	1	2	3
	ne, nikdy	asi ano	už jsem tuto látku vyzkoušel
a) cigarety / tabák	☐	☐	☐
b) pivo	☐	☐	☐
c) víno	☐	☐	☐
d) tvrdý alkohol	☐	☐	☐
e) jiný typ alkoholu (limonády s obsahem alkoholu, ovocné víno, míchané nápoje atd.)	☐	☐	☐
f) marihuana nebo hašiš (konopí, tráva, marjánka)	☐	☐	☐
g) těkavé látky (toluen, lepidlo atd.)	☐	☐	☐
h) léky na uklidnění, na spaní či proti bolesti (bez lékařského předpisu)	☐	☐	☐
i) extáze	☐	☐	☐
j) jiné nelegální drogy (amfetaminy, pervitin, LSD, kokain, heroin atd.)	☐	☐	☐

16 Jak přesně vystihují následující věty tvůj rodinný život?

	1	2	3	4
	úplně	docela dobře	ne moc dobře	vůbec
a) Často si s rodiči/zákonnými zástupci povídám o tom, co mě zajímá.	☐	☐	☐	☐
b) Mí rodiče/zákonní zástupci obvykle vědí, kde jsem a co dělám ve svém volném čase.	☐	☐	☐	☐
c) Mí rodiče/zákonní zástupci znají většinu mých přátel, se kterými trávím volný čas.	☐	☐	☐	☐
d) Mí rodiče/zákonní zástupci se zajímají o mou práci ve škole.	☐	☐	☐	☐
e) Mí rodiče/zákonní zástupci se zajímají o mé aktivity ve volném čase.	☐	☐	☐	☐

17 Měli by rodiče/zákonní zástupci být mladým lidem příkladem?

- 1 ☐ ano
 2 ☐ ne
 3 ☐ nevím

18 Měli by učitelé být mladým lidem příkladem?

- 1 ☐ ano
 2 ☐ ne
 3 ☐ nevím

19 Pokud bys měl/a problém spojený s drogami (legálními nebo nelegálními), myslíš, že jsou ve škole dospělí, se kterými by sis o něm mohl/a promluvit?

- 1 ☐ ano
 2 ☐ ne
 3 ☐ nevím

Nástroj 6.1.2

Dotazník 1: Duševní pohoda a vztahy

W1 Jak se právě cítíš?

	1	2	3	4
	velmi špatně	špatně	dobře	velmi dobře
a) doma	☐	☐	☐	☐
b) se svými přáteli	☐	☐	☐	☐
c) ve škole	☐	☐	☐	☐
d) obecně	☐	☐	☐	☐

W2 Cítíš se osamělý/á?

- 1 ☐ vůbec
 2 ☐ trochu
 3 ☐ docela ano
 4 ☐ hodně

W3 Jak přesně popisují následující výroky tvé pocity?

	1	2	3	4
	úplně přesně	docela dobře	ne moc dobře	vůbec
a) Mám se rád/a.	☐	☐	☐	☐
b) Jsem se sebou celkem spokojený/á.	☐	☐	☐	☐
c) Moc si o sobě nemyslím.	☐	☐	☐	☐
d) Chci být někým jiným.	☐	☐	☐	☐
e) Mám pocit, že nejsem důležitý/á.	☐	☐	☐	☐
f) Jsem si jistý/á, že mě mají ostatní rádi.	☐	☐	☐	☐
g) Chtěl/a bych zůstat takový/á, jaký/á jsem.	☐	☐	☐	☐
h) Věřím ve svou budoucnost.	☐	☐	☐	☐

W4 Vědí tví rodiče/zákonní zástupci, kde trávíš víkendové večery a noci?

- 1 ☐ vždy to vědí
 2 ☐ vědí to docela často
 3 ☐ občas to vědí
 4 ☐ většinou to nevědí

W5 Kolikrát jsi v minulém týdnu zažil/a se svými rodiči/zákonnými zástupci následující aktivity?

	1	2	3	4
	maximálně jednou týdně	1–2 krát	3–4 krát	skoro každý den
a) Večeříme spolu.	☐	☐	☐	☐
b) Díváme se spolu na televizi.	☐	☐	☐	☐
c) Uklízíme společně.	☐	☐	☐	☐
d) Mluvíme o mých školních úkolech a práci.	☐	☐	☐	☐
e) Sportujeme spolu.	☐	☐	☐	☐
f) Navštěvujeme společně příbuzné.	☐	☐	☐	☐
g) Debatujeme o každodenních věcech.	☐	☐	☐	☐

W6 Ve kterých oblastech by rodiče/zákonní zástupci měli být dětem příkladem?

	1 je důležité, aby byli příkladem	2 není důležité, aby byli příkladem
a) zdvořilost	☐	☐
b) spolehlivost	☐	☐
c) vzhled	☐	☐
d) úcta/respekt	☐	☐
e) humor	☐	☐
f) postoj k práci	☐	☐
g) znalosti/dovednosti	☐	☐
h) společenský kontakt	☐	☐
i) zacházení s tabákem	☐	☐
j) zacházení s alkoholem	☐	☐
k) zacházení s penězi	☐	☐
l) trávení volného času	☐	☐

W7 Jak myslíš, že by *tví* rodiče zareagovali, pokud bys dělal/a následující?

	1 zakázali by mi to	2 odrazovali by mě od toho	3 nevadilo by jim to	4 schvalovali by to
a) kdybych kouřil/a cigarety	☐	☐	☐	☐
b) kdybych pil/a alkohol	☐	☐	☐	☐
c) kdybych se opil/a	☐	☐	☐	☐
d) kdybych kouřil/a konopí (marihuanu nebo hašiš)	☐	☐	☐	☐
e) kdybych užíval/a další nelegální drogy	☐	☐	☐	☐

W8 Jak myslíš, že by zareagovali *tví* přátelé, pokud bys dělal/a následující?

	1 nedovolili by mi to	2 odrazovali by mě od toho	3 nevadilo by jim to	4 schvalovali by to
a) kdybych kouřil/a cigarety	☐	☐	☐	☐
b) kdybych pil/a alkohol	☐	☐	☐	☐
c) kdybych se opil/a	☐	☐	☐	☐
d) kdybych kouřil/a konopí (marihuanu nebo hašiš)	☐	☐	☐	☐
e) kdybych užíval/a další nelegální drogy	☐	☐	☐	☐

W9 Jak myslíš, že bys reagoval/a, kdyby někdo z tvých přátel dělal následující?

	1	2	3	4
	nedovolil/a bych mu to	snažil bych se ho od toho odradit	nevadilo by mi to	schvaloval/a bych mu to
a) kdyby kouřil/a cigarety	☐	☐	☐	☐
b) kdyby pil/a alkohol	☐	☐	☐	☐
c) kdyby se opil/a	☐	☐	☐	☐
d) kdyby kouřil/a konopí (marihuanu nebo hašiš)	☐	☐	☐	☐
e) kdyby užíval/a další nelegální drogy	☐	☐	☐	☐

W10 Představ si, že máš nějaký osobní problém a chceš si o něm s někým promluvit. S kým by sis šel/šla promluvit nebo koho bys oslovil/a?

	1	2	3
	určitě	snad	určitě ne
a) matku	☐	☐	☐
b) otce	☐	☐	☐
c) sourozence	☐	☐	☐
d) kamaráda/kamarádku	☐	☐	☐
e) svého přítele/přítelkyni	☐	☐	☐
f) příbuzného nebo příbuznou	☐	☐	☐
g) dospělé z místa, kde bydlím	☐	☐	☐
h) učitele, učitelku	☐	☐	☐
i) poradce, poradkyni	☐	☐	☐
j) školní zdravotníci nebo zdravotníka	☐	☐	☐
k) psychologa nebo psycholožku	☐	☐	☐
l) osobu, která pracuje s mládeží	☐	☐	☐
m) vedoucího nebo vedoucí organizace, ve které jsem členem nebo členkou	☐	☐	☐
n) policii	☐	☐	☐
o) telefonní linku pomoci pro děti a dospívající	☐	☐	☐
p) zdravotnickou službu pro dospívající	☐	☐	☐
q) služby péče o děti	☐	☐	☐
r) školního lékaře nebo lékařku	☐	☐	☐
s) kněze, člena mé církve nebo církevního společenství	☐	☐	☐
t) někoho jiného	☐	☐	☐

W11 Kolik máš dobrých kamarádů?

- 1 ☐ žádného
 2 ☐ jednoho
 3 ☐ dva
 4 ☐ tři nebo více

W12 Je pro tebe snadné nebo obtížné najít si nové přátele?

- 1 ☐ velmi snadné
- 2 ☐ snadné
- 3 ☐ obtížné
- 4 ☐ velmi obtížné

W13 Jak často se svými přáteli trávíš volný čas po skončení školy?

- 1 ☐ 4–5 dnů v týdnu
- 2 ☐ 2–3 dny v týdnu
- 3 ☐ jednou týdně nebo ještě méně
- 4 ☐ momentálně žádné přátele nemám

Nástroj 6.1.3

Dotazník 2: Společenské klima a zapojení zainteresovaných

S1 Jak často jsi ve své třídě za poslední dva měsíce viděl/a nebo zažil/a následující chování?

	1	2	3	4
	nikdy	zřídka	občas	často
a) Posmívání se studentům.	☐	☐	☐	☐
b) Urážení studentů.	☐	☐	☐	☐
c) Rvačky mezi studenty.	☐	☐	☐	☐
d) Záškoláctví.	☐	☐	☐	☐
e) Ničení školního majetku.	☐	☐	☐	☐
f) Vysmívání se studentům.	☐	☐	☐	☐
g) Používání sprostých slov.	☐	☐	☐	☐
h) Používání sprostých či urážlivých posunků.	☐	☐	☐	☐

S2 Co pro tebe znamená škola?

	1	2
	ano	ne
a) setkání s kamarády	☐	☐
b) zábavu	☐	☐
c) úspěch	☐	☐
d) že se něco naučím	☐	☐
e) nudu	☐	☐
f) stres	☐	☐
g) dodržování pravidel	☐	☐
h) přípravu pro život	☐	☐
i) příležitost k diskuzím	☐	☐

S3 Ve kterých oblastech by učitelé měli být pro mladé vzorem?

	1	2
	je důležité, aby byli příkladem	není důležité, aby byli příkladem
a) zdvořilost	☐	☐
b) přesnost	☐	☐
c) vzhled	☐	☐
d) úcta	☐	☐
e) humor	☐	☐
f) postoj k práci	☐	☐
g) znalosti/dovednosti	☐	☐
h) chování (přátelský, citlivý atp.)	☐	☐
i) zacházení s tabákem	☐	☐
j) zacházení s alkoholem	☐	☐

S4 Do jaké míry souhlasíš nebo nesouhlasíš s následujícími formulacemi?

	1 silný souhlas	2 souhlas	3 nesouhlas	4 silný nesouhlas	5 nevím
a) Žáci/studenti, učitelé a další zainteresovaní ⁴ spolu otevřeně hovoří.	☐	☐	☐	☐	☐
b) Studentům se za jejich výkon ve škole dostává takového uznání, jaké si zaslouží.	☐	☐	☐	☐	☐
c) Ve škole se respektují kulturní odlišnosti žáků/studentů.	☐	☐	☐	☐	☐
d) Ve škole se věnuje pozornost kulturním odlišnostem žáků/studentů.	☐	☐	☐	☐	☐
e) Studentská rada pracuje dobře.	☐	☐	☐	☐	☐
f) Studenti ovlivňují, jakým způsobem škola funguje.	☐	☐	☐	☐	☐
g) Učitelé naslouchají názorům studentů.	☐	☐	☐	☐	☐
h) Vedení školy naslouchá názorům studentů.	☐	☐	☐	☐	☐
i) Pokud jde o disciplínu ve škole, tak je ke všem žákům/studentům přistupováno stejně.	☐	☐	☐	☐	☐
j) Škola je přátelská a nové žáky/studenty dokáže úspěšně začlenit.	☐	☐	☐	☐	☐
k) Nemám problémy hovořit se svými učiteli.	☐	☐	☐	☐	☐
l) Žáci/studenti jsou zapojeni do rozhodovacího procesu ve škole.	☐	☐	☐	☐	☐

Mimoškolní aktivity

S5 Máte ve škole nějaké mimoškolní aktivity?

- 1 ☐ ano
2 ☐ ne
3 ☐ nevím

S6 Je snadné účastnit se mimoškolních aktivit?

- 1 ☐ velmi snadné
2 ☐ snadné
3 ☐ obtížné
4 ☐ velmi obtížné
5 ☐ žádné nejsou

S7 Co si myslíš o nabízených mimoškolních aktivitách?

- 1 ☐ jsou velmi dobré
2 ☐ dobré
3 ☐ špatné
4 ☐ velmi špatné
5 ☐ žádné nemáme

4 Další zainteresovaní – lidé, kteří jsou nějakým způsobem zapojeni nebo angažováni ve škole (studenti, učitelé, vedení školy, rodiče/zákonní zástupci, ostatní školní personál, externisté atd.)

S8 Kolik studentů se podle tvého mínění zapojuje do mimoškolních aktivit?

- 1 ☐ 0–20 %
- 2 ☐ 21–40 %
- 3 ☐ 41–60 %
- 4 ☐ 61–80 %
- 5 ☐ 81–100 %
- 6 ☐ žádné nemáme

Šikanování

Následuje několik otázek o šikanování. O ŠIKANOVÁNÍ studenta mluvíme tehdy, když jeden žák/student slovně nebo fyzicky napadá nebo ubližuje druhému studentovi. Jako šikanování se chápou i případy, když je nějaký student opakovaně škádlen nebo provokován způsobem, který se mu nelíbí. ZA ŠIKANOVÁNÍ SE VSAK NEPOVAŽUJE, pokud se hádají nebo perou dva přibližně stejně silní studenti.

S9 Kolikrát jsi byl/a za toto pololetí ve škole šikanován/a?

- 1 ☐ v tomto pololetí ani jednou
- 2 ☐ jednou či dvakrát
- 3 ☐ někdy
- 4 ☐ asi jednou týdně
- 5 ☐ několikrát týdně

S10 Kolikrát ses v tomto pololetí podílel/a na šikanování dalších studentů ve škole?

- 1 ☐ v tomto pololetí ani jednou
- 2 ☐ jednou či dvakrát
- 3 ☐ někdy
- 4 ☐ tak jednou týdně
- 5 ☐ několikrát týdně

S11 Jak často se stává, že s tebou ve škole další studenti nechtějí trávit čas a zůstaneš sám (sama)?

- 1 ☐ v tomto pololetí se to nestalo
- 2 ☐ jednou či dvakrát
- 3 ☐ někdy
- 4 ☐ asi jednou týdně
- 5 ☐ několikrát týdně

S12 Cítíš se ve škole bezpečně?

- 1 ☐ vždy
- 2 ☐ často
- 3 ☐ někdy
- 4 ☐ zřídka
- 5 ☐ nikdy

S13 Máš pocit, že tě v tomto pololetí šikanoval některý učitel nebo jiný zaměstnanec školy?

- 1 ☐ nikdy
- 2 ☐ jednou či dvakrát
- 3 ☐ někdy
- 4 ☐ asi jednou týdně
- 5 ☐ několikrát týdně

Nástroj 6.1.4

Dotazník 3: Pravidla, školní drogová strategie a preventivní aktivity

R1 Myslíš si, že by studenti měli mít dovoleno v areálu školy kouřit?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ ano
- 3 ☐ ano, ale jen nejstarší studenti

R2 Myslíš si, že by studentům při určitých aktivitách (např. při školních výletech a exkurzích) mělo být dovoleno kouřit?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ ano
- 3 ☐ ano, ale jen nejstarším studentům

R3 Měli by se učitelé a studenti ohledně užívání drog (tabák, alkohol, nelegální drogy atd.) řídit stejnými pravidly?

- 1 ☐ ne, měla by pro ně být stanovena rozdílná pravidla
- 2 ☐ ano

R4 Jak by se ve vaší škole měla řešit otázka kouření?

	1	2
	souhlas	nesouhlas
a) Studentům by nemělo být dovoleno kouřit.	☐	☐
b) Mělo by se zakázat kouřit ve všech uzavřených místnostech.	☐	☐
c) Pro kuřáky by měla být na školním dvoře vyhrazena zastřešená plocha.	☐	☐
d) Učitelé by měli mít svou kuřárnu.	☐	☐
e) Studenti by měli mít svou kuřárnu.	☐	☐
f) Měla by být společná kuřárna pro učitele i studenty.	☐	☐
g) Učitelům by nemělo být dovoleno kouřit.	☐	☐

R5 Myslíš si, že by studenti měli mít ve škole na určitých místech dovoleno pít alkohol?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ ano
- 3 ☐ ano, ale jen nejstarší studenti

R6 Myslíš si, že by studenti během určitých školních aktivit (školní výlety a exkurze) měli mít dovoleno pít alkohol?

- 1 ☐ ne
- 2 ☐ ano
- 3 ☐ ano, ale jen nejstarší studenti

R7 Víš, co se stane, když:

	1 ano	2 ne
a) někdo kouří v areálu školy?	☐	☐
b) někdo v areálu školy pije alkohol?	☐	☐
c) u sebe někdo má ve škole nelegální drogy?	☐	☐
d) někdo v areálu školy užívá nelegální drogy?	☐	☐
e) někdo v areálu školy distribuuje alkohol?	☐	☐
f) je někdo v areálu školy pod vlivem alkoholu nebo drog?	☐	☐
g) někdo v areálu školy prodává drogy?	☐	☐

R8 Co si myslíš, že by ve škole udělali, kdyby:

	1 nic	2 poslali by dopis rodičům	3 poslali by ho domů	4 vyloučili by ho ze školy	5 něco jiného
a) nějaký student/ka v areálu školy kouřil?	☐	☐	☐	☐	☐
b) nějaký student/ka v areálu školy pil alkohol?	☐	☐	☐	☐	☐
c) nějaký student/ka měl u sebe v areálu školy nelegální drogy?	☐	☐	☐	☐	☐
d) nějaký student ve škole užíval nelegální drogy?	☐	☐	☐	☐	☐
e) nějaký student/ka v areálu školy prodával alkohol?	☐	☐	☐	☐	☐
f) byl nějaký student/ka v areálu školy opilý?	☐	☐	☐	☐	☐
g) byl nějaký student/ka v areálu školy „zfetovaný“?	☐	☐	☐	☐	☐
h) nějaký student/ka v areálu školy prodával drogy?	☐	☐	☐	☐	☐

R9 Které zdroje jsou podle vás důležité pro získávání informací o tabáku, alkoholu a/nebo nelegálních drogách?

	1 důležitý zdroj	2 nepříliš důležitý	3 ani trochu důležitý
a) učitelé ve škole	☐	☐	☐
b) školní materiály (knihy, prospekty, aktivity atd.)	☐	☐	☐
c) kampaně proti kouření	☐	☐	☐
d) kampaně proti alkoholu	☐	☐	☐
e) kampaně proti drogám	☐	☐	☐
f) zprávy v rádiu	☐	☐	☐
g) jiné programy v rádiu	☐	☐	☐
h) televizní noviny	☐	☐	☐
i) jiné televizní programy	☐	☐	☐
j) noviny	☐	☐	☐
k) časopisy	☐	☐	☐
l) internet	☐	☐	☐
m) reklamy na tabák	☐	☐	☐
n) reklamy na alkohol	☐	☐	☐
o) rodiče/zákonní zástupci	☐	☐	☐
p) jiní dospělí	☐	☐	☐
q) přátelé a kamarádi	☐	☐	☐
r) jiné zdroje informací	☐	☐	☐

Nástroj 6.1.5

Dotazník 4: Postoje a vnímání rizika

A1 Zaškrtni políčko, které nejlépe odpovídá tomu, co si myslíš o následujících větech ohledně užívání nelegálních drog.

	1	2	3	4
	silný souhlas	souhlas	nesouhlas	silný nesouhlas
a) Užívání drog může být příjemná činnost.	☐	☐	☐	☐
b) Mladý člověk by nikdy neměl zkoušet drogy.	☐	☐	☐	☐
c) Jen málo věcí je nebezpečnějších než experimenty s drogami.	☐	☐	☐	☐
d) Užívat drogy je legrace.	☐	☐	☐	☐
e) Spousta věcí je rizikovějších než zkoušet drogy.	☐	☐	☐	☐
f) Každý, kdo drogy vyzkouší, toho později lituje.	☐	☐	☐	☐
g) Zákony ohledně nelegálních drog by se měly zpřísnit.	☐	☐	☐	☐
h) Užívání drog patří k nejzávažnějším problémům v ČR.	☐	☐	☐	☐
i) Drogy lidem pomáhají poznat život naplno.	☐	☐	☐	☐
j) Ve škole by nás měli učit, jaká reálná rizika jsou s užíváním drog spojená.	☐	☐	☐	☐
k) Policie by neměla otravovat mladé, kteří s drogami experimentují.	☐	☐	☐	☐
l) Experimentovat s drogami znamená vzdát se kontroly nad svým životem.	☐	☐	☐	☐

A2 Pročti si následující výroky a rozhodni, který z nich je podle tebe pravdivý nebo nepravdivý.

	1	2
	pravdivý	nepravdivý
a) Většina lidí stejně starých jako já kouří cigarety.	☐	☐
b) V naší zemi kouří cigarety necelá polovina dospělých.	☐	☐
c) Po vykouření cigarety se zvyšuje krevní tlak.	☐	☐
d) Při kouření vdechuješ hodně toxických látek.	☐	☐
e) Mladí většinou kouří, protože kouří jejich vrstevníci.	☐	☐
f) V pivu a víně je stejný obsah alkoholu.	☐	☐
g) Ze všech drog se nejvíce zneužívá alkohol.	☐	☐
h) Pro zdraví plodu je špatné, když těhotné ženy pijí alkohol.	☐	☐
i) Většina dospělých pije alkohol každý den.	☐	☐
j) Účinek alkoholu se u každého člověka liší.	☐	☐
k) Mladí lidé mohou pomoci přátelům přestat užívat drogy.	☐	☐
l) Většina mladých kouří hašiš nebo marihuanu.	☐	☐

A3 Následuje seznam látek nebo činností, na kterých se lidé mohou a nemusí stát závislími. Souhlasíš, že jsou návykové?

	1 velmi návykové	2 docela návykové	3 nepříliš návykové	4 nejsou návykové
a) cigarety	☐	☐	☐	☐
b) elektronické hry (počítačové hry, pinball atd.)	☐	☐	☐	☐
c) marihuana/konopí	☐	☐	☐	☐
d) práce	☐	☐	☐	☐
e) sport	☐	☐	☐	☐
f) léky	☐	☐	☐	☐
g) extáze	☐	☐	☐	☐
h) televize	☐	☐	☐	☐
i) „tvrdé“ drogy (heroin, pervitin atd.)	☐	☐	☐	☐
j) káva a čaj	☐	☐	☐	☐
k) gambling	☐	☐	☐	☐
l) alkohol	☐	☐	☐	☐
m) sladkosti	☐	☐	☐	☐
n) SMS	☐	☐	☐	☐

Vnímání rizik

A4 Jak moc si myslíš, že LIDÉ RISKUJÍ vlastní poškození (fyzické nebo jiné), pokud:

	1 žádné riziko	2 mírné riziko	3 střední riziko	4 velké riziko
a) občas kouří cigarety	☐	☐	☐	☐
b) každý den vykouří jeden nebo více balíčků cigaret	☐	☐	☐	☐
c) si takřka denně dají jednu dvě skleničky alkoholu	☐	☐	☐	☐
d) si takřka denně dají čtyři nebo pět skleniček alkoholu	☐	☐	☐	☐
e) si téměř každý víkend dají pět nebo více skleniček alkoholu	☐	☐	☐	☐
f) jednou či dvakrát vyzkoušejí marihuanu nebo hašiš	☐	☐	☐	☐
g) občas kouří marihuanu nebo hašiš	☐	☐	☐	☐
h) pravidelně kouří marihuanu nebo hašiš	☐	☐	☐	☐
i) jednou či dvakrát vyzkoušejí LSD	☐	☐	☐	☐
j) pravidelně berou LSD	☐	☐	☐	☐
k) jednou či dvakrát vyzkoušejí pervitin (povzbuzující prášky, benzedrin, speed)	☐	☐	☐	☐
l) pravidelně berou pervitin (povzbuzující prášky, benzedrin, speed)	☐	☐	☐	☐
m) jednou či dvakrát vyzkoušejí kokain nebo crack	☐	☐	☐	☐
n) pravidelně berou kokain nebo crack	☐	☐	☐	☐
o) jednou či dvakrát vyzkoušejí extázi	☐	☐	☐	☐
p) pravidelně berou extázi	☐	☐	☐	☐
q) jednou či dvakrát vyzkoušejí těkavé látky (toluen, lepidlo atd.)	☐	☐	☐	☐
r) pravidelně užívají těkavé látky (toluen, lepidlo atd.)	☐	☐	☐	☐
s) jednou či dvakrát vyzkoušejí anabolické steroidy	☐	☐	☐	☐
t) pravidelně užívají anabolické steroidy	☐	☐	☐	☐

Nástroj 6.1.6

Dotazník 5: Drogové návyky

D1 Kolik ti bylo, když jsi POPRVÉ (pokud vůbec někdy) udělal/a následující?

	1	2	3	4	5	6
	nikdy	11/méně	12/13	14/15	16/17	18/více
a) Dal/a jsem si pivo (aspoň jednu sklenici).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) Dal/a jsem si víno (aspoň jednu sklenici).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) Dal/a jsem si tvrdý alkohol (aspoň jednu skleničku).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) Opil/a jsem se.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) Vykouřil/a jsem svou první cigaretu.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) Kouřil/a jsem cigarety každý den.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
g) Vyzkoušel/a jsem pervitin (amfetaminy).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
h) Vyzkoušel/a jsem léky na uklidnění nebo na spaní (bez lékařského předpisu).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i) Vyzkoušel/a jsem marihuanu nebo hašiš.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
j) Vyzkoušel/a jsem LSD nebo další halucinogeny.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
k) Vyzkoušel/a jsem extázi.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
l) Vyzkoušel/a jsem těkavé látky (toluen, lepidlo atd.).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
m) Vyzkoušel/a jsem alkohol s prášky.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
n) Vyzkoušel/a jsem anabolické steroidy.	☐	☐	☐	☐	☐	☐

D2 Myslíš, že by pro tebe bylo obtížné sehnat některou z následujících látek, kdybys chtěl/a?

	1	2	3	4	5	6
	nemožné	velmi obtížné	poměrně obtížné	poměrně snadné	velmi snadné	nevím
a) cigarety/tabák	☐	☐	☐	☐	☐	☐
b) pivo	☐	☐	☐	☐	☐	☐
c) víno	☐	☐	☐	☐	☐	☐
d) tvrdý alkohol	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e) jiné alkoholické nápoje (nápoje s nízkým obsahem alkoholu, ovocné víno, míchané nápoje atd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
f) marihuana nebo hašiš (konopí, tráva, mařena)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
g) těkavé látky (lepidlo, benzín atd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
h) léky na uklidnění nebo na spaní	☐	☐	☐	☐	☐	☐
i) extáze	☐	☐	☐	☐	☐	☐
j) jiné nelegální drogy (pervitin, LSD, kokain, heroin atd.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

D3 Informace o legálních a nelegálních drogách

	1 ano	2 ne
a) Myslíš, že jsi o drogách dobře informován/a?	☐	☐
b) Zajímají tě další informace o drogách?	☐	☐
c) Mluví spolu studenti ve tvé škole o drogách?	☐	☐
d) Mluví spolu studenti a učitelé ve tvé škole o drogách?	☐	☐
e) Znáš někoho, kdo užívá nelegální drogy?	☐	☐
f) Znáš nějaká místa ve škole, kde můžeš dostat nebo sehnat nelegální drogy?	☐	☐
g) Znáš nějaká místa mimo školu, kde můžeš dostat nebo sehnat nelegální drogy?	☐	☐

D4 Vypil/a jsi už někdy tolik alkoholu, že jsi byl/a opravdu opilý/á?

- 1 ☐ nikdy
- 2 ☐ ano, jednou
- 3 ☐ ano, dvakrát nebo třikrát
- 4 ☐ ano, čtyřikrát až desetkrát
- 5 ☐ ano, více než desetkrát

D5 Jak často obvykle piješ alkohol?

- 1 ☐ nikdy
- 2 ☐ méně než jednou za měsíc
- 3 ☐ jednou za měsíc až jednou týdně
- 4 ☐ každý týden nebo častěji

D6 V jakém prostředí ho obvykle piješ?

- 1 ☐ doma
- 2 ☐ na soukromém večírku
- 3 ☐ u někoho doma, než jdeme na party
- 4 ☐ na diskotéce / v hospodě / v baru
- 5 ☐ v autě / venku / na lodi
- 6 ☐ jinde

D7 Kolik alkoholu obvykle vypiješ, když jdeš pít?

(Sklenkou zde myslíme 1 dl vína, půllitr, láhev nebo plechovku piva, 0,4–0,5 dl tvrdého alkoholu nebo sklenici míchaného nápoje.)

- 1 ☐ ani jednu
- 2 ☐ 1–2 sklenky
- 3 ☐ 3–5 sklenek
- 4 ☐ 6–9 sklenek
- 5 ☐ 10 sklenek a více

D8 Vědí tví rodiče/zákonní zástupci, že:

	1 nekouřím/nepiji/neužívám	2 ne, nevědí o tom	3 ano, vědí o tom
a) kouříš	☐	☐	☐
b) piješ alkohol	☐	☐	☐
c) užíváš konopí	☐	☐	☐
d) užíváš jiné drogy	☐	☐	☐

D9 Je pravděpodobné, nebo nepravděpodobné, že by se ti osobně stalo něco podobného, kdybys pil alkohol?

	1	2
	pravděpodobné	nepravděpodobné
a) Cítil/a bych se uvolněně.	☐	☐
b) Měl/a bych problémy s policií.	☐	☐
c) Ublížil/a bych si na zdraví.	☐	☐
d) Cítil/a bych se šťastný/á.	☐	☐
e) Zapomněl/a bych na své problémy.	☐	☐
f) Nebyl/a bych schopen(schopna) přestat pít.	☐	☐
g) Měl/a bych kocovinu.	☐	☐
h) Odvážil/a bych se být sám(sama) sebou.	☐	☐
i) Udělal/a bych něco, čeho bych litoval/a.	☐	☐
j) Užil/a bych si hodně legrace.	☐	☐
k) Bylo by mi špatně.	☐	☐
l) Ztratil/a bych nad sebou kontrolu.	☐	☐
m) Byl/a bych k ostatním přátelštější.	☐	☐

D10 Je pravděpodobné, nebo nepravděpodobné, že by se ti osobně stalo něco podobného, kdybys užíval / a nelegální drogy?

	1	2
	pravděpodobné	nepravděpodobné
a) Cítil/a bych se uvolněně.	☐	☐
b) Měl/a bych problémy s policií.	☐	☐
c) Ublížil/a bych si na zdraví.	☐	☐
d) Cítil/a bych se šťastný/á.	☐	☐
e) Zapomněl/a bych na své problémy.	☐	☐
f) Nebyl/a bych schopen(schopna) přestat drogy užívat.	☐	☐
g) Měl/a bych kocovinu.	☐	☐
h) Odvážil/a bych se být sám(sama) sebou.	☐	☐
i) Udělal/a bych něco, čeho bych litoval/a.	☐	☐
j) Užil/a bych si hodně legrace.	☐	☐
k) Bylo by mi špatně.	☐	☐
l) Ztratil/a bych nad sebou kontrolu.	☐	☐
m) Byl/a bych k ostatním přátelštější.	☐	☐

D11 Měl/a jsi někdy kvůli *alkoholu* některý z následujících problémů?

	1	2
	ne	ano
a) hádka nebo spor	☐	☐
b) rvačka nebo bitka	☐	☐
c) nehoda nebo zranění	☐	☐
d) ztráta peněz nebo cenných předmětů	☐	☐
e) poškození předmětů	☐	☐
f) problémy ve vztahu s rodiči/zákonnými zástupci	☐	☐
g) problémy ve vztahu k přátelům	☐	☐
h) problémy ve vztahu s učiteli	☐	☐
i) slabý výkon ve škole nebo v práci	☐	☐
j) stal/a jsi se obětí loupeže nebo krádeže	☐	☐
k) potíže (opletačky) s policií	☐	☐
l) hospitalizace nebo akutní příjem v nemocnici	☐	☐
m) pohlavní styk, jehož jsi druhý den litoval/a	☐	☐
n) sex bez ochrany	☐	☐
o) druhý den tě bolela hlava nebo jsi se cítil/a špatně (měl/a jsi kocovinu)	☐	☐
p) nešel(nešla) jsi na nějakou hodinu do školy nebo jsi raději zůstal/a doma	☐	☐

D12 Měl/a jsi někdy kvůli *užívání nelegálních drog* některý z následujících problémů?

	1	2
	ne	ano
a) hádka nebo spor	☐	☐
b) rvačka nebo bitka	☐	☐
c) nehoda nebo zranění	☐	☐
d) ztráta peněz nebo jiných cenných předmětů	☐	☐
e) poškození předmětů	☐	☐
f) problémy ve vztahu s rodiči/zákonnými zástupci	☐	☐
g) problémy ve vztahu k přátelům	☐	☐
h) problémy ve vztahu s učiteli	☐	☐
i) slabý výkon ve škole nebo v práci	☐	☐
j) oběť loupeže nebo krádeže	☐	☐
k) potíže (opletačky) s policií	☐	☐
l) hospitalizace nebo akutní příjem v nemocnici	☐	☐
m) pohlavní styk, jehož jsi druhý den litoval/a	☐	☐
n) sex bez ochrany	☐	☐
o) druhý den tě bolela hlava nebo jsi se cítil/a špatně (měl/a jsi kocovinu)	☐	☐
p) nešel(nešla) jsi na nějakou hodinu do školy nebo jsi raději zůstal/a doma	☐	☐

Nástroj 6.1.7

Dotazník pro rodiče/zákonné zástupce

Do jaké míry souhlasíte či nesouhlasíte s následujícími formulacemi?

	1 silný souhlas	2 souhlas	3 nesouhlas	4 silný nesouhlas
1 Jsem obeznámen/a se školní drogovou strategií/preventivními aktivitami.	☐	☐	☐	☐
2 Jsem obeznámen s vizí a krátkodobými cíli školní drogové strategie / preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
3 Souhlasím s vizí a krátkodobými cíli školní drogové strategie / preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
4 Víím, kdo je koordinátorem školní drogové strategie / preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
5 Víím, koho mohu oslovit s otázkami o školní drogové strategii či preventivních aktivitách.	☐	☐	☐	☐
6 Na školní drogové strategii / preventivních aktivitách se podílím dostatečně.	☐	☐	☐	☐
7 Souhlasím se školními pravidly ohledně tabáku, alkoholu a dalších drog.	☐	☐	☐	☐
8 Jsem schopen dodržovat školní drogovou strategii.	☐	☐	☐	☐
9 Se školními preventivními aktivitami jsem spokojen/a.	☐	☐	☐	☐
10 Doma mluvíme o tabáku, alkoholu a dalších drogách.	☐	☐	☐	☐
11 Ve škole se bere adekvátní ohled na mé kulturní zázemí.	☐	☐	☐	☐
12 Ve škole se bere adekvátní ohled na další kultury.	☐	☐	☐	☐
13 Se školními budovami a pozemky jsem spokojený(á).	☐	☐	☐	☐
14 Myslím, že studenti mají ve škole dostatek prostoru na to, aby se setkávali, hráli si a povídali si s přáteli.	☐	☐	☐	☐
15 Myslím si, že pokud jde o školní disciplínu, tak se s každým zachází férově a stejně.	☐	☐	☐	☐
16 Škola pořádá dobré aktivity pro přivítání nových studentů.	☐	☐	☐	☐
17 Studenti mají k dispozici dostatek mimoškolních aktivit.	☐	☐	☐	☐
18 Při organizování mimoškolních aktivit se ve škole berou v potaz přání rodičů/zákonných zástupců dítěte.	☐	☐	☐	☐
19 Jsem spokojen/a s tím, jaká je komunikace mezi námi a učiteli.	☐	☐	☐	☐
20 Jsem spokojen/a s tím, jaká je komunikace mezi námi a vedením školy.	☐	☐	☐	☐
21 Mezi rodiči/zákonnými zástupci a školou panuje dobrý dialog.	☐	☐	☐	☐
22 Rodičům/zákonným zástupcům se za jejich příspěvek k fungování školy dostává takového uznání, jaké si zaslouží.	☐	☐	☐	☐
23 Jsem spokojen/a s tím, jak funguje rada rodičů/zákonných zástupců.	☐	☐	☐	☐
24 Myslím, že rodiče/zákonní zástupci mohou dostatečně mluvit do každodenního chodu školy.	☐	☐	☐	☐
25 Myslím, že školu znám dobře.	☐	☐	☐	☐

Možné otevřené otázky a otázky pro diskuzi

- ☐ Co si rodiče/zákonní zástupci dítěte představují pod pojmem **drogová politika (strategie) školy**?
 - ☐ Co si představují pod pojmem **preventivní aktivita**?
 - ☐ Jak vidí dlouhodobou **vizi** a **krátkodobé cíle** školy ve spojitosti s drogami, drogovou strategií a preventivními aktivitami?
 - ☐ Jak vidí **atmosféru ve škole**?
 - ☐ Jaké dovednosti mají k tomu, aby si mohli s otázkou užívání drog poradit doma (tj. jsou se svými dětmi schopní mluvit o kouření, užívání léků, pití a opilosti, nelegálních drogách atd.)?
 - ☐ Myslí si, že se budou moci v budoucnosti podílet na školních preventivních aktivitách a drogové strategii (případné návrhy)?
 - ☐ Jak hodnotí vlastní schopnost poradit si s tím, že jejich dítě užívá drogy?
 - ☐ Jakým způsobem se svými dětmi **kommunikují** o drogách? Došlo u nich k nějakému pokroku?
 - ☐ Jaký je jejich současný **postoj** k drogám (jsou tolerantní, dělají jim starosti, mají z nich strach atd.)?
 - ☐ Kolik mají **znalostí** o drogách?
 - ☐ Jak hodnotí **kommunikaci** ve škole (ve smyslu otevřenosti, respektu, rychlosti, jasnosti komunikace atd.).
-

Nástroj 6.1.8 Dotazník pro učitele

Do jaké míry souhlasíte nebo nesouhlasíte s následujícími formulacemi?

	1 silný souhlas	2 souhlas	3 nesouhlas	4 silný nesouhlas
1 Jsem seznámen/a se školní drogovou strategií i preventivními aktivitami.	☐	☐	☐	☐
2 Jsem seznámen/a s vizí a krátkodobými cíli školní drogové strategie a preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
3 Souhlasím s vizí a krátkodobými cíli školní drogové strategie a preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
4 Zním koordinátora drogové politiky a preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
5 Víím, koho mohu oslovit s otázkami ohledně školní drogové strategie nebo preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
6 Jsem dostatečně zapojen/a do školní drogové strategie a preventivních aktivit.	☐	☐	☐	☐
7 Souhlasím se školními pravidly ohledně tabáku, alkoholu a dalších drog.	☐	☐	☐	☐
8 Jsem schopen dodržovat požadavky školní drogové strategie.	☐	☐	☐	☐
9 Každý učitel má povinnost učit studenty o drogách.	☐	☐	☐	☐
10 Jsem schopen vyučovat o drogách.	☐	☐	☐	☐
11 Myslím si, že rozpoznám problémy s drogami.	☐	☐	☐	☐
12 Víím, jak se chovat, když se setkám s problémy spojenými s drogami u svých kolegů, studentů nebo jejich rodičů/zákonných zástupců.	☐	☐	☐	☐
13 Považuji se za dobře informovaného (informovanou) o legálních a nelegálních drogách a následcích jejich užívání.	☐	☐	☐	☐
14 V této škole je možno otevřeně a svobodně diskutovat o tabáku, alkoholu a dalších drogách.	☐	☐	☐	☐
15 V této škole se problémy spojené s drogami řeší dobrým způsobem.	☐	☐	☐	☐
16 Ve škole je potřeba poskytnout více podpory pro preventivní aktivity.	☐	☐	☐	☐
17 Studenti reagují na preventivní aktivity ve škole pozitivně.	☐	☐	☐	☐
18 Rodiče/zákonní zástupci reagují na preventivní aktivity ve škole pozitivně.	☐	☐	☐	☐
19 Studentům se líbí učební materiál pro preventivní aktivity.	☐	☐	☐	☐
20 Učební materiál používaný pro preventivní aktivity zapadá do dalších učebních materiálů.	☐	☐	☐	☐
21 Jsem spokojený/á se školními budovami a pozemky.	☐	☐	☐	☐
22 Myslím, že studenti mají ve škole dostatek prostoru na to, aby se setkávali, hráli si a povídali si s přáteli.	☐	☐	☐	☐
23 Myslím si, že pokud jde o školní disciplínu, zachází se s každým férově a stejně.	☐	☐	☐	☐
24 Škola pořádá dobré aktivity pro přivítání nových studentů.	☐	☐	☐	☐
25 Studenti mají k dispozici dostatek mimoškolních aktivit.	☐	☐	☐	☐

Možné otevřené otázky a otázky k diskusi

- ☐ Co si učitelé představují pod pojmem **drogová politika (strategie) školy?**
- ☐ Co si učitelé představují pod pojmem **prevenční aktivity?**
- ☐ Myslíte si, že mají adekvátní předpoklady k práci? (Cítíte se být podporováni svým ředitelem a kolegy? Mají dostatek času? Jsou k dispozici vyučovací materiály a adekvátní prostory pro vyučování?)
- ☐ Cítíte se učitelé dostatečně odborně kvalifikováni a schopni učit o drogách?
- ☐ Jaké mají dovednosti, které by jim s touto otázkou mohly ve třídě pomoci? Jaké dovednosti jim schází?
- ☐ Myslíte si, že vyučování ve třídě odpovídá problémům, kterými se zabývají preventivní aktivity a které byly uvedeny v drogové strategii?
- ☐ Vědí učitelé, jak rozpoznat problémy spojené s drogami?
- ☐ Vědí, jak jednat, budou-li konfrontováni s možnými problémy spojenými s drogami nebo užíváním drog mezi kolegy, studenty nebo jejich rodiči/zákonnými zástupci? (Měli by o tom mluvit? S kým? Ověřit si informace? Jak? Měli by to ohlásit?)
- ☐ Kolik znalostí o drogách již učitelé mají?
- ☐ Jaký mají učitelé v současnosti postoj k drogám (jsou tolerantní, dělají jim starosti, mají obavy atd.)?
- ☐ Myslíte si, že drogová prevence by měla být součástí školních osnov?
- ☐ Myslíte si, že mohou ve škole svobodně diskutovat o drogách?
- ☐ Vědí učitelé, co dělá školní drogovou prevenci účinnou tedy efektivní?
- ☐ Mívají učitelé někdy problémy při provádění úkolů ve spojitosti s drogovou strategií a preventivními aktivitami?
- ☐ Myslíte si, že problémy spojené s drogami se řeší adekvátně a včas?
- ☐ Mají učitelé pocit, že potřebují více pomoci nebo podpory?

NÁSTROJ 6.2

Plánování využití výsledků – přehled využití výsledků

1. Pro koho?	2. Proč?	3. Co?	4. Kdo?	5. Jak?	6. Kdy?
Studenti					
Učitelé					
Rodiče/zákonní zástupci dítěte					
Další					

NÁSTROJ 6.3

Plánování využití výsledků – Opatření na základě výsledků

	Velmi důležité	Méně důležité
Co lze změnit		
Co lze změnit obtížněji		

7 Evaluace/hodnocení

V této kapitole se budeme věnovat tématu evaluace a probereme, proč by se mělo vyhodnocovat a jak při tom postupovat. Uvedeme kontrolní seznam pro plánování a organizování evaluace na úrovni školy. Tuto kapitolu je vhodné prostudovat zároveň s kapitolou 6.

Tato kapitola je určena především těm, kteří plánují preventivně orientované aktivity, nicméně může pomoci i těm, kteří nějaký program již realizují. Evaluace má zásadní význam pro to aby se dalo určit, zda aktivity fungují tak, jak by měly, a zda se na nich dá něco zlepšit. Vyhodnocování školních intervencí znamená systematický sběr, analýzu a interpretování informací o tom, jak funguje daná intervence a jaké by mohla přinést výsledky (EMCDDA, 1998).

V procesu evaluace mohou být velmi užitečné nástroje k monitorování. I současné debaty o evaluaci se z velké míry věnují právě užívání nástrojů k monitorování a standardizovanému sběru informací.

7.1 Proč vyhodnocovat?

V posledních letech se neustále zvyšuje míra znepokojení nad tím, že řadě preventivních aktivit schází adekvátní evaluace. O její potřebě již dnes panuje jednomyslná shoda a převládá názor, že evaluace by měla být základním prvkem každé školní intervence, protože:

- ☐ nabízí možnost zjistit, zda aktivity přinášejí požadované výsledky,
- ☐ poskytuje možnost reagovat na probíhající aktivity,
- ☐ nabízí informace nezbytné k přizpůsobování, zdokonalování a inovování intervenčního programu,
- ☐ poskytuje zpětnou vazbu přímo zainteresovaným, např. školnímu personálu a studentům, a má význam pro jejich motivaci,
- ☐ seriózní zhodnocení projektu mu propůjčuje důvěryhodnost a zvyšuje jeho statut v komunitě.

Evaluace navíc může nabídnout příležitost shromáždit od učitelů a rodičů/zákonných zástupců informace, které se v „normálním“ školním životě nedají sbírat.

Nutno zdůraznit, že evaluace je nástrojem k získání informací a k důkladnějšímu porozumění tomu, co se odehrává uvnitř školy, a **nemá sloužit k dohledu nad studenty**. Evaluace by se neměla chápat jako měřítko dosažení cílů. Místo toho je lepší ji chápat jako příležitost ke zhodnocení aktuálního stavu s cílem tento stav zlepšit.

7.2 Kdo by měl poskytovat informace?

Protože se aktivity (obsažené v jednotlivých otázkách dotazníků) zaměřují především na ovlivňování a změnu chování studentů, bylo by nejsnadnější provést evaluaci tak, že zjistíme informace pouze od nich. V prostředí školy se však vyskytují i jiné zúčastněné skupiny, a tak je třeba vzít v úvahu i informace od nich.

Výběr skupin, které budou poskytovat informace, závisí na cílové skupině programu a jeho dlouhodobých cílech (vizích). Vzhledem k navrženému globálnímu přístupu ke školní drogové prevenci jsou pro účely evaluace relevantní informace ze všech skupin, které se podílejí na školním životě. Jak jsme se již zmínili v kapitole o monitorování, užitečné informace pro evaluaci programu mohou nabídnout jak studenti, rodiče/zákonní zástupci dítěte, pedagogický sbor, tak i škola jako celek.

7.3 Co lze evaluovat/vyhodnocovat?

Existuje celá řada různých typů evaluace, viz např. Dlugosch & Wottawa, 1994; Mittag & Hager, 2000; Mittag & Jerusalem, 1997; a Rossi & Freeman, 1993; Uhl, 1998. Kromě všeobecných podmínek pro evaluaci má význam i její dlouhodobá **vize**: co je předmětem evaluace? Konkrétní program (evaluace orientovaná na praxi), další rozvoj (evaluace zaměřená na rozvoj programu), nebo teoretický základ (evaluace zaměřená na teorii)? Tak, jako lze rozdělit zajišťování kvality na kvalitu struktury, procesu a výsledku (Donabedian, 1982), lze rozdělit i evaluaci (na evaluaci vstupu, procesu a výstupu). Z tohoto pohledu lze pro evaluaci identifikovat různé **body v čase**: před (evaluace výchozího stavu), v průběhu (evaluace procesu) a na konci programu (evaluace výstupu). **Výsledky** evaluace lze podle cílů využít **sumativně**, nebo **formativně** (Scriven, 1967). Cílem sumativní evaluace je shrnout finální výsledky programu, smyslem formativní evaluace je formovat a vyvíjet program na jeho začátku, či v průběhu fáze testování.

Zaměříme se především na typy evaluací, které jsou pro školní prostředí nejpraktičtější, tedy **evaluaci výstupu** a **evaluaci procesu**.

Evaluace výstupu

Evaluace výstupu poskytuje informace o výsledcích programu. U dlouhodobého programu lze po nějaké době provést evaluaci výstupu, konkrétně tehdy, když se očekávají první výsledky.

Evaluace procesu

Hlavním cílem evaluace procesu je získat informace o tom, jak program funguje a které části programu lze zlepšit, nebo změnit. Neomezuje se pouze na obsah programu nebo aktivit, sleduje i použitou techniku, zúčastněné osoby, různé situace atd. Jestli program funguje tak, jak by měl, lze zjistit i měřením míry spokojenosti všech zainteresovaných.

Obsah evaluace určují především hlavní a průběžné (intermediální) cíle programu. K evaluaci je vždy třeba mít k dispozici srovnatelná a sledovatelná data. K tomu by vám měly pomáhat dotazníky k monitorování a další nástroje uvedené v kapitole o monitorování.

7.4 Jak vyhodnocovat?

Do plánování evaluace jsou v ideálním případě zapojeni jak rodiče/zákonní zástupci dítěte, tým vedení školy či učitelé, tak i studenti. Pro vytvoření pozitivního prostředí by se hned na počátku měly zvážít a prodiskutovat pozitivní a negativní faktory, které mohou evaluaci ovlivnit.

Profesionální dlouhodobé cíle různých zúčastněných skupin nemusí být vždy shodné, a tak je důležité, aby se **předem** shodly na oblastech, které budou vyhodnocovány.

Trvalé změny závisí na tolika determinantách (ovlivňujících faktorech), že byste se od samého začátku měli **vyhnout stanovování nerealistických cílů** (viz kapitola 3 – Definování dlouhodobých cílů).

K vyhodnocení toho, jak program funguje a jaké má účinky, je třeba získat informace o tom, jak jej

lze zkvalitňovat, a mít k dispozici odpovídající metody a nástroje k měření. K ideálnímu provedení dobré evaluace jsou zapotřebí značné prostředky¹ a zajištění objektivitu zaručí zapojení externích aktérů. Zkušenost ale ukazuje, že většina škol má omezené prostředky, a když si mají zorganizovat nějaké aktivity, jsou na to sami. Platí to i pro evaluaci. Zaměříme se tedy na **typ evaluace, která od školy nevyžaduje významné finanční prostředky ani zapojení externích aktérů**.

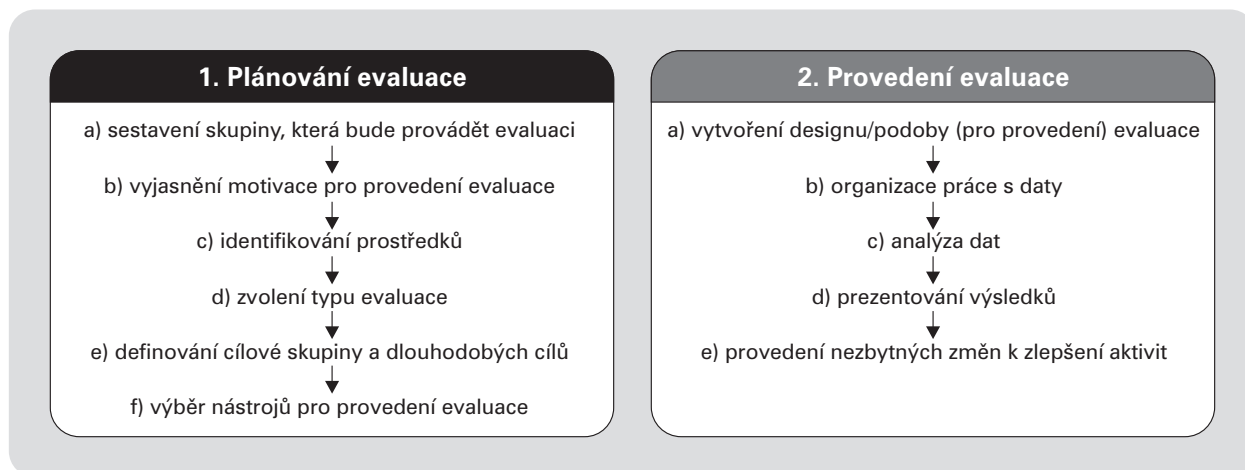
Ke sběru a analýze informací lze aplikovat řadu technik. Některé jsou uvedeny v páté a šesté kapitole.

V tomto dokumentu se hlavně zaměřujeme na využití jednoduchých statistických monitorovacích metod. Existuje ale značné množství alternativních metod a většina z nich je podrobně popsána v dalších publikacích. Zvláštní pozornost si zaslouží dvě publikace, které najdete na Internetu²:

□ **Praktický návod pro provádění autoevaluace** (*A Practical Guide for Self-Evaluation (Macbeath et.al)*) se soustřeďuje na evaluování kvality školního vzdělávání. Je zde uvedena řada nástrojů a informací.

□ **Pokyny pro evaluaci drogových preventivních intervencí** (*Guidelines for the Evaluation of Drug Prevention Intervention (EMCDDA)*) nabízí detailní popis všech důležitých částí evaluačního procesu.

Obrázek 7.1 Kroky při provádění evaluace

1 Obecně se odhaduje, že náklady na provedení vědecké evaluace představují 30 % celkových nákladů na program.
2 Viz internetové odkazy v části Doporučená četba.

7.5 Proces evaluace

Jak lze provádět autoevaluaci školního programu?

O evaluaci dnes již existuje řada kvalitních publikací, a tak se následující pokyny soustředí pouze na několik praktických otázek ve spojitosti se školními projekty. V této kapitole se zaměříme na pokyny pro plánování a provádění autoevaluace školních programů prevence užívání drog ve školách.

Obrázek 7.1 uvádí seznam základních kroků při autoevaluaci, níže je uveden podrobnější popis.

7.5.1 Plánování evaluace

a Vytvoření skupiny pro provedení evaluace

- ☐ Sestavte skupinu, která bude provádět evaluaci, a zahrňte do ní zástupce všech, kterých se evaluace dotýká.

Plánování evaluace zahrnuje přípravu plánu jejího provádění, využití monitorovacího systému a dalších evaluačních aktivit. Pokud funguje samostatná skupina pro provádění preventivních aktivit, měla by být zastoupena i ve skupině pro provádění evaluace. V ideálním případě je evaluační skupina podskupinou pracovní skupiny, která za provádění preventivního programu zodpovídá (popsané v kapitole 5).

V evaluační skupině by měly být zastoupeny všechny skupiny zapojené do programu. Zlepší se tak vstupy a minimalizuje se pocit podezírání z toho, že jsou kontrolovány. Do plánování a implementace evaluačního procesu je velmi důležité zapojit i studenty.

b Vyjasnění motivace pro evaluaci

- ☐ Vyjasněte si, jakou funkci má evaluace, a zajistěte, aby byla transparentní pro všechny, kteří se na ní budou podílet.
- ☐ Posbírejte argumenty ve prospěch toho, co evaluace přinese programu a jeho účastníkům.
- ☐ Identifikujte možné obavy a bariéry pro evaluaci.
- ☐ Využijte evaluaci jako motivační faktor.

Jednou z důležitých funkcí evaluace je proces zvažování vlastních aktivit. Funguje aktivita tak, jak bylo plánováno, a dosahuje zamýšlených účinků?

Lze položit i další otázky:

- ☐ Byly aktivity prováděny podle plánu? Jste na správné cestě?
- ☐ Co lze změnit nebo upravit, abychom zvýšili kvalitu aktivit?
- ☐ Mají aktivity nějaké negativní vedlejší účinky?
- ☐ Z čeho se lze poučit díky zkušenostem získaným z nových aktivit?

V případech složitých a komplexních situací je zapotřebí mít k dispozici objektivní zpětnou vazbu o účincích i výsledcích aktivit. Při evaluaci se mohou odhalit účinky, kterých si v každodenním životě nemusíte všimnout. Evaluace poskytuje přehled o zamýšlených a nezamýšlených i o nepředvídaných účincích. Monitorování a evaluace tedy může hrát roli „zrcadla“. Standardizace také umožňuje porovnávat pomocí stejného nástroje, např. porovnat rozdíly mezi novými a starými programy nebo rozdíly mezi „naší“ školou a dalšími školami. Obecně platí, že proces reflexe je důležitou součástí zajištění kvality.

Filozofii a funkci evaluace je nutno vyjasnit hned na začátku. Někdy se objevují podezření, že je to nástroj ke kontrole a dohledu. Důležitou otázkou je, kdo bude koho hodnotit. Různí lidé mohou mít na evaluaci různé názory, někoho dokonce může naplňovat obavami, které je třeba rozpoznat a prodiskutovat. Obavy může zmírnit transparentnost účelu a procesu evaluace a následná analýza a prezentace dat. Také je důležité, aby se k účastníkům interview rychle dostala důkladná zpětná vazba ohledně výsledků hodnocení.

Tento postup by ve škole měl zajistit pozitivní postoj k evaluaci. Ta nemůže fungovat bez transparentní informační strategie a pochopení významu evaluace a jejího přijetí ve škole.

Jedním ze základních témat je diskuze o roli externích a interních důvodů (účelů) pro provedení evaluace:

- ☐ **Externí důvody (účely).** Je evaluace zamýšlena pro externí úředníky, nebo poskytovatele finančních prostředků na projekt? Má význam veřejně dokumentovat úspěchy projektu?
- ☐ **Interní důvody (účely).** Je zamýšlena pro náš vlastní prospěch, abychom získali zpětnou vazbu, zkvalitnili program a zjistili, jak funguje?

Důležité jsou samozřejmě i externí účely; především pokud je program financován vládou nebo dalšími organizacemi. Pokud ale scházejí interní účely, může těm, kteří program implementují a evaluují, scházet motivace. Zdokumentování vý-

sledků programu ale na druhou stranu může vést k vyššímu statutu a uznání školy i těch, kteří program implementují. I to je důležitý motivační faktor.

c Identifikace prostředků

- ☐ Jaké finanční a materiální prostředky jsou třeba k provedení evaluace?
- ☐ Jaký personál či případní experti jsou zapotřebí k provedení evaluace?
- ☐ Kolik času je zapotřebí k provedení evaluace?

K provedení evaluace je zapotřebí mít čas, lidskou sílu a materiály. Pro plánování a organizování evaluace je zapotřebí jasně definovat potřebné i dostupné prostředky (viz kapitulu 5).

Příprava a vytvoření nástrojů vyžaduje čas a práci; zahrnuje např. kopírování, distribuci a sbírání dotazníků, analýzu dat; interpretování a prezentování dat; provádění změn (přízpůsobení) na základě identifikovaných zjištění z výsledků evaluace. Mají lidé ve škole odbornou kvalifikaci k provádění evaluace a analýze statistických dat? Jsou zapotřebí a/nebo je možno zapojit externí odborníky? Vyhodnocování dat lze využít jako projekt pro výuku matematiky a zároveň studentům může poskytnout příležitost naučit se něco praktického o statistice.

Všechny z výše uvedených otázek by měly být zodpovězeny a vzaty v potaz hned na začátku procesu provádění evaluace.

d Volba typu evaluace

- ☐ Rozhodněte se, na jaký typ evaluace se zaměříte.
- ☐ Jak často a kdy by se dané konkrétní téma mělo hodnotit?
- ☐ Na co by se měla soustředit evaluace procesu: zhodnocení tématu, metod, pokrytí nebo spokojenosti?
- ☐ Nezapomeňte na to, že je třeba počítat i s neočekávanými dopady programu.

Rozlišujeme mezi několika typy evaluace. Největší význam mají evaluace výstupu a evaluace procesu. Ty se vzájemně doplňují a je dobré vzít je v potaz. Na který typ evaluace se zaměříte, závisí na tom, jakou konkrétní funkci by měla plnit.

Zaměřujete-li se na účinnost a dopad programu, je lepší upřednostnit evaluaci výstupu. Evaluaci výstupu dlouhodobého programu lze provést s určitým časovým odstupem, např. tehdy, když se očekávají první výsledky. Výstup se může soustředit

na počáteční účinky (zvyšování míry znalostí, změnu postoje, nové dovednosti), aplikační účinky (převedení do praxe, změna chování) a změnu stavu či podmínek (zlepšení zdraví, společenské klima). Je důležité mít na paměti, že některé účinky se projeví dříve, jiné později.

Evaluace procesu se týká systematického zhodnocení celého procesu realizace programu. Zahrnuje všechny intervence provedené personálem programu, reakce cílové skupiny a všechny relevantní podmínky, které mohou proces ovlivňovat. Znamená to, že se při tomto zhodnocení neomezujeme jen na obsah programu nebo aktivit, ale zároveň se věnujeme i použité technice, zúčastněným osobám a nastalým situacím atd. Měřením míry spokojenosti lze také určit, zda program funguje náležitě či tak, jak bylo zamýšleno. U některých projektů je také důležité určit, zda skutečně oslovily cílovou skupinu. Ze všech těchto aspektů vyplývají informace o tom, jak program funguje a které jeho části lze zlepšit nebo změnit.

Pokud se soustředíte na účinky, je třeba rozlišit mezi **zamýšlenými** (žádoucími) účinky a **nezamýšlenými** (nežádoucími) účinky a **neočekávanými** účinky. Takové účinky lze odhalit pomocí evaluace procesu a výstupu.

Po jedné britské mediální kampani např. došlo k nezamýšleným účinkům v tom smyslu, že někteří mladí začali ze zvědavosti experimentovat s drogami. Neočekávaným účinkem této kampaně bylo zvýšení úspěšnosti snah o získávání financí pro projekty prevence užívání drog.

e Definování cílů a cílové skupiny

- ☐ Vyjasněte si podobu obecných cílů a stanovte jejich priority (viz kapitoly 3 a 5).
- ☐ Mějte na paměti krátkodobé cíle evaluace výstupu a/nebo procesu.
- ☐ Buďte si vědomi toho, jaká je cílová skupina a co se bude evaluovat.
- ☐ Krok po kroku stanovte krátkodobé cíle.
- ☐ Využijte prevenci a v případě potřeby změňte modely chování nebo strukturu programu.
- ☐ Roztříd'te cíle na krátkodobé a dlouhodobé a v rámci různých tematických okruhů.
- ☐ Stanovte rozdíly mezi obecným zaměřením (cílem) a specifickými cíli.
- ☐ Sestavte seznam cílů a rozlište je podle priorit.

Základem programu je, aby byly jasné a zřetelné cíle, protože ty určují podobu implementace, pro-

cesu i evaluace aktivit. Pro účely evaluace musí být krátkodobé cíle přesné, diferencované a měřitelné, přitom mají přispívat k dosažení dlouhodobých cílů.

Kterých skupin se program dotýká? Jaký je očekávaný účinek na studenty, učitele, rodiče/zákonné zástupce, další osoby, školní prostředí a školu chápanou jako celek? Pro každou participující skupinu může mít program různé dlouhodobé cíle; měly by se proto zvážit různé dlouhodobé cíle pro studenty, učitele a rodiče/zákonné zástupce. Dále by se mělo zvážit, zda by se měly evaluovat všechny participující skupiny, nebo jenom některé z nich.

Dlouhodobé vize by neměly být příliš optimistické, zato by měly být realistické. Při určování dlouhodobých vizí postupujte krok za krokem. Většina dlouhodobých cílů se zaměřuje na obecné změny v chování. Změny v chování, obzvláště pokud jde o návyk, vyžadují hodně času. Je lepší začít s malými průběžnými cíli, kterých lze dosáhnout za krátkou dobu.

Mějte na paměti vývojové změny! Např. procento kouřících studentů se normálně zvyšuje s jejich věkem, se kterým se mění i chování ve spojitosti s kouřením. Na to by se při zhodnocování aktivit zaměřených na snížení míry kouření nemělo zapomenout.

Abychom mohli změnit chování, musíme znát některé faktory ovlivňující postoje. Základ formování postoje může vycházet ze znalosti subjektu, z diskuze a souvisejících okolností. Tento postoj je základem pro vznik záměru udržet nebo změnit chování, který může ke skutečné změně chování vést.

Lze rozlišovat mezi krátkodobými a dlouhodobými obecnými cíli, což je důležité i pro vytvoření časové osy/harmonogramu evaluace. Zvyšování míry znalostí lze zhodnotit po krátké době, ale zhodnocení chování lze provést až po delším čase.

Od stanovení obecných cílů přejděte k cílům specifickým krátkodobým (tj. měřitelným). Mějte na paměti, že krátkodobé cíle prevence musí být praktičtější a konkrétnější. Vždy si položte otázku, jak lze poznat, že se něco změnilo.

Nezapomeňte: ne vše lze evaluovat. Zřetelně si stanovte, které krátkodobé specifické cíle jsou nej důležitější.

f Výběr nástrojů pro evaluaci

- ☐ Zvolte vhodné nástroje nebo instrumenty pro sběr dat.
- ☐ Začněte tak, že budete hledat výsledky měření v monitorovacím systému.

☐ U témat, která v monitorovacím systému ne najdete formulujte měřitelné otázky nebo indikátory, které jsou s těmito specifickými krátkodobými cíli přímo spojeny.

☐ Zajistěte, aby byly indikátory srozumitelné, jednoznačné, spolehlivé a aby se na ně dalo snadno odpovědět.

☐ Nezapomeňte získat informace ze všech relevantních skupin.

Některé nástroje jsme již popsali – nástroje pro provedení zhodnocení potřeb v kapitole 5 a nástroje pro shromažďování informací od dalších skupin v kapitole 6. Výhodou dotazníků je, že díky standardizovanému kvantitativnímu měření lze získaná data snadno srovnávat. Nabízejí přehled o indikátorech u velkého množství lidí. Dotazníky jsou ale omezeny na standardizované otázky, a tak by se mohly přehlédnout vedlejší účinky nebo další faktory realizace programu. Obecně ale platí, že nejlepší volbou jsou dotazníky, protože se v nich nezávisle a reprezentativně sbírá hodně informací. K získání kvalitativních dat a dalších informací je dobré používat otevřené otázky a interview. Na konci intervenční fáze by se ohniskové skupiny mohly stát dobrým místem pro diskuzi o zhodnocení aktivit a jejich účinků více subjektivní cestou.

Pro účely evaluace lze snadno použít moduly monitorovacího systému (viz nástroj 6.1). Změny, k nimž došlo v průběhu času, lze porovnat s kvantitativními daty z období před a po intervenci. Jedním z možných prvních kroků je podívat se na monitorovací systém a zhodnotit, které moduly zapadají do obsahu a dlouhodobých cílů programu, a použít tyto informace pro účely evaluace.

Vzhledem k obecné úrovni modulů a skutečnosti, že nemohou pokrýt všechny oblasti, by se měly zvážit i další indikátory. V takovém případě by se monitorovací nástroje měly přizpůsobit tak, aby pro každou dlouhodobou vizi zahrnuly i indikátory a otázky, které v monitorovacích modulech nejsou obsaženy. Tyto indikátory by měly být měřitelné. Vždy si položte otázku, jak poznáte, že došlo ke změně. Zajistěte, aby byly indikátory srozumitelné, jednoznačné, spolehlivé a aby se na ně dalo snadno odpovědět.

I otevřené otázky mají svůj význam, především pro evaluaci procesu, protože jejich prostřednictvím se dotazovaní mohou vlastními slovy vyjádřit k tomu, co si myslí o programu – a ukázat, co bylo dobré a co by se asi dalo zlepšit. Mějte ale na paměti, že analýza kvalitativních dat může zabrat více času než práce s čísly.

Jak jsme již uvedli, evaluace by se neměla soustřeďovat pouze na studenty. I další skupiny mohou poskytnout důležité informace pro evaluaci,

nebo se mohou stát intermediárními skupinami (zprostředkovateli) pro intervenci. V šesté kapitole je uvedeno několik úvah o tom, jak a jaké informace můžete získat od učitelů, rodičů/zákonných zástupců a školy jako celku.

7.5.2 Provádění evaluace

a Vytvoření designu evaluace

- ☐ Jak lze rozpoznat účinky programu?
- ☐ Jaká srovnání je třeba provést, aby se dal program hodnotit?
- ☐ Kdy dosáhnete svých krátkodobých specifických cílů?
- ☐ Znovu proveďte prostředky i to, co lze v praxi zvládnout!

Rozpoznávání účinků v průběhu času

Hlavní informace pro evaluaci pocházejí ze srovnávání. Co můžeme porovnávat, abychom zjistili, zda jsme dosáhli, či nedosáhli dlouhodobých cílů? Pomocí monitorovacího systému můžeme porovnat situaci před a po zavedení každé fáze intervence/programu (obrázek 6.1). Další možností je požádat účastníky, aby na konci fáze intervence (programu) zhodnotili, jaká změna nastala.

Zvažování dalších vlivů

Vědecktější přístup je založen na tom, že se v průběhu času porovná skupina, jež byla vystavena intervenci, s kontrolní skupinou (v níž aktivity neproběhly). Takto lze zkontrolovat, zda by k nastalým změnám došlo i bez prováděných aktivit. K tomu je ale potřeba zajistit lepší přípravu a organizaci a doporučuje se, aby vyhodnocení prováděli pokročilejší evaluátoři. Dále platí, že pokud do rovnice vstoupí další faktory, nikdo si nemůže být jistý tím, zda jsou obě skupiny skutečně zcela identické.

Jakmile budete mít přehled o obsahu a nástrojích, nastal čas přezkontrolovat dostupné prostředky. Lze plánovanou evaluaci provést s existujícími prostředky? Pokud není dostatek prostředků, je třeba změnit priority a snížit laťku dlouhodobých cílů týkajících se obsahu, evaluace či objemu evaluačního nástroje.

b Práce s daty

- ☐ Mějte na paměti etické otázky.
- ☐ Připravte časový rozvrh pro sběr a analýzu dat.
- ☐ Vyjasněte si, jaké prostředky potřebujete a co je třeba zorganizovat.

V kapitole o monitorování jsme již uvedli, že je velmi důležité zajistit anonymitu informací a transparentnost celého procesu a brát tento aspekt v úvahu již při organizování sběru dat. Měl by se připravit seznam osob, které se budou podílet na procesu, a mělo by se stanovit, kdy se na něm budou podílet. Plánování a provádění evaluace by se mělo prodiskutovat s pracovní skupinou ve škole a zástupci participujících skupin.

c Analýza dat

- ☐ Jaká lze učinit srovnání?
- ☐ Mějte na paměti vývojové změny.
- ☐ Zamyslete se nad tím, co tvoří podstatu skutečného účinku programu.

Jak jsme se již zmínili, drogová prevence se ne vždy omezuje pouze na drogy a může vést k pozitivním výsledkům v řadě dalších oblastí – nejen v oblasti konzumace. Analýza dat pro účely evaluace by měla pokrýt zejména původní cíle evaluace, které byly definovány na začátku.

Jednoduchá analýza se provádí tak, že se hledají indikátory, kterými se měří přímé změny – např. „došlo ve srovnání s loňským rokem ke snížení či zvýšení procenta studentů, kteří prohlašují, že je ve škole dobrá atmosféra?“

Při evaluaci procesu lze srovnávat mezi jednotlivými částmi programu a jeho obsahem – např. „se kterými komponentami jsou studenti spokojeni a které komponenty nejsou tak populární?“

Změny, k nimž došlo v průběhu času, lze porovnávat s výsledky měření před a po zavedení programu nebo aktivity. Např.: „Došlo, nebo nedošlo v porovnání s předchozím šetřením k zlepšení v tom, jak studenti hodnotí klima ve škole?“

Při porovnávání výsledků měření z různých období postupujte opatrně. Výsledky (účinky) mohly být ovlivněny vývojovými změnami. Pro zpětnou kontrolu tohoto konkrétního účinku můžete provést jednoduché srovnání s dalšími ročníky.

d Prezentování výsledků

- ☐ Než budete výsledky prezentovat, prodiskutujte je se skupinou, která se na programu podílela.
- ☐ Proberte výsledky s respondenty.
- ☐ Před začátkem diskuze se snažte výsledky příliš neinterpretovat.
- ☐ Používejte výsledky k motivačním účelům.

Výsledky evaluace by měly být prezentovány všem účastníkům. Aby se ale neutopili v detailech, mělo by se množství sdělovaných informací zredukovat. Detailní výsledky lze prezentovat např. v pracovní skupině se zástupci různých zainteresovaných stran.

Lze připravit i strategii pro prezentování dat. Důležitým faktorem je probrat výsledky se studenty, rodiči/zákonnými zástupci dítěte a dalšími. Zajistí se tak transparentnost toho, co se dělá s daty, a zároveň se získává zpětná vazba o tom, jaká je v programu situace a do jaké míry je úspěšný. Je důležité mít zpětnou vazbu o tom, co je úspěšné, a identifikovat problémové faktory. Zpětnou vazbu lze používat k motivování všech účastníků programu a je základem pro zdokonalení nebo další pokračování v programu. Identifikace problémových faktorů by se měla provádět pozitivním způsobem. Nesnažte se najít obětího beránka, raději se zaměřte na to, jak lze informace použít ke zlepšení aktivit.

Neočekávejte nic velkého! Některé změny vyžadují hodně času a do pomyslné rovnice mohou vstoupit i další vlivné faktory, čímž se může narušit obrázek dané situace (např. výsledky statistik ve vaší škole se mohou změnit díky obecnému zvýšení míry užívání alkoholu mezi mladými lidmi). I malé změny mohou znamenat pokrok.

e Provádění změn, které jsou zapotřebí ke zlepšení aktivit

- ☐ Používejte výsledky tak, abyste mohli aktivity změnit či vylepšit.
- ☐ Vyřešte problém potenciálních negativních vedlejších účinků.
- ☐ Využijte neočekávané pozitivní účinky ke strategickým účelům.
- ☐ V případě potřeby dejte programu nový směr.

Významem zpětné vazby je, že výsledky by měly poskytnout nové vstupy pro probíhající aktivity. Buď lze něco zlepšit, nebo je možno provést změnu programu. Někdy je třeba zlepšit nebo změnit jen určitou konkrétní techniku a obsah projektu není třeba měnit. Takové informace může poskytnout evaluace procesu.

Je také vhodné prodiskutovat možné negativní vedlejší účinky a vytvořit strategie, jak tyto účinky dostat pod kontrolu. Negativní vedlejší účinky ale někdy nemusí být vysloveně negativní. Diskuze o těchto účincích může vést k lepšímu pochopení složité a komplexní situace a může přinést nové nápady nebo alternativy. Neočekávané pozitivní

účinky se také dají lépe využít, pokud se využijí strategicky.

Příklad výsledku evaluace

V jedné evaluační studii jsme se pokusili identifikovat **podmínky pro úspěch či neúspěch programu prevence zneužívání drog**.³ Mezi hlavní zjištění patří:

- ☐ **Projekt by měl být ve shodě s vlastní image a filosofií školy.**
- ☐ **O projektu by měli být podrobně informováni rodiče/zákonní zástupci dítěte a učitelé.**
- ☐ **Mezi rodiči/zákonnými zástupci a učiteli by neměla být žádná rivalita, místo toho by spolu měli spolupracovat.**

Po nějaké době je potřeba dostat do programu nové vstupy a provést kreativní změny. Příliš mnoho rutinní práce může snížit motivaci i účinnost. Monitorováním a vyhodnocováním dat se mohou objevit informace o tématech, na která na začátku programu nebyl brán zřetel. Tuto skutečnost lze použít k tomu, aby se programu dal nový směr.

7.6 Evaluace chce čas

Díváte-li se na sebe každý den do zrcadla, neuvidíte příliš změn. Vezmete-li si ale pár let starou fotografii a porovnáte-li ji se současným obrazem v zrcadle, změnu již spatříte. Evaluace je jako fotka něčeho, co se musí změnit, v různých obdobích a zároveň posouzení, jestli se povedlo realizovat, co bylo zamýšleno. S tímto obrázkem v ruce lze ostatním ukázat, že došlo ke změnám. Zda a jak lze provést evaluaci ale samozřejmě určuje situace a dostupné prostředky. Přesto by se měly zkoumat a prodiskutovávat možnosti pro provádění průběžného monitorování a vyhodnocování programu. A obě tyto aktivity by se měly používat jako nástroj pro zvyšování úrovně školní drogové prevence, sloužící k prokazování opodstatněnosti programu ve škole i mimo ni. Zároveň je lze použít jako zrcadlo pro všechny, kteří se na programu ve škole podílejí.

Citované prameny

- Drugosch, G E, & Wottawa, H (1994). *Evaluation in der Gesundheitspsychologie*, in: P. Schwenkmetzger & Schmidt L R (Eds.), *Lehrbuch der Gesundheitspsychologie* (pp. 149-168), Enke, Stuttgart [D].
- Donabedian, a (1982). *An exploration of structure, process and outcome as approaches to quality assessment*, in: H k Selbmann & k K Überla

3 VEREIN RISIKO: Evaluace projektu „Systemic prevention of substance abuse – SPS“, Vienna, 2001.

- (Eds.), *Quality assessment of medical care* (pp. 69-92), Bleicher Verlag, Gerlingen [D].
- Mittag, W, & Hager, W (2000). *Ein Rahmenkonzept zur Evaluation psychologischer Interventionsmaßnahmen*, in: W. Hager & Patry J -L & Brezing H (Eds.), *Handbuch Evaluation psychologischer Interventionsmaßnahmen. Standards und Kriterien* (pp. 102-128), Verlag Hans Huber, Göttingen [D].
- Mittag, W, & Jerusalem, M (1997), *Evaluation von Präventionsprogrammen*, in: R Schwarzer (Ed.), *Gesundheitspsychologie* (pp. 595-611), Hogrefe, Göttingen [D].
- Rossi, P H, & Freeman, H E (1993). *Evaluation: a systematic approach*, Sage Publishers, Newbury Park [USA].
- Scriven, M (1967). *The methodology of evaluation in Perspectives of Curriculum Evaluation*, in: R Tyler & R M Gagné & M Scriven (Eds.).
- Uhl, a (1998). *Evaluation of primary prevention in the field of illicit drugs: Definitions – Concepts – Problems*, in: a Uhl & a Springer (Eds.). *Evaluation research in regard to primary prevention of drug abuse* (pp. 135-220), Office of Official Publications of the European Communities, Luxembourg [LUX].
-

Příloha 1 – Glosář

Bariéry

Finanční situace, počet pracovníků, politika, administrativní překážky a řada dalších podmínek, které omezují evaluaci preventivní intervence, např. ztráta zdrojů financování, negativní postoje personálu, rozhodnutí nepublikovat zprávu z evaluace nebo odmítnutí provést průzkum mezi studenty.

Bias

Bias (zkreslení) je běžně používaný termín pro popis jevů, které mohou narušovat vědecký výzkum, proces implementace nebo evaluace. Není-li v průběhu vědecké aktivity upozorován nebo brán v potaz, „faktor biasu“ může způsobit chyby ve výsledcích. Dalšími příklady jsou kulturní bias (zkreslení v důsledku rozdílů mezi různými kulturami, národy) nebo např. normativní bias. Dochází k němu i u preventivních programů, které prohlašují, že prezentují faktické a spolehlivé informace o drogách, a zároveň kvůli kulturní, politické nebo normativní filosofii zveličují škodlivé účinky určitých typů drog.

Cílová skupina

Cílová skupina znamená skupinu lidí, domácností, organizací, komunit nebo dalších identifikovatelných jednotek, na které se preventivní intervence zaměřuje. Lze rozlišit dva typy cílových skupin: konečné cílové skupiny (viz heslo) a intermediární cílové skupiny. Základním předpokladem pro dokumentování potřeby provést preventivní aktivitu je pečlivá analýza a odhad velikosti a povahy cílové skupiny a jejích potřeb, který zároveň vede ke zvýšení kvality a účinnosti projektu.

Dotazník

Dotazník je seznam otázek. Odpovědi na tyto otázky lze systematicky hodnotit. Podle způsobu, jak se na otázky odpovídá, se dotazníky rozlišují na dotazníky s otevřenými otázkami (tzn. odpovědi musí formulovat samotní dotazovaní) a dotazníky s uzavřenými otázkami (tzn. dotazovaní si vybírají z několika předznačených odpovědí).

Drogová prevence

(viz kapitolu 1.1)

Externí faktory

Externí faktory jsou genetické faktory, osobní/osobnostní proměnné (týkající se konkrétní osoby) a sociodemografické proměnné.

Chování spojené s užíváním drog

Chování spojené s užíváním drog se vztahuje ke konzumaci určité drogy. Chování spojené s užíváním drog lze popsat na základě užívané látky (alkohol, heroin, kokain, konopí atd.), vzorců užívání (příležitostné užívání, pravidelné užívání, rekreační užívání, zneužívání, závislé užívání atd.), frekvence

užívání a norem skupin uživatelů drog, k níž daný uživatel patří.

Indikátor

Indikátor je měřítko, odrážející konkrétní problém nebo podmínku. Používají se jako náhrada krátkodobých cílů nebo konceptů, které nelze přímo měřit, nebo které se projeví až v budoucnosti. Výběr odpovídajících indikátorů musí být podložen odbornou literaturou, teoriemi nebo předchozím výzkumem. Indikátory se používají k měření kvality provádění nebo výstupu intervence.

Instrumenty nebo nástroje

Termíny nástroj nebo instrument se týkají všech metod používaných ke sběru informací o cílové skupině, provádění evaluace atd. Pokud jde např. o evaluaci, nejčastěji používanými nástroji jsou dotazníky. Dalšími nástroji jsou např. testy, hodnocení, interview a nástroje pro pozorování. Je radno používat nástroje s podloženou objektivitou, validitou a spolehlivostí. Před použitím těchto nástrojů v širším měřítku by se mělo předběžně otestovat, zda přinášejí odpovědi na to, co jejich prostřednictvím chceme zjistit.

Intence

Intenci lze definovat jako důvod/záměr, proč se jedinec chová určitým způsobem.

Intence užívat drogy

Intence užívat drogy je mediační proměnná a často se používá jako indikátor při evaluaci výstupu. Zabývá se tím, zda si dotyčná osoba myslí, že bude v budoucnosti užívat drogy. Především je užitečná v programech primární prevence zaměřených na malé děti, kde je zbytečné ptát se, zda užívají drogy.

Intermediární cílová skupina

Intermediární cílová skupina je skupina lidí, kteří jsou středem zájmu intervence a plní mediační roli. Očekává se, že budou v budoucnosti schopni dále předávat obsah intervence a tím ovlivní podobu užívání drog v cílové skupině. Příkladem přístupů, při nichž se oslovuje intermediární cílová skupina, jsou přístupy na základě multiplikátorů, skupin vrstevníků a přístupy orientované na rodinu.

Konečná cílová skupina

Konečná cílová skupina je skupina lidí, kterým bude intervence přímo prospěšná. Mohou být osloveni přímo intervencí, nebo nepřímo přes intermediární cílovou skupinu. Při identifikaci konečné cílové skupiny lze použít dva koncepty – koncept „ohrožené populace“ a koncept „potřebné populace“. První koncept zahrnuje segment obyvatelstva s vysokou pravděpodobností užívání drog (např. děti z rozvrácených rodin, děti, jejichž

rodiče/zákonní zástupci nebo sourozenci užívají drogy). Druhý koncept naopak definuje cílovou skupinu jako segment se specifickými charakteristikami (např. všichni žáci pátého ročníku).

Kontrolní skupina

Kontrolní skupina je skupina osob, které nejsou zapojeny do dané evaluované preventivní intervence. Tato skupina není vystavena vůbec žádné intervenci, nebo je v ní prováděna nesouvisející intervence jiného typu.

Krátkodobé cíle

Krátkodobé cíle představují specifické a měřitelné výroky ohledně očekávaného výsledku preventivní intervence. Pro účely evaluace je při formulování krátkodobých specifických cílů nutno určit proměnné, které se mají změnit, a stanovit měřitelná kritéria úspěchu. Programy musí být spojeny s krátkodobými specifickými cíli, a tyto musí být spojeny se zamýšlenými výsledky na základě přijatelných, překontrolovatelných předpokladů. Nebudou-li vágní dlouhodobé vize převedeny do podoby specifických krátkodobých cílů, nebude možno provádět kvalitní intervenci ani hodnotit její účinnost.

Kulturní zvyklosti

Kulturní zvyklosti v tomto kontextu představují různé typy chování, které souvisejí s užíváním drog a jsou ovlivněny sociálními nebo kulturními normami dané společnosti. Uveďme např. pití vína k jídlu v jižní Evropě nebo pití piva po práci v Německu. Kulturní zvyklosti určují, zda a v jakém množství či frekvenci se v určitých společenských situacích užívají nebo neužívají drogy, a mohou mít vliv na vnímání chování spojeného s užíváním drog.

Kvalitativní přístup

Cílem kvalitativního přístupu k evaluaci je porozumět programu nebo konkrétním aspektům programu jako celku. Namísto toho, aby se studie zabývala s předem připraveným souborem různých očekávání ve vztahu k prozkoumávání nebo měření procesů a výsledků (tj. kvantitativní přístup), se klade důraz na detailní popis a důvěrné porozumění programu, které je výsledkem přímého kontaktu a zkušeností s programem a jeho účastníky. Kvalitativní techniky vycházejí z pozorování, interview, případových studií a dalších forem práce v terénu. Kvalitativní přístup lze použít samostatně nebo spolu s kvantitativními přístupy; např. tehdy, když se v programu zdůrazňují individualizované výsledky, když se věnuje pozornost kvalitě programu, nebo tehdy, když jsou dlouhodobé vize programu poněkud vágní.

Kvantitativní přístup

U kvantitativních dat se jedná o sběr informací, který lze snadno převést na čísla, např. odpovědi na strukturované dotazníky. Kvantitativní přístupy k evaluaci se primárně zabývají měřením konečné-

ho počtu specifikovaných výsledků. Klade se důraz na měření, shrnování (sumarizování), seskupování a porovnávání výsledků měření a na to, co lze odvodit z kvantitativních analýz. Součástí kvantitativních přístupů často bývají techniky plánovaného experimentu a využívají se kontrolní skupiny. Význam kontrolních skupin se především projevuje tehdy, je-li primárním cílem evaluace stanovit účinnost programu.

Mediační proměnné

Mediační proměnné mají souviset s chováním spojeným s užíváním drog tak, že podporují změny, které v souvislosti s takovým chováním přinesla preventivní intervence.

Rozlišujeme dva typy mediačních proměnných:

- ☐ mediační proměnné přímo spojené s užíváním drog, např. znalosti o užívání drog, postoje k drogám, společenské normy a intence užívat drogy,
- ☐ mediační proměnné, které se užívání drog týkají nepřímo, např. sociální dovednosti, rizikové faktory, protektivní faktory, strukturální změny, životní styl, kulturní zvyklosti a problémové chování.

Neočekávané změny

Neočekávané změny při provádění programu nebo evaluaci znamenají neplánované či nepředvídané odchylky nebo změny v plánu programu. Důsledky těchto změn mohou být negativní (nízká míra přijetí programu, změny ve školním obvodu, škrtky v rozpočtu atd.), mohou ale být i pozitivní (např. neočekávaně vysoká účast a nalezení nových sponzorů).

Nepedagogičtí pracovníci

Mezi nepedagogické pracovníky patří všichni, kteří se přímo nepodílejí na vzdělávacím procesu, např. správní pracovníci, asistenti, úklidový personál, zaměstnanci školní jídelny, správci budov atd.

Normy

Normy jsou nepsaná pravidla chování, která se kognitivně představují jako přesvědčení a názory. V kontextu užívání drog se v empirickém výzkumu normativní přesvědčení identifikují jako významné mediační proměnné pro začátek užívání drog. Jedním z krátkodobých cílů preventivní intervence může být ovlivnit nebo změnit tato normativní přesvědčení.

Objektivita

Objektivita je spolu se spolehlivostí (reliabilitou) a platností (validitou) důležitým faktorem pro kvalitu informací a/nebo nástroje. Týká se skutečnosti, že sdělení obsažené v informaci a/nebo výsledcích, získaných pomocí daného nástroje, nesmí být závislé na osobě, která poskytuje informace (respondent) a/nebo měří data (evaluátor, výzkumník).

Osobní výkonnost

Intence chovat se určitým způsobem také určuje, do jaké míry daná osoba zhodnotí, že má potřebné schopnosti k tomu, aby se mohla chovat zamýšleným způsobem. To, co může nebo nemůže dělat, určují její osobní zkušenosti, dřívější způsob chování a pozorování ostatních. Změna osobní výkonnosti je složitý úkol, protože schopnost dosáhnout změny je sama o sobě výsledkem samostatných proměnných, jako např. sebedůvěry, pozitivního sebehodnocení (*self-esteem*) a vidění sama sebe (*self-image*). Tyto faktory lze v krátkém časovém období těžko ovlivnit.

Porozumění (pochopení)

Základním předpokladem k tomu, abyste porozuměli informacím, je věnovat pozornost specifickým charakteristikám cílové skupiny. Zřetelnost sdělení a důvěryhodnost zdroje informací by se měla sladit s jazykem, věkem, pohlavím, dosaženým vzděláním, kulturou, prioritami a uznávanými hodnotami cílové skupiny. Šance na dosažení správného pochopení se zvyšují pomocí aktivního učení, participace a stejně tak vhodným přizpůsobením informací.

Postoje vůči drogám

Postoje vůči drogám se skládají jak z názorů a představ, tak z norem a hodnot společnosti. Jako příklad uveďme názory, že „lidé se po alkoholu chovají hloupě“ či „kuřáci konopí si užijí více legrace“ atd. Postoje vůči drogám jsou mediačními proměnnými a často se používají jako indikátor při evaluaci výsledku, ačkoli platí, že ne vždy lze najít kauzální spojitost s užíváním drog. Přesto ale existuje přesvědčení, že pozitivní postoje k drogám vedou ke zvýšení míry jejich užívání a že naopak negativní postoje k drogám vedou ke snížení jejich užívání.

Postoj vůči chování

Postoj vůči konkrétnímu chování se formuje tak, že se vzájemně poměří všechny relevantní výhody a nevýhody (= očekávaný výsledek) žádoucího nebo nežádoucího chování.

Pozornost

Informační zpráva (sdělení) může být účinná pouze tehdy, pokud je jí cílová skupina vystavena a je jí ochotna věnovat pozornost. Okázalý videoklip jistě přitáhne více pozornosti než nudný leták nebo brožura. Pro každou skupinu ale může být atraktivní něco jiného. Informace by se měly pečlivě sladit s životním stylem těch mladých lidí, na něž jsou zaměřeny. Zároveň platí, že řada informací není „vyslyšena“, protože se dostatečně nesusoustředí na „svět“ mladých a vychází z názorů dospělých o tom, co by mladí měli vědět. Informace by se navíc neměly příliš odchylovat od toho, co si myslí nebo cítí či dělá cílová skupina. Lidé s různými zkušenostmi přirozeně vyžadují rozdílné informace. Zda se sdělení setká se zájmem, je také

úzce spojeno s individuálním chápáním toho, co vlastně představuje riziko.

Prevalence

Prevalence je procentní podíl lidí v dané populaci, kteří jsou v daném období postiženi určitou okolností (nemocí) nebo projevují známky určitého typu chování (např. kouří konopí).

Preventista (pracovník primární prevence) / pracovník v oblasti podpory zdraví

Preventisti či pracovníci v oblasti podpory zdraví jsou profesionálové, kteří se podílejí na aktivitách drogové prevence a mají relevantní a uznávanou kvalifikaci ve zdravotní výchově a/nebo oblasti podpory zdraví.

Primární prevence

Podle odborné literatury je cílem primární prevence zamezit (začátku) užívání drog nebo jej posunout do co nejpozdějšího období v životě mladých lidí.

Problémové chování

Určité vzorce problematického chování lze považovat za rizikové faktory pro užívání drog. Patří sem neobvykle plaché nebo agresivní chování, lhaní, krádeže, záškoláctví, úzkost atd.

Protektivní faktory

Protektivní faktory jsou osobní nebo sociální charakteristiky nebo podmínky s předpokládaným vlivem na snížení pravděpodobnosti výskytu určitého jevu, v našem případě užívání drog. Proto jsou opakem rizikových faktorů. Mohou pozměnit nebo dokonce zvrátit prediktory negativního vývoje a umožnit jednotlivcům vypořádat se s negativními životními událostmi. V odborné literatuře se pravidelně objevují protektivní faktory jako sociální dovednosti, schopnosti řešit problémy, autonomie a osobní zdatnost, pocit, že má něco smyslu a schopnost postarat se o vlastní budoucnost. Příkladem protektivních faktorů v rodině je péče a podpora, jasné stanovení hranic a vysoká míra brání ohledů na děti a podporování jejich účasti a zapojení. Mezi obecnější protektivní faktory patří úspěch ve škole.

Rizikové faktory

Rizikové faktory představují osobní nebo sociální podmínky s předpokládaným vlivem na zvýšení pravděpodobnosti výskytu nějakého jevu (v našem případě zneužívání drog). Představují tedy opak protektivních faktorů. Prokázalo se, že riziko vzniku problémů s drogami je vyšší u dětí, které mají nízké sociální dovednosti a chovají se agresivně, než u dětí, které tyto problémy nemají. V odborné literatuře se rozlišuje mezi rizikovými faktory v útlém dětství (např. nedostatek sociálních dovedností či nedostatek sociální podpory v rodině), rizikovými faktory na konci dětství (nedostatek schopností řešit problémy, dysfunkční rodinné

vzorce, nedostatek pozitivního sebehodnocení) a rizikovými faktory spojenými s dospíváním (negativní vliv vrstevníků, snížené pozitivní sebehodnocení kvůli dospívání).

Rodiče/zákonní zástupci

Rodiče/zákonné zástupce definujeme jako vlastní rodiče nebo zákonné zástupce, kteří odpovídají za výchovu dětí.

Ředitel školy

Ředitel školy, vedoucí, koordinátor vzdělávacího procesu.

Sekundární prevence

Tato prevence se zaměřuje na vlastní předcházení zneužívání drog a včasnou identifikaci a léčbu uživatelů drog s cílem zabránit vzniku závislosti na drogách.

Společenské normy

Společenské normy jsou určité společností přijaté standardy a hodnoty, podle kterých by se lidé měli chovat. Společenské normy mohou představovat významný motivující nebo demotivující faktor při přechodu od změny postoje ke změně intence. Intenci může ovlivňovat společenské prostředí. Rozlišujeme mezi různými úrovněmi: mladou osobu ovlivňují jak normy a hodnoty jeho/její rodiny nebo vrstevnické skupiny, tak normy a hodnoty společnosti.

Spolehlivost (reliabilita)

Spolehlivost (reliabilita), platnost (validita) a objektivita jsou důležitými indikátory kvality nástroje. Spolehlivost nástroje se definuje jako vyjádření, do jaké míry by u stejných subjektů došlo při opakovaném šetření k identickým výsledkům nebo hodnotám. Míra spolehlivosti ukazuje, zda nástroj vykazuje konzistentní výsledky. Výsledkem nespolehlivosti je, že dochází k rozředění nebo zamlžení případných skutečných rozdílů. Pokud se např. výstup účinné intervence měří pomocí nespolehlivého nástroje, může se zdát, že je intervence méně účinná, než tomu je ve skutečnosti, nebo naopak.

Strategie – písemná

Jedná se o písemné vládní pokyny (na národní, regionální či místní úrovni), ve kterých se stanovují krátkodobé cíle a odpovědnosti pro stanovený postup.

Strategie – nepsaná

Jedná se o postupy, které se obecně používají ve vzdělávacích službách, ale nebyly stanoveny v písemné podobě. Nepsané strategie a postupy často předcházejí písemným a jsou výsledkem toho, že v písemných strategiích se určitým situacím, s nimiž jsou zainteresovaní každodenně konfrontováni, nevěnuje pozornost, nebo nejsou adekvátně ošetřeny.

Studenti (v této příručce)

Mladí lidé ve věku 11 až 18 let, kteří byli přijati na školu a účastní se vzdělávacího procesu.

Terciární prevence

Snížení zdravotních rizik u osob, které jsou závislé na drogách nebo mají jiné problémy spojené s drogami (léčba).

Učitel

Odborník na vzdělávání odpovědný za primární vývoj a předávání znalostí a dovedností studentům.

Udržení změny v chování

Změny v chování by měly být permanentní. Míru pravděpodobnosti, že změna bude trvalá, ovlivňuje zpětná vazba a to, k jakým důsledkům dojde ve vztahu ke změně v chování. Není-li změna v chování trvalá, lze zvážit, proč je tomu tak. Šance na udržení změny chování se zvyšují i tehdy, když daná osoba jasně prohlásí, že má v úmyslu začít jednat.

Validita (platnost)

Validita, spolehlivost a objektivita jsou důležitými indikátory kvality nástroje. Posouzením validity se zodpoví otázka, jestli daný nástroj skutečně měří to, co byste si přáli vědět, a zda je daný nástroj vhodný.

Zainteresovaní

Všichni, kteří jsou zapojeni do školního společenství, tj. studenti, učitelé, ředitel školy, školní personál, rodiče/zákonní zástupci dítěte atd.

Zdraví

Podle definice WHO je zdraví „stav kompletní fyzické, duševní a sociální pohody a ne jen stav absence nemoci nebo neduhu“ (WHO, 1946).

Zhodnocení potřeb

Zhodnocení (nebo analýza) potřeb představuje systematické vyhodnocení vnímaného jevu a vhodnosti navrhované intervence. Je nezbytné vyhnout se nekorektnímu či chybnému posouzení rozsahu a povahy specifického problému a následně i potřeby specifické intervence. Při analýze potřeb lze využít různých technik.

Přístup založený na klíčových informátorech zahrnuje identifikaci, výběr a konzultace s odborníky a zainteresovanými z dané oblasti. Tato technika je cenná tím, že nabízí široký záběr potřeb cílové skupiny a služeb, které tato skupina vyžaduje. Omezením je, že tento obrázek může vycházet z předsudku daného odborníka nebo ze zkreslených (neobjektivních) informací. Proto je dobré vytvořit strukturu otázek, které se budou používat pro všechny odborníky. Tak bude možno srovnat odpovědi od různých odborníků. Otázky by se měly týkat specifických a konkrétních informací (kdo, kde, co

a jak?), podle nichž se dá také zkontrolovat, zda jsou informace objektivní a nezkreslené.

Přístup na základě komunitního fóra vychází z otevřených setkání členů komunity. Lze jej využít ke sběru informací o prevalenci a incidenci problému a charakteristikách cílové populace. Podobně jako u přístupu založeného na klíčových informátorech je i zde možnost, že se kvůli neúměrně vysokému nebo nízkému zastoupení jednotlivců zasažených problémem dostanou do rovnice zkreslené informace. K nejlepším výsledkům tedy vede, když hodnotitel vychází z průřezu komunity. Opět pomáhá, když se kladou specifické otázky, aby se ověřila validita informací.

Znalosti o užívání drog

Jedná se o faktické znalosti participantů o užívání drog. Na základě toho, že „znalosti znamenají moc“, se předpokládá, že užívání drog jsou vystaveni lidé bez dostatečných znalostí a že k volbě vzorců zdravého životního stylu vede povědomí o relevantních faktech. Znalosti o užívání drog jsou mediační proměnnou.

Životní dovednosti

Životní dovednosti lidem umožňují účinně se vypořádávat s požadavky a výzvami každodenního života tak, že se učí adaptivnímu a pozitivnímu chování. Zvyšují individuální kompetence, snižují náchylnost k užívání drog a podporují zdraví a tělesnou a duševní pohodu dětí a dospívajících. Preventivní intervence se často zaměřují na následující životní dovednosti: rozhodování, řešení problémů, kreativní myšlení, kritické myšlení, efektivní komunikaci, dovednosti spojené s mezilidskými vztahy, sebeuvědomění, empatie, zvládání emocí, zvládání stresu a houževnatost.

Životní styl

Životní styl se vztahuje k tomu, jaké mají určité skupiny postoje k drogám a jaké postoje se vyskytují ve specifických sociálních podmínkách a různých prostředích. Příkladem životního stylu je taneční scéna, kde je navštěvování klubů (např. při *house* nebo *rave parties*) spojeno s užíváním syntetických drog. Změna životního stylu může být jedním z obecných cílů preventivní intervence.

Příloha 2 – Zajímavé webové stránky

Partneři v rámci projektu Evropská zdravá škola a drogy

Trimbos Institute (Nizozemsko)
www.trimbos.nl

Leefscleutels (Belgie)
www.leefscleutels.be

Tacade (Spojené království)
www.tacade.com

Centre de Prévention des Toxicomanies (Lucembursko)
www.cept.lu

Vereniging voor Alcohol en andere Drugsproblemen (Belgie)
www.vad.be

Centre Départemental des Ressources, d'Information et de Prévention sur les Drogues (Francie)
www.cdripd.cg59.fr

Další webové stránky o prevenci drog a podpoře zdraví

Australian Drug Foundation
www.adf.org.au

DrugScope
www.drugscope.org.uk

Drug Policy Alliance
www.drugpolicy.org

National Institute on Drug Abuse
www.nida.nih.gov

University of Amsterdam – Centre for Drug Research
www.cedro-uva.org

Evropské a mezinárodní organizace

European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction
www.emcdda.europa.eu

European Parents Association
www.epa-parents.org

Organizing Bureau of European School Student Unions (OBESSU)
www.obessu.org

United Nations Office on Drugs and Crime Prevention (UNODC)
www.unodc.org

WHO Health Promotion Schools
www.who.int/school-youth-health

World Health Organisation
www.who.org

Klíčové české webové stránky o drogách

Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti
www.drogy-info.cz

SANANIM
www.odrogach.cz

Příloha 3 – Monitorovací systém MODOS

A.3.1 Monitorovací systém

Vzhledem k tomu, že se jedná o internetovou aplikaci, která umožňuje flexibilně reagovat na požadavky škol a podle nich systém modifikovat, není návod na práci s ním součástí této publikace. Aktuální verzi návodu naleznete na adrese www.primarniprevence.cz/modos

Základní součásti

Monitorování se soustředí především na šetření mezi studenty, zahrnuje ale i některé méně náročné části pro učitele a rodiče/zákonné zástupce dítěte.

Dotazníky, pokyny k práci s nimi a další informace jsou k dispozici v elektronické podobě na www.primarniprevence.cz/modos. Odtud je také možné si je vytisknout, jestliže budete používat při monitoringu dotazníky vytištěné na papíře.

Příprava, realizace a návaznost

Dříve, než s monitorováním začnete, musíte si rozmyslet, jak získané výsledky dále využijete. Musí být zcela jasné, proč se monitorovací nástroj používá a jak to souvisí s programem školy a její strategií. Provádět šetření bez jakýchkoli následných aktivit může být dokonce kontraproduktivní (viz kapitoly 3 a 5).

Koho monitorovat

Aby byl monitoring jednodušší, mohlo by se zdát výhodné vybrat jen určité třídy nebo skupiny studentů. Tento postup však nedoporučujeme, protože reprezentativnost získaných dat i jejich využití se snižuje. Pokud se rozhodnete vybrat pouze určité třídy, nebudou získané výsledky s nejvyšší pravděpodobností platit pro celou školu. Jde-li tedy o snížení objemu práce, je lepší zredukovat počet ročníků, které budou zapojeny – např. ve škole se třemi ročníky (osmý, devátý a desátý) lze provést šetření pouze v jednom ročníku (např. v desátém) a získat spolehlivá data alespoň o jednom ročníku.

Využití výsledků

Získané výsledky nejlépe interpretují a zařazují do kontextu studenti a učitelé a další zaměstnanci školy. Na jejich podkladě může být sepsána krátká zpráva, vytvořeny grafy a mohou posloužit jako základ diskusí.

V této souvislosti vyvstávají další otázky:

☐ Kdo bude data používat?

- ☐ Jak se s nimi bude zacházet (bezpečnost, anonymita)?
- ☐ V jaké formě a komu budou prezentována?

Obecně platí, že nejlepší je, když má využití dat pod kontrolou organizátor či organizační tým. Členové týmu vědí, z čeho vycházejí, znají je a vědí, jak se analyzovaly. O výsledcích monitoringu se bude hovořit i jinde než jen ve škole, a tak bude nutné zapojit i další lidi. Organizátor či organizační tým by měli tuto skutečnost vzít do úvahy a přizpůsobit materiály tak, aby se daly prezentovat v různých prostředích a různým posluchačům. Rady a pokyny, jak s výsledky šetření zacházet, jsou uvedeny v podkapitole „Použití výsledků“ (kapitola 6).

Anonymita

Při provádění šetření je nezbytné zajistit anonymitu respondentů. Jednak proto, abyste získali upřímné odpovědi, jednak z úcty k respondentům. Proto je třeba věnovat pozornost:

- ☐ zajištění soukromí respondentů, aby nebylo vidět, jak kdo dotazník vyplňuje; v tomto ohledu by šetření mělo být zorganizováno stejně jako zkouška;
- ☐ zacházení s odevzdanými dotazníky, vkládání dat z nich do počítače a jejich analýza v případě, že se pro monitoring používají dotazníky na papíře;
- ☐ prezentování dat – **neprezentujte** data, ze kterých by se dalo zpětně vysledovat, od koho pocházejí.

A.3.2 Organizace šetření

Škola musí vybrat osobu nebo tým, který ponese hlavní odpovědnost za zorganizování šetření, analýzu dat a využití materiálu. V ideálním případě by ji měl nést organizační/implementační tým (viz kapitola 5). Organizátor nebo organizační tým by měl stanovit plán pro celý proces – úvod, implementace, analýza, prezentace a návaznost. Plán by měl také zahrnovat následující body:

Před provedením šetření

- ☐ Zvolte, jaké dotazníky budete používat (hlavní dotazník + jakýkoli z pěti modulů).
- ☐ Naučte se s tímto nástrojem pracovat.
- ☐ Určete datum a čas, kdy se bude šetření provádět. Šetření by mělo ideálně proběhnout ve všech třídách zároveň.
- ☐ Zajistěte potřebný počet PC s připojením na internet nebo kopií dotazníku a pokynů (příloha A3A).

- ☐ V případě potřeby zajistěte povolení od relevantních orgánů.
- ☐ Informujte a zapojte učitele, studenty, rodiče/zákonné zástupce dítěte (příloha A3B) a případně další zainteresované.
- ☐ Pokud používáte vytištěné dotazníky, zorganizujte skupinu, která bude vkládat data do počítače, a připravte časový rozvrh provádění prací.
- ☐ Připravte časový rozvrh pro analýzu dat.
- ☐ Dokončete úvodní plánování prezentace výsledků.

Praktické obtíže

Organizátoři by se měli připravit na to, že může dojít k praktickým obtížím. V průběhu šetření se obvykle objevují následující problémy:

- ☐ organizace šetření
- ☐ nalezení dne/shodnutí se na dni, který bude vyhovovat všem,
- ☐ nedorozumění mezi organizátory,
- ☐ nedorozumění mezi učiteli,
- ☐ pokud používáte vytištěné dotazníky, chyby při vkládání dat do počítače.

Zajistěte:

- ☐ aby zvolený den a čas vyhovoval všem a aby o něm byli všichni informováni,
- ☐ pokud používáte vytištěné dotazníky
 - aby byly řádně namnoženy,
 - aby všichni učitelé byli instruováni,
 - aby byly dotazníky sebrány způsobem, který zaručí anonymitu,
 - aby bylo vkládání dat z dotazníků dobře zorganizováno a řádně provedeno.

Den provádění šetření

- ☐ Připravte na všech PC dotazník, případně rozdejte dotazníky a pokyny učitelům (příloha A3A).
- ☐ Buďte k dispozici pro případ, že by došlo k nějakým praktickým problémům.
- ☐ Zodpovězte všechny otázky, které vám položí studenti i učitelé.

- ☐ Pokud používáte vytištěné dotazníky, sesbírejte je a uložte je na bezpečném místě, dokud data nebudou zanesena do počítače.

Dotazník by měli vyplňovat pouze studenti, kteří jsou v den provádění šetření ve škole. Studenti, kteří z nějakého důvodu ve škole nejsou, by se do šetření neměli později zapojovat (jednak aby se eliminovaly komplikace a dále aby bylo zajištěno, že studenti před vyplněním dotazníku nebudou znát znění otázek).

Sběr dotazníků vytištěných na papíře

Postup pro sbírání dotazníků má velký význam pro zachování anonymity. Je nezbytně nutné zajistit, aby o něm byli předem informováni i studenti a aby si mohli být jistí, že jejich anonymita bude uchráněna. Nabízí se několik způsobů, např.:

- ☐ Studenti dostanou obálku s dotazníkem. Ta se poté dá do krabice, ve které se smíchá s dalšími obálkami.
- ☐ Učitel nebo zástupce třídy posbírání dotazníky a vloží je do obálky, která se poté zalepí. Obálky se následně doručí koordinátorovi, který zkontroluje, že žádná není označena tak, aby se dalo poznat, ze které třídy je, a promíchá je s ostatními obálkami.
- ☐ Koordinátor obejde třídy se zapečetěnou krabicí, do které se vloží dotazníky.

Samozřejmě lze dotazníky sbírat i jinými způsoby. Mějte ale na paměti, že je nezbytně nutné, aby byli studenti seznámeni s tím, že se vynakládá úsilí zajistit jejich anonymitu.

Číslování dotazníků

Každý vyplněný dotazník by měl být označen samostatným pořadovým číslem, podle něhož je možné ho identifikovat.

Skladování dotazníků

Dotazníky vyplněné na papíře uskladněte v bezpečí na dobu, která je zapotřebí ke kontrole kvality dat; poté je zničte.

Příloha A3A – Pokyny pro učitele

Učitelé, kteří supervidují šetření, by měli mít k dispozici pokyny, jak postupovat. Uvedme si příklad takových pokynů:

Pokyny pro učitele, kteří mají na starosti dohled (supervizi) nad vyplňováním dotazníků

Studenti musí být informováni o tom, že prováděné šetření je dobrovolné. Pokud si nebudou přát se na něm podílet, dostanou jiné úkoly.

- ☐ *Po celou dobu vyplňování dotazníků by měl být ve třídě přítomen učitel nebo odpovědná osoba.*
- ☐ *K průzkumu by se mělo přistupovat jako k písemné zkoušce, tj. studenti by neměli mít možnost opisovat a stejně tak by se jim nemělo dovolit, aby si spolu povídali.*
- ☐ *U každé odpovědi by studenti měli zaškrtnout pouze jedno políčko. Je-li zaškrtnuto více políček, zapište daný údaj jako „neznámou odpověď“.*
- ☐ *Pokud studentovi nevyhovuje žádná z předznačených odpovědí, měl by označit odpověď, která nejlépe popisuje jeho situaci. Pokud nelze použít žádnou z uvedených odpovědí, může otázku vynechat a přejít na další.*
- ☐ *Na průzkum by se měla vyhradit celá vyučovací hodina. Pokud budou dotazníky vyplněny před koncem vyučovací hodiny, zadejte studentům nějaké další úkoly.*
- ☐ *Dotazníky se musí vybírat tak, aby se zaručila diskrétnost a anonymita studentů. Koordinátor průzkumu vydá samostatné pokyny pro vybírání dotazníků.*

Příloha A3B

Dopis rodičům/zákonným zástupcům dítěte

Rodiče/zákonní zástupci dítěte – jako skupina – by měli být informováni o průzkumu a jejich zástupci by se měli zapojit do plánování. To lze zajistit různými způsoby, záleží na tom, jaké informační kanály jsou používány mezi školou a rodiči/zákonnými zástupci dítěte. Uvádíme příklad, jak by mohl vypadat dopis rodičům/zákonným zástupcům dítěte:

Všem rodičům či zákonným zástupcům dítěte

ŠKOLNÍ PRŮZKUM

Rozhodli jsme se, že ve škole mezi studenty provedeme dotazníkové šetření. Otázky se budou týkat témat, jako je např. klima ve škole, školní pravidla, mezilidské vztahy, zkušenosti s alkoholem, tabákem a drogami.

K účasti na tomto průzkumu budou vyzváni všichni studenti.

Dotazníky budou zpracovány přímo ve škole za přísných opatření, která zajistí anonymitu studentů. Výsledky šetření lze použít jako materiál pro vyučování či diskuzi na rodičovských schůzkách, případně je lze použít při vytváření plánu práce školy atd.

Jedná se o dobrovolný průzkum. Studenti, kteří se na něm nebudou chtít podílet, na tuto dobu dostanou jiné úkoly.

ředitel/ka školy

Publikace nabízí stručný souhrn základních informací k tématu školní drogové prevence, souhrn toho, co bylo prokázáno jako efektivní, a navíc také informace jak a proč prevenci vyhodnocovat. Obsahuje nejen vodítka jak připravit, naplánovat a uskutečnit školní program prevence užívání drog, ale i řadu praktických rad a nástrojů k jeho realizaci. Výjimečná je především tím, že rovněž nabízí jednoduché nástroje pro evaluaci programu či vyhodnocení aktuální situace.

Občanské sdružení SANANIM, které tuto publikaci za finanční podpory Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR vydává v 2. upraveném vydání, rovněž zprovoznilo webovou aplikaci evaluačního nástroje, která výrazně zjednoduší zpracovávání dat.

Pro pomoc, podporu a aktuální informace sledujte webové stránky primární prevence www.odrogach.cz.

neprodejně